

Učebnice
Z E M Ě P I S U

obecného i rakouskouherského
pro školy střední a ústavy učitelské.

Sepsal

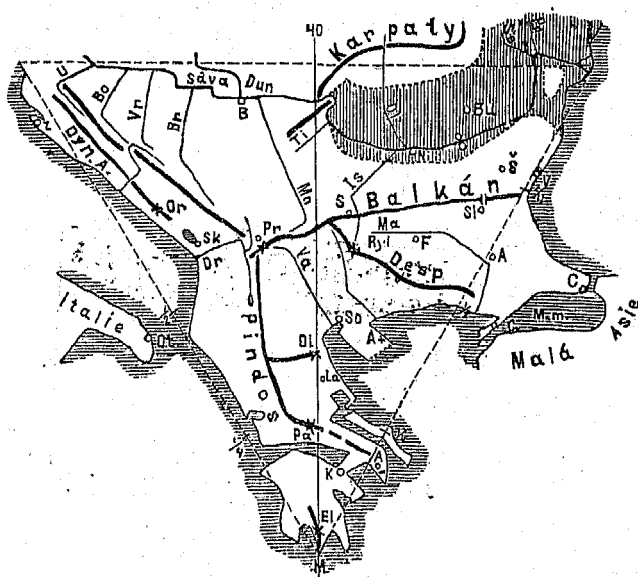
Dr. Ant. Tille,

ředitel c. k. gymnasia Litomyšlského.

I. svazek.

Zeměpis obecný.

Vydání čtvrté, opravené, rozmnožené a 60 výkresy opatřené.

V PRAZE.

Nákladem kněhkupectví: I. L. Kober.

1876.

Předmluva

k čtvrtému vydání.

Zásady, jimiž jsem spisuje toto čtvrté vydání se řídil, vyložil jsem stručně v časopisu „Škole a Životě“ r. 1875 v článku nadepsaném „O učebné knize pro učení věcné“.

Úhrnem vynasnažil jsem se sepsati knihu nejen učebně původní, nýbrž i předeepsané učebné osnově, školním mapám a vůbec školním potřebám přiměřenou.

Německé názvy pojal jsem, aby lze bylo z oddílů při vyučování zeměpisném věcně probraných při němčině cvičiti žáky po německu.

Výměry udal jsem vesměs měrou métrickou, výměry velkých ploch □myriamétry (místo □kilométrů), abych nabyt čísel menších, přehlednějších a pro učení mnohem snažších. Výměry výšek horských udal jsem namnoze čísla zaokrouhlenými, poněvadž jsou čísla určitá nespolehliva.

Tam kde psal jsem zeměpisná jména jinak než ve vydáních prvnějších, řídil jsem se českým atlantem Kozennovým, od vysokého c. k. ministerstva schváleným, jež českými názvy opatřil pan Josef Jirěček, c. k. ministr mimo službu, a vzácnou radou, které mi nad to týž výtečný znalec jazyka českého dobrotivě poskytl.

Pan nakladatel vydává rozšířené toto vydání vedle vydání třetího, hlavně pro občanské školy určeného.

V Litomyšli, v měsíci květnu 1876.

A. Tille.

O B S A H.

A) Zeměpis povšechný.

Země celá.

	Strana
Jaká celá země jest?	2
Kde zeměkoule jest?	3
Jak země se pohybuje?	5
O sluneční soustavě	6
O světě	9
O zeměkouli	10
O světokouli	14
O zeměpise	17

Povrch zemský.

O souší	19
O vodstvu	23
O vzduchu	80
O zeměpise přírodním	84
O lidstvu	85
O bydlišti	—
O společnostech	36
O činnosti	88
O zeměpise občanském	41

Evropa.

Členopis	42
Vodopis	46
O horách a dolinách vůbec	58
O nížinách a vysočinách evropských	57
O podnebí	68
Přehled států evropských	70
Státy evropské úhrnem	79
O obyvatelstvu	80

Asie.

Členopis	85
Horopis	88

	Strana
Vodopis	91
O podnebí	94
Přehled států asijských	95
O státech asijských úhrnem	99
O obyvatelstvu	—

Afrika.

Členopis	102
Horopis	103
Vodopis	105
O podnebí	106
Přehled států afrických	107
O státech afrických úhrnem	110
O obyvatelstvu	—

Amerika.

Členopis	112
Horopis	115
Vodopis	118
O podnebí	120
Přehled států amerických	—
O obyvatelstvu	123

Australie.

Členopis	125
Horopis	127
Vodopis	—
O podnebí	128
Přehled států australských	—
O obyvatelstvu	129

B) Zeměpis podrobný.

Popis států evropských.

A) Státy jihoevropské.

	Strana
Státy Balkánské	180
Itálie	188
Státy Pyrenejské	144

B) Státy západoevropské.

Britsko	148
Nizozemsko	154
Belgie	157
Francie	158
A) Provincie přímořské	160
B) " vnitrozemské po- hraniční	162
C) Provincie vnitrozemské	168

C) Státy středoevropské.

Švýcarsko	165
Německo	169

D) Státy severoevropské.

Dánsko	188
Švédsko a Norvéžsko	184

E) Stát východoevropský.

Rusko	186
-----------------	-----

Popis států asijských.

A) V Přední Asii.

Kavkazsko	192
Asijské Turecko	193
Arabie	198
Státy iranské	199
O obyvatelstvu Předoaasijském	200

B) V Asii Indické.

Přední Indie	202
Zadní Indie	204
Souostroví Indické	205
O obyvatelstvu východoindickém	206

C) V Mongolské Asii.

Japan	207
Čína	208
Vysoké Tatársko	211

D) V severozápadní Asii.

	Strana
Turansko	212
Sibiř	—
O obyvatelstvu severozápadní Asie	218

Popis států afrických.

A) Na ostrovech.

Ostrovny Atlantské	214
Ostrovny Indického oceánu	215

B) V severní Africe.

Marokko	216
Alžírsko	217
Africké Turecko	—
Habeš	220
Sahara	221

C) V střední Africe.

Senegambie	222
Horní Guinea	—
Sudan	228
Východní střední Afrika	—

D) V jižní Africe.

Kapsko	224
Port Natal	—
Dolní Guinea	—
Východní pobřeží	225

Popis států amerických.

Severoamerická Unie	227
Státy středoamerické pevninské	234
O Západní Indii	236
Guiany a Brasilie	238
Republiky meziobratníkové	239
Republiky mírnopásmové	241
Patagonie a ostrovny	243

Popis států australských.

Na ostrovech australských	243
Na pevnině	246

Seznam výkresů.

Čís.	Strana	Čís.	Strana
1. Světové strany	1	35. Vzorok vrcholů horských . . .	53
2. Zeměkoule	3	36. " svahů horských	54
3. Velkost slunce	4	37. Vzorok pohorského průseku . . .	55
4. " země a měsíce	5	38. Diagramm výšek	56
5. Vzdálenost planet	7	39. Vysočiny a nížiny středoevr. . .	59
6. Vlasnice r. 1811	8	40. Montblank	60
7. a 8. Čtvrtě měsíčné	9	41. Západní Alpy	62
9. Povrch zeměkoule	11	42. Střední "	63
10. Zeměpásy	13	43. Východní Alpy	64
11. Světokoule	14	44. Řeky alpské	67
12. Velký Medvěd a Severka	15	45. Britsko evropské a osadní (diagramm)	79
13. Čáry na světokouli	—	46. Velmoci evropské (diagramm) . . .	80
14. Svor	16	47. a 48. Měřický rozbor pevniny asijské	87
15. Souš a voda (diagramm)	19	49. Vysoká Asie	90
16. Zemědíly a oceany (diagramm) . . .	21	50. a 51. Měřický rozbor pevniny africké	103
17. Nížina, sníženina a vysočina	22	52. a 53. Měřický rozbor pevniny americké	113
18. a 19. Tvary vysočin a nížin	—	54. a 55. Měřický rozbor pevniny australské	126
20. Nejvyšší hory (diagramm)	23	56. Rozbor Balkánského púlostr.	131
21. Příliv a odliv	27	57. " Francouzské vysočiny	159
22. Diagramm 3 jezer	28	58. " Švýcarského horstva a vodstva	165
23. Větry	30	59. Rozbor vysočiny Českoněmo- cké	170
24. Teplotné pásy	32	60. Rozbor púdy Unijské	228
25. a 26. Měřický rozbor pevniny evropské	44		
27. Rozčlenění Evropy (diagramm)	45		
28. Tok řeky Dunaje	48		
29—32. Ustí 4 řek	49		
33. Podunají	51		
34. Vzorok jednotlivé hory	53		

Tabulka

pro převádění měr:

1. Stopy podélné.

Vídenských	1000	=	316·1	metrům,
pařížských	"	=	324·8	"
anglických	"	=	304·8	"
ruských	"	=	"	"

2. Mile :

	a) podélné		b) čtverečné
zeměpisná 1	= 7·420 Km. ; 1□	=	55·063 Km.
rakouská (pošt.) 1	= 7·586 " ; "	=	57·546 "
anglická 1	= 1·609 " ; "	=	2·590 "
italská 1	= 1·855 " ; "	=	13·766 "
námořská 1	= " " ; "	=	" . "

Země celá.

O místě. — Jsem vždy někde čili na nějakém místě i mám okolo sebe okolí. Místo i s okolím jest částí země celé neb krajinou. — 1. Načtneme (vyměříme délku a šířku) půdorys učebny; 2. doma půdorys světnice, v níž obýváme, 3. Udáme okolí naší školní budovy.

1. Kde jsem?

Úlohy.

O obzoru. Obzor říkám krajině, kterou z jednoho místa obzírám (čili ohlížím se v okolí na všechny strany) přehlédnu.

2. Čemu říkám obzor?

Obzor bývá okrouhlý, zvláště pod štírným nebem, i bývá tím větší, čím výše nad okolím jsme. — Stojíme-li na rovině (na př. na moři), aniž bychom stáli na vyvýšeném místě, nevidíme ani do dálky 7 Km.; s kopce 100 metrů nad rovinu vyvýšeného vidíme do dálky 4 Mm.; se Sněžky, nejvyšší to hory v Čechách, viděti lze do dálky 16 Mm. — 1. Která města a vesnice jsou viděti v obzoru, hledíme-li s věže našeho kostela? 2. Načtneme půdorys budovy školní a jejího okolí. 3. Načtnu půdorys domu, v němž obývám a jeho okolí.

Jaký obzor bývá?

Úlohy.

Obzor nebeský jest část nebe, kterou z jednoho místa na zemi patřím. Obzor nebeský stýlí se na kraji svém s obzorem pozemským.

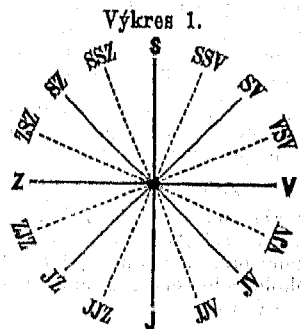
O obzoru nebeském?

O světových stranách. — Z každého místa na zemi rozeznávám mnoho stran, hlavně však čtyři, totiž: poledne, půlnoc, západ a sever.

3. Kolik stran rozeznávám?

Hlavní světové strany mohu určit takto: Postavím-li se v poledne, čili o 12té hodině ve dne na místo, kde na mne svítí slunce, vrhá postava má stín na stranu, která je proti slunci; stranu, nad kte-

Jak hlavní světové strany určit mohu?

rou právě slunce v poledne jest, nazývám stranu *polední* čili *poledne*; stranu pak, ve kterou stín můj směřuje, nazývám stranu *půlnoční* čili *půlnoc*; postavím-li se pak k straně *půlnoční* obličejem (aby mi do něho slunce nesvítilo), mám při *levé* ruce stranu *západní* č. *západ*; při *pravé* ruce stranu *východní* čili *východ*.

Jináč určujeme světové strany *magnetickou jehlou*, jež ukazuje vždy jedním koncem na stranu *půlnoční*, druhým na stranu *polední*.

Jak jim jináč říkáme?

Půlnoci říkáme jináč sever a píšeme S., poledni " " jih a píšeme J., západ píšeme Z., východ V.

Úlohy.

1. Načrtneme si do *přodorysu* naší učebny dvě křížující se přímky, ukazující patřičně ke čtyřem hlavním světovým stranám.
2. *Narýsuje* dvě křížující se přímky, které naznačí 4 hlavní světové strany, do průsečného bodu naznačíme *naše město* a okolo něho místa našeho *okolí*.

Kolik vedlejších světových stran rozeznáváme?

Vedlejších stran světových rozeznáváme *víc než* hlavních, a to stranu *mezi s. a z.* uprostřed ležící *severozápad* (sz.) atd. — V názvech zachováváme *pořádek* (na výkresu 1. vyznačený) a neříkáme tedy nikdy *západosever* ani *východjih* atd. Kdybychom řečený pořádek změnili, pochybili bychom proti *obyčejí* všeobecnému.

Německé názvy.

Místo = der Ort, obzor = der Gesichtskreis = der Horizont, světová strana = die Weltgegend, poledne = der Mittag, půlnoc = die Mitternacht, sever = der Norden, jih = der Süden, západ = der Westen, východ = der Osten, severozápad = der Nordwesten.

Jaká celá země jest?

4. Jakého tvaru jest?

Země celá jest *podobu* č. *tvaru* kulatého, není sice kulí dokonalou, nýbrž poněkud *smáčknutou* čili *sploštělou* (čili *kulovníkem*), ale poněvadž jest jen velmi málo sploštělou, říkáme jí přece *zeměkoule*. — Rozdíl mezi největším (t. j. rovníkovým) průměrem zemským a osou = 4 Mm. Koule, která by měla průměr 680 milimetrů, byla by teprv o 1 millim. sploštělá.

My bydlíme na *povrchu* zeměkoule, po suché zemi chodíce neb po vodě plovouce. Plavci na lodích již mnohokrát celou zemi po moři opluli.

Jak velika?

Země celá je koule *velikánská*, *objem* její měří 4004 Mm. — *Povrch* zemský drží 5·1 mill. □ Mm., *obsah* tělesný drží 1082 mill. krychl. Mm. — 1. Kdyby někdo chtěl celou zemi *objet* a denně ujet by 4 Mm., jak *dlouho* by konal tu cestu okolo celé země? 2. Jak *dlouho* by tu cestu konal *železniční vůz*, který ujede denně 80 Mm.?

Úlohy.

Země celou vyobrazujeme si koulí (obyčejně z lepenky), na jejímž povrchu kreslíme, kde která země a kde které moře. Kouli, kterouž zeměkouli vyobrazujeme, říkáme také zeměkoule, obyčejně však latinským jmenem globus.

Jak ji vyobrazujeme?

Výkres 2.

Zeměkoule = der *Erdball*, globus = der *Globus*.

Německé názvy.

Kde zeměkoule jest?

Zeměkoule jest ve světě čili vznáší se v světovém prostoru spolu se sluncem, měsícem a ostatními hvězdami.

(§. 5)* 0' slunci. — Slunce jest od zeměkoule 15 millionů Mm. vzdáleno. — Vypočteme, a) jak dlouho by jel železničný vůz, jenž by denně 80 Mm. ujel, se země na slunce, b) jak dlouho by letěla dělová koule uletět za vteřinu 200 m.?

5. Jak daleko je? Úloha.

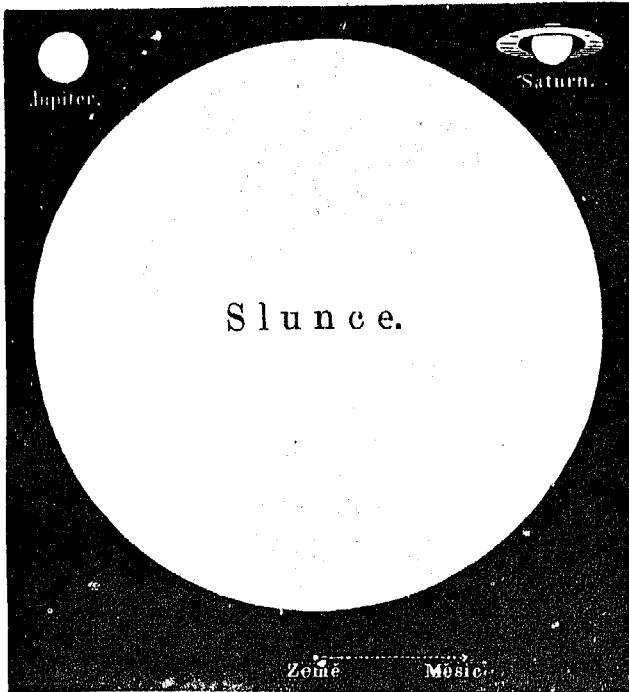
Nám se zdá, že slunce je malá kruhovitá plocha, ale to je klam.

*) Značí §. třetího vydání.

Jak velké jest?

Slunce v skutku je koule $1\frac{1}{2}$ millionkrát větší než zeměkoule; čili slunce je tak veliké, že by skoro $1\frac{1}{2}$ milionu tak velikých koulí, jakož je naše země, z něho dalo se nadělati.

Výkres '8.

Vidíce slunce malé *klaměme se* zrovna tak, jako když dívajíce se na makovici na věž míníme, že je tak malá, že bychom ji v jedné ruce unesli, kdežto bývá makovice na vysoké věži někdy v skutku velká jako sud. *Příčina klamu* toho jest zákon zrakový: *Čím dále* nějaký předmět jest, *tím menší* býti nám se zdá.

Jakým světlem svítí?

Slunce svítí světlem vlastním, neb jest koule velmi *žhavá*, která žářem svým na vše strany nejen svítí, nýbrž i hřeje, čili na vše strany *světlo i teplo vysílá*, a tak i naši *země* osvětluje a otepluje.

6.
Jak daleko je? Úloha.

0 měsíci. — Měsíc jest ze všech hvězd zemi *nejblíže*, ale přece jest od ní 38.000 Mm. vzdálen. — *Vypočítáme* kolikrát jest měsíc zemi blíže než slunce. (Na výkresu 3.)

Jak velik?

Měsíc jest velká koule, ale mnohem menší než slunce, ano obsahem *50krát menší než zeměkoule*.

Měsíc nesvítí světlem vlastním, tak jako i země vlastním světlem nesvítí, čili měsíc jest sám *těleso tmavé*; ale *slunce* jej svým světlem osvětluje, čímž on nám se leskne. (Na výkresu 4. země a měsíc co do velikosti.)

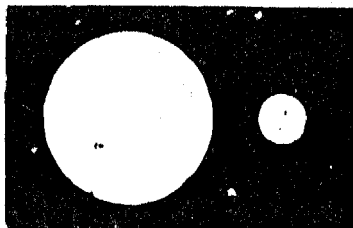
Jakým světlem svítí?

O hvězdách vůbec.

Výkres 4.

7.
Kolik hvězd je?

— Hvězd je nesčíslně mnoho, tak že ani hvězdáři nedovedou velkými dalekohledy hvězdy sčítati, protože jich zase mnoho vidí, kterých pouhým okem nevidíme.

Kolikery jsou?

Hvězdy jsou hlavně *dvoji*: 1. hvězdy, které *vlastním světlem* svítí a 2. hvězdy od našeho slunce *osvětlené*. Hvězdám vlastním světlem *svítícím* říkáme *slunce* neb *stálce*, o hvězdách našim sluncem *osvětlených* říkáme, že náležejí do naší sluneční soustavy. — Naše země i náš měsíc náležejí do naší sluneční soustavy.

Příklad.

Slunce = die *Sonne*. Stálce = der *Pfaster*. Sluneční soustava = das *Sonnensystem*. Německé názvy.

Jak země se pohybuje?

Nám se zdá, že země nepohnutě stojí, ale to jest *klam*, neb země celá *pohybuje se*, a to *spůsobem dvojným*: 1. země otáčí se, 2. země obíhá.

8.
Podobenství.

(§. 12.) **O otáčení.** — Mníme, že země nepohnutě stojí a že obloha nebeská se všemi hvězdami okolo ní se otáčí, *klameme se*, tak jako když jedouce rychle po silnici *ku předu* mníme, že stromky mimo nás *do zadu* utíkají; obloha nebeská s hvězdami okolo země se neotáčí, nýbrž jako hračka vlk o sebe se otáčí, tak zeměkoule *otáčí se o sebe*.

Jak se otáčí?

9.
Jak obíhá?

(§. 15.) **O obíhání.** — Země neotáčí se stále na místě jednom, nýbrž otáčeje se běží dále a běžíc *obíhá okolo slunce*; a proto říkáme jí též *oběžnice*. — Obíhání země nejlépe znáorňuje *tellurium* neb *planetář*.

Poznámka.

Země obíhá okolo slunce *neustále*. *Době* jednoho země oběhu říkáme *rok* (či sluneční rok). Rok trvá $365\frac{1}{4}$ dne, čili země jeden svůj oběh vykonáje $365\frac{1}{4}$ -krát o sebe se otočí. — Určitě za 365 dní, 6 hodin, 9 minut, 11 $\frac{1}{2}$ sekund.

Kdy obíhá?
Čomu říkáme rok?

Občanský rok čítáme o 365 dnech, každý 4ty o 366 dnech i říkáme mu rok *přestupný* (kromě každého stého).

Jak čítáme občanský rok?

Dráha zemská říkáme *dráze*, kterou země probíhá slunce obíhaje. — *Dráha zemská* jest $6\frac{1}{2}$ -krát delší než vzdá-

Čomu říkáme dráha zemská?
Jaký jest?

lenost země od slunce (95 mill. Mm.) i jest ellipsou kruhu velmi podobnou, v jejímž jednom ohnisku slunce trvá. Země není (tedy) po celý rok od slunce stejně vzdálena, nýbrž jest v zimě blíže, v létě dále od slunce; ale vždy více než 15 millionů Mm. Když jest země na své dráze od slunce nejdál, pravíme, že jest v afeliu č. *odsluní*, když jest slunci nejbliž, pravíme, že jest v periheliu č. *přísluní*.

Úloha početní. Vypočteme, kolik Mm. proběhne země za 1 den?

Německé názvy. Otočení = die *Umdrehung*. Oběh = der *Umlauf*. Rok = das *Jahr*. Rok přestupný = das *Schaltjahr*. Dráha zemská = die *Erdbahn*.

● sluneční soustavě.

Z čeho záleží? (§. 266.) Sluneční soustava záleží ze slunce a všech hvězd, které okolo něho obíhají, a ty jsou oběžnice, vlastice a měsíce, všech dohromady několik set.

10. Jak velké jest? 0 sluncel. — (Opakujme §. 5.) Kdybychom do středu slunce celou zeměkouli zasadili, měsíc by (jsa od ní 38.500 Mm. vzdálen) ještě uvnitř slunce o ni obíhal, anž bylo by od měsíce k povrchu slunečnímu ještě skoro tak daleko jako ku středu. *Poloměr* slunce jest skoro dvakrát tak dlouhý jako vzdálenost měsíce od země. Slunce jest 500krát větší než všechny oběžnice dohromady. — Viz výkres 3.

Jak se pohybuje? Slunce neobíhá okolo země, ale také nepohnutě nestojí, nýbrž pohybuje se *spůsobem dvojím*: otáčí se o sebe a obíhá prostorem světovým. 1. Slunce *otáčí se* o sebe, i otočí se vždy za 25 (našich) dní jednou. 2. Slunce trvá sicé uprostřed své soustavy stále na témž místě (jest stálice), ale netrvá v prostoru světovém na témž místě, nýbrž *obíhá*, provázáno vši svou soustavou hvězdovou, okolo slunce jiného, většího dráhou ohromně velkou, bezpochyby okolo stálice *Kvočny* čili *Alkyoné*, kterou vidíme v souhvězdí *Kuřátek* čili *Plejad*.

11. Kterým hvězdám říkáme oběžnice? 0 oběžnicích. — Oběžnice říkáme hvězdám, které okolo slunce pravidelně obíhají; řeckým jmenem říkáme jim *planety*.

Jakými dráhami obíhají? Oběžnice obíhají okolo slunce *dráhami elliptickými*.

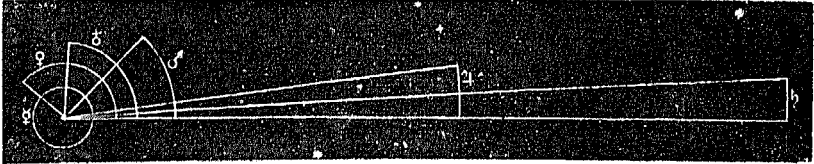
Jak daleko od slunce obíhají? Oběžnice obíhají okolo slunce *rozdílně daleko*: nejblíže Merkur, skoro 6 mill. Mm., nejdále Neptun, 460 mill. Mm. (Viz výkres 5.)

Venuše (Krasopanf)	2 ×	dále než Merkur
Země (Tellus)	o 1/2 "	" " Venuše
Mars (Smrtonoš)	o 1/2 "	" " Země

Asteroidy (livězdice) rozdílně (jest jich nad 150).

<i>Jupiter</i> (Kralomoc)	skoro 3½	×	dále než Mars
<i>Saturn</i> (Smrtonoš)	" 2	×	" " Jupiter
<i>Uran</i> (Nebešťanka)	" 2	×	" " Saturn
<i>Neptun</i> (Vodan)	" 2	×	" " Uran.

Výkres 5.

Planety jsou velmi rozdílně velky: *Největší* je *Ju-* Jak velky jsou? *piter*, jest 1400krát (určitě 1474krát) větší země. — *Veli-* *kosti* různí se planety ve 3 skupiny: 1. 4 *velké* planety, jsou od slunce nejvzdálenější, totiž od Joviše k Neptunu; 2. 4 *prostředně velké* planety obíhají slunci nejbliže, totiž od Merkura k Marsu; 3. *malé* planety jsou asteroidy, obíhají mezi velkými a prostředně velkými. Z velkých *největší* jest *Jupiter*, pak Saturn, kterýž jest o málo menší než Jupiter; pak Uran, pak Neptun. Z prostředně velkých *největší* jest *země*, pak Venuše, jsouc o málo menší než země, pak Mars, pak Merkur. *Asteroidy* jsou všechny menší než náš *město*. — Viz výkres 3.

Všecky planety jsou *kulovnický* rozdílně sploštělé. *Nej-* Jakého tvaru? *více sploštělá* jest planeta *největší*, *Jupiter*.

Každá planeta má v sluneční soustavě *dvouj* pohyb, Jak se pohybují? *otáčejí se* totiž (okolo své osy) a *obíhá*. — Všecky planety *otáčejí se* okolo sebe čili okolo své osy od z. k východu, a rozdílně rychle; na př. Jupiter rychleji než země (za 10 hodin). Každá planeta obíhá okolo slunce a čáru, kterou obíhá, nazýváme, *dráha planetná*. *Dráha planetná* jest *tím větší*, čím planeta vzdálenější je od slunce.

Dobu, kterou každá planeta k jednomu svému oběhu potřebuje, nazýváme *dobou oběhu* i jest u každé planety jiná, ale řídí se pravidlem: čím blíže je planeta k slunci, tím dříve oběhne. *Nejdříve* oběhne Merkur (č. Dobropán), v 88 dnech našich, tedy 4krát do roka našeho, čili 4krát než země jednou; *nejděle* obíhá Neptun (č. Vodan), více než 1½ sta (164) roků (zemských). — Viz na výkresu 5.: Když Merkur dráhu dokoná, proběhla Venuše své dráhy ½, země ¼, a t. d.

Venuši říkáme jináč někdy večernice, někdy dennice; Jak *Venuši* jináč říkáme? *večernice* jí říkáme, když večr hned *po západu* slunce dříve než ostatní hvězdy svítí; *dennice* jí říkáme, když *před východem* slunce ještě po ostatních hvězdách svítí.

0 *vlasaticích*. — *Vlasatice* říkáme hvězdám, které ^{12.} *světly ohon* mají. Řeckým jmenem říkáme jim *komety*. ^{12.} *ktorým hvězdám říkáme vlasatice?*

Vlasatice jsou tělesa tak *řadounká*, že skrz ně ^{12.} *jaké jsou?* jiné hvězdy viděti lze, i záleží z *jádra* a z *mlhavého oboru*, který podobu ohonu na se bere. Některé vla-

satice obíhají okolo slunce jako oběžnice i patří tudíž do naší sluneční soustavy.

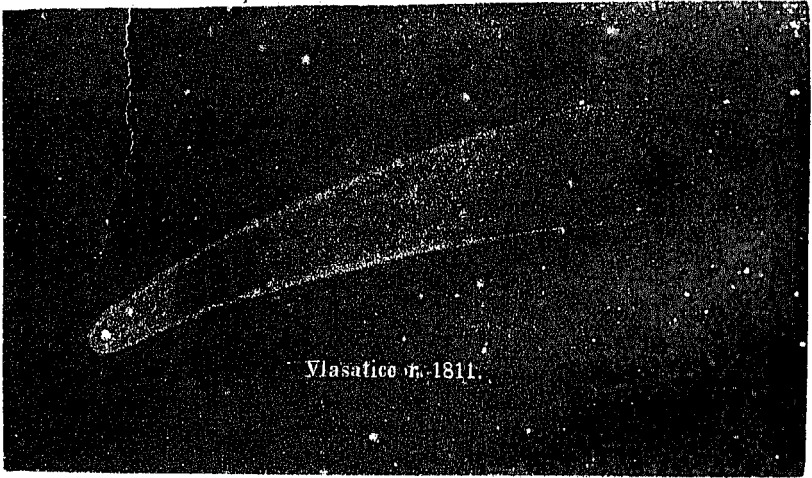
13.
Co jest měsíc?

O měsících. — Měsíc jest hvězda obíhající okolo planety a s ní okolo slunce. — Jinak sluje měsíc též družice, souputník, italským jmenem *trabant*.

Kolik je měsíců?

Měsíců obíhá: okolo naší země 1, okolo největší oběžnice Joviše 4, okolo Saturna 8, okolo Urana 8, okolo Neptuna 1. Kromě toho krouží okolo Saturna 5 hmotných kruhů či obručů.

Výkres 6.

Vlasatico n. 1811.

Jak náš měsíc obíhá?

Náš měsíc nevykoná okolo země celý oběh denně, nýbrž vykoná jej teprve za 30 dní (bez $\frac{1}{2}$ dne), a této době (jednoho měsícového oběhu) říkáme také měsíc.

Jak se otáčí?

Náš měsíc otáčí se o sebe mnohem pomaleji než země, i otočí se jednou za touž dobu, za kterou okolo země oběhne (za 30 bez $\frac{1}{2}$ dne).

Jak jest osvětlen?

Měsíc jest sluncem takto osvětlen: slunce osvětluje vždy jen polovici měsícové koule čili jen polokouli, my pak ze země naň hledíce vidíme někdy tu osvětlenou, a někdy tu neosvětlenou (či tmavou) měsícovou polokouli, a někdy od každé část.

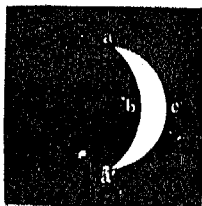
Jak měsíčné čtvrtě rozeznáváme?

Čtvrtě měsíčné rozeznáváme takto: Když vidíme polokouli neosvětlenou, říkáme jí nový měsíc, když vidíme osvětlenou polokouli celou, říkáme jí úplněk a když vidíme jen půl osvětlené polokoule, říkáme jí čtvrt; čtvrti, jež po novém měsíci následuje, říkáme čtvrt první, čtvrti pak, jež po úplňku následuje, říkáme čtvrt po-

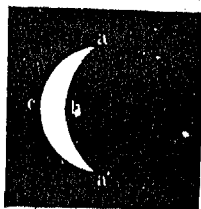
slední. Za 30 dní (bez $\frac{1}{2}$ dne) všechny čtvrtě se vystřídají. — Na výkresu 7. čtvrt 1. podobá se latinskému D; na výkresu 8. čtvrt poslední, podobá se latinskému C. Latiníci říkali měsíce dětem lhař (mendax), protože ukazují D roste (crescit), ukazují C ubývá (decrescit.) — 1. Kterou čtvrt uhlídáme dnes? 2. O kolikáté hodině měsíc dnes vychází?

Úlohy.

Výkres 7.

Výkres 8.

O zatměních. — Měsíc se zatmí, když obíhaje okolo země přijde do stínu, který země vrhá. — Vyhledáme v kalendáři, kdy bude letos jaké zatmění měsícové.

14.
Kdy měsíc se zatmí?
Úloha.

Měsícem zatmí se nám slunce, když měsíc obíhaje okolo země přijde mezi slunce a zemi tak, že svůj stín na zemi vrhne čili pozemčanům zasáhne. — Zatmění obojí jest někdy úplné, někdy částečné. — Obojí zatmění lze si znázorniti telluriem neb večír doma při světle 2 kulemi. — Vyhledáme v kalendáři, bude-li letos jaké zatmění slunce.

Kdy měsícem slunce se zatmí?

Poznámka.

Úloha.

Oběžnice = der Wandelstern = der Planet. Vlasy = Nömecká názvy. tice = der Komet. Měsíc = der Mond; měsíc (doba) = der Monat; družice = der Trabant = der Nebenplanet. Nový měsíc = novoluní = der Neumond. První čtvrt = das erste Viertel. Úplněk = der Vollmond. Zatmění měsíce = die Mondesfinsterniss. Zatmění slunce = die Sonnenfinsterniss.

● s v ě t ě.

Svět č. vesmír říkáme souboru všech věcí (čili veškerým věcem dohromady). Věci, které mimo zemi a vzdušný její obor jsou, jeví se nám hvězdami vznášejícími se ve velkém prostoru, který prostorem světovým nazýváme. Sluneční soustava jest částí světa.

15.
Čemu říkáme svět?

Hvězdy jsou velká tělesa, tvaru kulovatého, vznášející se v prostoru světovém. Hvězdy jsou velmi rozdílně velky: některé menší, mnohé jsou větší než zeměkoule, mnohé i větší než naše slunce.

Co hvězdy jsou?
Jak velky jsou?

Nikdo ještě nedovedl hvězdy sčítati a tedy počet jejich udati. Díváme-li se na oblohu skrz velké dalekohledy, vidíme ještě mnoho hvězd, kterých pouhým okem nevidět. Hvězdáři počítají

Kolik je hvězd?

přibližně více než 150 milionů hvězd, jež viděti lze. Vskutku jest počet jich *nesčíslný*.

Kolik je stálic? Skoro všechny hvězdy, které pouhým okem na obloze spatřujeme, jsou stalice, neboť z planet můžeme pouhým okem spatřiti jich než 5 a ty ne vždy, ze souputníků jen náš měsíc a z komet málo kdy kterou.

Jak velké jsou a jak daleko? Jak *velké* stalice jsou, určiti udati nelze, neboť od nás tak jsou *vzdáleny*, že i skrz největší dalekohledy vyhlížejí jen jako svítící body; *nejbližší* nám (kromě slunce) stalice jsou billiony Mm. od nás vzdáleny. Stalice, jež nám nejkrásněji a nejsvětleji svítí, jest **SIRIUS**, 15 billionů Mm. od nás vzdálená a mnohokrát *větší* než slunce. — Viz v Martinákové čítance pro III. tř. č. 16. „*Hvězdy stalice*“.

Jak velik je svět? Povážíme-li, že skoro všechny hvězdy jsou spíše větší než naše slunce a že od sebe mnoho milionů mil vzdáleny jsou a že jest jich počet *nesčíslný*, nemůžeme si svět jinak mysliti, než že jest skutečně *nesmírně* (ne-s-měřiti) velik, světový prostor skutečně *nekonečen* čili *bez hranic* neb *mezí*.

Německé názvy. Svět = die *Welt* = das *Weltall*. Prostor světový = der *Weltraum*. Nesmírný = *unermesslich*.

○ z e m ě k o u l e .

Co na globu kreslíme? Na globu *kreslíme* moře, řeky, hory, města, cesty a jiné předměty tam, kde na zemi skutečně jsou, ale kromě toho mnohé měřické *čáry* a *body*, jichž na skutečné zeměkouli není, ale jež pak i na ní si myslíme, jako rovník, točny, rovnoběžky, poledníky a j.

16. Co jest osa? ○ *ose* a *točnách*. — Prostrčíme-li skrz prostředek koule nějaký prut a otáčíme kouli okolo prutu, nazýváme prut ten *osu* té koule a konce toho prutu na povrch koule vyčnívající nazýváme *točny*. Pozorujeme pak, že, ač celá koule se točí, osa a točny se netočí.

Co jest osa zemská? *Osa zemská* jest *myšlená* *přímá čára*, o níž země se otáčí. Osa, zemská jde prostředkem zeměkoule, od povrchu k povrchu zemskému, čili jest *průměrem* zemským. Osa zemská jest 1272 Mm. dlouhá (kratší než $\frac{1}{3}$ objemu zemského). Osa jest *nejkratším* průměrem zemským, protože jest zeměkoule právě v jejím směru sploštělá.

Co jsou točny? *Točny* zemské jsou *konečné body* osy zemské; jež naznačujeme na povrchu zemském, i jsou dvě, *severní* a *jižní*. — Na výkresu 9, N a S.

17. Co jest? ○ *rovníku*. — (Na výkresu 9, A—Q.) *Rovník* jest *kruh* na globu narýsovaný tak, že od obou točen všude *rovně* (stejně) daleko jest a tedy zeměkouli ve dvě *rovně* velké

polokoule rozděluje. Rovník dělíme a) v 360 stejných dílů, jimž rovníkové stupně říkáme, b) ve 5400 stejných dílů, jimž zeměpisné míle říkáme, 1 zeměpisná míle = 7.4 Km. — 1. Kolik zeměpisných mil jest 1 rovníkový stupeň dlouhý? 2. Kolik Km., když celý rovník drží 4004 Mm.

Jak rovník dělíme?

Úlohy početní.

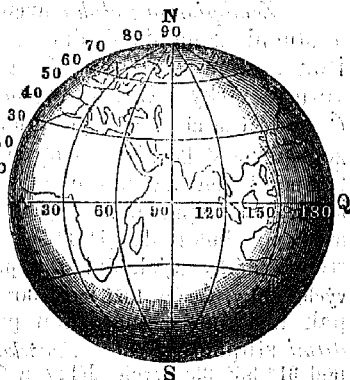
0 rovníků. — Rovníky jsou *kruihy*, které po povrchu zeměkoule rovnoběžně s rovníkem táhneme.

18.
Co jsou?

Rovníky táhneme severně od rovníku 90 a jižně od rovníku též 90. Rovníky číslujeme od rovníku na sever zvlášť a na jih také zvlášť (i máme jich tudíž 2krát 90). Rovníku dáváme číslo 0.

Kolik jich a jak je číslujeme?

Výkres 9.

Jak velké?

Jak je dělíme?

Rovníky jsou všechny menší než rovník, čím dále od rovníku tím menší, tak že obě 90té jsou točny a tedy jen body. Rovníky rozdělujeme jako rovník v 360 stupňů. Rovník 50 běží mimo Prahu má stupně po 9.8 zeměpisných mílích = 72 Km. dlouhé.

Poledníky. — Poledníky jsou *půlkruhy*, které po povrchu zeměkoule od točny k točně táhneme (rovníku napříč).

19.
Co jsou?

Poledníků táhneme 360 tak, aby rozdělily rovník na 360 stupňů. Rovník každou dělíme též v 360 stupňů (360°), kteréž jsou tím menší, čím menší rovník jest.

Kolik jich?

Jak je dělíme?

Poledníky číslujeme od hlavního poledníku na v. postupující až do 360. Za hlavní poledník bereme ten, jenž podlé ostrova Ferra tažen jest, i říkáme mu Ferrský neb hlavní poledník a označujeme jej číslem 0 neb 360. — 1. Poledníky číslovati můžeme též a) od hlavního na východ jen do 180, a od hlavního na západ též do 180, i rozeznáváme takto zeměpisnou délku dvojnásobně, západní totiž a východní. 2. Francouzové považují hlavním poledníkem poledník tažený městem Paříží, jenž leží od Ferrského poledníku o 20° (délkových) východněji. Dle nich jest poledník 32tý, jenž mimo Prahu běží, 12tým. 3. Angličané považují poledník tažený hvězdárnou Greenwichskou (rei Grínyčskou) hlavním.

Jak je číslujeme?

Jak je dělíme? Poledníky dělíme jakožto půlkruhy v čtvrtkruhy (a to rovníkem každý ve dva), kterým po latinsky kvadranty říkáme. Kvadrant dělíme v 90 stupňů (a to rovnoběžkami), jež (jako rovnoběžky) od rovníku na sever zvlášť a od rovníku na jih také zvlášť číslujeme. — Kvadrant drží 1000 Mm. (= 10 mill. m.) a jest tedy o 1 Mm. kratší než $\frac{1}{4}$ rovníku. Stupně poledníkové jsou tedy o 0.02 kratší než rovníkové.

Čím jsou kratší? Poledníky jsou kratší než půl rovníku tím, že země sploštělá jsouc, podél rovníku největší objem má.

20. **Jak určujeme zeměpisnou polohu?** Zeměpisnou polohu určujeme stupni zeměpisné šířky a stupni zeměpisné délky. a) Stupně zeměpisné šířky jsou stupně poledníkové, a tedy dvojí, totiž šířky severní a šířky jižní. — Praha leží blíže 50ho stupně sev. šířky. — b) Stupně zeměpisné délky jsou stupně rovníkové a rovnoběžkové. — Čítáme-li jen na v. (od hlavního poledníku) až do 360°, máme jen stupně délky východní; počítáme-li je od hlavního poledníku do 180° na v. a do 180° na z., máme stupně délky východní i západní. — Praha leží blíže 32° vých. délky, Čechy leží mezi 30° a 35° vých. délky. — Určitěji pak udáváme zeměpisnou polohu i minutami a sekundami stupňovými. — Pražská hvězdárna má zeměp. polohu: pod 31° 35' 39" vých. délky a 50° 5' 19" sev. šířky. — Jakou zeměp. polohu má naše město?

Příklady.

Příklady. Jak určitěji? **Příklad.** Úloha. **21.** **Jak zoml v polokoule dělíme?** O polokoulich. — Zeměkouli dělíme v polokoule dvojitým způsobem: 1. rovníkem na polokouli severní a polokouli jižní, 2. hlavním poledníkem na polokouli západní a polokouli východní.

Jak polokoule vyobrazujeme? Polokoule vyobrazujeme obyčejně na rovný papír i nazýváme pak výkres polokoule též polokouli čili planiglobem. — Na polokouli severní jest sev. točna uprostřed a rovník kruhem polokouli objímajícím; na polokouli jižní jest jižní točna uprostřed a rovník kruhem polokouli objímajícím. — Na polokouli západní jest sev. točna nahoře a jižní točna dole a půlka rovníku je přímkou od západu k východu se táhnoucí; na polokouli východní jest to vše též tak. — Výkres 9. zobrazuje polokouli východní. — Na které polokouli my bydlíme?

22. **Co jsou?** Obratníky a točnové kruhy. — Obratníky i točnové kruhy jsou kruhy s rovníkem rovnoběžné. Obratníky jsou mezi 23. a 24. rovnoběžkou, na severní i na jižní polokouli po jednom; točnové kruhy jsou mezi 66. a 67. rovnoběžkou, na severní i na jižní polokouli po jednom. — Obratníky slují též řeckým jmenem tropy.

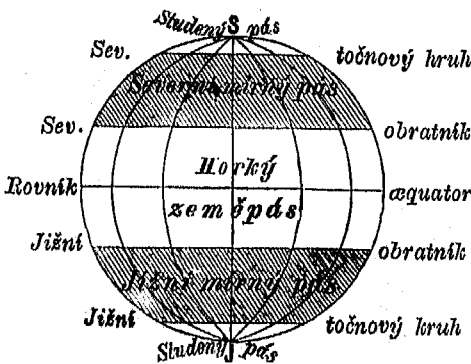
Jak jináč slují? Obratník či trop severní sluje rakovým, obratník či

trop jižní kozorohovým. Točnový kruh severní sluje též arktickým, točnový kruh jižní antarktickým.

O zeměpásech. (§. 21—24) — Zeměkouli dělíme v 5 pásů čili zeměpásů: 1 horký, 2 studené a 2 mírné zeměpásy. 1. Dva pásy studené jsou okolo točen až k točnovým kruhům. — 2. Dva mírné pásy, severní a jižní; severní mírný pás jest mezi severním točnovým kruhem a obrátkem severním; jižní mírný pás mezi jižním točnovým kruhem a obrátkem jižním. — 3. Pás horký čili tropický po obou stranách rovníku; mezi dvěma

23.
Kde jsou ?

Výkres 10.

obrátky č. tropy, severním a jižním. — Šířku má pás horký tak velkou jako oba studené dohromady a každý mírný je skoro tak širok jako pás horký. — Plochu největší má pás horký, zabírá skoro 0·4 celého povrchu země; pás mírný každý pro sebe má plochu menší než pás horký, ale oba dohromady zavírají více než 0·5 celého povrchu zemského. Nejmenší plochu mají pásy studené, oba dohromady zabírají méně než 0·1 celého povrchu zemského. — Nakreslíme, vých. polokouli s pásy.

Úloha.

V horkém pásu padají paprsky sluneční po celý rok velmi příkře a proto je tam po celý rok horko, po celý rok počasí letní. V mírných pásech padají paprsky sluneční méně příkře a proto jest zde méně horko; i rozeznáváme čtvero počasí: jaro, leto, podzim, zimu; v sev. pásu mírném my bydlíme. V pásech studených padají paprsky sluneční jen velmi šikmo a proto jest tam velmi studeno; rozeznáváme jen 2 počasí: leto krátké a zimu dlouhou.

Jakou povahu mají ?

Osa = die Achse. Osa zemská = die Erdachse. Točna Německé názvy. = der Pol. Točna severní = der Nordpol. Točna jižní = der Südpol. Rovník = der Gleicher = der Aequator. Zeměpisná míle = die geographische Meile. Rovnoběžka = der

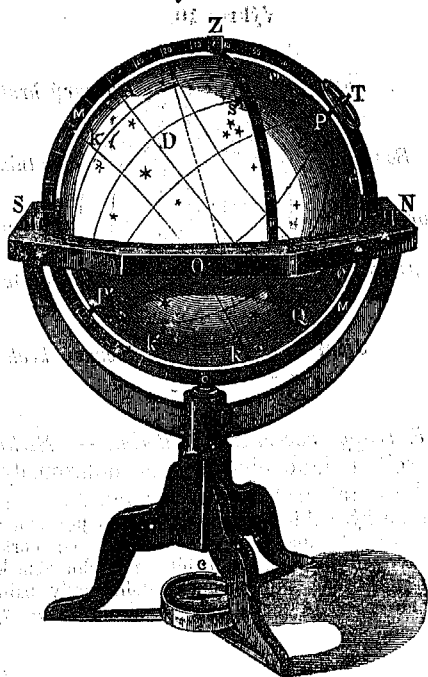
Parallellkreis, Poledník = der *Meridian*. Obratník = der *Wendekreis* = der *Trop*. Točnový kruh = der *Polar-kreis*. Zeměpás = die *Zone*.

● světokouli.

24.
Co jest?

Světokoule jest zdánlivá dutá koule, kterou nám svět mimozemský býti se vidí, a to takto: Hledím-li se země do světového prostoru, objevuje se mi svět mi-

Výkres 11.

mozemský oblohou; obloha pak jeví se mi jako část velikánské duté koule, i jeví se mi, že na jejím vnitřním povrchu hvězdy všechny lpí, že ta světokoule za 24 hodin vždy jednou okolo naší země se otáčí a zeměkoule že v jejím středu vězí. — Světokouli vyobrazujeme jako zeměkouli kouli z lepenky, a té říkáme též *světokoule* neb *globus nebeský*. — Světokouli dělíme 1. ve mnohá *souhvězdí*, 2. dělíme ji *měřicky*, podobně jako zeměkouli.

Jak ji vyobrazujeme?

Jak ji dělíme?

Co jest souhvězdí?

Souhvězdí jest skupina několika stálic. — Na př.: (Velký Medvěd na výkresu 12.) **Velký Medvěd a Malý Medvěd,**

obyčejně jim říkáme **Velký a Malý vůz**. — Každá stálice v souhvězdí má u hvězdářů buď své jméno neb své písmeno; hvězda v *Malém voze* na konci voje sluje *severka* čili *polaris*, poněvadž ukazuje stranu severní.

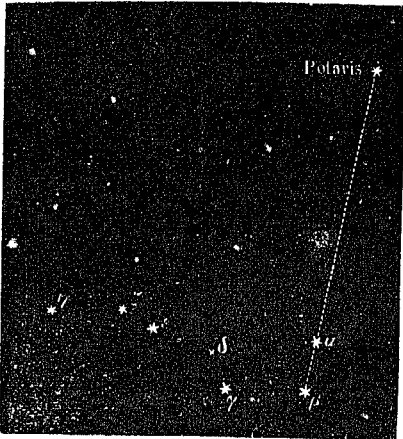
Příklad.

Tyže *čáry*, které rýsujeme na globu zemském, rýsujeme též na globu světovém, a to takto: Prodloužíme-li si osu zemskou až ku povrchu světokoule, říkáme jí **osa světová**; rozšíříme-li si rovník tak, až dotýká se povrchu světokoule, nazýváme jej **rovník světový** a podobně **světové poledníky** a **rovnoběžky**. Kromě nich ještě **ekliptiku**. Rovník, poledníky, rovnoběžky a ekliptiku *dělíme* jelikož kruhy v *stupně* (minuty a vteřiny). — Na výkresu 13. A—Q = rovník, PP' osa, S' ekliptika.

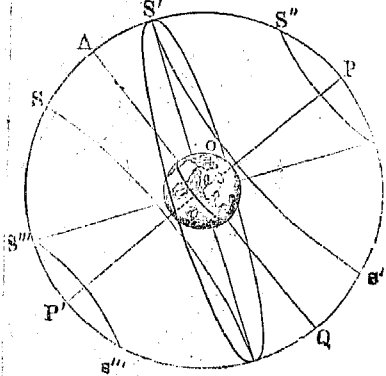
Které čáry na světokouli rýsujeme?

Jak je dělíme?

Výkres 12.

Výkres 13.

Polohu hvězd na světokouli určujeme pak týmž způsobem, jak určujeme polohu míst na zeměkouli, t. j. vytýkáme poledník světový a rovnoběžku světovou, které hvězdou neb blízko vedle hvězdy se táhnou.

Jak určujeme polohu hvězd?

Měřické body vytýkáme na světokouli: **točný, zenit** a **nadir**. — 1. **Světové točny** jsou konce světové osy. (Na výkresu 13. P, P'.) Blíže severní světové točny tkví na světokouli hvězda *severka*. 2. **Táhnou-li si v myšlénkách** svislou přímku od sebe až ku povrchu světokoule, nazýváme bod, v němž svislá tato povrchu světokoule se dotýká, **zenit** č. **nadhlavník**; prodloužíme-li si tu svislou skrz zemi na protější stranu povrchu světokoule, nazýváme bod, v němž svislá ta světokoule pode mnou se dotýká, **nadir** čili **podnožník**. *Zenit* je nejvyšší, *nadir* nejnižší bod na světokouli vždy z toho místa hledě, na němž *jsem*. — Jdu-li o několik kroků z místa, mám již na jiném místě světokoule svůj jiný zenit. — *Slunce* nepřichází v Čechách nikdy v zenit.

Které měřické body na světokouli vytýkáme?

Co jest ekliptika?

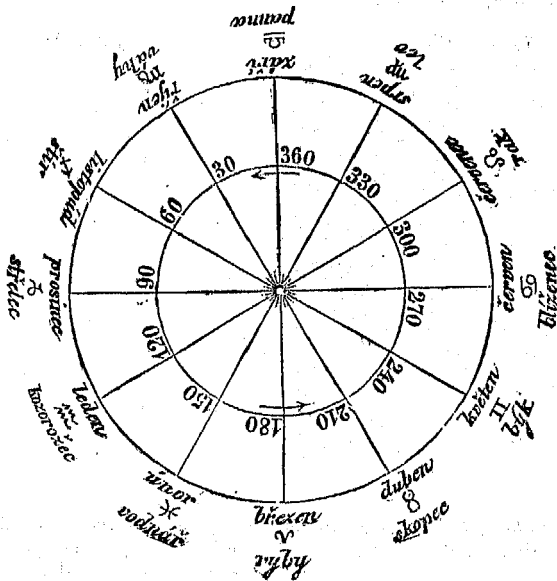
Ekliptika jest kruh na globu zemském neb nebeském tak narýsovaný, že nám představuje dráhu zemskou, a poněvadž jenom na rovině dráhy zemské zatmění měsíce neb slunce pozorovati lze, slove dráha ta rovinou zatmění čili řeckým názvem ekliptika, český říkáme jí slunník.

Proč tak sluje?

Kde jest?

Ekliptika neleží s rovníkem (zemským i světovým) v téže rovině, nýbrž: položíme-li jí rovinu a rovníkem též rovinu, shledáme, že obě ty roviny se prosekají a že právě přímka průsečná zemským průměrem jest; při průseku jsou obě ty roviny k sobě nakloněny č. uzavírají úhel o $23\frac{1}{2}^\circ$ poledníkovém. Ekliptika proseká osu úhlem $66\frac{1}{2}^\circ$ ($=90-23\frac{1}{2}^\circ$), rovina rovníková však proseká ji kolmo.

Výkres 14.

Jak okliptiku na globu rýsuje?

Ekliptiku (dráhu zemskou) na globu zemském i na globu nebeském narýsuje, vedouce okolo země kruh, jehož rovina k rovině rovníkové nakloněna je úhlem $23\frac{1}{2}^\circ$ čili kruh, jenž rovník dvakrát proseká (viz na výkresu 5.) a jenž ve dvou bodech od rovníku nejdále, t. j. $23\frac{1}{2}^\circ$ jest vzdálen.

Co jest svor?

Svor jest pás světokoule, jenž záleží z 12 souhvězdí těch, které ekliptika probíhá. Souhvězdí svorová jsou na výkresu 14. Všechna 12 souhvězdí dohromady tvoří pás okolo ekliptiky, jenž sluje svor čili zvěrokruh, proto, poněvadž většina (7) souhvězdí jeho jména zvířat mají.

Jak slunce postupuje?

Nám hledícím se země na světokouli zdá se, že ne země, nýbrž slunce ekliptikou za rok prochází a to takto: Hledíme-li na místo, kde slunce v poledne stálo, o půlnoci, nalezneme je

v některém z 12 souhvězdí; druhé noci nalezneme je o něco dál na východ, a tak každým dnem *dál na východ* tak, že slunce v každém souhvězdí pohybuje se asi měsíc, a za 12 měsíců čili *za rok* všech 12 souhvězdí čili celou *ekliptiku* (zdánlivě) prochází.

Ekliptika ve dvou bodech *rovník protíná* a ve dvou jiných bodech od rovníku *nejvíce se vzdaluje*; slunce proudouc za rok ekliptiku jednou, objeví se ročně dvakrát v rovníku a dvakrát od rovníku nejdále, a to tímto *postupem*: Dne 21. března jest slunce v jednom *průsečném bodu* (ekliptiky s rovníkem), pak postupuje po ekliptice (ovšem zdánlivě), vzdaluje se od rovníku na severní polokouli (světovou), až za $\frac{1}{4}$ roku, dne 22. června objeví se v bodu ekliptiky od rovníku na s. *nejvíce vzdáleném*, a to $23\frac{1}{2}^{\circ}$ sev. šířky, tu pak se *obrátil* k jihu, i postupuje blíže se rovníku, až za $\frac{1}{4}$ roku, dne 23. září objeví se v 2hém *průsečném bodu* (ekliptiky s rovníkem), pak postupuje vzdaluje se od rovníku na jižní polokouli (světovou), až za $\frac{1}{4}$ roku, dne 22. prosince objeví se v bodu ekliptiky od rovníku na jih *nejvíce vzdáleném*, a to $23\frac{1}{2}^{\circ}$ již. šířky, tu pak se *obrátil* k s. i postupuje blíže se rovníku, až za $\frac{1}{4}$ roku, dne 21. března opět se objeví v prvém průsečném bodu (ekliptiky s rovníkem) atd. — Kdy v roce jest nám v naší zemi slunce (v poledne) *nejblíže*, kdy od nás *nejdále*?

Jak slunce ekliptikou postupuje?

Úloha.

V sev. mírném zeměpásu (ve kterém my žijeme) rozeznáváme ročních počasí *čtyři* a to takto: 1. jaro od 21. března do 22. června, slunce po ekliptice putující, blíží se nám, čili vystupuje nám na obzoru vždy výše, až 22. června je nejvýše, dne stále přibývá, až je dne 22. června nejdelší, totiž 16 hodin; 2. léto od 22. června do 23. září, slunce putující po ekliptice vzdaluje se od nás čili sestupuje s výše obzoru, dne stále ubývá, až 23. září je rovnodenní, t. j. 12 hodin den a 12 hodin noc; 3. podzim či jeseň od 23. září do 22. prosince slunce vzdaluje se od nás putující po ekliptice na jižní polokouli čili sestupuje na obzoru, až putuje dne 22. prosince nejniž; dne stále ubývá, až je dne 22. prosince nejkratší, totiž 8 hodin; 4. zima od 22. prosince do 21. března, slunce putující na ekliptice blíží se naší polokouli čili vystupuje na obzoru, až dne 21. března putuje opět tak vysoko, jako dne 23. září; dne stále přibývá, až dne 21. března nastává rovnodenní.

Jak v sev. mírném zeměpásu ročních počasí rozeznáváme?

Světokoule = die *Himmelskugel*. Souhvězdí = das *Nömoeké názvy. Sternbild*. Velký medvěd = der *grosse Bär*. Severka = der *Polarstern*. Světový rovník = der *Himmelsaequator*. Ekliptika = die *Ekliptik*. Světová točna = der *Himmelspol*. Nadhlavník = der *Zenith*. Podnožník = der *Nadir*. Svor = der *Thierkreis*.

O z e m ě p í s e.

Zeměpis jest *наука* čili *věda* zemi popisující, čili věda učící, jaká země jest. Řeckým jmenem sluje zeměpis *geografis*.

35.
Co jest?

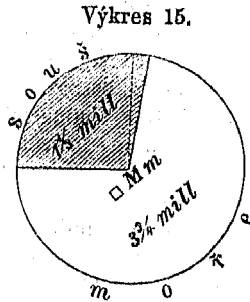
- Jak se dělí? Zeměpis dělí se ve tři části, kteréž jsou: 1. Zeměpis hvězdářský čili matematický popisuje zeměkouli jakožto hvězdu; rozpráví na př. o otáčení se země, o poměru jejím k slunci, o rovníku, o obrátnících a t. d. — Obšrněji než zde vypsán jest v učebné knize fyziky. 2. Zeměpis přírodní čili fyzikální popisuje přírodní vlastnosti země; rozpráví na př.: o horách, vodstvu, o rostlinách, zvířatech, o vzduchu a t. d. 3. Zeměpis občanský čili politický popisuje vlastnosti zemské, které člověk, jsa občanem, způsobil; rozpráví na př.: o državách, o městech, průplavech, železnicích a j.
- Poznámka.
- Německé názvy. Zeměpis = die *Erdbeschreibung* = die *Geographie*.
Z. matematický = die *mathematische G.* Z. přírodní = die *physikalische G.* Z. občanský = die *politische G.*

Povrch zemský.

- Jak jest velik? **0 velikosti.** — Povrch zemský drží 5,100.000 $\square$ Mm.
- Úlohy. — Kolikým jeho dílem jest a) náš okres, b) naše země, c) mocnářství rakouskouherské.
- 26.** **0 vyobrazení povrchu zemského.** — Povrch zemský vyobrazujeme zmenšeně 1. na kouli čili globu, 2. na rovném papíře čili mapami (čili zeměvidy). Jen na kouli lze povrch zeměkoule docela věrně vykreslit; chceme-li jej na papír rovný vykreslit, jest nám rysy poněkud měniti (totiž *promítati*). — Pohlédneme na sev. Ameriku jak vyhlíží a) na globu, b) na planiglobu, c) na mapě dle Merkatorova průmětu.
- Jak jej vyobrazujeme?
- Jak věrně?
- Příklad.
- Kde jsou na mapách světové strany? Mapy jsou obyčejně tak zařízeny, jako když na zemi k severu hledíme, i mají tedy s. nahoře, j. dole, z. v. levé, v. v. pravo.
- Čemu říkáme atlas? Atlas (čili *atlant*) říkáme svazku (neb sbírce) několik map.
- Kolikery mapy jsou? Mapy jsou přerozdílny a to dle toho, které částky povrchu zemského vyobrazují, které předměty pozemské, jakými rozměry, pro koho, a ještě jinak rozdílny. 1. Dle toho, které částky povrchu zemského vyobrazují, máme na př. mapu země České, mapu země Moravské, mapu říše Rakousko-Uherské, mapu moře Středozemského a j., tedy vůbec mapy rozdílných zemí a moří. 2. Dle toho, které předměty pozemské vyobrazují, máme mapy horopisné, vodo-pisné, národopisné, dějepisné a j., a mapy, které (jak dalece možno) všechny jednotlivé předměty pohromadě vyobrazují, tedy mapy *povšechné*. 3. Dle toho, jakými rozměry zemi vyobrazují, rozeznáváme hlavně trojí mapy: a) *plány*, které mají měřítko menší než 1 : 20.000 t. j. 1 Km. ze

skutečné země vyznačen jest na mapě čárkou 5 cm. dlouhou, b) mapy *místopisné* (řecky topografické), které mají měřítko menší než 1:200.000 (a tedy 1 Km. vyznačen jest čárkou 0·5 cm. dlouhou), c) *mapy* (pouhé), které mají měřítko nad 1:200.000. 4. Dle toho, *pro koho* kresleny jsou, máme mapy *školské, poštovské, vojenské* a j. 5. **Jinak** rozeznáváme ještě mapy *vypouklé a rovné, jinak závěsné a příruční, jinak černé a malované*, atd.

O přirozeném rozdělení povrchu zemského. — Povrch zemský jest přirozeným způsobem rozdělen u *vodu* a *země suchou* čili *souš*; nad oběma pak vznášejí se *vzduch*. *Souš* zabírá celého povrchu zemského $\frac{1}{4}$, *moře* skoro $\frac{3}{4}$; jest tedy povrchu mořského skoro 4krát tolik co suchého. *Určitěji* souš 26·4%, moře 73·6%. **Výkres 15.** představuje povrch celé země rozdělený dle velikosti v souš a moře.

27. Jak jest rozdělen?

Jak částky velky jsou?

Povrch zemský = die *Erdoberfläche*. Mapa = die Německé názvy. *Karte*. Atlas = der *Atlas*.

O s o u š i.

O *látece* a *tvary* souše. — Souš složena jest z *látek* rozmanitých, které přírodní vědy popisují. — *Hlavně* však složena je z *hornin*, které *zeměpysyt* popisuje.

28. Z jakých látek je souš složena? Poznámka.

Vytkněme některé známé horniny našeho okolí.

Úloha.

Horniny různíme hlavně v *patero* útvarů, a to dle *stáří*: Útvarem nejstarším jsou *prahory* (žula, rula a j.), pak jsou *prvohory*, pak *druhohory*, pak *třetihory* a nejmladším útvarem jsou *náplavy* (na př. ornice). — Viz *Martinákovu* čítanku pro III. tř. č. 22: „*Vznikání kůry zemské*“ a od *Pokorného* a *Bořického* *nerostopis* pro nižší *gymnasium*.

Jak horniny hlavně různíme?

Souš má *tvar* do všech tří *rozměrů* velmi rozmanitý, totiž do *délky*, *šířky* i *výšky*. Co do *délky* a *šířky* není souš do jednoho kusu *zaokrouhlena*, nýbrž *vyčnívá* z *moře kusy mnohými* a *rozdílně* velkými čili jest *rozmanitě rozčleněna*; co do *výšky* *nevyčnívá* souš všude stejně *vysoce*, čili není *samou rovinnou*, nýbrž *vypíná* se *těž mnohými horami* a *prohybá* se *dolínami*. — **Ukažme** na *mapě* některé kusy souše.

Jaký tvar souš má?

Úloha.

O *pevninách*. — *Pevniny* říkáme *třem největším kusům* souše, a ty slují: *Starý Svět*, *Nový Svět* (čili *pevnina Americká*) a *Nový Holland* (čili *pevnina Australská*). — Vytkněme z *mapy* 1. na kterých *polokouřích* která, 2. v kterých *zeměpásech* která, 3. na které *my* obýváme.

29. Čemu říkáme pevniny?

Úloha.

Jak velky jsou? *Nejmenší* pevninou jest *Australská*, *největší* *Starý Svět*. *Starý Svět* jest 10krát tak velik jak pevnina *Australská* a 2krát tak velik jak *Nový Svět*.

30. Čemu říkáme ostrovy a čemu souostroví? **O ostrovech.** — *Ostrovy* říkáme všem *menším kusům* souše, které ze *všech stran* vodou otočeny jsou; *souostroví* pak říkáme skupině *několika* ostrovů, *mnohoostroví* říkáme skupině *mnoha* ostrovů.

Nejrozsáhlejší souostroví jsou: *Mnohoostroví Australské*, rozložené mezi pevninou *Australskou* a *Americkou*, největší jeho ostrov sluje *Nová Kvína*, leží blíže pevniny *Australské*; *souostroví Indické* mezi pevninou *Australskou* a *Starým Světem*, všecko v *horkém pásu*, největší jeho ostrov sluje *Borneo*, pod *rovníkem*; *souostroví Severoamerické*, skoro všecko v *severním studeném pásu*, největší jeho ostrov sluje *Grönland* (není dosud ještě celý znám); *Západní Indie* u pevniny *Americké* skoro všecko v *pásu horkém*, největší její ostrov sluje *Kuba* (podlouhý).

Největší ostrovy: *Grönland*, pak *Nová Kvína*, *Borneo* (všecky 3 větší jsou než říše *Rakouskouherská*, jež drží nad 6240 □Mm.); pak *Madagaskar* (pod jižním *obratníkem*). — *Všecky* ostrovy dohromady zabírají 6 1/2 % vší souše. — 1. *Vytkneme*, na kterých *polokoulicích* které *souostroví* a který ostrov jest rozložen. 2. *Vykreslíme* *Madagaskar*, *Borneo* a *Novou Kvínu*.

31. Jak dělíme souš v zeměděly? **(§. 29.) O zemědělech.** — *Souš* všecku, pevniny totiž i ostrovy dělíme v *pět zemědělí*, kterých jsou: *Australie*, *Amerika*, *Afrika*, *Asie* a *Evropa*. — *Vytkneme s mapy* 1. v které tři zeměděly jest *největší pevnina* (*Starý Svět*) rozdělena, 2. které řečené *souostroví* kterému zemědělu jest přičteno, 3. ještě některá *souostroví* jednotlivých zemědělí, 4. na kterých *polokoulicích* který zemědělí jest rozložen.

Jak velky jsou? *Nejmenší* zemědělí jest *Australie*, *největší* *Asie*, zabírajíc 1/3 vší souše; *Evropa* jest o málo větší než *Australie*, i drží 100.000 □Mm., *Amerika* jest o málo menší než *Asie*, *Afrika* jest zemědělí *průměrně velký* i drží tolik co 3 *Evropy*. — Na *výkresu 16.* značí čísla *tisíce □Mm.* Vypočteme, kolik % *povrchu zemského* který zemědělí zabírá. — *Viz* (*diagram*) *výkres 16.*

32. Čemu říkáme půlostrov? **(§. 30.) O půlostrovech.** — *Půlostrov* říkáme *členu* souše, který není na *všech stranách* vodou otočen, nýbrž na *jedné straně* s větší nějakou částí souše *souvisí*. *Největší* půlostrovy jsou: 1. *Asijské*: *Arable* blíže *Afriky* ze tří stran vodou otočená, *Přední Indie* ze dvou stran vodou otočená, a *Zadní Indie* naproti ostrovu *Borneu*, vybíhají na jih, do *horkého zeměpásu* (nejjižnější *Zadní Indie*, skoro až k *rovníku*). 2. *Americký Labrador*, vybíhá na sv., naproti ostrovu *Grönlandu*. 3. *Evropská Skandinávie*, zasáhá na s. až do *studeného zeměpásu*; *Pyrenejský půlostrov*, vybíhá na jih, naproti *Africe*. —

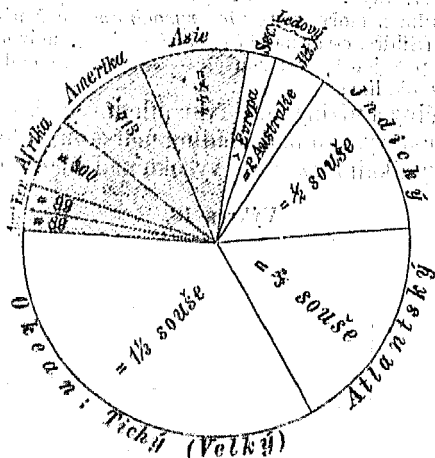
Arabie drží 25.000 □ Mm. (4krát tolik co Rakouskouherská říše), Pyrenejský púlostrov skoro 6000 □ Mm. — 1. Vytkneme, který *poledník* a která *rovnoběžka* přes Pyrenejský púlostrov běží, 2. *vykreslíme* jej.

Úlohy.

O vysočinách, nížinách a sníženinách. — Souš v rozdílných krajinách velmi rozdílně vyniká (čili se vypíná):

33. Jak vysoko souš vyniká?

Výkres 16.

krajině, která jen *nízko* se vypíná, totiž která *nevyniká* nad 200 m. nad moře, říkáme *nížina*; krajině nad 200 m. nad moře vynikající říkáme *vysočina* (výšina), krajině pak, která *níže* než *hladina mořská* se snižuje (ovšem že ne na břehu mořském), říkáme *sníženina*. — Rozdíl mezi nížinou a vysočinou *není* ještě všeobecně *stájně* určen; tak někteří zeměpisci považují nížinou krajiny až do 300 m, vys., jiní jináč.

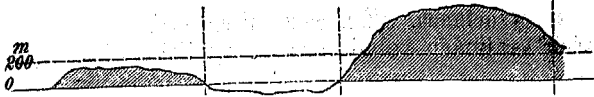
Poznámku.

Největší *nížina* prostírá se v největší pevnině (v Starém Světě) od *sev. ledového moře* dovnitř, i zabírá dobrou čtvrtinu pevniny Asijské; horami *Uralskými* rozdělena je ve dvě: Sibiřskou, jež zabírá severozápadní 1/4 Asie, a Sarmatskou, jež zabírá vých. polovici Evropy. Největší *vysočina* vypíná se též v největší pevnině, sluje *vysočina Mongolská*, vypíná se od Sibiřské nížiny na jv. až k Přední a Zadní Indii, i zabírá polovici dobrou 1/4 Asie. V ostatních zemědělích: V Africe vysočina Jihoafrická vypíná se ve vsi jižní Africe. V Americe vysočina Korďillerská pne se podél *západního* břehu pevniny Americké od nejjižnějšího cípu jejího až do severních končin, čtyřmi zeměpásky, i jest vysočinou *nejdelší* na vsi zemi, *nížina Jihoamerická* rozložená v horkém

Největší nížiny a vysočiny:

Nejhlubší sníženina. zeměpásu od Kordiller na v. Sníženiny jsou málo rozsáhlé, nejhlubší sníženina jest údolí Mrtvého moře v Asii

Výkres 17.

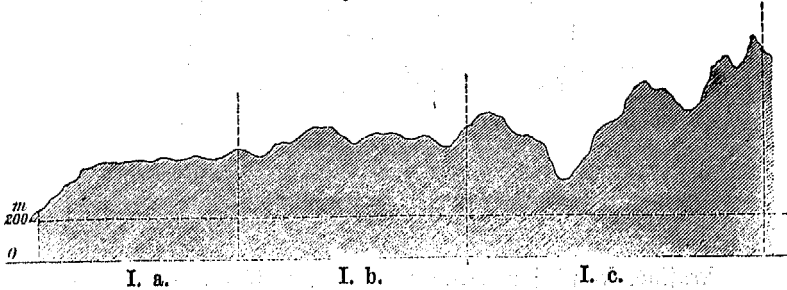
(nedaleko Afriky), 400 m. pod hladinou mořskou. —

Úhrnem. Úhrnem vyniká z moře souš více vysocinami než nížinami, největší nížina (Sibiřsko-sarmatská) zabírá však $\frac{1}{8}$, největší vysočina (Mongolská) pak jen $\frac{1}{12}$ vší souše. — Jak vysoko nad mořem leží naše město s okolím?

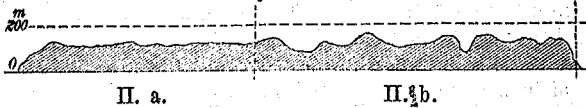
Jaký tvar mají?

Vysočiny a nížiny mají tvar dlelem rovný, to jest vynikají celé rovně vysoko nad hladinu mořskou, dlelem tvar nerovný t. j. vynikají rozmanitě vysoko nad hladinu mořskou.

Výkres 18.

Výkres 19.

Kolkery jsou tvarom?

Tvarem jsou: I. *vysočiny* a) rovné čili rovinaté, b) pahorkaté čili kopcovité a c) hornaté čili hornatiny, II. *nížiny* a) rovné čili rovinaté, b) pahorkaté. Jináč říkáme *vysocinám rovným planiny*, protože obyčejné plany čili neúrodné jsou, *vysocinám i nížinám pahorkatým pahorkatiny*, *vysocinám hornatým hornatiny*. — Hornatých nížin není, neb hory, jež nad 200 m. vynikají, ční nad výšku nížin. — Jakého tvaru jest okolí našeho města? — Na výkresu 18. a 19. průsek nížin a vysocin.

Úloha.

34.

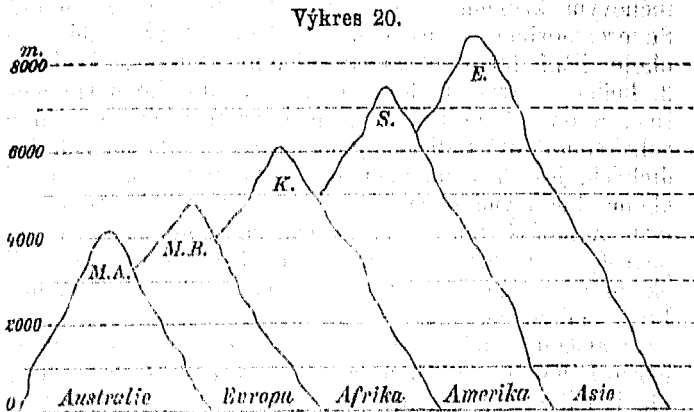
Kolikery hory rozeznáváme?

- 0 horách. — Hory rozeznáváme co do výšky trojí:
1. hory vypínající se níže než 700 m. čili **nizohory**,
  2. " " " od 700—2500 m. " **středohory**,
  3. " " " nad 2500 m. " **velehory**.

Poznámka.

Rozdíl tento není ještě všeobecně stejně určen; tak považují někteří zeměpisce již hory nad 2000 m. vysoké za velehory, a jiní jinak.

Nejvyšší hory: hora Everestova na jižním kraji nehmotnější vysočiny, *Mongolské*, nejvyšší na vsí zemi, strmí 8800 m. vysoko (= 1 Mm.—1200 m.). V jednotlivých zemědřlech: v *Australii* Mauna Kea na nevelkém ostrově *Havaii* nedaleko obratníku Rakova, v *Americě* Sorate

skoro uprostřed *Kordiller* jihoamerických, v *Africe* *Kilimandžaro* na vých. kraji rozsáhlé vysočiny *jihoafrické* na jih od rovníku; v *Evropě* *Mont Blank* na sz. od *Italie*. — Hory ty strmí vysoko: *Mauna Kea* nad 4200, *Mont Blak* 4800, *Kilimandžaro* nad 6000, *Sorata* 7500, *Everest* skoro 8800 m. — Které hory vypínají se v našem okolí (nebo okrese), která nejvýše?

Kolik m. vysoky?

Úloha.

Pevnina = der *Kontinent*. Ostrov = die *Insel*. Souostroví = die *Inselgruppe*. Zeměděl = der *Erdtheil* = der *Welttheil*. Půlostrov = die *Halbinsel*. Vysočina = das *Hochland*. Nížina = das *Niederland* = das *Tiefland*. Sníženina = die *Depression*. Pahorek = kopec = der *Hügel*. Hora = der *Berg*. Nizohory = das *niedrige Gebirge*. Středohory = das *Mittelgebirge*. Velehory = das *Hochgebirge*.

Německé názvy

○ v o d s t v u .

Vodstvo jest hlavně dvojí, moře totiž a vodstvo suchozemské, to jest na souši (čili suché zemi) rozlité, na př. řeky a jezera.

35. Kolikero jest?

0 moří. — Moře jest na povrchu rovinou, které hladina mořská říkáme, ale ostatně jest tvaru velmi rozmanitého a to do všech tří rozměrů, totiž do šíře a délky i do hloubky. Co do šíře a délky rozčleněno jest sice souši velmi rozmanitě, ale všechny jeho části souvisí tak,

Jakého tvaru jest?

že úhrnem jest *mořem jedním*, jemuž moře světové říkáme. — Viz Křížkovu čítanku, č. 55. „Moře“.

36.
Čemu tak říká-
mo?
Ktoré jsou?

O okeanech. — *Okeany* říkáme *pateru mořím*, v něž veškero moře rozděleno jest. Okeany jsou: 1. **Severní Ledový** rozlévá se okolo severní točny *ohraňčen* sev. točnovým kruhem a Starým a Novým Světem, oblévá Severoamerické souostroví. 2. **Jižní Ledový** rozlévá se okolo jižní točny *ohraňčen* jižním točnovým kruhem. 3. **Indický okean** rozlévá se mezi jižním Ledovým mořem, Starým Světem a pevninou Australskou, obsahuje velké souostroví Indické; *jmeno* má po půlostrovech Indických, jež do něho vybíhají. 4. **Atlantský okean**, mezi oběma Ledovými okeany, Novým a Starým Světem, oblévá *Západní Indii*; *jmeno* má po zemi, o které jde pověst, že za pradávna na z. od Afriky ležela, a že ji okean ten zatopil. 5. **Tichý okean** čili *Velký*, mezi oběma Ledovými okeany, Novým a Starým Světem a pevninou Australskou, oblévá *Polynesii*; *Tichým nazván* jest od evropského plavce Magellana, který poprvé po něm se plaviv náhodou bez bouřky jej přešel; *Velkým* sluje proto, že největším jest. — Vytkneme z *mapy* 1. na kterých *polokoučích* který se rozlévá, 2. kterými *zeměpásky*, 3. který s kterým souvisí.

Úlohy.

Jak velky jsou?

Nejmenším okeanem jest *severní Ledový*, ale přece jest ještě větším než celá Evropa; *největším* jest *Tichý*, jenž jest větší než všecka souš i zabírá $\frac{1}{3}$ všeho povrchu zemského; *Atlantský* jest o polovici menší (velik jak Starý Svět), *Indický* jest prostředně velik. — Viz výkres 16.

Jaké jsou okeany
Ledové?

Okeany Ledové ležice zcela v zeměpásech studených zamrzají na mnoze, ale ne docela, zamrzají hlavně podél břehů zemských. Prudcí větrové shánějí *kry ledové* u velké spousty, které pak smrznouce jako vrchy po moři plují, že lodem nesnadno i nebezpečno jimi plouti. Některé ty ohromné kry až do mírného zeměpásu plují a zde znenáhla tají. *Celkem* jsou nám oba ty Ledové okeany ještě málo známy, zvláště pak neznámy jsou krajiny točnové, do nichž ještě žádný cestovatel nepronikl. Cestovatel, jenž k severní *točně* *nejblíže* pronikl, byl ještě (7° poledníkových) 77 Mm. od ní vzdálen. V jižním Ledovém okeaně našli cestovatelé po lodích plovouce břehy velestudených zemí, o nichž nevědí, jak velky jsou. — Viz Jirečkovu čítanku pro III. tř. č. 188 „Ledy mořské“. V Martinákově čít. pro III. tř. č. 95. „Plavba po moři ledovém.“

37.
Čemu tak říká-
me?

O zálivech a vnitřních mořích. — *Záliv* říkáme *části mořské*, která do souše se *zalévá*; *vnitřní moře* říkáme *části mořské*, jež z mnoha stran pevninou neb ostrovy *obklíčena* jest.

Největší vnitřní moře a zálivy jsou: 1. Okean *Indický* rozčleňuje se: v *Arabské moře*, jež zalévá se mezi velký *Arabský poloostrov* a *Přední Indii*, a mezi *Arabií* a *Afriku*. *Bengalský záliv* zalévá se mezi *Přední a Zadní Indii*; *Jižní Čínské (Kytajské) moře* rozlévá se mezi *Asijskou pevninou* (a to zemí *Čínou*) a *souostrovím Indickým*; *Harafurské moře* rozlévá se mezi tímto souostrovím a *pevninou Australskou*. 2. *Atlantský okean* zalévá se na z. mezi *Severní a Jižní Ameriku* zálivem (*x=ch*) *Mexickým* a mořem *Karalským*, jež od sebe odděluje největší *Západoindický ostrov Kuba*; pak zálivem (*Höcn-*) *Hudsonským* mezi *půlostrov Labrador* a *ostatní pevninu Americkou*; na v. zalévá se mořem *Německým* mezi největší *půlostrov evropský (Skandinávii)* a největší *ostrov evropský (Velkou Britanii)*, pak mořem *Středozemským*, které do *Starého Světa* hluboko vniká, *Evropu* od *Afriky* a částečně i od *Asie* odděluje, pak rozsáhlým zálivem *Kvilejským*, jenž pod rovníkem do pevniny *africké* se zalévá. 3. *Tichý okean* na v. do *Ameriky* a na z. do *Australské pevniny* jen *nevelkými zálivy* vniká, ale u *Asie* v *moře Východní Čínské, Japonské, Ochocké* a *Behringovo* se rozčleňuje. — 1. Které ty členy jsou v *pásm horkém*. 2. *Náčrtíme záliv Mexický*.

Největší vnitřní moře a zálivy:

Úlohy.

38.

Čemu tak říkáme?

Průliv a šíje. — *Průliv (čili úžina mořská)* říkáme *úzké části mořské*, která dvě moře spojuje. *Šíje č. úžina zemská* říkáme *úzké části souše*, která dva větší díly souše spojuje.

Nejdůležitější průlivy jsou: *Behringův*, spojuje sev. *Ledové moře* s *Velkým okeanem*. *Torresův*, spojuje *indický okean* s *Velikým*, mezi *Australií* a *novou Guineí*. *Gibraltarský*, jím souvisí *moře Středozemské* s *okeanem atlantským*. *Kanál Mosambický*, mezi o. *Madagaskarem* a *pevninou africkou*. *Kanál (la Manš) la Manche* mezi *Velkou Britanií* a *pevninou evropskou*.

Nejdůležitější a) průlivy:

Nejdůležitější šíje jsou: *Suecká* spojuje *Afriku* s *Asií*, *Panámská*, spojuje *Ameriku Severní* s *Jižní*. — Vytkneme: 1. Které země odděluje který ten průliv. 2. Které moře odděluje která ta šíje. 3. Opakujme výkres z §. 32. a přikresleme k němu část *Afriky*, abychom naznačili průliv *gibraltarský*.

b) šíje.

Úlohy.

O březích. — *Břeh* jest *rozhraní* mezi *souší* a *vodou*; *pruhu* souše, který podél břehu se táhne, říkáme *pobřeží*; některý břeh jest *nízký* čili *plochý*, některý *vysoký*. *Vysoký břeh* bývá *skalnat*, neb jen *tvrdé skály* vzdorují *mocným vlnám mořským*.

39. Co jest a) kolik?

Mys (neb předhoří) říkáme *skalnatému výběžku břehu*, jímž *souš* do *moře* vybíhá. — Jaký jest *břeh řeky* neb *břeh potoka našeho okolí*?

Čemu říkáme mys? Úloha.

Délka břehů:

Břeh nejdelsí ze všech 5 zemědílů má *Americká* pevnina, totiž skoro 7000 Mm.; *nejkratší* břeh má *Australská* pevnina, totiž méně než 1400 Mm. *Evropa* majíc mnoho půlostrovů a tím břeh velmi klikatý, má delší břeh než Afrika, ač je Afrika 3krát větší než Evropa. Břeh Evropský rozvíjí se do 3000 Mm.

Nejdůležitější mysy:

Nejdůležitější mysy jsou: Mys **Horn**, jest to již cípek Americký, vybíhá nejjihněji všech mysů, i dělí okean Veliký od Atlantského. Mys **Dobré naděje**, jest na jižním cípu Afrického, dělí okean Atlantský od Indického. Mys **Čeljuskin** jest nejsevernějším výběžkem Starého Světa. Mys **Kyn** pevniny Evropské. Mys **gibraltarský**, jest nejjihnějším výběžkem pevniny Evropské, na jižním cípu půlostrova pyrenejského, naproti pevnině Africké. Mys **Yorkský** jest nejsevernější výběžek pevniny Australské, svírá průliv Torresův, i dělí okean Indický od Tichého.

Jak břeh kroslíme?

Na *mapě* vyznačujeme břeh čarou, kteráž pak rozděluje souš od vody; čára ta bývá černá neb modrá, neb v moři modře lemovaná, ležatými čárkami obklopená.

40.
Jaké jest dno mořské?

O **hloubce mořské**. — Jako povrch souše je nad hladinou mořskou velmi nestejně vysoký, jesti *dno mořské* pod hladinou mořskou *nestejně hluboké*. Mělké části mořského dna říkáme *mělčina* č. *měl*. Mělčiny jsou některé písčné, některé **bahnité**. *Skalisko* mělce pod hladinou mořskou ukryté sluje úskalí. Lodě plující v mělčinách písčitých a bahnitých, snadno v nich uváznou.

Kde jak jest hluboko?

Mělčiny *mívá moře* vedle pobřeží plochých, vedle pobřeží skalnatých bývá hluboké. *Zálivy* a *vnitřní moře* bývají méně hluboké nežli *moře šíré*.

Vnitřní moře jižní *Kytajské* není ani 100 m. hluboké, moře *Německé* o málo je hlubší. *Nejhlubší místo* v moři shledalo se posud v Atlantském okeaně mezi Jižní Amerikou a Afrikou, jest hlubší než 15.000 m. č. skoro dvakrát tak hluboké jak jest nejvyšší hora zemská Everest vysoká.

Jak hloubku vyobrazujeme?

Na *mapě* vyobrazuje se hloubka mořská čarami, kteréž leží okolo břehů tak, že každá čára spojuje místa stejně hluboká.

41.
Jak moře se pohybuje?

O **pohybech mořských**. — Moře pohybuje se *trojím* způsobem, spůsoby slují: 1. *vlnění*, 2. *příliv a odliv*, 3. *proudění*.

1. Jak se vlní?

1. *Vlnění*. Vítř dělá na hladině mořské vlny jako na rybníce, jen že bývají na moři vlny větší, za bouřlivého větru bývají velké jak domy. Tam, kde vlny na břeh *narážejí*, zvláště na břeh skalnatý, povstává *příboj*. Za silného vlnobití stříká příboj až 30 m. vysoko.

2. Jak příliv a odliv se jeví?

2. *Příliv a odliv*. Na březích mořských voda vždy po 6 hodin pomalu *stoupajíc* se *přilívá* a pak po 6 ho-

lin pomalu *klesajíc* se *odlívá*, pak opět po 6 hodin stoupá atd.

Příliv a odliv *povstává měsícem* (a částečně *sluncem*) tímto: Měsíc *přitahuje* zemi (ač ne tak mocně jako země je), a voda mořská pohyblivá jsouc povoluje tomu a přitéká vždy na stranu, kam ji měsíc přitahuje (a na stranu na zeměkouli protější), odtékajíc odjinud, a tím stoupá a klesá na březích. — Na výkresu 21.: *M* = měsíc, *c* = centrum = střed zemský, *u* a *a* o je příliv, *u* e a e odliv.

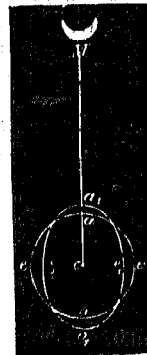
3. *O proudění.* Proudů mořských jsou hlavně *dvoji*: proudy *točnové*, které od točen k rovníku tekou, a proudy *rovníkové*, jež podél rovníku tekou; ale obojí rozdílně se uchylují i setkávají. Mocný jest proud *golfský* který z (*x=ch*) *Mexického* zálivu čili *golfu* průlivem *Floridským* (mezi ostrovem Kubou a sev. Amerikou) na sv. do širého *Atlantského* okeanu rychle vytéká (až i 5 1/2 Km. za hodinu), v něm se šíří, k Evropě teče, a podél evropských břehů až do sev. Ledového okeanu teplejší vodu přivádí. — Vytkneme z mapy *více* proudů mořských.

Proudů mořských *povstávají* dílem *otáčením* se zeměkoule, a to hlavně proudy *rovníkové*, dílem tím, že vody mořské v horkém zeměpáse *rychlejšim vypařováním* více ubývá než v pásech ostatních, načež k rovníku zvláště chladné vody od točen přitékají a proudy *točnové* způsobují. Ostatně *povstávají* proudy mořské ještě *jinými* příčinami, na př. *mocnými větry*.

O vodách suchozemských tekoucích. — Prýští-li se voda na některém místě ze země, *povstává pramen*; poji-li se několik pramenů v jeden malý *tok*, způsobují *potůček*; poji-li se více potůčků v jeden větší *tok*, způsobují *potok*; poji-li se více potoků v jeden *tok*, způsobují *řeka*. Velmi velké řece říkáme *veletok*.

Největší veletok jest *Marañon*, jenž v horách *Kordillerských* (nedaleko záp. břehu) se pramení, rozsáhlou nížinu jihoamerickou protéká, mnoho jiných řek pije a do *Atlantského* okeanu se ústí. V jednotlivých *zemědílích*: V sev. *Americě*: *Missisipi*, jenž skoro uprostřed sev. Ameriky se pramení a do zálivu (*x=ch*) *Mexického* se ústí. V *Australii* (*Móre*) *Murray* na pevnině. V *Africe* *Nil*, jenž na *jihoafrické* vysočině, jižně rovníku se pramení a dlouhým tokem až do moře *Středozezemského* dotéká. V *Asii* *Ob*, jenž na vysočině *Mongolské* se pramení, nížinu *Sibiřskou* protéká, velké řeky pije a

Výkres 21.

Kolikery proudů jsou?

Jaký jest proud golfský?

Úloha.

Čím povstávají?

42.

Jak povstávají?

Největší veletoky:

do zálivu *Obského* se ústí. V *Evropě* *Volha*, jež *Ruskou* nížinu protékající v *Kaspické* jezero se ústí. —
 1. Vytkneme z mapy, kterým směrem která hlavně teče a do kterého okeanu vytéká. 2. *Vykreslíme* a) nejdůležitější tekoucí vodu našeho okolí. b) Jižní Ameriku s *Marañonem*.

Úlohy.

Poznámka.

Dále o řekách viz §. 76.

0 vodách suchozemských stojatých. — Vody sto-

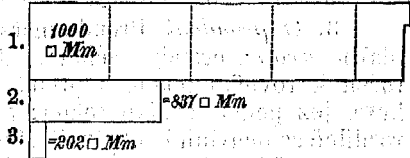
43. Kolkory jsou?

jaté jsou hlavně jezera a rybníky. —

Zahradíme-li vodu v údolí hrázi, nemůže (voda) odtékat, rozlévá se a vystupuje, až může přetékat a tak povstává rybník, i jest obyčejně zařízen tak, aby voda mohla se časem vypustit. Je-li voda

v údolí přírodou zahrazena, říkáme jí jezero. Jezero rozeznáváme od rybníku také tím, že nemůžeme je spustit a že bývá větší než rybník. V zemi české je mnoho rybníků ale málo jezer; jezera jsou tu jen v *Šumavě*.

Výkres 22.

Největší jezera:

Největší jezera jsou: v *Australii* *Eyre* na pevnině; v *Americě*: 5 jezer *kanadských* v severní *Americě* blíže poloostrova *Labradoru*. Největší z nich sluje *Hořejší*. Největší na vsi zemi jest v *Asii*: *Kaspické*, na hranicích evropských, do něho *Volha* se ústí; v *Africe*: *Ukerevo*, z něho řeka *Nil* vytéká; v *Evropě*: *Ladoga* na sv. Jezero *Kaspické* má povrch (4.630 □ Mm.) 8krát větší než země *Česká*. — Všecka jezera pozemská dohromady drží 12.000 □ Mm. *Vykreslíme* 1. jez. *Kaspické* a ř. *Volhu*, 2. nejdůležitější stojatou vodu našeho okolí. — Dále viz v §. 75. Na výkresu 21. č. 1. *Kaspické*, č. 2. *Hořejší* a č. 3. *Ladoga*.

Úlohy.

Poznámka.

44. Jak voda souš ovlažňuje?

0 vláze. — Voda souš nesterjně ovlažuje, tak že rozeznáváme krajiny rozdílně vlhké: 1. Krajine přilíš vlhké říkáme *bařina* neb *bahno*, a je-li v horách, *slatina* (z nich *borky* čili *rašelina*); 2. krajina náležitě vlhká bývá *úrodná*; 3. krajina občas vlhká bývá *stepí*. *Stepami* bývají krajiny rovinaté, jen dešti ovlažované, na nich po deštích pěkná tráva i jiné rostliny bují, ale za delšího vedra vše vadne i usychá. 4. Krajina docela neovlažená jest *poušť*, vyskytají-li se uvnitř pouště menší krajiny *úrodné*, slují *oasy*.

Největší: a) bařiny.

b) stepí.

c) pouště.

Největší bařiny jsou v sev. krajinách nížiny *Sibiřské* a nížiny *Sarmatské* čili *Ruské* v zeměpáse *studeném* a skoro *studeném*, kde voda nesaadno vysychá. Největší *stepi* jsou v jižních končinách rovinatých nížiny *Ruské* a *Sibiřské* na některých planinách rozsáhlé výsočiny *Mongolské* v *Asii* a v rovinaté nížině *Missisipské* v *Americě*, tedy hlavně v zeměpáse *mírném*. Největší *poušť* jest *Africká Sahara*, jež v sev. *Africe* od ř. *Nilu*

na z. až na břeh Atlantského oceánu se rozkládá (s oasami $\frac{1}{5}$ Afriky zabírá) a skoro samým drobným pískem pokryta jest; kromě ní pouště menší v *Asii* od Arabie na v. až do Mongolské vysočiny jednotlivě rozložené, hlavně tedy v zeměpáse *skorohorkém*, kdež vlaha rychle vysychá. — *Nejúrodnějšími krajinami* jsou roviny nejen deštěm nýbrž i vodami tekoucími, hlavně řekami náležitě a stále ovlážené.

O látece. — Co do látky jsou vody velmi rozdílny; hlavně však rozeznati jest vodu mořskou od vody říčné. *Voda mořská* jest *slaná*, obsahuje sůl rozpuštěnou (někde až $4\frac{1}{2}$ ‰ soli), i jest tím také *hustší* a těžší, že větší břemena (těžší lodě) nese než voda říčná (takže loď z moře v řeku vjedouc, hned hlouběji se noří), ale jest také hořká a nechutná, že nelze jí pít. Vodu říčnou nazýváme proti odporu hořké vodě mořské vodou *sladkou*. *Jezera* nemající odtoku (na př. *Kaspické*) tak že jim vody ubývá jen vypařováním, mívají též slanou vodu, i rozeznáváme tudíž *jezera slanová* a *sladková*.

Voda v moři *nezamrzá*, jen v studenějších krajinách při pobřežích a v Ledových oceánech, ale ani tam není všecko moře zamrzlé. Moře *nezamrzá*, *poněvadž* hluboké jest a obyčejně se pohybuje.

Voda skloučena jest z dvou prvků, *vodíku* totiž a *kyslíku*, z kterých prvků ale skoro všude přimíseno jest jí ještě něco *jiných* látek.

Ve vodě žije přemnoho *rostlin* a *živočichů*, a to nejen ve vodách teplých, nýbrž i v nejstudenějších Ledových mořích. — Jmenujme některé rostliny a živočichy, jež ve vodách našeho *okoli* žijí.

Vodstvo = das *Gewässer*. Moře světové = das *Weltmeer*. Námorské názvy.
 Okean Ledový = das *Eismeer*. Záliv = der *Meerbusen*. Vnitřní moře = das *Binnenmeer*. Práliv = die *Meerenge* (také: die *Strasse*, der *Kanal*, der *Sund*). Šije = die *Landenge*. Břeh = die *Küste*. B. skalnatý = die *Felsküste*. B. plochý = die *Flachküste*. Mys = das *Vorgebirge* = Cap. Hlubina mořská = die *Meerestiefe*. Měl = die *Untiefe*. Měl písčiná = die *Sandbank*. Měl bahnitá = die *Schlammbank*. Úskalí = die *Klippe*. Vlna mořská = die *Meereswelle*. Přiboj = die *Brandung*. Přiliv = die *Fluth*. Odliv = die *Ebbe*. Proud mořský = die *Meeresströmung*. Pramen = die *Quelle*. Potůček = das *Büchlein*. Potok = der *Bach*. Řeka = der *Fluss*. Veletok = der *Strom*. Rybník = der *Teich*. Jezero = der *See*. Krajina úrodná = das *Kulturland*. Step = die *Steppe*. Poušť = die *Wüste*. Oasa = die *Oase*. Voda slaná = das *Salzwasser*.

45.
 Jaké jsou vody
 co do látky?

○ v z d u c h u.

46.
Jakou látkou
vzduch jest?

O látce a tvaru vzduchu. — Vzduch jest látkou velmi ředounkou a pružnou, která po všem povrchu zemském se rozlévá, do všech dutin a skulin vniká a tak zeměkouli celou obaluje.

Z čeho složen
jest?
Jaký jest tvar-
rem?

Vzduch složen jest hlavně z *dusíku* a *kyslíku*, ale těm přimíseny jsou ještě látky jiné, zvláště uhlíkatka a vodní pára. *Vškerý vzduch* jest tvarem sploštělá *dutá koule*, která zeměkouli asi 7 Mm. tlustě obaluje. Vzdušná ta koule sluje *vzdušný obor*, i jest při dně *hustší*, protože vrstvy hořejší ji stlačují, čím dál od povrchu zemského, tím řidší. — Vzdušný obor považujeme také za *ocean* vzdušný, na jehož dně bydlíme. Řeckým jmenem říkáme vzdušnému oboru *atmosféra*. *Dolejší* vrstvě vzdušného oboru říkáme *opar*, protože v něm *páry* (mlhy a mračna) se vznášejí.

47.
Příklady.
Co vítr jest?
Kolikery jsou?
A) Dle síly:

O větru. — Máchneme-li rukou, pohnem vzduchem či způsobíme vítr, pták pohybuje křídly dělá vítr. — *Vítr* jest *pohyb* vzduchu.

Větry jsou *rozdílny*, a to silou, směrem, pravidelností a působením. A) Dle *síly* rozeznáváme: 1. *Vánek* říkáme větru *nejslabšímu*, jenž za 1 vteřinu sotva 3 m. uletí, a na stromech jen *listy* pohybuje. 2. *Větrík* pohybuje větvíčkami stromovými. 3. *Vítr* pohybuje větvemi stromovými. 4. *Vichřice malá* láme již stromky. 5. *Vi-*

Výkres 23.

1. — = 3 metrům.
2. ————— = 15 m.
3. ————— = 21 m.
4. ————— = 28 m.
5. ————— = 36 m.
6. ————— = 45 m.

chřice velká (vichr) vyvracuje i velké stromy a uletí za vteřinu až i 36 m. 6. *Orkán* říkáme větru nejsilnějšímu, jenž i 45 m. za vteřinu uletí, stromy vyvracuje, budovy ruší, lidi poráží a kde vane, mnoho škod způsobuje. *Orkány* vanou skoro jen v horkém zeměpáse. — *Vypočteme*, kolik Km. za 1 hodinu uletí vichr, kolik orkán.

Úloha.
B) Dle směru:
Úlohy.
C) Dle pravidelnosti:

B) Dle *směru* rozeznáváme větry dle světové strany, od které vanou, na př.: severní, severozápadní, severoseverozápadní. — 1. Jaký vítr vane u nás dnes? 2. Který nejčastěji? 3. Který vítr nám přinášívá vlhko, který nejvíc vysušuje, který bývá nejteplejší, který nejstudenější?

C) Větry dle *pravidelnosti*: větry nepravidelné a větry pravidelné. — *Nepravidelné* jsou na př. větry u nás, nepravidelné jsou též orkány a j. *Pravidelné* větry

jsou: 1. *vítr mořský*, jenž věje obyčejně z moře na pobřeží, a to ve dne, *vítr zemský*, jenž věje obyčejně z pobřeží na moře, a to v noci; 2. *passáty* vějí v horkém pásu a sice *jeden* k rovníku od severovýchodu a *druhý* k rovníku od jihovýchodu, mezi nimi je *pás tichý*. 3. *Monšuny* vanou v Indickém okeanu, jsou to *passáty* směrem změněné.

Větry *povstávají* hlavně z *dvou příčin*, totiž že země se otáčí a že slunce vzduchový obor nestejně otepluje. 1. *Slunce otepluje* pás vzduchového oboru horký čili tropický nejvíce, studené pásy pak nejméně, vzduch tropický ohřívá se více řídne a do výše jde, načež chladnější vzduch z pásů ostatních směrem od točny k rovníku přitéká, ohřátý vzduch pak horem či nad ním k točnám odtéká. 2. (Otáčením:) Poněvadž vzdušný obor se *zeměkoulí se otáčí*, proud vzdušný od točen přitékající od směru původního se *uchyľuje*, t. j. místo od s. přímo k rovníku, vane k *Jz.* čili vane jako *severovýchodní passát*, a *proud od jihu* k rovníku vane jako *jihovýchodní passát*.

Jak větry povstávají?

Větry *působí* velmi *rozmanitě* a to u vzduch, souš i vodu, pro člověka blaze, ale i škodlivě, zvláště pak mísí a obcerstvějí vzduch a působí v plavbu lodní. *Nejškodlivěji* působí vítr saharský *Samum*, jenž v rozsáhlé poušti Saharské drobný a horký písek zvedá (jako u nás vítr prach na silnici zvedá), jej jako mraky zanáší a jím úrodné země, které Saharu obklopují, sužuje, ano někdy i přes Středozemské moře ještě do jižní Evropy škodlivě působí. (Viz §. 96).

Jak větry působí?

O teple vzduchovém. — Vzduch jest v rozdílných krajinách a za rozdílných dob *velmi rozdílně teplý*, čili má velmi rozdílnou *teplotu*.

48.
Jak teplý jest vzduch?

Teplotu *určujeme* *teploměrem*, v němž rtuť (nebo líh) tím výše stoupá, čím více se otepluje a tím níže klesá, čím více se ochlazuje. *Termometr Celsiův* čítá tepelných stupňů 100°, *Reaumurův* 80°. — Kolik stupňů jest nyní v učebně?

Jak teplotu určujeme?

Teplota krajiny záleží na těchto podmínkách: a) na *vzdálenosti* od rovníku, t. j. čím která krajina *vzdálenější* od rovníku jest, tím *méně teplý* mívá vzduch; na př. *Čechy* mají vzduch proto méně teplý než *Afrika*; b) na *vyvýšení krajiny*, t. j. čím výše která krajina nad mořem leží, tím *méně teplý* mívá vzduch; na př. krajina *Táborská* má méně teplý vzduch než okolí *Pražské*; též *Korutany* mají méně teplý vzduch než *Praha*, ač leží o 23 Mm. blíže rovníku; c) na *povaze půdy*; na př. krajina lesnatá udržuje více vlhkosti a nerozpálí se sluncem tolik a mrazem neochladne tolik, jako krajina holá; d) na *vzdálenosti moře*; při moři bývá *mírnější*; e) na tom, obklopují-li nějaká *pohoří* krajinu a jak ji obklopují; na př. v Čechách Krkonoše bránice větrům severním, působují, že severní Čechy teplejší jsou než Čechy jižní.

Úloha.

Na čem záleží teplota nějaké krajiny?

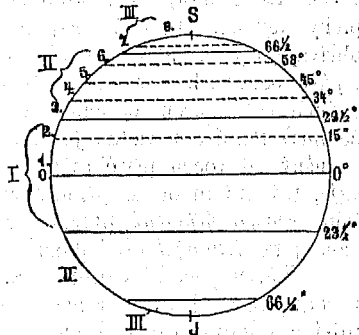
Zeměpásky teplot-
né:

Zeměkouli rozdělujeme v 15 *pásů teplotných* takto:
A) Na sev. polokouli: I. *horlýj* pás ve dvě: 1. rovníkový, 2. tropický (obratníkový); II. *mírnýj* zeměpás ve čtvero: 3. subtropický, 4. teplejší mírný, 5. chladnější mírný (hranicí mezi těmito dvěma jest rovnoběžka 45tá, t. j. prostřední mezi rovníkem a sev. točnou), 6. subarktický; III. *studenýj* zeměpás ve dvě: 7. arktický a 8. polární. B) Na jižní polokouli rovněž tak. — Viz výkres 24.

Země nejteplejší
a nejstudenější:

Země *nejstudenější* dosud známá jest severní díl nížiny Sibiřské, studeným větrům severním otevřený, kdež mrazy až 58° C sestupují; *nejteplejší* země pak není právě pod rovníkem, nýbrž značně severně od rovníku, v Africe na východě pouště Saharské, kdež horka až do 56° C dostupují.

Výkres 24.

Co jsou isother-
my?

Isothermy čili čáry *stejnoteplé* jsou čáry na globu neb mapách kresleny tak, že spojují *místa* pozemská mající *stejnou teplotu* roční průměrnou. Isothermy neshodují se s *rovnoběžkami* z příčiny, že teplota nějakého místa nezáleží pouze na jeho vzdálenosti od rovníku, nýbrž i na jiných ještě podmínkách.

Jaké jsou?

49.
Kolkery jsou? **0 výjevch vodních.** — Výjevy čili úkazy vodní ve vzduchu jsou hlavně *dvoji*, páry totiž a pršky.

Jak povstávají
páry?

Páry ve vzduchu *povstávají* tím, že všechny vody pozemské neustále se vypařují, čili do vzduchu páry vysílají. I nevystupuje tudíž z vody pára jen když se vaří, nýbrž i za chladna, jak někdy nad rybníkem viděti, když, jak říkáme, z něho se kouří. Když pára nad voďu vystoupíc *houstne*, říkáme jí *mlha*; když vysoko se vznese, říkáme jí *oblaka*, *mraky* neb *mračna*.

Jak pršky po-
vstávají?

Pršky *povstávají* z *par vodních*: když totiž páry shoustanou, že stanou se těžšími vzduchu, padají čili prší na zemi. Z mlhy prší *rosa* a *jíní* čili jinovatka, z mračen pak *děšť*, *sníh* a *kroupy*. — Které ty pršky jsou *tuhé*, které *kapalné*?

Úloha.

Kolkery pršky
jsou?

Pršky jsou hlavně *trojí*: neproměnlivé kapalné, neproměnlivé tuhé a proměnlivé. 1. Pršky *neproměnlivé kapalné* padají hlavně v krajinách *tropických* (čili meziobratníkových), v nichž po celý rok nesněží. 2. Pršky *neproměnlivé tuhé* padají hlavně v krajinách *studených pásů* a na vysokých horách všech pásů (na př. i na *Kilimandžaru*), v nichž totiž jen tuhé pršky padají. 3. Pršky *proměnlivé* padají hlavně v krajinách *mírného zeměpásu*, v nichž *všeliké* pršky padají.

Na zemi prší velmi rozdílně mnoho: V *Sahaře* a ve větších pouštích vůbec neprší nikdy, v mnohých krajinách *horkého* zeměpásu prší jen v jednom půlletí ročném (za doby, již zimní říkáme), v *záp. Evropě* prší hlavně na podzim, ve vých. Evropě hlavně v létě. I rozeznáváme vůbec krajiny *bezdeštné*, krajiny, v nichž *po celý rok* po různu prší, a krajiny, v nichž v jistých ročních dobách prší.

Jak mnohoprší?

Nejvíce sprchá v krajině *Východoindické* na s. od sev. cípu zálivu *Bengalského*, kdež ročně (a to jen v půlletí prškovém) naprší vody až do 1400 cm. vysoko. V *Evropě* nejvíce sprchá na hornatém severozáp. pobřeží *Velkobritském*, do roka 860 cm. — V *Praze* 40 cm., na *Sueckém* šíji 8 cm.

Kde nejvíce sprchá?

Voda krouží na zemi takto: z vod pozemských, hlavně pak z rozsáhlých moří, vystupuje párou do vzduchu, zalétá mračny i nad souš, sráží se a prší na zemi i způsobuje vody *suchozemské*, které dletem opět se do vzduchu vypařují, dletem řekami do moře se vracejí.

Jak voda na zemi krouží?

0 podnebí. — Podnebí nějaké krajiny záleží ve *vzduchových* čili *povětrných výjevech* jejích, hlavně však v *teplotě*. [Viz dále v §. 95.]

50. V čem záleží?

Výjevy povětrné jsou rozdílny, hlavně však: teplo, větry, výjevy vodní, výjevy elektrické, totiž blesk a bouřka; výjevy zrakové, totiž svitání, červánky, duha, dvory měsíčné a slunečné, *fata morgana* (vzdušný to obraz krajiny vzdálené); výjevy magnetické, totiž severní zář a j. Všem výjevům vzdušným jináč říkáme *úказы* povětrné či *povětroné*, řeckým jmenem *meteory*.

Kolikery výjevy povětrné jsou?

Obor vzdušný = *der Luftkreis*. Vítr = *der Wind*. Váněk = *der sanfte Wind*. Větrák = *der mässige Wind*. Vichr = *der Sturm*. Pás tichý = *der Calmengürtel*. Orkán = *der Orkan*. Teplota = *die Temperatur*. Pára = *der Dampf*. Mlha = *der Nebel*. Mračno = *die Wolke*. Prška = *der Niederschlag*. Rosa = *der Thau*. Jinovatka = *Reif*. Dešť = *der Regen*. Sníh = *der Schnee*. Kroupy = *der Hagel*. Výjev vzdušný = *die Lufterscheinung* = *der Meteor*. Podnebí = *das Klima*.

Německé názvy.

0 rostlinách. — Rostlin jest velmi mnoho, i daří se skoro všude na povrchu zemském, že jej jako živé roucho líbezně odívají; ale *nedaří se všechny* rostlinné druhy *ve všech zemích*. Nejméně roste jich v pásech studených, kdež hlavně mechy a lišejníky zemi chudě pokrývají. Čím dále k *rovníku* tím rozmanitější daří se rostlinstvo, až v horkém zeměpásu po celý rok bohatě bují, vysoko vyrůstá a pestře a namnoze velkými květy kvete a hojně plody vydává. V horkém zeměpáse dorůstají *pisangy* nad 70 m. vysoko, ano i *kapradiny* 20 m. vysoko. Ale ani v horkém zeměpáse *nedaří se všechny* druhy rostlinné, na př. *réva* a naše obilí, nýbrž rozdílné druhy rostlinné daří se jen

51. Kolik jich jest a kdo se daří?

v svých krajinách, a krajiny rostlinami svými nabývají zvláštního rázu.

Jak botanikové
rostliny zeměpis-
ně různí?

Botanikové různí rostliny zeměpisné v květeny, oblasti, říše a patra. — 1. *Květena* jest *součet* všech rostlin v té které zemi, tedy každá země má svou zvláštní květenu (latinsky *floru*), na př. Čechy, Rakousko; pouště mají květenu velmi chudou, *Přední Indie* květenu nejbohatší. 2. *Oblast* jest *část země*, v níž některá se daří; tedy každá květina má svou zvláštní oblast, na př. vinná réva, palmy. Některá rostlina má oblast velmi skrovnou, jen v jedné malé krajině, některá však daří se skoro na vsí zemi (na př. kokoška). 3. Veškerý povrch zemský rozdělili botanikové dle podnebných či teplotných *pásů* v 15 *říšů*, a 4. hledíce k tomu, že také do výšky nadmořské tepla ubývá, krajiny *do výšky* se *pnoucí* v 15 *patra*; říše a patra pak různí se tím, že v každém rostliny jiné převládají, a jiné scházejí. — Někteří botanikové jiný udávají počet říší a pater.

52.
Kolik jich jest?

O živočiších. — Živočišných druhů jest úhrnem méně než druhů rostlinných.

Kde žijí?

Živočichové žijí podobně jako rostliny skoro všude na povrchu zemském, na souši i ve vodě, ale také *nežijí všelky druhy ve všech zemích*, ač živočich k hrudě nepřirostl, jako rostliny. — Čím blíže od studených točnových krajin *k rovníku*, tím větší a rozmanitější živočišstvo na souši obývá: největší, slon, jen v horkém zeměpáse, s ním král zvířat lev a ostatní velcí a smělí kočičí dravci, obrovský hroznýš a ohavné obrovské ještěrky, krokodilové, ale také pestrobarví papoušci a mnohá ladnozpěvné ptactvo; v moři však právě v chladných končinách Ledového okeanu největší žijí vodní obyvatelé, velryby, nad slony větší.

Jak zoologové
živočichy země-
pisně různí?

Zoologové různí živočichy *zeměpisně* podobně jako botanikové rostliny, a to ve *zvířeny* (čili po latinsku *fauny*), *oblasti*, *říše* a *patra*.

Jen málokterí živočichové s člověkem *po vsí zemi* se rozešli, to jen domácí jeho zvířata: pes, kočka, skot, vepř a j., ostatní žijí jen v svých oblastech aneb se stěhují každoročně jako na př. vlaštovky z Evropy na zimu do sev. Afriky.

• zeměpisce přírodním.

53.

Co jest?
Jak se má k vě-
dám přírodním?

[Opakujme §. 23.]

Přírodní zeměpis úzce souvisí s vědami přírodními, hlavně s *geologií* (zeměslovím neb také zemězpytem), která též přírodní vlastnosti zeměkoule popisuje, ale více k tomu hledí, aby *děje* (původ a povstání) přírodních vlastností *vypravovala*, kdežto zeměpis přírodní *nynější* přírodní vlastnosti země *popisuje*.

Jednotlivé přírodní vědy nejsou dosud všechny dokonale *určeny* a tam, kde se zeměpisem se stýkají, *náležitě omezeny*, zvláště pak pole geologie a různých učenců nestejně daleko *zasahuje*.

Zeměpis přírodní dělíme ve dva díly: 1. díl hledí si více *látky* (tedy jednotlivých přírodnin) zemských; 2. díl hledí si více *tvarů* zemských.

1. *První díl* přírodního zeměpisu souvisí úžeji s přírodopisem a dělí se dle 3 přírodopisných říší ve: **přírodopis živočišný, přírodopis rostlinný a přírodopis nerostný**, (kterýž dosud jest částí geologie).

2. *Druhý díl* přírodního zeměpisu dělí se dle skupenství přírody zemské ve 3 části, které jsou: 1. nauka o vzduchu, řeckým jmenem *meteorologie*, 2. nauka o vodstvu č. (vodopis), řeckým jmenem *hydrografie*, 3. nauka o souši, řeckým jmenem *epiografie*.

● l i d s t v u .

Všem lidem dohromady říkáme lidstvo č. **člověčenstvo** aneb **pokolení lidské**. 54.
Čemu lidstvo říkáme?

Lidí žije na zemi skoro 1400 *millionů* (asi 1390 *millionů*). Kolik lidí jest?

Uvážíce, že *člověk žije* průměrně asi 33 let; tedy že za 33 let poměrá 1. za 1 rok, 2. za jeden den, 3. za jednu hodinu, 4. za 1 minutu, 5. kolikátý díl lidstva bydlí v Rakouskouhersku (36 *millionů*). 6. Kolik lidí žije průměrně na 1 □ Km? (1390,000000: 133,700.000 =) Úlohy.

Lidé různí se *rozmanitým způsobem*, hlavně však *bydlištěm, společností a činností*. Jak lidé se různí?

Lidstvo = die *Menschheit*. Lidské pokolení = das *Menschengeschlecht*. Obyvatel = der *Bewohner*. Bydliště = der *Wohnort*. Německé názvy.

● b y d l i š t í .

Člověk žije na zemi čili obývá na zemi, i jest tudíž **obyvatelem země a země jest jeho bydlištěm**. Člověk obývá na zemi vši, ve všech *zemědělích*, ve všech *zeměpásech* lépe než každá rostlina a každé zvíře, nejzdrárnější však v páse *mírném*. 55.
Kde člověk žije?

Lidé různí se bydlištěm ve: *Evropany, Asiaty čili Asiany, Afričany, Američany a Australce*, pak ve *ostrovany, přímořce, vnitrozemce, horaly a j.* Jak bydlištěm se různí?

Evropanů jest	800 1/2	millionů (č. 1/2 lidstva);	Kolik je kterých?
Asiatů	asi 800	„ (č. nad 1/2 lidstva);	
Afričanů	skoro 200	„	
Američanů	nad 86	„	
Australců	„ 4 1/2	„ (č. méně než obyv. v Čechách).	

● **sídlech**. — Lidé si bydliště rozdílně *upravují*; hlavně pak zřizují si *obydli* pohodlnější, a to: *stany*, jež mohou z místa na místo *stěhovati*; *chudobné chatrče a chalupy*, ale také pevně 56.
Jak si lidé bydliště upravují?

domy, ohražené hrady, tvrze a pevnosti, pěkné zámky, nádherné paláce a jiná obydlí.

Kolikera jsou sídla?

Sídla jsou velmi rozličná, i rozeznáváme: samoty (t. j. jen po jednom obydlí), vsi, městyse a města. Městu, které má nad 100 tisíc obyvatel, říkáme velkoměsto, městu, v němž panovník sídlí, říkáme sídelné město. — Někteří považují města o více než 50.000 obyvatelích za velkoměsta.

Poznámka.

V Čechách jest: vsí více než 12.000, městyse skoro 2 1/2 sta, měst nad 3 1/2 sta; velkoměsto jedno: Praha, má nad 160 tisíc obyvatel. V Rakousku jest největší velkoměsto Vídeň (má 1/3 miliónu obyvatel), jest i císařským městem sídelným.

Nejuvětší města:

Na vsí zemi: evropské město Londýn, má 4 mill. obyvatel (čili víc než Morava a Slezsko dohromady), leží ve Velké Británii. V ostatních zemědělech: V Asii Peking, leží nedaleko vých. břehu pod 40° s. š., má 1 1/2 mill. obyv. V Africe Káhira nedaleko ústí řeky Nilu, má 1/3 mill. obyv. V Americe (Nju-) New-York na vých. břehu nedaleko 40° s. š. má 1 1/2 mill. obyv. V jižní Americe Rio de (Žanejrú) Janeiro má 1/2 mill. obyv., leží u Atlantského okeanu nedaleko jižního obratníku. V Australii (Melbörn) Melbourne leží v již. cípu pevniny Australské, má 1/5 mill. obyv.

Jak města vyznačujeme?

Na mapě vyznačujeme města body neb kroužky (neb i jinými podobnými znaménky), a znaménko klademe právě na to místo, kde město stojí, jméno města pak přepisujeme na kteroukoliv stranu. — 1. Vypočteme, kolikrát větší než Praha je: Londýn, Peking. 2. Kolik obyvatel má naše město? 3. Kolik 4 nám nejbližší města?

Úlohy.

Německé názvy.

Obydlí = die Wohnung. Samota = die Einschichte. Ves = das Dorf. Město = die Stadt. Velkoměsto = die Grossstadt. Sídelní město = die Residenzstadt.

● společnoscích.

Jak lidé se různí?

Úloha.

Lidé různí se v společnosti hlavně rodem, náboženstvím (č. věrou) a obcemi. — Které národnosti jsem, do které církve, do které obce patřím?

57.

Jak lidstvo rodem se různí?

Úloha.

57. O rodnych společnoscích. Lidstvo různí se rodem v 5 plemen, plemena v čeledi, čeledě v kmenech národních, kmene národní v národy, národy v rody, rody v rodiny a rodiny skládají se z několika jednotlivých lidí. — Jaké jméno, kolik členů má moje rodina, které je národnosti, kterého plemena?

Čemu říkáme rodinu, čemu rod, čemu národ, čemu národnost, čemu plémě?

Rodina říkáme rodičům s jich dětmi dohromady, rod říkáme všem rodnám dohromady, které odvozuji se od jednoho praotce, národ říkáme všem rodinám dohromady, které týmž jazykem mluví (zvláště píšou-li jím také), na př. národ český, německý, francouzský, ruský a j., a jazyku, jímž národ mluví, mateřský jazyk. Všem vlastnostem,

kterými národ od národů jiných se různí, říkáme dohromady *národnost*. Všem národům, kteří mají skoro jednotejnou plet (t. j. barvu kůže) a ještě některé přirozené vlastnosti společny, říkáme dohromady *plémě*. Na zemi žijeme plemen 5, národů asi 800. Kolik kterých?

Plemena jsou: 1. Plémě bílé (č. **kavkazské**). Lidé plemene kavkazského (č. *Kavkazané*) mají: *plet* bělavou přecházející do červená, zvláště na tvářích; *obličej* oblý, *vous* (u mužských) silný, lícny úhel skoro pravý, jsou všech ostatních vzdělanější; na př. Češi a všichni ostatní Slované, Němci, Italíáni jsou plemene bílého. 2. Plémě žluté (č. **mongolské**). Lidé plemene žlutého č. *Mongolci* mají: *plet* zažloutlou, *obličej* široký, *vous* a *vlasy* tenké, *oči* šikmo položené; na př. Kytajci a Maďaři jsou plemene žlutého. 3. Plémě černé (č. **ethiopské**). Lidé plemene černého č. černoši (č. *Ethiopové*, také Negři) mají: *plet* černou, *obličej* hrubší než bílí, *vous* řídký, *vlasy* kadeřavé. 4. Plémě rudé (č. **indiánské**). Lidé plemene indiánského č. *Indiáni* mají: *plet* rudou, asi jako je barva mědě, *vous* velmi řídký neb žádný, *vlasy* černé. 5. Plémě hnědé (č. **malajské**). Lidé plemene malajského č. *Malajci* mají: *plet* hnědou, u rozličných národů velmi rozličně tmavou, *vlasy* černé. Plemena jsou:

Někteří národopisci rozeznávají plemen méně, na př. dvě světlá a tmavá, jiní plemen více. *Vůbec* nelze snadno lidstvo v plemena rozrůzniti, na př. *Papuvové* obývající na australském ostrově Nové Kvincei jsou pleti tmavší než někteří černoši národové afričtí, ale přece počítáme je k hnědým. Poznámka.

Mišenec jest člověk, jehož rodiče oba jsou plemen různých. Kdo jest míšeno?

Jinak rozeznáváme také plemena *světlá* a *tmavá*; světlá jsou: bílé a žluté; tmavá jsou ostatní.

Bílých (č. Kavkazanů) asi 700 mill., žlutých (č. Mongolců) nad 500 mill., černých (č. Ethiopů) 150 mill., rudých (č. Indiánů) asi 2 mill., hnědých (č. Malajců) asi 30 mill., smíšenců asi 10 mill. — Nejvíce je (tedy) Kavkazanů, jest jich skoro 1/2 lidstva; nejméně je Indiánů, jest jich tolik co Moravanů. Kolik je kterých?

Míšenci obývají nejvíce v *Americce*; *hnědí* v *Australii* a *Zadní Indii* a na indickém souostroví; *rudí* v *Americce* podál od břehů; *černí* hlavně v *Africe* na jih od pouště Sahary; *žlutí* hlavně ve vých. 1/2 *Asie*; *bílí* obývají skoro do celé *Evropě*, v záp. *Asii* a sev. *Africe* čili okolo Středozeemského moře na všechny strany; pak jako osadníci ve *všech* zomědlových, nejvíce v *Americce*. — Vytkneme, která plemena obývají v Evropě, která v Asii, která v Africe, která v Americce a která v Australii. Kde hlavně obývají?

O náboženských společnostech. (§. 58.) — Náboženstvím různí se lidé hlavně ve *dvou* společnostech: 1. *vyznavače jednoho Boha* (č. řeckým jmenem *monotheisty*), Úloha.

58.
Jak náboženstvím lidé se různí?

2. vyznavače více bohů (č. řeckým jmenem *polytheisty*), také *pohany*: I. *Ctitelé jednoho Boha* různí se ve křesťany, židy a mahomedány. 1. *Křesťané*, jichž náboženství *Křístus* založil; jsou to hlavně běloši. 2. *Židé*, jichž náboženství *Mojžíš* upravil; bydlí nyní rozprchnuti mezi ostatními národy. 3. *Mahomedáni*, jichž náboženství *Mahomed* z Arabie rodilý založil. II. *Pohané různí se ve společnosti* rozličné, kterýchž je mnoho, zvláště pak *Budhoeci*, jichž náboženství založil *Budha* z Přední Indie rodilý.

Kolik je kterých?

Pohanů jest více (čili větší polovice lidstva) než ctitelů jednoho Boha. Mezi pohany nejvíce jest Budhoeců, (500 mil.); z ctitelů jednoho Boha nejméně jest Židů (nad 5 mil.), nejvíce křesťanů (skoro 400 mil.). — Kolik kterých jest v našem městě? kolik v našem okrese?

Úloha

59.

Kolikory jsou:

O obcích. — Obce jsou hlavně dvojí, totiž podřízené a samostatné. 1. Obec podřízená jest částí jiné větší obce, její správce je podřízen jinému vyššímu správci. — Na př. naše obec . . . jest částí obce *okresní* . . ., ta je částí obce *zemské* . . ., a ta je částí obce *rakousko-uherské*.

2. Obec samostatná jest pro sebe, nejsou částí jiné obce, i sluje též stát č. država, její nejvyšší správce nazývá se *suverén* č. *zeměpán*, v některých *president*. — *My* jsme občany státu rakousko-uherského, jehož zeměpán nazývá se císař a sídlí ve Vídni.

Příklad.

Největší státy:

Největší státy jsou: 1. *územím* největší jsou *Britsko* a *Rusko*, drží každá nad 800.000 □Mm. č. *dohromady* $\frac{1}{8}$ souše, — 2. *počtem obyvatel* největší jest *Kytajská država* (v *Asii*) májc 450 mil. obyv. č. $\frac{1}{3}$ lidstva.

Německé názvy.

Rodina = die *Familie*. *Rod* = das *Geschlecht*. *Národ* = das *Volk* = die *Nazion*. *Mateřský jazyk* = die *Muttersprache*. *Míšenec* = der *Mischling*. *Država* = der *Staat*.

O činnosti.

Jak činností lidí se různí?

Činností různí se lidé hlavně ve dvojí: v *živnostníky* a *vzdělance*. 1. *Živnostníci* pracují hlavně pro *potřeby tělesné*, čili starají se o *výživu* a to nejen svou, nýbrž i jiných lidí. Na př. rolníci, lesníci, řemeslníci, obchodníci. 2. *Vzdělanci* pracují hlavně pro *potřeby duševné* č. starají se o *vzdělání*. Na př. kněží, učitelové, úředníci a malíři.

60.

Kolikeš jsou?

O národech dle vzdělání. — Národové jsou dle vzdělání hlavně dvojí, vzdělání a nevzdělání. I. *Národ* vzdělaný má nejen živnostníky, nýbrž i vzdělance, a jest *usedlý* (*národ* nevzdělaný nemá vzdělanců).

Kolikeš jsou národové nevzdělaní?

II. *Národové nevzdělaní* jsou hlavně trojí: *národové nečinní, lovečtí a kočovní*. 1. *Nečinný národ* živí

se ovocem stromovým a divokými plodinami, přebývá pod stromy a ostatně skoro nic nepracuje. Národové nečinní žijí již jen v *jižní Americe* v horkém zeměpáse, kdež nestarají se ani o topivo ani o oděv. 2. Národ **lovecký** žíví se *zvěří*, kterou střílí, neb *rybami*, které loví v řekách, jezerech neb mořích. Národové lovečtí obývají ještě hlavně v studenějších krajinách, které lidmi velmi řídko osazeny jsou a tedy zvěře hojně poskytují, na př. v *nejsev. Evropě, Asii a Americe*. Národům loveckým říkáme také *divoké*, protože jsou obyčejně mravů hrubých a povahy divoké. 3. Národ **kočovní** žíví se hlavně chovem *dobytky*, ježž pase a z krajiny do krajiny pohání čili s ním *kočuje*. Národové kočovní obývají hlavně v zemích *stepnatých*, na př. i v jižních krajinách rozsáhlé *Ruské nížiny* v Evropě, na planinách *Mongolské vysočiny* v Asii, i obývají v stanech, jež z krajiny do krajiny kočující přenášejí.

0 Živnostnících. — Živnostníci jsou hlavně *trojí*: 61. Kolikéž jsou ?
dobyvatelé plodin, průmyslníci a obchodníci.

1. **Dobyvatelé plodin** jsou: *horníci*, dobývají plodin nerostných na př. stříbra, uhlí; *lesníci*, pěstují lesy a těží z nich dříví a zvěř; *sahradníci*, vzdělávají zahrady a sady a těží z nich zeleninu, květiny, ovoce; *rolníci*, *vinaři* a *chmelari* vzdělávají pomezky a těží z nich obilí, víno a chmel, a chovají dobytek; *jiné* ještě živnostníci jako včelaři, lovci, rybaři atd. — Kterých hlavně plodin dobývají v našem okolí? 1. Dobyvatelé plodin: Úloha.

2. **Průmyslníci** vyrábějí *výrobky* a nazývají své zaměstnání *průmyslem*. Průmyslníci jsou hlavně *dvoji*, řemeslníci tctíž a továrníci: a) *řemeslníci* pracují svýma rukama sami (aneb s několika tovaryši) v dílnách; na př. mlynáři, pekáři, soukeníci, krejčí, jircháři, kováři a j. b) *továrníci* pracují pomocí strojů a mnohých dělníků v továrnách a vyrábějí nejvíce: bavlněnou přízi a látky bavlněné, hedbávné, plátno; věci železné a ocelové, na př. pera, jehly, stroje atd. Řemeslu říkáme také *malý průmysl*, továrnictví *velký průmysl*. — Vyčteme některá řemesla našeho města, pak továrny našeho města neb okolí. 2. Průmyslníci: Úloha.

3. **Obchodníci** věci (jimž zboží říkájí) od jedněch kupují a jiným prodávají, na př. obchodník *obilný* kupuje obilí od rolníků a prodává je těm, kdo je potřebují; *prodáváč látek* kupuje látky z továren a prodává je každému, kdo potřebuje, *kupec* kupuje a prodává rozličné věci, čili vůbec kupují zboží hlavně od *vyrábětelů* a prodávají *spotřebovatelům*. Obchodníci rozeznávají se hlavně *dvoji*, totiž: *velkoobchodníci* a *maloobchodníci*; velkoobchodníci prodávají zboží maloobchodníkům a jsou jen ve větších městech. 3. Obchodníci: 62. Co mu říkáme plodina ?

0 plodinách. — *Plodina* říkáme věci člověku užitečné, kterou *příroda plodí* č. kterou člověk z přírody těží; na př. železo, uhlí, obilí, len, bavlna, vlna, dobytek jsou plodiny, i rozeznáváme je hlavně *od výrobků lidských*, jež *lidé* vyrobili z plodina (a ne tedy příroda); na př. železný stroj, stříbrné nádoby, plátno, mouka jsou výrobky.

Kolkery jsou?

Plodiny jsou hlavně trojí: rostlinné, nerostné a živočišné.

63.
Které jsou a kde?

O plodinách nerostných. — Plodiny nerostné jsou:

1. *Kovy*, zvláště zlato, platina, stříbro, rtuť, měď, cín, zinek, železo; vyskytují se v hornatých krajinách ve všech zemědřlech; — zlato a platina je nejvzácnější; zlata nejvíce v Americe a v Australii; železa jest nejvíce a jest také ze všech kovů nejužitečnější. 2. *Drahokamy*, z nich nejvzácnější a nejdražší diamant; drahokamy nacházíme jen v málokterých krajinách; diamantů nejvíce v jižní Americe, v Přední Indii a v jižním cípu pevniny Africké. 3. *Uhlí kamenné*, nacházíme ve všech pásech a ve všech zemědřlech; v Čechách je ho mnoho. 4. *Sůl* skoro ve všech zemích (v Čechách jí není). 5. Jiné ještě, jako: *tuha* (z níž vyrábějí tužky), dobýváme jí ze země jako uhlí; *křída*, některé země mají skály křídové; *mramor* lámou jako u nás stavěcí kámen; *síra* vyskytuje se u vrchů sopečných; *hlíny*, nejvzácnější je *kaolin*, z níž vyrábí se porcelán. — Kterých užitečných nerostů dobývají v našem okolí (okresu) a kde?

Úloha.

64.
Kolkery jsou?

O plodinách rostlinných. — Plodiny rostlinné jsou

velmi rozdílny: 1. rostliny poskytující *obyčejné potraviny*, na př. obilí, zeměčata; 2. rostliny poskytující *vsácné potraviny*, na př. koření, cukrová třtina; 3. rostliny poskytující *líhových nápojů*, na př. vinná réva; 4. rostliny, poskytující *lahůdek aniž by živily*, na př. tabák, mák; 5. rostliny poskytující *látek oděvných*, na př. len, bavlník; 6. rostliny poskytující *barviv*, na př. indigo, šafrán; 7. rostliny poskytující *staviva a paliva*, na př. bříza, buk.

Kde které se daří?

1. *Obilí* daří se nejlépe v mírném pásu; *rejže* v teplejších krajinách mírného pásu a v horkém pásu; *palmy* daří se skoro jen v horkém pásu, poskytují velikých ořechů, některé mají živnou duši, z které se dělá *ságo*; *zemčata* do Evropy přišla z Ameriky; 2. skoro jen v horkém pásu daří se: *cukrová třtina*, *káva*, *strom kakaový* (z kakaa dělají šokoládu), *peprkový keř*, *skořicový strom*, *zázvor*; *čajovník* daří se v mírném pásu, nejlepší v Asii; 3. *vinná réva* daří se jen v mírném pásu, nejlepší v Evropě; 4. *tabák* dostal se do Evropy z Ameriky; z *máku* vyrábějí opium; 5. *len* a *konopí* daří se v chladnějších krajinách všech zemědřlů, zvláště v Evropě; *bavlník* daří se skoro jen v horkém pásu, nejvíce v střední Americe; 6. rostliny *barvivé* daří se jen v horkém pásu, pouze *šafrán* daří se i v mírném; 7. stromy, jež poskytují *dříví stavěcího* a *k palivu*, daří se ve všech pásech, některé stromy mají zvláště pěkné dříví, z něhož vyrábí se pěkný nábytek, na př. strom *mahagonový*. — 1. Které užitečné rostlinné plodiny pěstují v našem okolí? 2. Sestavíme, které rostlinné plodiny daří se v pásu horkém?

Úlohy.

65.
Kolkery rozeznáváme?

O plodinách živočišných. — *Živočichy* užitečné rozeznáváme hlavně dvojí: divoké a skrocené. 1. *Živočichové*

zkrocení č. domácí, jako kůň, skot, brav, osel, vepř a j.; sob žije v studeném pásu a koná tam lidem službu, kterou u nás kůň a skot. 2. *Živočichové divocí s kožichy*, z nich nejvzácnější je *sobol* (sobolí kůže má na váhu stejnou cenu se zlatem), *plachá zvěř*, jako jelen, srnec, zajíc, bažant a j. 3. *Živočichové vodní*: velryba zdržuje se v Ledových mořích; tresky, slanečky, sardele, želvy, perly a j. chytají na mělčinách mořských. 4. *Hmyz*; nejužitečnější hmyz: bourec, jenž poskytuje *hedvábní*; včela poskytuje *vosku* a *medu*; košenilový hmyz, z něhož lisujeme *karmín*. — Kterí ti živočichové žijí v našem místě a v okolí?

Úloha.

66.

Kolkery jsou ?

O spojovacích prostředcích. — *Spojovací prostředky* jsou hlavně *trojí*: 1. *vodní dráhy*: moře, splavné řeky a lidmi vykopané *průplavy*, 2. *pevnostské dráhy*: *železnice*, *silnice* a jiné *cesty*, 3. *telegrafy* a *pošty*. — 1. Které ty spojovací prostředky vyběhají z našeho města? 2. *Nabírneme* spojovací prostředky z okolí našeho města. Kudy bychom jeli z *Londona* do *New-Yorku*, kudy do (*Melbörnu*) *Melbournu*?

Úlohy.

Kočovnícký národ = das *Nomadenvolk*. Lovecký národ = das *Jägervolk*. Plodina = das *Naturprodukt*. Výrobek = das *Kunstprodukt*. Spojovací prostředek = das *Verkehrsmittel* = das *Kommunikationsmittel*. Německé názvy.

O zeměpisu občanském.

[Opakujme §. 28.]

Zeměpis občanský dělí se hlavně v *zeměpis državný*, *národopis*, *zeměpis církevní* a *obchodní*, a *místopis*.

67.

Co jest ?

Jak se dělí ?

1. *Zeměpis državný* čili *politický* popisuje hlavně *državy* čili *státy*, ve kteréž země rozdělena jest. 2. *Národopis* čili *ethnografie* popisuje hlavně *národy* a kde na zemi bydlí, na př. *národopis českoslovanský*. 3. *Církevní zeměpis* popisuje zemi jak rozdělena jest v náboženské společnosti a ty v církevní okresy (*diocese*) a jednotlivé *farní osady*; na př. *zeměpis církve katolické*. 4. *Obchodní zeměpis* popisuje zemi hlavně hledíc na *plodiny* a *výrobky*, kterých poskytuje, na *obchod*, jenž je z některých zemí *vyváží* a do jiných *dováží*, *sváží* a *rozváží*. 5. *Místopis* čili *topografie* popisuje zemi tak, že *místa* jednotlivé popisuje od jednoho k druhému postupujíc (na př. *topografie České země*). Abychom místo každé snáze na *mapě* našli, *udává místopis*: v kterém *leží* *zemědělu*, v které *državě*, v kterém *kraji* a *okresu*; pak také, kterou má místo *zeměpisnou délku* a *šířku*.

Národopis = die *Völkerkunde* = die *Ethnographie*. *Německé názvy.*
Obchodní zeměpis = die *Handelsgeographie*. *Místopis* = die *Topographie*.

E v r o p a.

68.
Kde leží?

O poloze. — Evropa leží všechna na polokouli severní, mimo zeměpás horký, mezi Asií a Afrikou. *Pevnina evropská* jest částí Starého Světa, souvisí s *Asií*, jako by jejím půlostrovem byla, blíží se k *Africe* půlostrovem Pyrenejským až na $1\frac{1}{2}$ Mm., ale jest od ní mořem Středozejským oddělena. *Nejvzdálenější* jest od zemědělní *Australského*, jenž jediný jest menším než ona.

Kudy běží hranice suchozemská?

Suchozemská hranice běží na východě: od s. po hřbetě *Uralském* až k pramenisku řeky *Pečory*, pak zabíhá až k Asijské řece *Tobolu* a vrací se k pohoří *Uralskému*, a běží pak s řekou *Uralem* až k jeho ústí. Mezi mořem *Kaspickým* a *Černým* naznačují hranici řeky: *kaspický Terek* a *černomorský Kuban*. — Hranici suchozemskou někteří zeměpisci jinak udávají, na př. po hřbet *Uralský* a po sev. úpatí *kavkazské*.

Poznámka.

Najkrajinější části evropské.

Částí nejsevernější (z obydlených) jest ostrůvek (*Magero*), jenž blíže sev. břehu *Skandinávského* do *Ledového moře mysem Severním* vybíhá; *nejzápadnější* velký ostrov *Island*, jenž blíže jest *amerického Grönlandu* než *pevniny evropské*; *nejjižnější* podlouhlý ostrov *Kandia* v *Středozejském moři*; *nejvýchodnější* cíp *pevninský* ne daleko ústí *asijského Obu*. — 1. Vytkneme z mapy zeměp. délku a šířku. 2. Kolik stupňů a kolik Mm. ($1^\circ = 11\frac{1}{2}$ Mm.) je *mys Severní* od sev. točny a kolik *Kandie* od rovníku?

Úlohy.

69.
Jak velká jest?

O velikosti. — Evropa jsouc ze zemědělní menších nezavírá $\frac{1}{5}$ vší souše, nýbrž jen $\frac{1}{13}$ její, drží 100.000 Mm. *Nejdělnější* jest od mysu *Sv. (c = s) Vincentského* (jenž v *jihozáp. cípu půlostrova Pyrenejského* do *Atlantského okeanu* vybíhá) k *nejvýchodnější pevninské hranici*, ne daleko ústí řeky *Obu*, tedy směrem severovýchodním, a to nad 555 Mm. dlouha. — Vypočteme 1. kolikou jest částí povrchu celé zeměkoule, 2. kolikou částí evropskou jest naše země.

Úlohy.

Č l e n o p í s.

70.
Které k Evropě čítáme?

O ostrovech. — Ostrovy, které k Evropě čítáme, jsou hlavně: *Novaja Zemlja* č. *Nová Země*, *nejvýchodnější evropské souostroví*, leží v sev. *Ledovém okeaně*; *Spicbergy*, a *Země Františka-Josefovská* *nejsevernější evropské souostroví*, v témž okeaně, v končinách tak studených, že jsou neobydleny. *Island*, *nejzáp. evropský ostrov*, leží při samém sev. točnovém kruhu již v páse mírném. *Dánské souostroví*, na jih od *půlostrova Skandinávského*. *Velká Britanie*, (*největší ostrov evrop-*

ský) oddělena od pevniny evropské průlivem, jenž *Kanal* sluje, táhne se na s. od 50° s. š. (jenž mimo *Prahu* běží), směrem k *Islandu*, obklopena jest některými drobnějšími ostrovy. *Irsko* sousedí s Vel. Británií, jest mimo *Island* nejzápadnějším evropským ostrovem. *Baleary* blíže půlostrova *Pyrenejského* v moři *Středozezemském*. *Korsika* a *Sardinie* nedaleko půlostrova *Italského*, trojstranná *Sicilie* pak druží se těsně k jižnímu jeho cípu. *Řecké* souostroví mezi Evropou a Asií, z něho největší jest podlouhlý ostrov *Kandie*, jímž Evropa na jihu končí.

Kde úhrnem leží ?

Úhrnem leží ostrovy evropské na všech mořských stranách pevniny, nejčetněji na straně nejteplejší, v *Středozezemském* moři; některé ostrovy jednotlivě (*Island* a *Sicilie*), některé dvojmo (Vel. Británie s *Irskem* a *Korsika* se *Sardiníí*), hlavně však v souostroví skupeny k pevnině se druží.

Největší evropský ostrov, *Velká Británie*, drží skoro 2300 □Mm. (č. více než *Uhry*, tyto 2255); pak největší jest *Island*, pak *Irsko*. (Ze středomořských největší jest *Sicilie*, pak *Sardinie*, *Korsika*, *Kandie*.) Všecky evropské ostrovy dohromady drží skoro 7500 □Mm. (značně více než *Rakousko*, ale jen tolik co asijský ostrov *Borneo*). — Vypočteme 1. koliký asi díl (%) zemědělu zabírají, 2. jak velká jest pevnina evropská, 3. vytkneme z mapy, který v kterém směru delší jest než širší.

Jak velky jsou ?

Úlohy.

71.

Kde které jsou ?

O půlostrovech. — Půlostrovy, v něž pevnina evropská se rozčleňuje, jsou: *Skandinávie*, nejsevernější a největší půlostrov evropský, končí na s. mysem *Kyn-em*, jenž jest i nejsevernějším cípkem pevniny evropské; od něho vybíhá na v. ještě nemalý půlostrov *Kola*, naproti menšímu půlostrovu *Kaninu*. *Jutský* půlostrov od pevniny na s., naproti *Skandinávii* podél ostrovů *Dánských* vybíhá. *Normanský* a *Britonský* s ostrovem *Velko-Britanským* *Kanal* sůžují. Na jih naproti *Africe* vybíhají: *Pyrenejský*, jenž *Středozezemské* moře uvírá a na z. mysem (cc = k) *la Rocca* nazvaným a na jih mysem *Tarifou* nejkrainější částkou pevniny evropské jest; sluje po *Pyrenejích*, vysokých to horách, které jej k trupu pojí; podlouhlý *Italský* chýlí se na jv.; nejčlenitější *Balkanský* a čtyřstranný *Křim*. Úhrnem rozčleňuje se pevnina evropská rozmanitě na všechny strany mořské.

Úhrnem.

Největší půlostrov evropský, *Skandinávie*, drží víc než všechny evropské ostrovy dohromady, 7600 □Mm. — Po něm největší jsou: *Pyrenejský* (menší než říše naše), *Balkanský*, *Italský*. Úhrnem drží půlostrovy evropské asi 28000 □Mm. čili 8krát tolik co ostrovy evropské dohromady. — Vypočteme, koliký díl (%) zemědělu drží.

Jak velky jsou ?

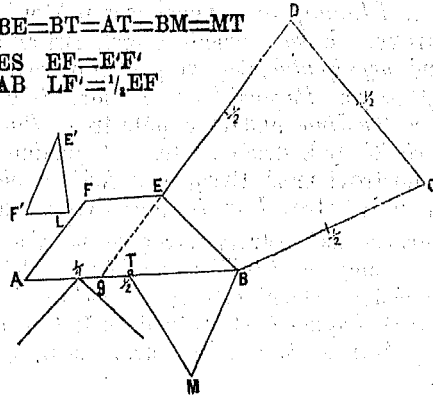
Úhrnem.
Úloha.

O trupu. — Trup říkáme vůbec části nějaké pevniny, která zbývá, když půlostrovy její odkrájíme. —

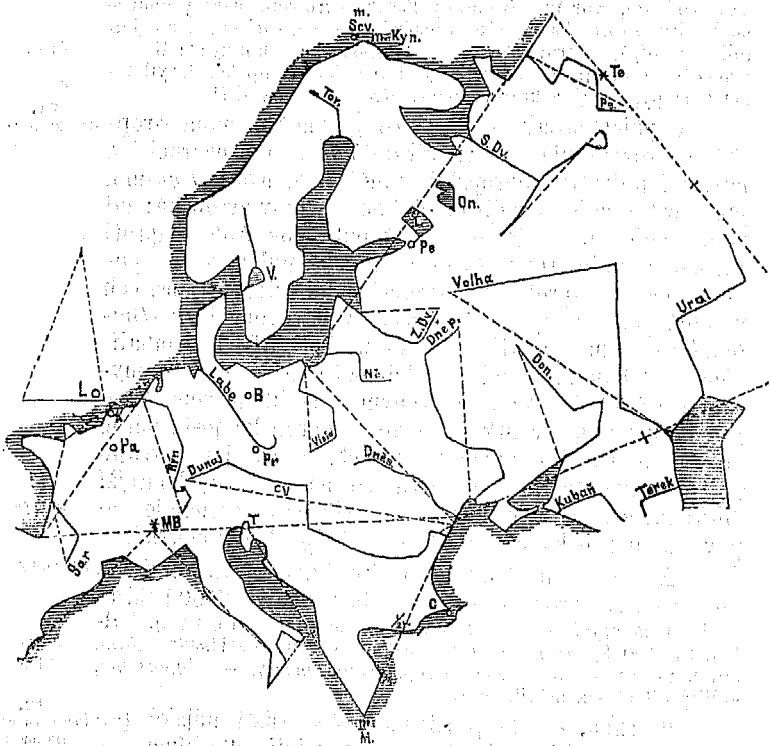
72.
Čemu vůbec trup říkáme ?

Výkres 25.

$AB=BC=CD=DE$
 $\frac{BB}{2}=BE=BT=AT=BM=MT$
 $AF \parallel ES \quad EF=E'F'$
 $EF \parallel AB \quad LF'=\frac{1}{2}EF$

Výkres 26.

Výkres 25. a 26.: Měřický rozbor pevniny evropské.

Trup *evropský* podobá se skoro *trojstranu* pravoúhlému, jehož strany běží: 1. východní podél hranice *Asijské* od s. až k ústí pohraničné řeky Tereku, 2. jižní, odtud až k půlostrovu *Pyrenejskému*, 3. severozápadní odtud zase až k sev. konci hranice suchozemské. Trup evropský také sestrojiti si můžeme dvěma lichoběžníky (jak na výkresech 25. a 26. znázorněno). — 1. Na které té straně které *půlostrovy* k němu se pojí? 2. *Vypočteme*, jak je trup evropský velik. 8. *Načrtáme* jej.

Jaký jest trup evropský?

Úlohy.

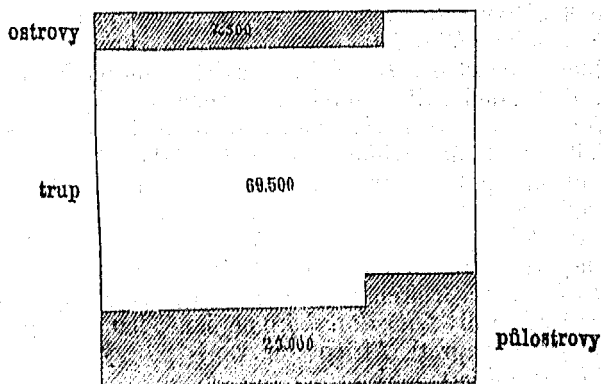
73. Čemu vůbec tak říkáme?

O členech. — Členy říkáme vůbec *ostrovům* i *půlostrovům* nějakého dílu souše zemské, i říkáme *půlostrovům* členy *pevninské*, *ostrovům* pak členy (od pevniny) *oddělené*.

Evropa úhrnem rozčleňuje se: □ Mm. 7500 ostrovů + 23.000 půlostrovů = nad 30.000 členů čili 30% zemědílu.

Výkres 27.

Evropa 100.000 □ Mm.

Evropa jest úhrnem *velmi rozčleněna* a to na všech mořských stranách, jest více než ostatní zemědíly rozčleněna, a to jest velmi výhodno zvláště pro *obchod námořský* i pro *vzdělání* obyvatelstva vůbec.

Jak *Evropa* jest rozčleněna?

Hojná členitost zemědílu evropského jest namnoze příčinou, že nad ostatní zemědíly vzdělaností předčil, a že zvláště všechen obchod pozemský ovládá.

Břeh pevniny evropské jest *velmi vyvinut* čili jest velmi dlouhý a to proto, že jest v mnohé půlostrovy a pevniny rozmanitě vyvinut. *Břeh* pevniny evropské jest 3200 Mm. dlouhý (značně delší než africký, ač jest Afrika 3krát větší než Evropa).

Jak jest *břeh* evropský vyvinut?

Vyvinutost břehu nějaké země posuzujeme *určitěji* takto: přirovnáme zemi k čtverci stejné výměry (na př. u Evropy 100.000

□Mm.), vypočteme jeho objem (na př. čtverec 100.000 □M. velký má objem 1264 Mm.) i přirovnáme k délce břehu a shledáme poměr (u Evropy 2·6 : 1, u Afriky 1·2 : 1).

Co jest členopis?

Členopis jest nauka o členech zemských, čili o tom, jak souš do délky a šíře se rozčleňuje čili vyvíjí.

V o d o p i s .

74.
Která moře
Evropu oblévají?

0 mořích. — Evropu oblévají dva okeany, severní Ledový a Atlantský.

Sev Ledový
okean.

I. Severní Ledový okean rozčleňuje se u Evropy v moře: *Karské*, rozložené mezi *Novou Zemí* a Asií, bývá někdy krami ledovými zacpáno; *Bílé* moře zalévá se mezi *Kolu* a trup evropský až na jih od *točnového kruhu*.

Atlantský okean.

II. Atlantského okeanu členy: *Německé moře* (čili *Severní*) rozloženo mezi největším púlostrovem a největším ostrovem evropským. *Baltické moře* (č. Balt), jež k pevnině uvírá púlostrov *Skandinávský*, rozčleňuje se ve 3 zálivy: *Botnický* na s. mezi Skandinavií a trup, *Cuchonský* a *Rížský* (u města *Rigy*) do trupu evropského, oblévá souostroví *Dánské* a souvisí s mořem Německým mezi Skandinavií a Jutskem dvěma průlivy, jež slují *Kattegat* a *Skagerak*. Moře *Irské* odděluje *Irsko* od Velké Britanie vybíhá do šířého Atlantského okeanu širokými průlivy na s. *Severním*, na jih *Svatājirským*. Průliv *Kanál la Mans* (*Manche* t. j. rukáv, poněvadž jest rukávu podoben). Záliv *Biskajský* mezi púlostrov *Pyrenejský* a trup a púlostrov *Bretonský* se zalévá. Moře *Středozeenské*, k šířému okeanu Atlantskému pojí je úzký a krátký průliv *Gibraltarský* u nejjihnějšího cípu pevniny evropské naproti Africe (nazvaný po vysokém mysu *Gibraltarském*), jež průliv ten súžuje.

Středozeenské
moře.

Středozeenské moře rozmanitě se rozčleňuje: púlostrov *Italský* dělí je ve dvě *polovičky*, západní a východní. 1. V *Západní* polovici rozlévá se moře *Tyrrhenské* mezi púlostrovem *Italským* a třemi ostrovy *Sicilií*, *Sardinii* a *Korsikou*, jež k Itálii se druží. 2. *Východní* polovice *Středozeenského* moře souvisí se západní nejen mezi *Afrikou* a *Sicilií*, nýbrž i úzkým *průlivem Messinským*, jež ostrov tento od pevniny odlučuje. Východní polovice *Středozeenského* moře jest větší než západní a rozmanitěji se rozčleňuje: zalévá se mezi púlostrovy *Italský* a *Balkánský* mořem *Jonským* a mořem *Adriatským*, kteréž obě spojuje široký *průliv Otrantský*; mezi púlostrovem *Balkánským* a nejzápadnějším púlostrovem *Asijským*, jež *Malá Asie* sluje, rozlévá se ostrovným

mořem Egejským (čili *Aigaiským*), jež na jih jako zá-
vora uzavírá nejjihnější evropský ostrov podlouhlá *Kandie*.

Černé moře leží mezi Evropou a Asií, zalévá se
průlivem *Kréským* na sev. do trupu evropského mořem
Azorským (za půlostrovem Krimem), souvisí s mořem
Středozejským, jakoby jeho velký záliv, mořem *Marmar-
ským*; toto spojuje se s oběma těmi velkými moři dvěma
úzkými průlivy, krátkým *Cařihradským* a delším *Dar-
danellským*, přes něž břeh evropský na břeh asijský
zblízka hledí. — Čelakovského čítanka II. tř. čl. 39. „Darda-
nely.“ — 1. Vytkněme z *mapy* 1. všecka vnitřní moře zvlášť,
2. všecky zálivy zvlášť, 3. všecky průlivy zvlášť, 4. směry je-
dnotlivých průlivů, 5. na které světové straně od nás které to
moře leží.

Černé moře.

Úlohy.

Úhrnem jsou moře Evropu oblévající velmi členitá
a zalévají se do ní mnohými hlubokými a pro lodě bezpeč-
nými přístavy, i vybízejí téměř obyvatelstvo evropské k čilé
lodní plavbě, k námořskému obchodu a k zakládání osad no-
vých; nejvíce pak rozčleňuje se moře *Středozejské*, na němž
lidstvo v plavbě lodní hlavně se vycvičilo.

Úhrnem.

Z moří vnitřních a zálivů *největší* jest m. *Středozejské*, Jak velké jsou
do něhož by skoro všecky evropské členy se vměstnaly.

O jezerech a bařinách. — Jezera jsou vůbec pře-
rozdělná a to dle toku, velikosti, vody atd. 1. Dle toku
rozeznáváme jezera s přítokem a bez přítoku, jezera
s odtokem a bez odtoku, hlavně pak rozeznáváme plesa,
jezera říčná a jezera pramenitá. a) Plesa říčná jezera,
do něhož voda řekou (neb řekami) *vtéká*, ale *nevytéká*,
takže jí jen vypařováním ubývá, na př. Kaspické. b) Ří-
čným nazýváme jezera, do něhož voda řekou *vtéká* a z ně-
hož řekou *vytéká*, na př. Ladoga. c) Jezera pramenitá
nabývá vody jen z pramenů.

75.
Kolikora vůbec
jezera jsou?

2. Dle vody jsou jezera *slanovodá* a *sladkovodá*.
Slanovodými bývají *plesa*, kterých dno obsahuje ložiska solná.
3. Dle polohy jezera *horská* a *stepná*. 4. Dle výšky nejníž-
ším jest *Mrtvé moře*, — 400 m., a nejvyšším *Titěkaka* 3900 m.
nad hladinou mořskou, v Kordillerách jihoamerických na
úpatí nejvyšší hory Kordillerské, *Soraty*.

Jezera evropská jsou: 1. *Čudská jezera*, rozložená
okolo zálivu Čuchonského, jest jich velmi mnoho a ně-
která rozmanitě se rozčleňují a mnohé ostrůvky obji-
mají; největší z nich jest říčné *Ladožské*, pije vodu
z několika okolních jezer i vytéká krátkou ale širokou
řekou Něvou do zálivu Čuchonského. 2. Jezera *Skandá-
navská*, jichž není o mnoho méně než Čudských, hlavně
v jižních krajinách toho půlostrova, největší z nich jest
říčné jezero *Venerské*, jež (řekou Götou) do Kattegatu

Jezera evropská
jsou:

vytéká. 3. *Ostatní jezera evropská* jsou menší a roztroušena po vší Evropě, *Bodamské* leží mezi Kanálem a mořem Adriatským, blíže tohoto, je protéká mocná řeka *Rýn*. — *Uhrnem* jest v Evropě jezer mnoho, ale málo velkých, největší a nejvíce jich rozloženo jest v chladných zemích severních, zvláště kolem moře Baltského. *Největší evropské jezero Ladožské* drží □ Mm. 202 (skoro jako Morava, tato 222), po něm Oněžské 88, pak Venerské 52. — 1. Jmenujme více jezer z mapy. 2. *Vykresleme* moře Baltské a některá větší jezera.

Uhrnem.

Jak velky ?

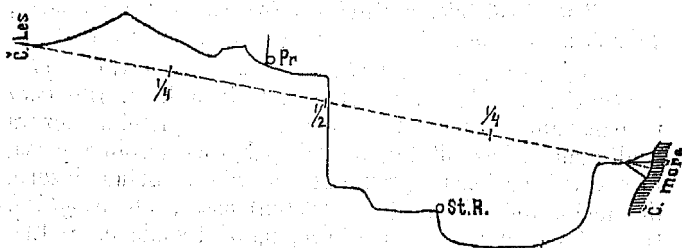
Úlohy.

Kde bařiny jsou ?

V Evropě rozmokla jest značná část půdy zemské bařinami, ale hlavně jen v *nejsevernějších* končinách nížiny Ruské, na blízku moře Ledového, kdež slunce jen málo je vysušuje a lidé o studené ty krajiny nedbají; rozsáhlé ty bařiny jsou skoro celý rok zamrzly i slují *Tundry*. V krajinách ostatních jsou močály jen menší a mnohé již vysušili hospodáři, půdu pečlivě vzdělávajíce. — *Tundry severoevropské* drží prostor větší než je $\frac{1}{2}$ naší říše.

Jak velky ?

Výkres 28.

76. Příklad.

Které jsou části říčné ?

Jak tok dělíme ?

Příklady o ústích.

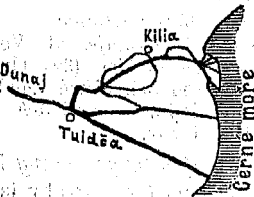
O částkách říčních vůbec. — Řeka *Dunaj* pramení se (počíná) v *Černém Lese* na sz. od jezera Bodamského, teče *tokem* klikatým hlavně na v., až v moře *Černé* vytéká čili se *ústí*. Tok horní od pramene až k městu *Prešpurku*, střední odtud až k *Staré Břavě* (na hranici Rakousko-Rumunské) a dolní odtud až k ústí. *Části říčné* jsou hlavně *tři*: pramen (počátek), ústí (konec) a tok, jímž řeka od pramene až k ústí se ubírá. Tok pak samý dělíme ve *3 třetiny*: tok *horní* říkáme třetině při prameni, tok *dolní* třetině při ústí a tok *střední* třetině střední.

1. *Dunaj* neústí se (do moře Černého) jednotně, nýbrž daleko před ústím *dělí* se a ústí pak *3* velkými a více malými *hrdly*. Mezi těmi hrdly leží *ostrůvky* povstale z *nánosu* říčního, i *zavírají* poněkud ústí řeky. 2. Řeka *Garonna* vytéká (do moře Biskajského) ústím *jednotným*, *nezavřeným* čili *otevřeným*, v malý *záliv* mořský rozšířeným. 3. Řeka *Němen* vytéká (do moře Baltského) nerozděluje se v hrdla, ale má přece ústí *zavřené*, a to písčítým *půlostrůvkem*, jemuž *kosa* říkáme a jenž uzavírá *sladkovodé* jezero čili *liman*, do kterého *Němen* se vlévá. 4. Řeka *Odra* ústí se do *limanu* uzavřeného dvěma písčítými *ostrůvkami*. — Viz výkresy 29—32.

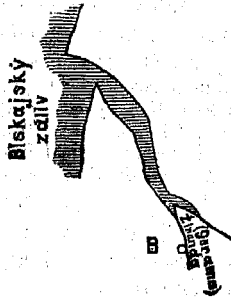
Ústí říčná vůbec jsou hlavně *trojí*: deltová, otevřená a limanovitá. 1. **Deltové ústí** dělí se v několik *hrdel*, jež objímají ostrůvky, i bývá nánosem svým *mělké*, lodím velkým nepříhodné. 2. **Otevřené ústí** jest *jednotno* a *otvírá se* v malý záliv i bývá hluboké a lodím příhodné. 3. **Limanovitá ústí** záleží z *limanu* čili jezera sladkovodého, z něhož konečně voda říčná do moře vytéká. Liman bývá uvřen buď *ostrůvkou* neb *půlostrůvkem*, jenž pak *kosou* sluje.

Kolikrát ústí říčná vůbec jsou?

Výkres 29.

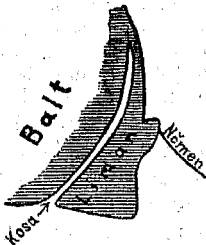
Výkres 30.

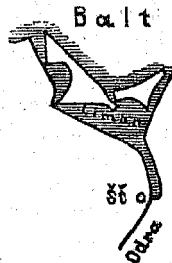
Prameny (čili *vřídla* i *zřídla*) jsou velmi rozdílny a to teplotou, mocností i jinak rozdílny. 1. **Teplotou** jsou prameny studené, teplé i horké. Mnohé teplé a horké prameny obsahují rozpuštěné nerosty čili *mineraly* (na př. síru, železo a j.), a říkáme jim pak zřídla *mineralná*. 2. Co do *mocnosti* jsou některá zřídla pramenky *slabé*, některé tak *mocné*, že vyřinouce se ze země hned mlýn ženou. 3. Některé prameny *vyvěrají neustále*, některé však *ustávají na čas* i slují pak *občasně*.

Kolikrát jsou prameny?

Výkres 31.

Výkres 32.

O vlastnostech řek vůbec. — Řeky mají *mnohé* vlastnosti, hlavně však rozeznáváme *spád*, *rychlost*, *přímou vzdálenost*, *vývoj*, *řečiště*, *břehy* a *poříčí*.

^{77.} Kolikrát vlastnosti řeky mají?

Jakým spádem
řeky tekou ?

Řeky tekou *spádem* velmi rozdílným, vůbec tím *větším*, čím *příkřeji* svažuje se půda, po níž řeka teče, čili *spád řeky řídí se svahem půdy*. Rozeznáváme spád *povlouný, bystrý, peřej* a *vodopád*; *peřejí* proudí řeka po svahu *příkrém, vodopádem* padá po svahu *srázném*.

Jakou rychlostí
řeky tekou ?

Řeky tekou *rychlostí* velmi rozdílnou, vůbec teče řeka tím *rychleji*, čím *větším spádem* teče, čili *rychlost toku řídí se spádem*.

Jak tok měříme ?

Spád řeky měříme (podobně jako svah totiž): O kolik metrů jest hladina řeky po 1 Km. toku nižší. *Rychlost toku* určujeme, udávajíc kolik metrů tok za 1 hodinu urazí. *Přímou vzdálenost* měříme přímkou od pramene k ústí, *vývoj* podél toku řeky po všech jeho oklikách. — *Přímá vzdálenost řeky Volhy* jest kratší než i. *Dunaje*, ale *Volha* tekouc klikatěji *vyvíjí se* vývojem značně delším (327 Mm.) než *Dunaj* (277 Mm.). — *Vyměříme* na mapě jich *přímé vzdálenosti*. *V horách* tékají řeky *spádem* velkým, v *rovinách* *povlouným, horní tok* bývá *bystrý, dolní* *povlouný*.

Úloha.
Příklad.

O březích a říčích.

Břehy omezují řeku dva, *pravý a levý*; *pravý* říkáme *břehu*, jež na pravo máme *hledíce po řece*. *Břehy* jsou některé *vysoky* a *skalnaty*, některé *nízky*. *Řečištěm* nazýváme *dno* řeky.

Příklad.

Kolikory řeky
jsou ?

Vltava jest řeka *pobočná*, protože do jiné řeky (do *Labe*) se *ústí*; *Labe* jest řeka *hlavní*, protože *pobočné řeky* pije a do jiné řeky se *neústí*, *nýbrž* až do moře *vytéká*. *Vábec*: *Řeky* jsou *trojí*: *hlavní, poboční a pobřežní*: 1. *Poboční řeka* čili *pobočka* *ústí se* do jiné řeky; 2. *hlavní řeka* pije řeky *poboční* a do jiné řeky *nevtéká*, *nýbrž* *ústí se* až v moře; 3. *pobřežní řeka* *ústí se* do moře, ale *pobočných řek* nemá. — 1. *Vykreslíme* řeku *Dunaj* s některými *pobočními řekami*. (Viz výkres 88.) 2. Čím *podobá se* řeka *pobřežní řece hlavní* a čím *řece poboční*? 3. *Jaká jest* řeka našemu městu *nejbližší* ?

Úlohy.

Příklad porčí.

Z velké části *trupu evropského* a *z púlostrova balkánského* *stékají vody* všechny do řeky *Dunaje* a všemu tomu *území*, z něhož *vody do Dunaje* tekou, říkáme *Podunají* čili *poříčí řeky Dunaje*; *té části poříčí* pak, v němž *Dunaj se pramení* a *první přítoky* pije, říkáme *vrchoviště* jeho. *Povolží* pak *hraničí s* *poříčím řeky Labe* a s *poříčím* ještě *jinych řek* a *hranicí* té (čili *hraničné čáře*) říkáme *předěl*, neb se na ní *vody dělú* do dvou řek se *roztékajíce*. *Vábec*: *Poříčí jest území* podél nějaké *řeky*, *jak dalece* z něho *všecky vody do ní vtékají*; *pohraniční jeho čára* *sluje předěl*; *část poříčí u pramene* řeky, z níž ona *prvé přítoky sbírá*, *sluje vrchoviště*. *Poříčí měříme* *měrou čtverečnou*, na př. *Podunají zabírá* 4100 □ Mm.

Co jest porčí, co
předěl, co vrcho-
viště ?

Čemu říkáme
oblast mořská ?

Oblast mořská říkáme všem *poříčím* *dohromady*, jichž řeky do *jednoho moře* se *ústí*, na př. *oblast Černomořská* jest *větší než* *oblast Baltská*.

78.

Kde které tekou ?
1. Do Ledového
moře :

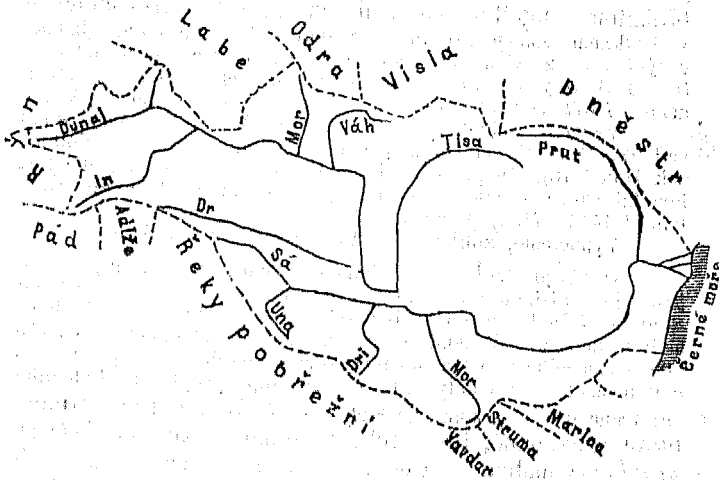
O řekách evropských. — 1. Do sev. *Ledového moře* tekou: *Pečora*, *pramení se* v horách *Uralských*, *sbírá*

z nich ještě pobočné řeky, teče pak nížinou Ruskou mezi rozsáhlými Tundrami a ústí se ústím deltovým obšírně. **Dvina** severní sbírá vody z nížiny Ruské a ústí se do moře *Bílého*. 2. Do *Baltu*: **Něva**, krátký, ale mocný to výtok jezera *Ladožského*, ústí se do zálivu *Čuchonského*. **Dvina** západní pramení se nedaleko řeky *Volhy* na úpatí vysočiny *Valdajské* i ústí se do zálivu *Rižského*. **Němen**, **Visla** a **Odra** ústí se ústím limanovitým do moře *Baltského*, **Odra** vytéká naproti jižnímu cípu půlostrova *Skandinávského*. 3. Do *Německého* moře vytéká: **Labe**, pramení se na úpatí České *Sněžky* i vytéká ústím otevřeným u samého půlostrova *Jutského*. **Rýn** protéká horské

2. Do Baltu:

3. Do Německého moře:

Výkres 88.

jezero *Bodamské* i vytéká ústím šíře rozvětveným naproti *Velké Británii*. 4. Do *Biskajského* zálivu vytéká ústím otevřeným řeka *Garouna*, jež pramení se uprostřed hor *Pyrenejských*. 5. Do *Středozemského* moře: **Ébro** na *Pyrenejském* půlostrově ústí se naproti ostrovům *Balearským*. **Róna** pramení se ve vysokých horách nedaleko řeky *Rýnu*, tvoří krásné horské jezero *Zenévské* i ústí se deltou do zálivu *Lionského*. **Pád** v sev. *Itálii* ústí se dlouhou deltou do moře *Adriatského*. 6. Do *Černého* moře: **Dunaj** ústí se pod 45° s. š. (u prostřed mezi sev. točnou a rovníkem), naproti *Krimu*. **Dněpr** pramení se nedaleko *Dviny* západní, teče šírou nížinou Ruskou tokem na v. ohnutým, pije mocné pobočné řeky, jako *Prpjet*, jež největší vnitroeurovské bařiny protéká, a vytéká ústím otevřeným na z. od *Krimu*. **Don** ubírá se tokem k *Volze*

4. Do Biskajského zálivu:

5. Do Středozemského moře:

6. Do Černého moře:

velmi zahnutým do moře *Azovského*. **Kubaň** naznačuje *hranici* evropsko-asijskou a vytéká blíže průlivu *Krčského*.

7. Do Kaspického moře:

7. **Terek** naznačuje *hranici* evropsko-asijskou. Volha pramení se na nevelké vysočině *Valdajské*, na jih od jezera *Ladožského*, teče napřed hlavně směrem vých. k *Uralu*, pak ohybá se u města *Kazaně* na jih i ústí se širým deltem do *Kaspického* moře. Volha pije mocné *pobočky*, největší nedaleko *Kazaně*, *Kamu*, která jest větší než mnohé veletoky evropské. Ural pramení se v horách *Uralských* a naznačuje středním a dolním svým tokem východní *hranici* evropsko-asijskou. — *Úhrnem* svažuje Evropu řek *mnoho*, rozvětvují se velmi rozmanitě a vytékají na všechny *strany* mořské, mnohé z nich jsou *plavbě* lodní velmi příhodny a otvírají tedy obchodu po-
břežnímu pohodlné cesty do vnitrozemí evropského. —

Úhrnem.

Úlohy.

1. Vytkněme *směry*, kterými se táhnou *přímé vzdálenosti* jmenovaných řek. 2. *Vyměříme* měřítkem přímou vzdálenost několika řek. 3. S kterými porádky evropskými hranicemi *Povolží*? 4. Nalezeme *předěl* mezi oblastmi mořskými, severozápadními a jižními.

Jaký vývoj a jaké pořadí mají?

Vývojem nejdelším vyvíjí se řeka Volha 927, pak Dunaj nad 277 Mm. (ač má Dunaj přímou vzdálenost větší než Volha); pak Don (178), Dněpr (177), Labe 127 Mm. Z *porádků* největší jest Povolží skoro 13.500 Mm. (= $\frac{1}{6}$ vší Evropy), Podunají 8100, Polabí 1440 Mm., (Povltaví = $\frac{1}{6}$ Polabí).

Úloha.

79. Příklad.

Vypočteme, kolikrát jest Povolží větší než Polabí.

O průplavech. — Z horního toku řeky Garonny prokopána jest nížinou mezi horami pyrenejskými a francouzskými *strouha* až do Lionského zálivu tak široká a hluboká, že jí plouti mohou lodě uvnitř země a také ze zálivu Biskajského do moře Středozemského i zpět se dostati, aniž by okolo Pyrenejského zálivu obšírně si zajížděly. Strouha ta sluje průplavem Poledním čili francouzsky „*Canal du Midi*“. — *Průplavy* jsou strouhy lidmi prokopané, tak široké a hluboké, že jimi *lodě* se *proplaviti* mohou. Průplavy prokopány jsou obyčejně *nížními* rovinami z řeky do řeky aneb z moře do moře. Někde i nižšími *sedly* jsou vedeny, ale tu pak zavřeny jsou, aby voda brzy neodtekla, stavídy a vráty, které se otvírají jen když loď projíždí. Průplavy usnadňují obchod uvnitř země, zkracují vodní cesty a jsou velmi *užitečné* plavbě lodní a tím obchodu a ostatním živnostem.

Co průplavy jsou?

Kudy jsou prokopány?

Kde průplavy jsou?

Nejvíce průplavů vykopáno jest v nížinách *Britských*, kde všechny splavné řeky a všechny zálivy britské spojují, že lodě vnitřkem země volně projíždějí; pak nejvíce průplavů je v *nížině Francouzské*, kdež také všechny větší řeky spojují. Velmi důležitými jsou průplavy v *širé nížině Ruské*, jejíž vnitřek jest od moře velmi vzdálen. Tam spojují průplavy splavné řeky, zvláště Volhu, Dněpr, Něvu a sev. Dvínu tak, že ze všech čtyř moří, jež k nížině Ruské přiléhají, skrz pevninu lodí projetí lze (ale ne v zimní době, kde průplavy i řeky na dlouho zamrzají).

Pleso = der *Binnensee*. Jezero říčné = der *Flussee*. Německé názvy.
 J. pramenité = der *Quellsee*. Pramen = die *Quelle*. Ústí =
 die *Mündung*. Ú. deltové = die *Deltamündung*. Ú. ote-
 vřené = die *Aestuarie*. Kosa (před ústím) = die *Nehrung* =
 (italsky; lido). Tok = der *Lauf*. Spád = das *Gefälle*.
 Přej = die *Stromschnelle*. Vodopád = der *Wasserfall*.
 Řeka poboční = der *Nebenfluss*. Ř. hlavní = der *Haupt-*
fluss. Ř. pobřežní = der *Küstenfluss*. Přímá vzdálenost =
 der *gerade Abstand*. Vývoj říčný = die *Stromentwicklung*.
 Břeh říčný = das *Flussufer*. Pořící = das *Flussgebiet*.
 Předěl = die *Wasserscheide*. Vrchoviště = das *Quellgebiet*.
 Řečiště = das *Flussbett*.

● horách a dolnách vůbec.

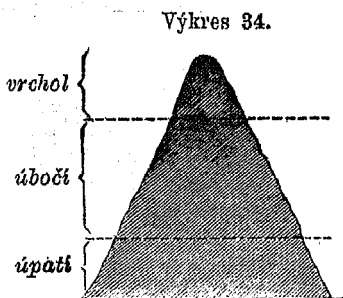
[Opakujme §. 34.]

0 horách jednotlivých. — Hory mají tvar velmi **80.**
 rozmanitý, tvar *nejjednodušší* představujeme si *homolí* Jaký tvar mají?
 (čili mathematickým kuželem.) — Viz výkres 34.

Horu dělíme od hora
 dolů ve vrchol, boky (čili
strany č. *úbočí*), *patu* (č.
úpatí), i představujeme si
 téměř a úpatí kratší než
 úbočí. *Nejvyššímu bodu* ho-
 ry i vrcholu říkáme téměř.

Vrcholy horské jsou
 tvarů rozličných (čili uchy-
 lují se od tvaru *homolo-
 vitého* rozličné), a to:

1. Vrchol je buď a)
homolovitý, neb b) *užší*,
 neb c) *širší*. Je-li vrchol *užší* než homole a ostrý, říkáme
 mu *štít*, je-li velmi úzký a štíhlý, *jehlice*, podoben-li rohu,
roh, podoben-li zubu, *zub*; je-li vrchol *širší* a podoben-li
 zvonu, říkáme mu *zvon*; je-li okrouhlý, *kupa* (na př. Če-
 ská *Sněžka*), je-li plochý, *lysina*.

Jak si horu dě-
 líme?

Jakého tvaru
 vrcholy jsou?

Výkres 35.

homole

štít (hrot)

jehlice

kupa

lysina

2. Boky horské různí se *svahem*, i jsou: a) velmi
 šikmy č. svahu *poulovného*, b) *příkry*, c) *visly* č. *svázny*.
 Boku velmi *šikmému* říkáme *láz*, *prostředně* *příkrému*
stráň, *vislému* neb velmi *příkrému* *stěna*. — Viz výkres 36.

Jak se řízní
 boky?

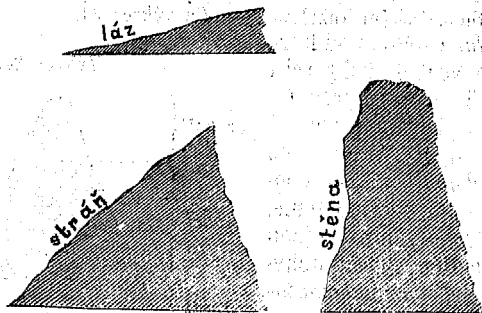
Úlohy. 1. Jsou-li v našem okolí hory, jaké mají části? 2. Nakreslíme podobu některých. 3. Vykreslíme vytčené rozličné tvary vrcholů horských a svahy úbočí.

Jaké jsou sopky? *Sopky* čili hory sopečné ve vrcholu otvírají se *jícnem*, jímž *sopí* či vyhazují popel, žhavé kamení, tekutou lávu neb bláto. Na př. Sicilská hora *Etna* sopí kouřem, horkým popelem, tekutou lávou i žhavým kamením. — Viz *Martinákovu* št. pro II. třídu, čl. 32: „*Sopka*“; pro III. tř. čl. 84: „*O zemětřeseních*.“ — J. Jirečka čítanka pro I. tř. čl. 140. „*Vesuv*“; pro II. tř. čl. 37: „*Výbuch Vesuvu*.“ — Pokorného-Boříckého *přírodopis*.

81.
Kolikero jest?

0 horstvn. — Horstvo jest hlavně *trojí*: poružné, souvislé pásemné a souvislé hromadné. 1. Horstvo *poružné* záleží z hor jednotlivých, nesouvislých, obyčejně *homolovitých*, na př. České Středohoří. 2. Horstvo *hromadné* záleží z hor vesměs souvislých čili *hromadných*,

Výkres 86.

na př. České Rudohoří. 3. Horstvo *pásemné* záleží z jednotlivých pásem horských, kterým *pohoří* říkáme, na př. horstvo Alpské, Krkonoše.

Jak pohoří dělíme? *Pohoří* dělíme od hora dolů ve *hřbet*, *stranu* čili *úbočí* a *úpatí* pohorské.

Jaký tvar má hřbet? *Nejvyšší čára* pohoří i hřbetu říkáme *hřeben* (čeřen).

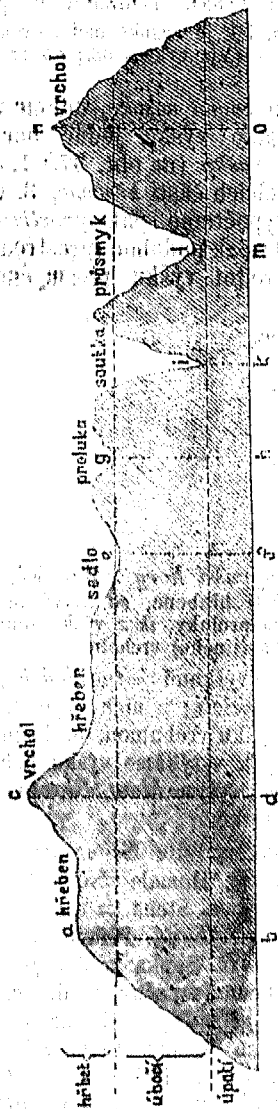
Hřbet pohorský neběží vždy vodorovně, nýbrž má tvary rozličné: a) vypíná se někde *výše*, a to v *páhorky* i *hory*; b) prohybá se *doleji* a to v *přesmyky*.

Kolikero jsou přesmyky? *Přesmyky* jsou čtvery: a) *přesmyk* mělký a úzký sluje *proluka*, b) mělký a široký *sedle*, c) hluboký a úzký *soutka* č. *soutěska*, d) hluboký a široký *průsmyk*.

Jak se různí boky? *Boky* pohorské různí se *svahem* (jako hory): a) *podobá-li* se svah pohorský velkým *stupňům*, říkáme mu *stapňovina*; b) *prohybá-li* se v *záhyby*, říkáme jim *roklo*.

Jak pohoří se druzí? *Pohoří* nevypínají se vždy jednotlivě, nýbrž *druží* se *k sobě* velmi rozdílně.

Výkres 37.

č. 28. : „Sloupské jeskyně“. Jiráčková čítanka pro I. třídu č. 94. : „Macocha“.

O měření. — Výšky horské vytýkáme způsobem dvojím: 1. jak vysoko ční vrchol hory nějaké nad hladinou mořskou, č. vytýkáme výšku prostou; 2. jak vysoko nad okolní krajinou, která sama již je vyšší než

Postupují-li dvě pohoří podél sebe rovnoběžně, nazýváme je **pohoří rovnoběžná** č. **paralelná**; křížují-li se 2 pohoří, nazýváme část, kterou se křížují, **horský uzel**; postupuje-li *tré* aneb ještě více pohoří podél sebe rovnoběžně, nazýváme nejvyšší z nich **pohoří střední** a ostatní pohoří **pobočná**; vyvíhají-li z pohoří nějakého jiná menší pohoří jako větve na stranu, nazýváme je **rozsochy** č. **větve** a pohoří, z něhož vyvíhají (čili od něhož se odvětvují), nazýváme **pohoří hlavní**. — *Nakresleme hrubými črtami směry různých pohoří.*

Úloha.

82.
Kde jsou?

O dolinách. — Doliny jsou všude *tam*, kde *hory se stýkají* a *strany* horské jsou zároveň stranami dolin.

Doliny jsou buď na *všech* stranách horami obklopeny a poněkud *okrouhly* i služí **kolny**, neb táhnou se mezi *dvěma pohořími* a služí **údolí**. *Údolí* pak jsou **dvojitá**: **podélná** táhne se *směrem hlavního pohoří*, **příčné hlavnímu pohoří napříč** (na př. mezi rozsochami jeho). — *Máme-li v okolí našem údolí, jaká jsou?*

Kolikory jsou?

Úloha.

Jaké jsou dutiny zemské?

Dutiny zemské jsou **hlavně dvojitá**: **jeskyně**, které stranou do země vnikají, a **propasti**, které svisle v kůru zemskou se prohlubují. — Na př. Propast *Macocha* a jeskyně *Sloupská* na Moravě. Viz Jiráčková čítanka pro IV. třídu

83.
Jak vytýkáme výšky?
a) horské.

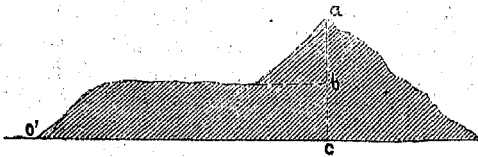
Úloha.

hladina mořská, č. vytýkáme **výšku vztaznou** č. **po-
měrnou**. — Máme-li v okolí horu, jak je vysoka nad mořem a
jak nad náměstím našeho města? — (Viz výkres 38.; ab = vý-
ška vztazná, ac = výška prostá.)

b) pohorské.

Je-li **pohoří** celou délkou rovně vysoko, udáme vý-
šku jeho **jedním** *výměrem* (jako výšku jedné hory);
je-li *nerovně vysoko*, vytýkáme *výšky* (na obr. 37.) 1. *vr-
cholí* jednotlivých, 2. *výšky* delších částí *hřebene*, 3. *vý-
šky přesmyků* hřbetných, a vypočteme pak *prostřední*
čili *průměrnou výšku vrcholnou*; pak podobně (prostřední)
výšku hřebennou a pak *prostřední výšku přesmyčnou*;

Výkres 38.

Poznámka.

zvláště pak vytýkáme *výšku nejvyšší hory* pohorské. —
Na výkr. 37. jest: ab = výška části hřebene, ca = výška vr-
cholu, ef = výška sedla, gh = výška proluky, ik = výška soutky,
 lm = výška průsmyku, no = výška (jiného) vrcholu.

c) celé hornatiny.

Výšku hornatiny vytýkáme *výškami jednotlivých po-
hoří* a *hor* výtečných a *výškami údolí*; z nich vypočítáme
pak *prostřední* čili *průměrnou výšku vrcholnou*, *hřebennou*,
přesmyčnou, *údolskou*. *Zvláště* pak vytýkáme *výšku pohoří*
nejvyššího a *hory nejvyšší*, na př. *výšku Mont Blancu* ja-
kožto *nejvyšší hory hornatiny Alpské*.

Německé názvy.

Vrchol = der *Gipfel*. Bok = die *Seite*. Pata =
der *Fuss*. Hrot (štit) = die *Spitze*. Homole = der *Kegel*.
Zvon = der *Dom*. Kupa = die *Koppe*. Stěna = die *Wand*.
Sráz = der *Absturz*. Stráž = der *Abhang*. Příkrý = *steil*.
Láz = die *Lehne*. Povlovný = *sanft*. Sopka = der *feuer-
speiende Berg* = der *Vulkan*. Jícen (sopečný) = der *Kra-
ter*. Horstvo porůzné = das *Kegelgebirge*. H. hromadné
= das *Massengebirge*. H. pásemné = das *Kettengebirge*.
Hřbet pohorský = der *Gebirgsrücken*. Hřeben = der *Ge-
birgskamm*. Proluka = das *Joch*. Sedlo = der *Sattel*.
Soutka (se-ťkati se) = der *Engpass*. Průsmyk = der
Pass. Stupňovina = das *Stufenland*. Rokle = die *Schlucht*.
Pohoří rovnoběžné = die *Parallelkette*. Uzel horský = der
Gebirgsknoten. Rozsocha = der *Gebirgsast*. Kotlina =
das *Kesselthal*. Údolí = das *Thal*. Ú. podélné = das
Längenthal. Ú. příčné = das *Querthal*. Jeskyně = die
Höhle. Propast = der *Abgrund*. Výška prostá (absolutná) =

die absolute Höhe. V. vztážná (relativná) = die relative Höhe. V. vrcholná = die Gipfelhöhe. V. hřebenná = die Kammhöhe. V. přesmyčná = die Passhöhe.

O nížinách a vysočinách evropských.

Na ostrovech. — *Nejsevernější* a *nejstudenější* ostrovy evropské, Špicbergy totiž, Nová Země a Františkojosefovská Země pňou se vysočinami hornatými, neobydlenými. *Island* pňe se vysočinou jen málo rovinatou, na ní strmí četné hory, některé mocně sopečné, *nejmocnější* sopka Hekla, o něco vyšší než Krkonošská *Sněžka*, (která do 1600 m. nad moře strmí). *Dánské* ostrovy jsou samou nížinou. *Velká Británie* níží se skoro z polovice a to naproti nízkému pobřeží pevninskému, na z. a s. pňe se středohorami různotvárnými, z nich nejvýše vyniká příkré pohoří (a = e) *Grampianské*, zvláště horou, která na záp. pobřeží (jen o 300 m. níže než Česká *Sněžka*) strmí a *Ben* (e = ý) *Nevis* sluje. *Irsko* pňe se jen částečně různými horami, ostatně rozkládá se nížinou. Ostrovy *Středomořské* vystupují skoro vesměs vysoko, 4 největší z nich velmi vysoko, nejvýše největší, *Sicilie*, sopkou *Etnou*, která osamotněle na vých. pobřeží 2krát výše než Česká *Sněžka* strmí. (Č. *Sněžka* 1600 m. vys.) — *Úhrnem* náleží ostrovné území evropské hlavně mezi vysočiny, *nejvýše* všech pňe se ostrov *Sicilie* horou *Etnou*, cele nízkými jsou jen ostrovy *Dánské*. — *Výměry* výšek, metrů: B. *Nevis* 1840, *Hekla* 1820, *Monte Rotondo* na *Korsice* 2780, *Etna* na *Sicilii* 3210.

Na půlostrovech. — *Kola* jen *nizko* se pňe. *Skandinávie* z mělkého moře *Baltského* též jen *nizkým* pobřežím, ale na straně západní z širého okeanu *Atlantského* příkrě strmí *vysočinou středohorskou* různotvárnou, jejíž hlavní *hřbet* s *Atlantským* břehem skoro rovnoběžně postupuje, hojně sněhem i některými velkými ledovci pokryt mnohé řeky napájí a v třetině jižní nejvýše strmí horou nazvanou *Ymes*, o dobrou 1/2 výše než *Sněžka*. *Jutský* půlostrom jako sousední ostrovy *Dánské* všecek jen *nizko* z moře vyniká.

Pyrenejský půlostrom pňe se *dvěma* vysočinami tak rozsáhlými, že jen malé krajiny u dolních toků větších půlostrovných řek *nížinkami* ostávají. Vysočiny ty odděleny jsou malou *nížinou* *Eberskou*, jižní sluje *Španělská*, severní *Pyrenejská*. 1. *Španělská* vysočina, zabírajíc většinu půlostrova pňe se mohutně dletem jednotvárnými *planinami*, dletem leptvárnými *horami*; hory lemují ji na všech krajích, nejvýše *jižní* velehorské pohoří, jež

84. Nejsev. ostrovy.

Island.

Vel. Británie a Irsko.

Ostrovy Středomořské.

Úhrnem.

Výšky.

85. Půlostrovy Severní.

Pyrenejský.

Sierra Nevada (= pohoří sněžné) sluje, a nejvyšší horou **Mulahacen** nazvanou, nedaleko jižního břehu Středomořského, značně výše než Sicilská *Etna* strmí. 2. Vysočina **Pyrenejská** pne se z nížin Eberské a Francouzské jednotným *pohořím* velehorským, jež směrem od cípu zálivu Biskajského k moři Středozezemskému postupuje a půlostrov proti trupu evropskému přirozeně a velkolepě ohrazuje. *Nejvyšší* hora Pyrenejská, jmenem *Pic de (Netů) Nethou*, vyniká téměř uprostřed hřbetu horského, výše než *Etna*, ač nižší jest než Španělský *Mulahacen*. *Italský* půlostrov rozkládá se na s. k jižní patě velehorské vysočiny Alpské *nížinou Pádskou*, hojně řekami a jezery ovlaženou, ostatně pne se hlavně *vysočinou Apeninskou*, která celý podlouhlý půlostrov po délce až k Messinskému průlivu jakož pohoří *prostupuje*, uprostřed nejvýše strmí, a to velehorou **Gran Sasso** (= velký kámen) nazvanou, značně nižší než ostrovná *Etna*. Po vysočině své sluje půlostrov *Italský* též *Apeninským*. *Balkánský* půlostrov vypíná se téměř všecek vysočinou přerozmanitě hornatou, kterou od trupu evropského odděluje řeka *Sáva* a dolní *Dunaj*. Z rozmanitých pohoří všech nejsouvisleji postupuje středohorský **Balkán**, od moře Černého na z. do středu půlostrova jako hradba až skoro k velehoře **Ryl-u**, a odděluje porčí Dunajské od krajín jižnějších. *Balkán* není pohořím nejvyšším na půlostrově, jenž po něm nazván jest, nýbrž mnohé jiné hory výše se pnou; *nejvýše* mohutná hora **Olympos**, jež blízko pobřeží Egejského asi jako **Gran Sasso** vysoko strmí. — *Uhrnem* jsou půlostrovy evropské většinou vysočinami; zvláště půlostrovy jižní, jež i výše se pnou, nejvýše největší jižní, *Pyrenejský*, na jižním svém kraji (horou *Mulahacem*). — [Martinákova *čítanka* pro I. tř. č. 17. „Pastýři v Pyreneích.“] — Hory půlostrovné číí vysoko metrů: *Ynes* 2600, *Gran Sasso* skoro 3000, *Olympos* skoro 3000, *Nethou* 3475, *Mulahacen* 3550.

86. V *trupu*. — Trup evropský vyniká z moře Atlantického od zálivu *Biskajského* až k nejsevernější hranici *asijské* jen *nížinami*, kteréž sluji: Francouzská od úpatí Pyrenejských hor až k dolnímu toku řeky *Rýnu*; Německá od *Rýnu* až k řece *Odře*; *Ruská* č. *Sarmatská* od *Odry* až k úpatí pohoří *Uralského*, od sev. *Ledového moře* až ke *Kaspickému*, kde prohybá se v *sníženinu* až 25 m. pod hladinu okeanskou. K ní poji se dále nížina *Rumunská*, kterouž protéká dolní tok *Dunajský*. Ostatní trup evropský vypíná se hlavně vysočinami a to *Uralskou* a středoevropskými. *Uralská* vysočina vypíná se na hranici *asijské* jako pohoří dlouhé středohorské, postupujíc směrem *poledníkovým* (poledníku 77) od samého téměř moře *Karského*, daleko na jih zdvihá se

Italský.

Balkánský.

Uhrnem.

Výměry.

Nížiny evropské.

Vysočiny:

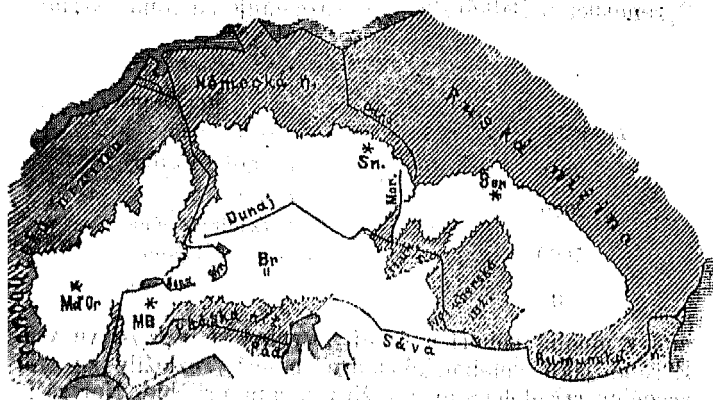
Ural.

z nejrozsáhlejších nížin pozemských skoro povlovně, nejvýše horou Telpos nazvanou, která ční na rozhraní mezi severní a střední třetinou Uralskou ještě na s. od pramene *Pečorina*, a to o málo výše než Č. Sněžka. — Rozsáhlé horstvo Uralské mnohé řeky vodou opatřuje i, vysílá řeky hlavní, *Pečoru* na sever a *Ural* na jih, a mnohé velké pobočky evropské *Volze* a asijskému *Obu*.

Středoevropské vysočiny různíme ve tři středohorské a jednu velehorskou: 1. Středohorská Francouzská vypíná se z nížiny Francouzské na v. pohořími i malými planinami do středu trupu evropského až k jezeru *Ženevskému* a řekám *Róně* a *Rýnu* (vyjma jich horní toky), nejvýše pne se skoro prostředem svým, horou *Mont d'Or* nazvanou, nemnoho výše než Č. Sněžka. — Vysočina

Středoevropské:
Francouzská.

Výkres 89.

Francouzská napájí pobočkami tři hlavní řeky: Pyrenejskou Garonnu, a Alpské řeky Rýn a Rónu a vysílá samá dvě hlavní řeky (*Loaru*) Loire (do zálivu Biskajského) a (*Sénu*) Seine (do Kanálu). — 2. Českoněmecká vysočina vypíná se z nížiny Německé do vnitř trupu evropského až k hornímu toku *Dunajskému*, od řeky *Rýnu*, kteráž ji od Francouzské vysočiny odděluje, až k řece *Odře* (a *Moravě*), pne se rozmanitými horami a pahorky, nejvýše *Krkonošskou* horou *Sněžkou* (1600 m.). — Vysočina Českoněmecká napájí pobočkami Alpskou řeku *Rýn* a vysílá hlavní řeky *Dunaj* z *Černého Lesa*, *Labe* z *Krkonoš* a *Odru* z *Oderského* pohoří. — 3. *Karpatská vysočina* vypíná se z nížiny Rumunské a Ruské hlavně horami, jichž hlavní hřbet od konce středního toku *Dunajského* u *Staré Řávy* obloukem k sv. vypnutým až k počátku středního

Českoněmecká.

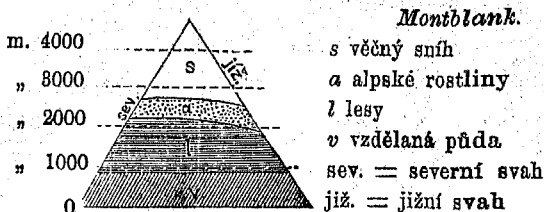
Karpatská.

toku Dunajského u *Présburku* běží a Uherské nížiny z polovice obkličuje. Některé jeho vrcholy i nad míru středohorskou strní, nejvýše pohoří *Tatry* v záp. části *Karpatské*, zvláště horou *Gerlachovskou* výše než *Mont d'Or*. Z *Karpatské* vysočiny tekou vody valnou většinou do *Dunaje*, zvláště *Tisou*, největší to jeho pobočkou; ostatní vody vtékají *Vislou* do *Baltu* a *Dněstrem* do *Černého moře*. —

Alpská.

4. *Alpská* vysočina vypíná se uprostřed oněch tří, tedy od *Francouzské* na východ, od *Německé* na jih, od *Karpatské* oddělena nížinami *Uherskými*, na *jihu* svém dosahuje až na samý kraj trupu pevninského: souvisí totiž s *Apeninem* tam, kde je dělí přesmyk *Tendský*, svažuje se v nížinu *Pádskou*, a oddělena jest od půlostrova *Balkánského* jen řekou *Sávou*. *Alpská* vysočina nerozkládá se do šíře a délky obšírně, ano méně obšírně než středohorský *Ural* a než polouostrovne vysočiny *Skandinávská*, *Pyrenejská* a *Balkánská*, ale rozčleňuje se velmi rozma-

Výkres 40.

nité v mnohá pohoří a údolí, i vypíná se nejvýše ve vsí Evropě jako velehorské jádro, o něž rozložily se tři vysočiny středohorské a nížiny k nim přilehlé. Nejvyšší hora *Alpská Montblank* vyniká 4800 m. vysoko, a tedy nad nejvyšší v Evropě horu kroměalpskou, totiž nad *Mulahacen*, skoro o výšku *Krkonošské Sněžky*.

Úhrnem.

Úhrnem trup evropský jen nevelkým dílem vysočinami se pne, hlavně nížinami se šíře, z vysočin jeho samých pak jen jedna velehorami strní, ale ta tak velebně nad všechny ostatní evropské hory vyniká, že i nejvyšší z nich o dobrý kilometr níže temena zdvihají. Z kroměalpských vysočin trupu evropského nejvýše se pnou *Karpaty* štítem *Gerlachovským* (2650), vůbec tyto vysočiny značně méně vysoko se pnou než vysočiny polouostrovne, ano níže než některé vysočiny ostrovne (*Etna* 3210).

Výšky.

Nejvyšší hory ve trupových vysočinách ční vysoko metrů: *Sněžka* 1600, *Telpos* 1650, *Mont d'Or* 1800, *Gerlachovka* 2650, *Montblank* 4800.

Úhrnem.

Úhrnem jsou ostrovy hlavně vysočinou, na půlostrovech mají se vysočiny k nížinám jako 4 : 1, trup je téměř

$\frac{2}{3}$ mi nížinou, hlavně ve vých. polovici, *celá Evropa* jest dílem větším nížinou. — *Nejrozsáhlejší* evropská nížina jest Ruská, zabírajíc dobrou polovici Evropy. *Nejniže* prohýbá se půda evropská u ústí Volžského, 25 m., *nejvýše* vypíná se Montblánkem 4800 m.; *rozdíl* = 4825 m. mezi oběma.

Výmery.

0 největší evropské nížině. — Největší evropská nížina, Ruská, není všude rovna ani všude pod 200 m. nížka. Z čtyř moří, které jí na s. a na j. oblévají, vystupuje jen nížko; z břehů Kaspického nižší než hladina okeanská (o 25 m.), dále dovnitř pak namnoze výše *stoupá*, ale skoro všude jen *povlovně*, takže skoro žádných hor neznamujeme, nýbrž jen povlovné a širé *vypnuliny* čili *povýšeniny*. Povýšeniny ty šíří se hlavně dvěma pásmy, a) od *Uralu* u pramene Pečorína na jz. až do nížiny Německé a ty jsou *předělem* vodním mezi oblastmi dvou moří jižních a u dvou moří severoruských, b) od *jižního Uralu* na jz. k horám *Karpatským*, ty proryty jsou širými údolímí mocných ruských řek. — Vypnuliny důležitější jsou: 1. Čudská jezerní planina na s. od zálivu Čudského. 2. Severoruská vypnulina vedoucí předěl mezi *Povolžím* a poříčím *Severodvinským*. 3. Vysočina *Valdajská*, v níž pramení se mnohé řeky, též Volha a záp. Dvina. 4. Jezernatě pláně *Baltické*, od Valdajské vysočiny až do Německé nížiny rozlehlé a řekami Dvinou, Němenem, Vislou a Odrou rozčleněné. 5. *Obščij Syrt*, jenž od jižního Uralu až skoro k Volze se šíří. 6. *Hory Povolžské*, jež pravý břeh Volžský od města nižního Novgorodu provázejí. 7. *Stepnaté* vypnuliny *jihoruské* mezi Volhou a Dněprem proryty širokými a úrodnými údolímí některých řek, hlavně řeky Donu. 8. Vypnuliny přilehlé k horám *Karpatským*, od Dněpru na z. *Nejvýše* pne se vysočina *Valdajská*, jejíž nejvyšší vrchol 325 m. vysoko ční.

87.
Jaké jest?

Jednotlivé vyvýšeniny:

O *Alpské vysocině*.

[Opakujme §. 86]. Vysočina Alpská *dělí se* ve dvě: pahorkatiny a horstvo.

88.
Jak se pne?
Jak se dělí?

A) Pahorkatiny alpské jsou dvě, Švýcarská a Bavorská. 1. Švýcarská prostírá se mezi jezery *Zenevským* a *Bodamským*, na sz. ohražena příkřím *Jurou*, jenž náleží k vysocině Francouzské. 2. Bavorská pahorkatina šíří se pak od Bodamského jezera na s. a sv. k hornímu *Dunaji*. Na planinách těch jako na širém podstavci zdvihají se pak na jih a v. hory Alpské. V pahorkatiny ty stékají *vody* Alpské mnohými řekami i tvoří pěkná jezera, blíže Dunaje i neúrodné močály.

B) Horstvo Alpské dělí se *dvojím* způsobem, a to co do rázu a pak co do délky.

I. Co do *rázu* dělíme horstvo: 1. v severní vápencové, 2. v jižní vápencové a 3. v prahory Alpské, kteréž jsou uprostřed všech, zvláště pak mezi obojími horami vápencovými. I. Co do rázu.

II. Co do *délky* dělíme Alpy ve *tré díla*: 1. *západní*, které pnou se *od moře Středozemského* na s. až II. Co do délky.

k velehoře *Montblancku* mezi údolím Rónským a rozlehlou nížinou Pádskou, 2. východní Alpy, které plynou se z nížin *Uherských* na z. až k přesmyku *Brennerskému* (na východ od jezera *Bodamského*), 3. Alpy střední mezi oběma oněmi. Nejkratší jsou Alpy západní, nejdelší východní, asi 2krát tak dlouhy jak západní.

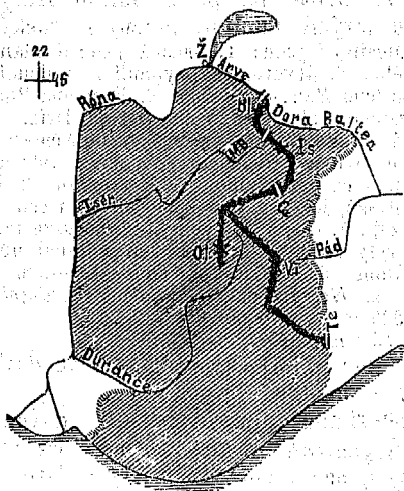
89.
Jak se rozčleňují?
Přímořské:

I. O Alpách západních. — Alpy západní rozčleňují se ve tři: Přímořské, Kottické a Grajské. — 1. Přímořské Alpy vypínají se hned při moři, dotýkají se u sedla *Tendskéha* (*Col di Tenda*) pohoří *Apeninského* a postupují na s. až k hoře *Viso*, na níž pramení se řeka *Pád* a kteráž jest jich nejvyšší horou (jen o 1 Km. nižší než *Montblank*).

Kottické:

2. Kottické Alpy postupují od *Monte Visa* hřbetem na zá-

Výkres 41.

pad zahnutým na s. až k hoře (*Seni*) *Cenis*, již provrtali dlouhým železničným tunelem. Od hřbetu hlavního odbočuje tam, kde nejdále na z. se zahybá, velkolepá rozsocha na jih vybíhající, která horou *Olan-em* nad všechny hory *Západoalpské* vysoko se pne (jen o 600 m. níže než *Montblank*). Z údolí, jež mezi rozsochu *Olan-skou* a hřbet hlavní se vrvává, teče pobočka *Rónská* (*Dyrans*) *Durance*. 3. *Grajské* čili *Sedé* Alpy postupují od *Mont Cenis* až k *Montblancku*. Od středních Alp oddělují je řeky *Dora Baltea* tekoucí do *Pádu*, a *Arve* tekoucí do *Róny*, jež obě pramení se na ledovcovitém *Montblancku*. Hlavní hřbet *Grajských* Alp strmí nejvyšše horou *Iseran-em* (na níž pramení se řeka *Isér*) a pro-

Grajské:

hybá se sedlem **Malo-Bernardským**, přes nějž Hannibal s vojskem do Itálie vtrhl.

Úhrnem nejsou Alpy západní dlouhy, ale široky, vysylajíce od hlavního hřbetu zvláště na stranu Rómskou dlouhé a mohutné rozsochy. Nejvýše pnou se velehorou *Olánem*.

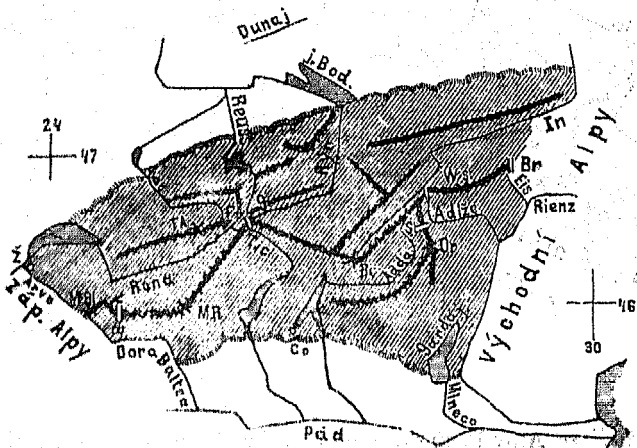
Úhrnem.

II. O Alpách středních. — Alpy střední rozčleňují se rozmanitěji než západní, a to údolními namnoze podélnými, i rozeznáváme hlavně *trojé*: jižní poboční hřbety, severní poboční hřbety a hlavní pásmo. I. *Jižní* poboční pohoří jsou hlavně dvojce, Veltlínské a Ortleské: a) **Veltlínské** Alpy vypínají se z nížiny Pádské na v. od krásného jezera *Komského*, i odděleny jsou od pásma středního Pádskou pobočkou *Adou*, která právě krásné jezero *Komské* tvoří. b) **Ortleské** Alpy pnou se z nížiny Pádské na v. od Veltlínských, postupují

90.
Jak se rozčleňují?

Jižní pobočné hřbety.

Výkres 42.

mohutněji než tyto k s., kdež odděluje je vysoký přesmyk **Štílský** od pásma středního, i pnou se nejvýše štítem *Ortleským*, jenž výše než Monte Viso strní a nejvyšší horou mocnářství rakousko-uherského jest (skoro 4000 m.).

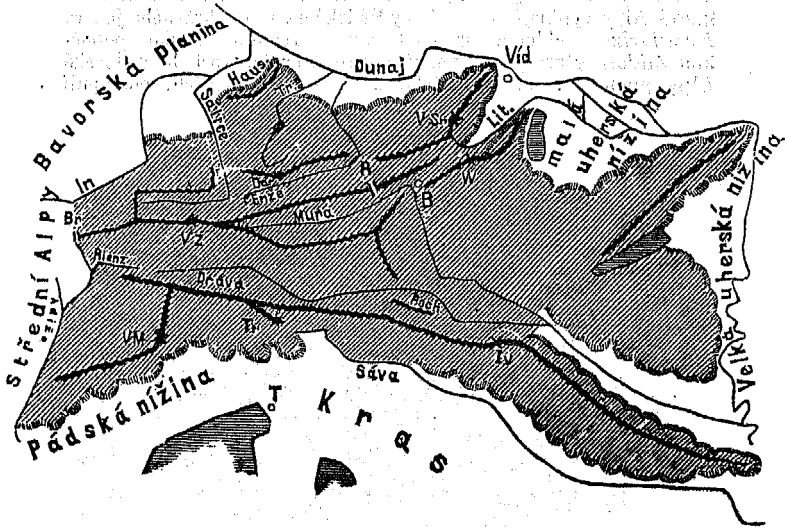
2. *Severních* pobočních hor druží se k Alpám centrálním mnohem více než jižních, vystupují z planin Alpských Švýcarské a Bavorské; nejvyšší z nich jsou **Bernské**. a) *Nejzápadnější* vypínají se Alpy Bernské nazvané po městě *Bernu* (severněji ležícím), od jezera *Zenévského* na v. Od pásma hlavního odděleny jsou hlubokým údolím hlavní řeky *Róny*, (ta pramení se u *přesmyku* *Furky*, jenž Bernské Alpy od pásma hlavního odděluje). Bernské Alpy strní mnohými velevysokými vrcholy, nejvýše *Finsteraarhornem*, nedaleko přesmyku *Furky* (jen o $\frac{1}{4}$ Km. níže než *Montblank*). b) *Nejvýchodnější* pobočné Alpy jsou **Bavorské**, pnou se z planiny Bavorské a svazují se na jih k střednímu toku *Inenskému* (na hranici Bavorsko-tyrolské).

Severní pobočné hřbety.

Hlavní pásma.

3. Hlavní pásma Alp středních rozčleňuje se hlavně ve *tré*: Alpy Peninské, Lepontské a Rétické. a) Alpy Peninské počínají nejvyšší evropskou horou **Montblankem**, postupují hřbetem velevysokým hlavně na v., prohybají se přesmykem **Velkobernardským** (na něm klášter hostinný) a končí horou **Rosou**, kteráž jest po Montblanku v Alpách i ve vší Evropě nejvyšší (jen o 160 m. nižší). Na jih *sva-*

Výkres 43.

žují se Alpy Peninské v údolí řeky *Dory Baltey* a v nížinu Pádskou, na s. v hluboké údolí *Rónské*. b) Alpy Lepontské počínají za Montkosou a postupují klikatě a s mohutnými rozsochami na v. až k pramenisku *Zadního Rýnu*, prohybají se několika přesmyky, z kterých odedávna nejdůležitější jest **Gotthardský** (nyní skrz něj vrtají železniční tunel); ten hlavním hřbetem Lepontským mezi mnohými vysokými horskými vrcholy tam se vine, kde Bernské Alpy se odbočují (nedaleko přesmyku *Furky*). U přesmyku Gotthardského pramení se 4 značné řeky: Pádský (c=č) *Ticino*, *Róna*, Rýnská pobočka *Reuss* a *Přední Rýn*. c) **Rétické Alpy** postupují od prameniska zadního Rýnu až k přesmyku **Brennerskému**, i rozčleňují se ještě rozmanitěji než Alpy Lepontské, hlavně však ve *dvé*: severní a jižní pásma, odděleny od sebe dlouhým údolím řeky *Inu*, jež *Engadin* sluje. *Severní pásma* sluje také **Graubündskými Alpami** i vysílá

rozsochy až k Rýnu, postupuje však hlavně na sv., jižní pásmo *Rétické* vypíná se mezi Innem a Addou, prohybá se *přesmykem Reschenscheidek* nazvaným (jenž z údolí Inenského k horní Adiši vede) a postupuje dále mezi Innem a horní Adiší až k *Brenneru*, kdež Alpami *Tyrolskými* sluje, i obstoupeno jest na jih pobočnými pásmy jižními (*Veltlínským* totiž a ledovcovitým *Ortlesským*, s nímž setkává se u vysokého přesmyku *Štílského*). Jižní pásmo Rétické nevýše se pne ledovcovitým hřbetem *Berninou* (nad 4000 m.), v Alpách Tyrolských *Oetzthalským* štítem *Wildspitze* nazvaným, okolo něhož největší alpský ledovec se rozkládá. — Viz *Křížkovu Čítanku* č. 52. „Psové na hoře Svato-Bernardské“ a *Martinákovu čítanku* pro III. tř. č. 13. týž článek.

III. O Alpách východních. — Alpy východní rozdělují se hlavně ve čtvero: předhory, Alpy vápencové severní a jižní a Alpy prahorské. 1. Předhory obklopují Alpské velehorstvo: a) na straně severní malé pohoří *Häusruck* mezi řekou *Travnou* a Dolním Innem, b) *Videnský Les* u Vídně, c) pohoří *Litavské* na v. od řeky *Litavy* z malé nížiny *Uherské* nevysoko vyniká, d) *Bakonský Les* mezi řekou *Rábou* a jezerem *Blatenským* do *Vácovského* ohybu řeky *Dunaje* postupuje. e) *Pětikostelská* hornatina různotvárná. f) *Chorvatskoslavonské* pohoří, jež poříčí *Drávské* od *Sávského* děl, nejvýše horou *Ivančiči* ční a nejdále na v. až naproti ústí řeky *Tisy* postupuje a tam vlnorodou *Fruškou Gorou* (*Vrdníkem*) končí jakožto *nejvýchodnější* výběžek vysočiny *Alpské*.

91.
Jak se rozdělují?
Předhory.

2. Jižní vápencové Alpy odděleny od *Ortleských* veleúrodným údolím *Adišským*, od prahorských Alp hlavně údolím *Drávským*, pnou se nejvýše ledovcovitou horou *Marmoladou* na v. od řeky *Adiže*, a postupují i mezi *Drávu* a horní *Sávu* až k pohoří *Pohoří*, které ještě k horám prahorským náleží, kdež pak v předhoří *Chorvatskoslavonské* přecházejí.

Jižní vápencové.

3. Severní vápencové Alpy postupují od *Bavorských* Alp až k *Videnskému* Lesu, kdež končí horou *Videnská Sněžka* nazvanou, odděleny jsouce od Alp prahorských řekami *Innem*, *Salicí*, *Enží* a *Mučicí*, i pnou se nejvýše ledovcovitým *Dachsteinem*, na němž zelenovodá řeka *Travna* se pramení (skoro 2krát vyšším než Č. Sněžka).

Severní vápencové.

4. Prahorské Alpy postupují od *Brenneru* na v., pnou se nejvýše horou *Velký Zvon* nazvanou (nad 3800 m.), a končí horou *Wechsel-em* na jv. od *Videnské Sněžky*.

Prahorské.

Jmenované vrcholy Alpské vynikají vysoko metrů: *Ivančica* 1080, *Vid. Sněžka* 2060, *Dachstein* 3000, *Marmolada* 3600, *M. Cenis* 3600, *Velký Zvon* 3800, *M. Viso* 3880, *Ortleský štít* skoro 4000, *Iseran* 4040, *Bernina* 4050, *Olan* 4200, *Finsteraarhorn*

Výšky v celoholné :

4800, M. Rosa 4640, M. Blanc 4800. — *Načrtněme si diagram těch výšek.*

92.
Jak vysoký jsou?

O přesmycích. — *Nejvyšší* jest sedlo *Stilfské*, přes něž vystavěna jest silnice nejvyšší ve vsí Evropě, z údolí Adižina do údolí Addina (z Tyrol do Italie), zdvihá šiji svou do výše velehorské (2800 m.), *nejnižší* a *nejpohodlnější* z prahorských jest přesmyk Brennerský o $\frac{1}{2}$ nižší než Stilfský, přes něž vystavěli již železnici, *nejdůležitější* Alpský přesmyk jest Gotthardský, přes něž vedla ode dávna *nejdůležitější* silnice z trupu evropského do Italie, i jest prostředně vysok. — Výška, metry: Brennerský 1450, Cenis 2064, Gotthardský 2120, Malobernardský 2200, Velkobernardský 2491, Stilfský 2797. — Vytkneme z mapy, z kterého údolí do kterého ten který přesmyk vede.

Výměry.

Úloha.

Úhrnem.

Úhrnem jest přesmyků Alpských 30, poměrně více než v jiných velehorách, i jsou některé jen pro pěší a soumary, přes některé však vystavěny dobré a pohodlné silnice. Přesmyky jsou vůbec pro lidi velmi *užitečné*, zvláště pak obchodníkům, i jsou čím *hlubší*, tím *pohodlnější* a *užitečnější*. Kdyby přesmyků Alpských nebylo, mohli by lidé z údolí do údolí jen obšírnými oklikami cestovati a zboží voziti, i nemohli by z trupu evropského do krásného půlostrova Italského jinak se ubíratí, než že by celou hornatinu Alpskou objížděli. (Teprv v nejnovější době přemáhají lidé překážky alpské tunely, na př. Mont-Cenisským.)

Jak vůbec užitečné jsou?

93.
Jak jsou Alpy ovlaženy?
A) Věčný sněh.

O vláze alpské. — Alpy jsou *hojně* ovlaženy, a to věčným sněhem, ledovci, řekami a jezery. 1. *Věčný sněh* leží v Alpách nad 2600 m. (čili již nad mírou velehorskou), na svahu *jižním* teprv v krajinách o něco vyšších (2800), ještě tu jej slunce, od jihu svítíc, snáze rozhrívá, č. *sněžná čára* táhne se u výši 2800 m. Poněvadž pak Alpy nejen vrcholy, nýbrž i mnohými hřbety nad sněžnou čáru se vypínají, nesou *mnoho* věčného sněhu a tím velké zásoby vláhy alpské. 2. *Ledovce* neleží na nejvyšších vrcholích, nýbrž tvoří se teprv na *nejnižších* místech krajin *věčnosněžných*, tam kde rozmrzlý sněh v led *zamrzá* (v Alpách skoro nikde nad 3200 m. vysoko), a *smýkají* se údolím velmi pomalu níže až do údolí obydlených, tak že někde i níže než 1000 m. leží, ukládají pak po obou stranách kamení, jež snesly, čili tvoří *morény*, a rozhrívajíce se konečně napájejí řeky i jezera Alpská, a to právě za nejhorčejšího leta nejvydatněji. *Úhrnem* jest jich v Alpách asi 600, jen s horské spousty Montblancké smýká se jich asi 20. Nejrozsáhlejší ledovec jest *Ötzhalský* na z. od Brenneru, nad nějž strní hora *Wildspitze*. — Viz Pokorného-Bořického *nerostopis* str. 9: Vykres ledovce horského. Jirečkovu *čítanku* pro IV. ř. č. 32: „Firnová moře a ledovci.“

B) Ledovce: Kde se tvoří?

Úhrnem.

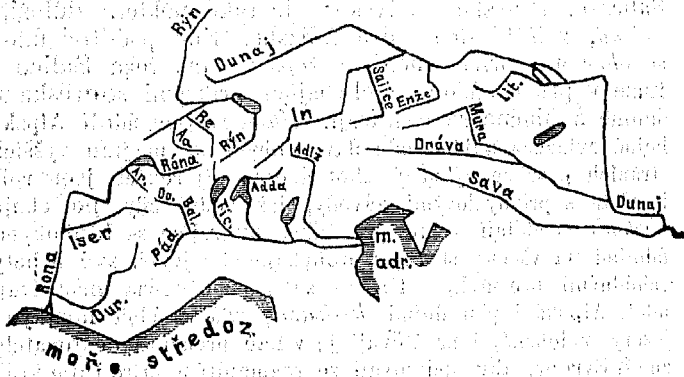
V Alpách pramení se mnoho řek, nejdůležitější jsou: 1. *Pád* a většina jeho poboček sbírá vodu z Alp, Pád sám pramení se na Západoalpské hoře *Viso*; pobočky: a) *Dora Baltea* na *Montblanku* i dělí údolím svým Alpy západní od středních; b) (c = ě) *Ticino* pramení se pod přesmykem *Gotthardským*, tvoří horské jezero (gg = dž) *Maggiore*, c) *Adda* pramení se na ledovcovitém *Ortlesu* u přesmyku *Stilského*, odděluje svým údolím, jež *Veltlin* sluje prahorské Alpy *Rétické* od pobočných *Veltlinských* a tvoří nejkrásnější jezero jihoalpské, jež po městě *Komo* jméno má. 2. *Adiže* pramení se na *Reschenscheidecku*, dělí Alpy *Ortlesské* od *Tyrolských* a pak veleúrodným údolím jižních vápencových, 3. *Róna* pramení se nedaleko sedla *Gotthardského*, odděluje hlubokým svým údolím nejmohutnější *Alpská pásma*, Pe-

c) Řeky a jezera: Pád.

Adiže.

Róna.

Výkres 44.

ninské totiž a Bernské, tvoří krásné velké jezero *Ženěvské*, ohraňuje pak, na jih tekouc, hlubokým údolím vysočinu *Alpskou* na z. Pobočky: a) *Arve* pramení se na *Montblanku*, protéká divokrásné údolí (*Samunyské*) *Chamounyské* a ústí se u města *Ženěvy* v *Rónu*, b) *Isar* pramení se na hoře *Iseranu*, c) (*Dyrans*) *Durance* pramení se na sv. od velehory *Olanu*, teče dlouhým a širým velehorským údolím. 4. *Rýn* pramení se blíže přesmyku *Gotthardského*, odděluje hlubokým svým údolím pobočnou *Alpská pásma* od prahorských *Graubündských* i tvoří největší *Alpské jezero*, jmenem *Bodamské*, kteréž dělí planinu *Švýcarskou* od *Bavorské*. Pobočky *Rýnské*: a) *Reuss* pramení se na sev. svahu přesmyku *Gotthardského*, tvoří klikaté jezero *Vierwaldstädtské* krásnými krajinami obklopené. 5. *Dunaj* nepřamení se v Alpách, ale napájí se mnohými *Alpskými* řekami. Pobočky: a) *Inn* pramení se v Alpách *Rétických*, teče údolím velmi dlouhým *Enga-*

Rýn.

Dunaj.

dinem, kteréž odděluje Graubündenské Alpy od Rétických, dále za Reschenscheidkem odděluje prahorské Alpy Tyrolské od vápencových hor Bavorských. b) Salice a Enže dělí horními svými toky vápencové Alpy Salepurské od prahorských a c) Travna mezi nimi pramení se na ledovcovitém *Dachsteinu* i tvoří krásná horská jezera Hallstadtské a Travenské. d) Dráva teče údolím velmi dlouhým jižní vápencové hory od prahorských dělic. e) Sáva pramení se na vápencové velehoře *Triglavu* a dělí vysočinu Alpskou od Krasové. *Úhrnem* ovlazují území Alpské řeky mnohé a

Úhrnem.

tvorí jezera horská, namnoze hluboká, čistovodá, v nichž i řeky se čistí, rmut svůj v nich usazujíce. *Jezerá* Alpská velmi zdobí půvabné krajiny Alpské hladinami svými, jež mezi zelenými stráněmi a šedoskalnými stěnami horskými líbezně se modrají. — Vytkneme z mapy 1. do kterých 3 moři Alpské vody odtékají, 2. kudy v Alpách běží *předěl* mezi těmito třemi mořskými oblastmi.

Úlohy.

94.

Jaké jsou?

O údolích Alpských. — Údolí Alpská jsou hlavně *podélná*, zvláště horní Rónské a horní Rýnské, Inenské, Salické, Drávské a Sávské; ale také některá důležitá *příčná*, zvláště Reusské a Adičské. Kde podélné údolí se *ohne* a v příčné mění, *súžuje* se, tak řeka Salice a Enže v příčné údolí se ohybajíce příkrými soutěskami šumně a hlučně se prodírají. *Úhrnem* jsou údolí Alpská hojně ovlázena a lidmi ode dávna obydlena, na jich vyšších stráních pase se výborný skot a dole při řekách jsou role i města s průmyslovými závody, jež vodní síly potřebují, *obchodu* nedělají velké překážky, otvírajíce se hlubokými údolními na všechny strany a prohybajíce i nejvyšší své hřebety schůdnými přesmyky. Kromě že jsou užitečna prospívají údolí Alpská i přírodními *krásami*, zvláště údolí horskými jezery ozdobená, i navštěvují je v letě přemnozí cestovatelé ze vsí Evropy, aby obdivovali se rozmanitým přírodním krásám a užívali zdravého horského vzduchu.

Úhrnem.

95.

Jaké jsou Alpy úhrnem?

O Alpách vůbec. — Alpy jsou *jádrém* horstva západního a středoevropského, *tvarů* velerozmanitých, i *liši* se od jiných velehorských vysočin, jako Kavkazu, Himalají a Kordiller prospěšně tím, že jsou četnými údolními a přesmyky svými přístupnější a úrodnější a že obklopeny jsou na všech stranách krajinami úrodnými a vzdělanými. Alpy *dělí země* severní od zemí jižních, ač přemoženy jsou silnicemi a železnicemi, přece ještě co do podnebí i jiných přirozených povah.

O p o d n e b í .

96.

Příklad.

O podnebí přímořském a vnitrozemském vůbec. — V *Čechách* obvazují za zimu broskve, aby nezmrzly, na *normanském poloostrově* nepotřebují je obvazovati, ač jest od rovníku s Čechami stejně vzdálen, proto že jest tam *zima* méně studená

než v Čechách, ale také *leto* méně horké, čili vůbec tam jest podnebí mírnější. — Podnebí *přímořské* jest *mírnější* než vnitrozemské, a to i v letě i v zimě, jest i vlhčí a tedy rostlinstvu i živočišstvu příznivější; čili podnebí *vnitrozemské* jest *drsnější* než přímořské. Podnebí přímořské zmírňuje se *mořem*, neb moře sebe i vzduch nad sebou ve dne pomaleji rozehrívá, a v noci pomaleji ochlazuje.

Jak obojí podnebí od sebe se liší?

Čím se zmírňuje?

O podnebí evropském. — Podnebí evropské jest *úhrnem mírně teplé*, neb Evropa sama leží všechna mimo pás horký i skoro horký a zasahuje jen malou částí v zeměpás studený, i rozeznáváme hlavně A) teplejší krajiny *jihoevropské*, ležící na jih od vysokého horstva Alpského, v nichž v zimě snh jen na výšinách leží, a krajiny *ostátní*, v nichž v zimě snh všude leží, pak B) rozeznáváme podnebí *západoevropské*, kteréž jest hlavně přímořské, a podnebí *východoevropské* hlavně vnitrozemské, ale všechny ty rozdíly tu nejsou tak velké, jako u jiných zemědílů. — Kterými krajinami běží *rovnoběžka 45.*, jež běží *uprostřed* mezi rovníkem a sev. točnou?

97. Jak teplé jest?

Rozdíly.

Úloha.

Jak působí GOLFský proud?

GOLFský proud Evropu otepluje, zvláště Evropu západní a to tím, že přitékaje od horkého zeměpásu přivádí k záp. břehům evropským teplejší vodu, která i vzduch otepluje, jenž nad ní se vznáší a do Evropy zalétá.

Teplotu *nejmenší* má z měst evropských *Archangelsk*, na břehu sev. Ledového moře při ústí řeky severní *Dviny*, ročně průměrně 1°C., největší *Messina* na o. Sicilii 19°C.; v *letě* jest rozdíl ten *menší*, ješto za dlouhý den letní i v *Archangelsku* značně hřeje, v zimě pak jest větší.

Teplota nejmenší a největší.

V Evropě vanou větry *velmi rozdílné*, neb Evropa leží mimo obor větrů *passátních*. — Vítr *západní* bývá *vlhký*, přinášeje od širého oceanu Atlantského hojně mraky, vítr *severní*, vana ze studeného pásu, bývá *studený*; *východní*, přicházeje ze širé souše asijské, bývá *suchý*, v letě *teplý*, v zimě *studený*; vítr *jižní*, vana z pásu *skorohorkého*, bývá *teplý*. Některý jižní vítr přináší před *Středo-zemské moře* z vypráhlé Sahary do jižní Evropy i velmi *drobný ptsek*, zvláště do *Italie*, i škodí pak rostlinám i živočichům (jež jej dýchají) i způsobuje lidem *bolesti hlavy*. *Škodlivému* tomuto větru říkají Italiani (Sci = Ši) *Scirocco*, Němci v Alpách *Föhn*, Jihoslované *Jug*.

Jaké větry vanou?

Skoro v celé Evropě padají *pršky proměnlivé*. *Pouze* *dešť* padá jen na nejjižnějších ostrovech *Středo-zemského moře* a v jižní polovici *půlostrova Pyrenejského*, *pouze sněží* jen na nejvyšších vrcholích a hřebetech *sněžných hor*. *Nejméně* *sprchá* v vnitrozemských a bezlesých stepích *jihoruských*, *nejvíce* v lesnatých *přímořských krajinách* blíže širého oceanu Atlantského. — V *Astrachani* při ústí řeky *Volhy* 12, na *severozáp. pobřeží Velikobritském* 360, v *Praze* 40 cm. vysoko do roka vody naprší.

Jaké pršky padají?

Přehled států evropských.

98.
Kolikory jsou
státy vůbec?

O státech vůbec. — Státy jsou *vůbec velmi rozdílny*, a to územím, počtem svých obyvatel a zřízením. *Zřízením* jsou státy hlavně *trojí*: monarchie konstituční, monarchie neobmezené a republiky.

Příklady.

Naše říše *rakouskouherská* jest *monarchie*, poněvadž v ní panuje monarch čili jedinovládcé (císař), a jest *konstituční*, poněvadž monarch dává zákony, srozuměv se se zastupitelstvy od občanstva zvolenými (sněmy, říšskými radami). Říše *turecká* jest monarchie *neobmezená*, poněvadž monarch turecký nesvolává sněmů. *Francouzský stát* jest *republika*, poněvadž nemá monarcha, nýbrž sněm volí na čas *předsedu republiky*. *Vůbec*: V *monarchiích konstitučních* čili ústavních panuje monarch čili jedinovládcé pomocí sněmů, v *monarchiích neobmezených* čili absolutných panuje beze sněmů. V republikách volí sněmy předsedy č. presidenty státu na čas.

Vůbec.

Jak Evropa v
státy se dělí.

Evropa dělí se v *mnohé* rozdílné státy. Dle *polohy* rozeznáváme evropské státy v *pátero* skupin: 1. Státy *jihoevropské*, zabírají hlavně jihoevropské půlostrovy a ostrovy; 2. *západoevropské* na z. od 25. poledníku (ř. Rýnu) a Německého moře; 3. *severoevropské* mezi Německým a Baltským mořem (od 55. rovnoběžky na s.); 4. *východoevropský* stát, jenž celou vých. Evropu zabírá a 5. *středoevropské* uprostřed ostatních.

A) Státy jihoevropské.

99.

Úloha.
Řecko
zabírá,

Státy Balkánské. — Opakujeme z mapy a. z §. 85 o tvaru a vodstvu půlostrova Balkánského. *Království Řecké*, zabírá *jižní díl* nejčlenitějšího a hornatého *půlostrova* Balkánského a některé blízké *ostrovy* v moři Jonském a v Egejském (na jih od 40° s. š.). *Jméno* má od *národa řeckého*, jenž v celém tom království obývá. — *Hl. město Athény* na břehu Egejském skoro uprostřed mezi sev. a jižní hranicí, slavné ze starověku, kdež bylo nejvzdělanějším na vší zemi. — (Viz v Křížkové čítance č. 85. „Sparta“.)

jméno,

hl. město.

Poznámka.

Černá Hora
kde,
jméno,

hl. místo.

Srbsko
kde,
jméno,

hl. město.

Romanie
složena.

Knížectví Černoohorské, vnitrozemské, nedaleko břehu Adriatského, uprostřed mezi Řeckem a ř. Sávou. *Jméno* má od vysokých *hor*, jež zabírá a které *Černými horami* slují. — *Hl. místo Cetyň*, ves, kníže sídlí v opevněném klášteře.

Knížectví Srbské na jih od Sávy a Dunaje, jež po jeho hranicích tekou. *Jméno* má od *národa srbského*, jenž v celém knížectví obývá; *podřízeno* jest sultánu tureckému, jakožto vrchnímu *panovníkovi*. *Hl. město Bělehrad* při ústí Sávy do Dunaje, má na přískřem návrší *tvrdou pevnost*.

Knížectví Romanie, podobně jako Srbsko sultánu tureckému *podřízené*, složeno ze dvou souvislých zemí, *Valašska* a *Multańska*. *Valašsko* zabírá hlavně *nížinu Rumun-*

skou, od dolního Dunaje až na jižní hřbety vysočiny Karpatské; **Multany** na vých. svahu vysočiny Karpatské až k Černému moři, zabíhají do trupu evropského, i jest *nejsevernější* výběžek Balkánských států. Romanie má *jméno* od *národa*, jenž v ní obývá, *Rumuny* č. *Valachy* sluje a románského národního kmene jest. — *Hl. město Bukurešť* skoro uprostřed Valašska. V Multausku jest hlavní město *Jassy* nedaleko hranice východní.

jméno,

hl. město,

Sultanát Turecký zabírá ostatní a hlavní to díl hornatého púlostrova Balkánského, od Sávy a Dunaje na jih, a několik *ostrovů* Řeckých, i největší z nich, *Kandii*. *Jméno* má od *národa* Tureckého, jenž dosud v říši té nad jinými národy panuje. — *Hl. město Cařihrad* čili *Konstantínopol* u průlivu Cařihradského, tam kde se rozvírá v moře Marmarské, blízko naproti břehu asijskému, překrásně položené a výborným přístavem opatřené. Město *Soluň* u severozápadního cípu moře Egejského, rodiště ss. Kyrila a Metoděje.

Turecko zabírá,

jméno,

hl. město

Města.

Státy Balkánské drží *dohromady* území (5893 □ Mm.) *Jak veliky jsou?* *menší* než říše Rakousko-Uherská (jež drží 6240 □ Mm.). *Nejmenší* jest *Černá Hora*, menší než Rakouské Slezsko (jež drží 51 □ Mm.), *Řecko* jest o málo menší než *Čechy* (jež drží 520 □ Mm.), a o málo větší než *Srbsko*, *Romanie* jest *větší* než *Řecko*, *Srbsko* a *Černá Hora* dohromady. *Turecko* pak jest *větší* než všechny ostatní Balkánské státy dohromady. — Vytkněme z mapy, s kterými státy který hraničí.

Úloha.

V státech Balkánských žije úhrnem méně než *polovic* tolik obyvatel co v říši naší (v této 36 mill.); ač země jest úrodná; nejméně v Černé Hoře (méně než v městě Praze, v této 160.000).

Kolik obyvatel?

Státy Italské. — Sv. *Marino*, maličká republika nedaleko břehu Adriatského, pod poledníkem 30tým, poddána jest ochraně království Italského. — *Hl. jediné město* Sv. *Marino*.

100. *Marino* kde,

hl. město,

Království Italské zabírá Italský púlostrov od průlivu Messinského až k hřbetům Alpským největší ostrov Středomořský *Sicilii*, ostrov *Sardinii* a některé drobnější ostrovy. *Jméno* má po *národě* Italském, jenž v celém tom království obývá. — *Hl. město* Řím č. *Róma*, spolu s úředním městem římského papeže, na jz. od hory *Gran Sassa*, nedaleko břehu Tyrhenského, u ř. *Tibery*.

Italis zabírá,

jméno.

hl. město,

města.

Města: *Benátky* v severozáp. cípu moře *Adriatského* v moři na jehlách vystavěno. *Milán* v záp. části veleúrodné nížiny *Pádské*. *Neapol* na jv. od Říma při zálivu Neapolském, u veleúrodné nížině, jež *Kampanská* sluje a z níž ční a kouří sopka *Vesuv*. (Viz v Křížkové čítance č. 40.: „Zasutá města Pompeji a Herkulanum“.) Na *Sicilii*: *Messina* u průlivu, jenž po něm nazván jest. *Palermo*, hl. město Sicilské.

Království Italské zabírá území o málo větší než *polovička* držav Balkánských, ale zalidněno jest mnohem *hustěji*, zvláště na veleúrodných a půvabných svých nížinách. *Jak velké a jak zalidněno?*

101.

Úloha.

Pyrenejské státy. — Opakujme z mapy a z §. 86. o vodstvu a tvaru půlostrova.

Portugalsko

zabírá,

jméno,

hl. město.

Království Portugalské zabírá podlouhlé území, nejdále na jz. položené, při Atlantském okeaně, část vysočiny Španělské. *Jméno* má od *národa* Portugalského, jenž v celém království obývá. — *Hl. město* **Lissabon** při moři nedaleko ústí řeky (j = ch) *Taja*, v překrásné krajině, nedaleko nejzápadnějšího mysu pevninského, *de la Rócca*.

Španělsko

zabírá,

jméno,

hl. město.

Města.

Království Španělské zabírá největší díl půlostrova Pyrenejského, od nejnižnějšího pevninského mysu evropského *Tarify*, až k velehorskému hřebětu *Pyrenejskému*, a ostrovy *Balearské*. *Jméno* má od *národa* Španělského, jenž v celém království obývá. — *Hl. město* (**Madrid**) *Madrid* skoro uprostřed celého půlostrova. *Města:* (b = s) **Barcelona**, největší město *přímořské* na úpatí hor Pyrenejských, (ll = lj) **Sevilla** u ř. *Kvádalkviveru*, v krásné a veleúrodné nížině, jež *Andalusská* sluje. *Gibraltar* u průlivu *Gibaltarského* nenáleží ku království Španělskému (nýbrž k Britsku).

Andorra

kdo.

Andorra malá horalská republika na jižním svahu hor Pyrenejských jest pod ochranou království Španělského.

Jak valky a jak zalidněny?

Státy Pyrenejské dohromady jsou o 1 □ Mm. *menší* než *Balkánské*, Portugalsko sotva $\frac{1}{6}$ půlostrova, *zalidněny* pak jsou o málo více.

B) Státy západoevropské.

102.

Britsko

zabírá,

jméno,

části,

hl. město.

Města.

Království Britské zabírá největší ostrov evropský, *Velkou Britanii*, která od 50. rovnoběžky (jež mimo Prahu běží) 9° na s. se prostírá, pak *Irsko*, jež k prostředku V. Britanie na z. se druží, s ní Irské moře obkličující, pak některé drobnější okolní ostrovy a město *Gibraltar*. *Jméno* má od Britů, *národa* to, jenž v starověku jižní polovici Velké Britanie obýval, a od něhož částečně nynější obyvatelé pocházejí. Britsko záleží ze 4 částí, kteréž jsou: a) království *Irské*, hl. město (u = o) **Dublín** při moři Irském; b) **Skotsko** jest severní menší a hornatější polovice Velké Britanie; k ní náleží mnohé skalnaté ostrovy, hlavně **Hebridy** na z. a (**Šetlendy**) *Shetlandy*, mezi Skotskem a Skandinavií, hl. město (u = o) **Edinburgh** při moři Německém; c) (**Uels**) *Wales*, podlouhlý, hornatý to půlostrov Velké Britanie, jenž s Irskem svírá průliv *Svatojirský*, d) **Anglie**, největší a hlavní část říše Britské zabírá rovinatější a úrodnější polovici Velké Britanie, má hojně malých zálivů a dobrých přístavů. *Hl. město* **Londýn** u široké ř. *Temže*, jest hlavním a sídelním městem všeho království Britského, největším městem evropským i vsí zemi. — *Města:* (**Livrpál**) **Liverpool** u moře Irského jest v Britsku po Londýně největší, (**Mančesir**) **Manchester** na jv. od něho a (**Bermingem**) **Birmingham** mezi Liverpoolem a Londýnem. (**Njukes**) **New-Castle** v severových. cípu, u něho dobývají více kamenného uhlí než ve vsí naší říši.

Království Nizozemské zabírá část nížiny Německé u dolního toku Rýnského naproti Anglii. *Jméno* má od toho, že půda jeho jest někde níže než hladina mořská, tak že ji proti moři zdí ohradili. — Hl. město Haag při moři, na s. od ústí Rýnského. *Největší* město Nizozemské jest však Amsterdam při zálivu, jenž *jezerem* (Zuj = Záj) *Zujder-ským* sluje, protože jindy jezerem byl, než veda mořská úžinu zemskou, která je od moře hradila, zalila a zatopila.

Nizozemsko
zabírá,
jméno,

hl. město,
největší město.

Království Belgické, leží jižně od Nizozemska jen krátkým pobřežím u moře Německého, zabírá část Francouzské nížiny a část Francouzské vysočiny. *Jméno* má po Belgech, starověkém národě, jenž tu bydlel a jehož potomky nynější obyvatelé částečně jsou. Hl. město Brusel skoro uprostřed země.

Belgie
zabírá,

jméno,

hl. město.

Francie, republika od Pyrenejského púlostrova až k Belgii, mezi mořem Středozezemským a průlivem la (ch = š) Manchským a zálivem Biskajským, zabírá část trupu evropského, nejdále na jihozápad položenou, púlostrov Bretonský a Normanský a ostrov Korsiku. V ní rozkládá se skoro celá nížina a skoro celá vysočina Francouzská, sev. svah Pyrenejský a širší, západní svah západních Alp až k jich hlavnímu hřbetu a hoře Montblancku.

Francie.

zabírá,

Jméno má od národa Francouzského, jenž skoro sám ve vši té říši obývá. — Hl. město Paříž v sev. Francii u řeky (Sény) Seine, jež vytéká do Kanálu, jest po Londýně v Evropě největší, velmi pořádně a vkusně vystavěno a tvrzemi, které okolo něho vystavěli, proti nepřítelům dobře opevněno. (ais = é) Calais přímorské město tam, kde jest Kanál nejužší a kde také úžinou Kaletskou sluje. (eaux = ó) Bordeaux blíže ústí řeky Garonny, která tu velmi široká jest a (g = ž) Gironď sluje. Lyon u ohybu řeky Róny, největší Francouzské město po Paříži. (eille = ejl) Marseille největší námořské město Francouzské, u zálivu Lyonského, na úpatí přímorských Alp.

jméno,

hl. město,

Města.

Monacké knížectví při moři naproti Korsice, na hranici Italské, nejmenší to stát evropský 0'15 □ Mm., trvá pod ochranou republiky Francouzské. — Hl. a jediné město Monako.

Monako
kde,

hl. město.

C) Středoevropské státy.

Republika Švýcarská jest stát docela vnitrozemský, zabírá hlavně nejhornatější část vysočiny Alpské a Švýcarskou planinu, od jezera Ženévského na sv. k Bodamskému; skládá se z 22 menších republik, kterým kantony říkají. *Jméno* má od kantonu Švycského, jenž v prostřed ostatních u jezera Vierwaldstädtského leží, a jenž ještě s dvěma jinými kantony republiku Švýcarskou založil. — Hl. město Bern, na sev. úpatí Bernských Alp, kteréž po něm jméno mají. *Největším* městem Švýcarským jest však Ženěva u jezera, jež od ní jméno má, nedaleko hranice Francouzské.

103.

Švýcarsko

zabírá,

jméno,

hl. město.

největší město.

Cisárství Rakousko-Uherské zabírá obdélný díl trupu evropského od Švýcar až k Románii, púlostrov Istrii, západní pobřeží hornatého púlostrova Balkánského, až

104.

Říše Rakousko-
Uherská; zabírá,

k Černé Hoře a přilehlé drobné *ostrovny*, jest státem
 částečně přímořským, většinou však vníprozemským. *Přída*
 říše naší zabírá vysočiny: skoro celou hornatou *vysočinu*
 Karpatskou, vých. půl Česko-Německé, vých. půl Alpské
 a část Krasové a rozlehlé *nížiny* Uherské. *Jméno* má od
 země Rakouské, která leží skoro uprostřed ostatních. —
 hl. město. *Hl. město* je Vídeň na pravém břehu Dunajském na úpatí Vídeň-
 ského Lesa, největší v říši.
 Jednotlivé země. *Říše Rakousko-Uherská skládá se ze 17 zemí*, kteréž
 jsou: A) *západorakouské*: 1. *Dalmácie*, přímořská země celá
 na půlostrově Balkánském a na ostrovech přilehlých; hl. město
Záder v sev. cípu při moři. 2. *Primorí*, zabírá hlavně
 půlostrov Istrii a 3 ostrovy; hl. m. *Terst* největší přístavné
 město v říši naší. 3. *Krajina*, země Krasová a částečně již
 Alpská; hl. m. *Lublaj* nedaleko řeky Sávy. — (Viz v *Jirečkově*
čítance pro I. tř. č. 165. „Jezero círknické“.) — 4. *Korú-*
tany, země Alpská, již po délce protéká řeka Dráva, a v je-
 jímž severozáp. cípu strmí nejvyšší hora Východoalpská *Velký*
Zvon; hl. m. *Celovec* ve vých. polovici země. 5. *Tyroly*,
 země zcela Alpská, nejhornatější v říši naší, v ní všecka
 3 hlavní horská pásma Alpská mohutně vystupují. Na její
 hranici Švýcarsko-Italské strmí nejvyšší hora říše naší *Ortles*,
 uprostřed země prohybá se prahorské pásmo nejvýhodněj-
 ším přesmykem *Brennerským*. Hl. m. *Innsbruck* u řeky Innu,
 na s. od Brenneru. 6. *Salcpursko*, velmi hornaté; hl. m.
Salcpurk u řeky *Salice* nedaleko hranic říšských v pů-
 vabné krajině Alpské. 7. *Štyrsko*, země zcela Alpská, v níž
 podobně jako v Tyrolsku *všecka* 3 hlavní Alpská pásma,
 ač již méně mohutně než tam, se pnou. Hl. m. *Štyrský*
Hradec u řeky *Mury*. 8. *Horní Rakousy*, země na jih od
 Dunaje *Alpská*, z ní vypíná se v nejjihnějším cípu Horno-
 Rakouském ledovcovitý *Dachstein* jako mezník mezi H. Ra-
 kousy, Salcpurském a Štyrskem, na s. náleží k vysočině
Česko-Německé; hl. m. *Linec* u Dunaje. — (Viz v *Jirečkově*
čítance pro I. tř. č. 15. „Hospodářství v Horních Rakousích“.) —
 9. *Dolní Rakousy*, náleží k týmž dvěma *vysočinám* co Ra-
 kousy Horní, od těchto oddělena Alpskou řekou *Enží*; hl.
 m. *Vídeň*. 10. *Čechy* zabírají velkou část vysočiny Česko-
 Německé, která na hranicích Českých značnými horami se
 vypíná, zvláště *Šumavou*, *Českým Lesem*, *Smrčinami*, *Ru-*
dohořím a *Sudetskými horami*. Ze Sudetských hor nejvýše
 a nejpříkřeji vypínají se *Krkonoše*, zvláště horou *Sněžkou*,
 (nejvyšší v Česko-Něm. vysočině). Hl. m. *Fraha* u řeky
 Vltavy v krásné krajině. Město *Plzeň* u řeky Mže největší
 po Praze. — (Viz v *Jirečkově* čítance pro I. tř. č. 98. „Blanský
 Les“ a č. 76. „Karlovy Vary“.) 11. *Morava* zabírá nejvých.
 část *vysočiny* Česko-Německé a nejzápadnější část Karpatské.
 Hl. m. *Brno* u řeky Svatkavy. *Olomúc* pevnost u řeky

Moravy. 12. **Slezsko** (zabírá částky týchž vysočin co **Morava**), záleží ze dvou území, *Opavska* na vysočině Česko-Moravské a *Těšínska* na vysočině Karpatské. Hl. m. *Opava* u řeky *Opavy*, jež ústí se do *Odry*. Město *Těšín* v *Těšínsku*, u řeky *Olešnice*, jež také do *Odry* se ústí. 13. **Halič**, země Karpatská. Hl. m. *Lvov* ve vých. půli. Město *Krakov* u řeky *Visly* bývalo hlavním městem království Polského. 14. **Bukovina**, země Karpatská, hl. m. *Cernovice* u řeky *Prutu*, jež do *Dunaje* vtéká.

(B) **Země Uherské:** 15. **Sibiňsko** čili *Sedmíhradsko* zabírá hlavně vých. díl vysočiny Karpatské. 16. **Uhry**, největší země naší říše, zabírají hlavně obě nížiny Uherské, dále pak severovýchodní *předhory* Alpské a valný díl vysočiny Karpatské. Hl. m. *Buda-Pešť* na *Dunaji* na úpatí *Bakonského Lesa* a na kraji velké nížiny Uherské. Města: *Břešpurk* u *Dunaje* blíže hranic Rakouských. *Segedin* u řeky *Těsy* naproti ústí řeky *Maruše*. 17. **Chorvatsko** se **Slavonii**, ohraničeno hlavně řekami *Drávou*, *Dunajem* a *Sávou* a mořem, v ní vypíná se **Chorvatsko-Slavonské Alpské předhory** a na jihů od *Sávy* vysočina *Krasová*. Jméno má od *Slovanského národu* *Chorvatů*, který v ní obývá. Hl. m. *Záhřeb* blíže *Sávy* v *Chorvatsku*. Město *Osěk* u řeky *Drávy* největší jest v *Slavonii*.

Celé císařství drží 6240 □ Mm., jednotlivě země jsou rozdílně velky, nejmenší jest **Slezsko** 51 □ Mm., největší jsou **Uhry** 2255 □ Mm., **Morava** drží 222 a **Čechy** 520 □ Mm. — Které z země jsou větší než **Čechy**; které z jsou menší než **Čechy** a větší než **Morava**; kterých 9 jest menších než **Morava**?

Jak veliky jsou Rakousko-Uherské země?

Úlohy.

Císařství Německé zabírá podlouhlou část *trupu* **Evropského** od moře **Německého** a **Baltského** až k středním **Alpám**; část *půlostrova* *jutského* a některé malé *ostrovy*; zabírá skoro celou *nížinu* **Německou**, záp. polovici *vysočiny* **Česko-Německé** a nejsevernější a to nevelkou část *vysočiny* **Alpské**. Jméno má od *Němců*, kterýž národ v říši té hlavně obývá (a sebe „die Deutschen“ nazývá). Hl. m. *Berlín* u řeky *Sprevy* (mezi *Čechami* a *Baltským mořem* uprostřed). **Německo** skládá se z 26 držav, z nichž největší jest **království Pruské**, jež drží 2/3 celého **Německa**.

105. Německo zabírá,

Jméno,

hl. město.

Jednotlivě země:

1. 6 nejsevernějších (kromě **Pruska**): 1. **Oldenburško** u **Německého** moře a řeky *Vesery*, která pramení se v *Durynském* *Lese* na sz. od záp. cípu *Čech*; a tu *Verra* sluje; hl. m. *Oldenburk* v prostřed zemi. 2. **Brémy**, město s malou državou blíže ústí řeky *Vesery*. 3. **Hamburk**, město s malou državou, blíže ústí řeky *Labe*. 4. **Lubek**, město s malou državou, u *Baltského* moře, tam kde počíná *půlostrov Jutský*. 5. a 6. **Obě Meklenburska**, na

v. od *Lubeku*, zabírají část jezernaté pláně, slují dle svých hlavních měst: *Zvěřínské* při moři a *Střelické* východněji uvnitř země.

II. 5 států uprostřed mezi Německým mořem a řekou *Mohanem*, která ve *Smrčínách* se pramení, na z. teče a naproti městu *Mohučí* do Rýnu se ústí: 1. a 2. Dvě malá knížectví *Lippe* na jih od města *Brém*, jedno nazváno dle hlavního města, *Detmoldské* od *Vesery* na levo; *Saumburské* od *Vesery* na pravo. 3. *Brunšvicko* od *Lippe* na v. rozkouskováno, hlavně na horách, jež *Harc* slují, a z Česko-Německé vysočiny skoro nejseverněji do Německé nížiny vyshají, hl. m. *Brunšvik*. 4. *Anhaltsko* na řece *Labe* od *Brunšvicka* na jv., hl. m. *Dessava* na *Labi* při ústí řeky *Mulde*. 5. *Valdek* od *Lippe* na jih, hl. m. *Arolsen*.

III. 9 států Sasko-Durynských: 1. *Království Saské* hraničí s Čechami hranicí dlouhou, zabírá severní povlnný svah *Krušných hor* a část nížiny Německé. Hl. m. *Drážďany* na ř. *Labi* nedaleko Čech. *Lipsko* v száp. cípu u ř. *Plisny* (*Pleisse*) památné bitvou, v níž r. 1813 Francouzský císař *Napoleon I.* poražen jest. 2. a 3. Dvě malá knížectví *Reuss*, rozeznávají se dle hlavních měst: *Schleiz* a *Greiz* u ř. *Elstery*, jež pramení se v nejzáp. cípu Čech; obě u západních hranic Saských. 4.—7. Čtyři malé državy *Saské*, podél pohoří, jež od *Smrčín* na sz. postupuje a *Durynský Les* sluje; i rozeznávají se ta *Saska* dle svých hlavních měst, kteréž jsou: *Altenburg* u ř. *Plisny* (*Pleisse*) na jih od *Lipska*; *Weimar* u ř. *Ilmy*, jež pramení se v *Lese Durynském*; *Meiningen* u ř. *Verry* na jihu *Durynského Lesa*. *Koburg* na jv. od *Meiningen*. 8. a 9. Dvě *Švarcburska*, hl. města: *Rudolstadt* u ř. *Sály*, jež v *Smrčínách* se pramení, a *Sondershausen* na jih od pohoří *Harcu*.

IV. 6 států jihoněmeckých: 1. *Hessen*, hl. město *Darmstadt* na jv. od ústí ř. *Mohanu* na úpatí *Odenwaldu*. 2. *Elsasy* s *Lothrinskem* na z. od ř. *Rýnu*, zabírá část vysočiny Francouzské. Hl. m. *Strassburg* u ř. *Rýnu*. 3. *Bádensko* zabírá podlouhlé území po pravém břehu středního toku *Rýnského*, od jezera *Bodamského* až za ústí ř. *Nekaru*; hl. m. *Karlsruhe* nedaleko ř. *Rýnu* na záp. úpatí vysočiny Česko-Německé. 4. *Württembersko* na v. od *Bádenska*, na s. od jezera *Bodamského*; hl. m. *Stuttgart*, blízko ř. *Nekaru*, jež v *Schwarzwaldu* (*Černém Lese*) blízko *Dunaje* se pramení a do *Rýnu* se ústí. 5. *Bavorsko* na hranicích naší říše, zabírá část vysočiny *Alpské*, na s. od *Dunaje* střední část vysočiny Česko-Německé; územím *Porýnským* část vyso-

činy Francouzské. Hl. m. *Mnichov* u ř. *Isaru*. Město *Pasov* při ústí Innu do Dunaje, na hranicích Rakouských.

V. Prusko zabírá hlavní díl severního Německa, *dělá se* v země, z nichž důležitější jsou: 1. *Slezsko* hraničí s Rakouskem, náleželo dříve s Opavskem a Těšínskem k země Českým, hl. m. *Vratislav* u ř. *Odry*, v prostřed země. 2. *Poznaňsko* jest díl bývalého království Polského, hl. m. *Poznaň* v prostřed země u ř. *Varty*, jež ústí se do *Odry*. 3. Prusko nejvýchodnější Německá země při moři *Baltském*, po ní má celé nynější království Pruské své jméno; hl. m. *Královec* u ř. *Pregelu* nedaleko moře. 4. *Pomořany*, hl. m. *Štětín* při *limanovitém* ústí ř. *Odry*. 5. *Braniborsko* uprostřed království Pruského, u *Labe* i *Odry*, hl. m. *Berlín* u ř. *Sprévy*, jež v nejsevernějším cípu České země se pramení, za *Berlínem* *Havel* sluje a do *Labe* se ústí. 6. *Hannoversko* u moře Německého, zabírá hl. m. *Hannover* u ř. *Leine*, jež v *Harcu* se pramení. 7. *Slesvik* a *Holštýn* zabývají jižní 1/2 půlostrova *Jutského*, hl. m. *Slesvik* uprostřed země. 8. *Sasko* (pruské) na s. od drobných držav *Saských*, hl. m. *Magdeburk* (č. *Děvin*) u ř. *Labe*, v něm byl sv. *Vojtěch* vychován. 9. a 10. *Westfalsko* a *Porýnsko*, nejzáp. Pruská země. *Reyn-Kolín* u ř. *Rýnu*. *Elberfeld* a *Barmen*, dvě města vedle sebe, v nich mnoho velkých továr. 11. *Menší některé země*, jako město *Frankfurt* s okolím u ř. *Mohanu*.

Celé Německé císařství zabírá 5406 □Mm., jest tudíž menší než naše říše. Z německých držav nejmenší území drží *Bréma*, pouze 2 1/2 □Mm., největší území *Prusko*, zabírajíc nad 2/3 všeho Německa; po něm největší jest *Bavorsko* (větší než *Čechy* s *Moravou* dohromady); zabírá 1/7 všeho Německa; po něm *Württembersko*, již menší než *Morava*, skoro 200 □Mm. (č. 1/27 všeho Německa), pak *Bádensko*, *Sasko*, *Meklenbursko Zvěřinské*, *Elsasko* s *Lothrinskem*, jež drží každá víc než 100 □Mm. Ostatně jest 8 držav menších než 100 □Mm. a ještě 9 menších než 50 □Mm.

Jak velky Německé země jsou?

Celé Německé císařství má nad 41 mill. obyvatel (tedy o 5 mill. víc než naše říše). Z toho počtu zabírá nejmenší knížectví *Schaumburg-Lippe* totiž 32.000, nejvíce *Prusko* skoro 25 mill., tedy méně než 2/3, pak *Bavorsko* skoro 5 mill. (čili méně než *Čechy* ač větší jsou než *Čechy* s *Moravou* dohromady); pak království *Saské* 2 1/2 mill., pak *Württembersko*, *Elzas* s *Lothrinskem* a *Bádensko* mají každá nad 1 mill. obyvatel. Ostatní mají méně než po 1 mill. a 8 jich má méně než 100.000 obyvatel.

Kolik obyvatel mají Německo celé, nejmenší, nejvíce?

Ostatní.

Největší město v Německu jest *Berlín*, které má obyv. nad 900.000, pak *Hamburk* 240.000, pak *Vratislav* nad 200.000, pak *Drážďany* a *Mnichov* nad 170.000, ostatní města jsou menší než *Praha*. Velkoměsta (mající obyvatel ještě nad 100.000) jsou: *Elberfeld* s *Barmen*, *Reyn-Kolín*, *Magdeburg*, *Královec*, *Lipsko* a *Hannover*.

Největší města.

Knížectví *Lichtenšteinské*, jest ještě menší než *Bréma* zabírajíc 1 3/4 □Mm. na z. od *Tyrolska*. Hl. m. *Vaduc* nedaleko řeky *Rýnu*. Knížectví to spravují úředníci rakouští.

Lichtenštejn, kdo, hl. města.

D) Státy severoevropské.

Království *Dánské* zabírá sev. polovici nízkého púl-

106. *Dánsko*: zabírá

ostrova Jutského, *ostrovy* Dánské v Baltu, skalnaté *ostrovy* *Faroerské* (č. ovčí) uprostřed mezi Skandinavií a Islandem Atlantským okeanem otočené a velký ostrov *Island*. *Jméno* má od *národu* Dánského, jenž ve vsi té državě obývá. — Hl. m. *Kodaň* na *Seelandě* největším to ostrově Dánském, při moři, naproti břehu Švédskému. Na Islandě hl. m. *Reykjavik* na z. od sopky *Hekly* při moři.

Švédsko a Nor-
věžskem: zabírají,

Království Švédské a Norvéžské mají společně jednoho krále, Švédsko zabírá rovinatější díl jihovýchodní *půlostrova* Skandinavského, cíp nejjihnější a některé přilehlé *ostrovy* Baltské, z nichž největší jest o. *Gottland* naproti Řízkému zálivu; Norvéžsko zabírá Skandinavié díl západní a cíp nejsevernější až na mys *Kyn* a mnohé drobné skalisté *ostrávký*, jež podél břehu západního skalitého čteně se vyskytají. *Jméno* mají ty země od *národů*, kteří v nich obývají, totiž od Švédů a Norvédů. — Hl. m. *Stockholm* blíže vých. břehu naproti Čuchonskému zálivu u jezera *Mälarského*, krásnou krajinou obklopeného. *Christiania* u dlouhého chobotu, jenž ze Skageragu na s. zabíhá a po městě *Christianijským* sluje. *Hamersfest* je nejsevernější město evropské na ostrově, již značně daleko v studeném zeměpáse, tak že má v zimě nejdéleš noc 2 měsíce dlouhou. — Viz v *Jirečkové* *čítance* pro I. tř. č. 83. 86. 89. 96. „Z cestopisu po Norsku“ a v *Martínkové* pro I. tř. č. 129. „Sobi a Lopai“.

Jméno,

hl. města.

Město nejsever-
nější.

Poznámka.

107.

Rusko: zabírá,

Stát východoevropský. Stát východoevropský jest jen jeden, a to císařství *Ruské*; zabírá východní dobrou polovici vsi Evropy. *Rusko* samo ze všech držav evropských hraničí s Asií na v. i na jihu a zabírá hlavně velerozsáhlou *nizinu* Ruskou, na z. částečně až za řeku *Vislu*, na s. až k okeanu *Ledového*. *Jméno* má od *národu* ruského, jenž v říši té hlavně obývá. Hl. m. *Petrohrad* u řeky *Něvy* blíže zálivu *Čuchonského*.

Jméno,

hl. město.

Části.

Části říše *Ruské* jsou: 1. *Čudsko* č. *Finsko* na s. od zálivu *Čudského*, zabírá hlavně jezernatou *planinu* *Čudskou* a část *půlostrova* Skandinavského; hl. m. *Helsingfors* při zálivu *Čuchonském*. 2. *Baltské* země na jihu od zálivu *Čuchonského* podél Baltu; hl. m. *Petrohrad*. 3. *Polsko*, nejzápadnější to část říše *Ruské*, hlavní to díl bývalého velkého a samostatného království *Polského*, prostředkem protéká je řeka *Visla*, u ní leží hl. m. *Varšava* u prostřed země. 4. *Západní Rus* na v. od Polska, od Baltských zemí na jih, až hraničí s *Multanskem*. *Vilno* u řeky *Němenti* bývalo hl. městem samostatného knížectví národem *Litevským* obydleného. 5. *Malá Rus* na jv. od záp. Rusi, hl. m. *Kyjev* u řeky *Dněpru*. 6. *Jižní Rus* podél moře *Černého* a *Azovského*, zabírá též *půlostrov* *Krim*; hl. m. *Oděsa* při moři *Černém*. 7. *Kavkazsko* náleží jen malou sev. částí do Evropy, ostatně do *Asie*. 8. *Astrachansko* od moře *Kaspi-*

ckého podél hranic asijských až do hor Uralských; hl. m. *Astrachaň* v deltě ústí Volžského. 9. **Kazaňsko** na s. od Astrachaňska až za Uralské hory na hranici asijskou; hl. m. *Kazaň* u ohybu řeky *Volhy*. *Jekaterinburk* v prostřed hor Uralských bohatých rudnými doly. 10. **Velká Rus** od jižní Rusí na s. až k okeanu Ledovému jest největší všech zemí Ruských, větší než kterýkoliv stát Evropský; hl. m. *Moskva* u řeky *Moskvy*, jež vtéká do řeky *Oky* (a ta do *Volhy* u města *Nižného Novgorodu*), jest u prostřed vší evropské Rusi.

Státy evropské úhrnem.

	□Mm.		□Mm.		□Mm.
Rus	55.000	Francie	5.286	Portugaly	894
Švéd.-Nor.	7.615	Španělsko	5.000	Řecko	501
Rakousko-U.	6.240	Britsko	3.154	Švýcarsy	414
Německo	5.406	Italie	2.960	Nizozemí	354
Turecko	5.400	Dánsko	1.425	Belgie	295

108.

Výměry

Jak velký?

Evropské státy zabírají území velmi nesterpně velká. Celá Evropa drží 100.000 □Mm., od toho zabírá nejméně Monako, jen 0.15 □Mm., čili o málo víc než miliontý díl Evropy (ze samostatných států *Belgie* 295 □Mm.), nejvíce Rusko nad 53.000 □Mm. čili dobrou polovici vší Evropy. — 1. Kterých 6 evropských států drží po více než 5000 □Mm.? 2. Které 3 ještě nad 2500 □Mm.?

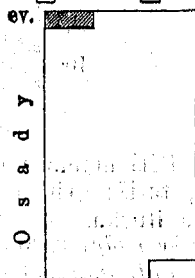
Úlohy.

O osadách. — Království *Nizozemské* drží ve své moci skoro všechny ostrovy východoindické jakožto osady, vládne v nich, zakládá tam města a usazuje v nich Evropany, a to hlavně proto, aby z nich plodiny vyvážeti a do nich zboží průmyslné dovážeti mohlo. — **Osada** (čili *kolonie*) jest země *mimoevropská*, kterou některý evropský stát ve své moci drží. Ze států evropských osady drží hlavně ty, které u širého *Atlantského* okeanu položeny jsou a tedy snadno rozsáhlý námořský obchod vedou. Nejvíce osad drží **Britsko**, a to ve všech zemědělech, zvláště pak drží skoro celou *Australii*, v *Asii* drží veleúrodnou *Přední Indii* a t. d. **Francie** drží *Alžírsko* v *Africe* naproti *Balearám*, a j. —

109. Příklad.

Výkres 45.

□ = 1000 □Mm.

Co jest osada vůbec?

Které státy osady drží?

Který nejvíce?

Britsko:	
evropské	3.154 □Mm.
osady	223.846 " "
Úhrn	227.000 " "

Počty:

Osady **Britské** zabírají území větší než 2 Evropy, čili 70krát tolik co **Britsko** evropské
Všecky evropské státy dohromady s osadami drží 0.4 souše zemské a dobrou 1/2 lidstva.

● Obyvatelstvu.

Počty: — Ve vší Evropě žije nad 300 mill. obyvatel.

110.
Kolik obyvatel
v kterých státech
žije?

	Mill.		Mill.		Mill.
Rusko	71	Italie	27	Portugalsko	4
Německo	41	Španělsko	16 1/2	Nizozemsko	4
Francie	36	Turecko	16	Švýcarsko	2 1/2
Rakousko-Uh.	35	Švédsko s Nor.	6	Dánsko	1 3/4
Britsko	32	Belgie	5	Řecko	1 1/2

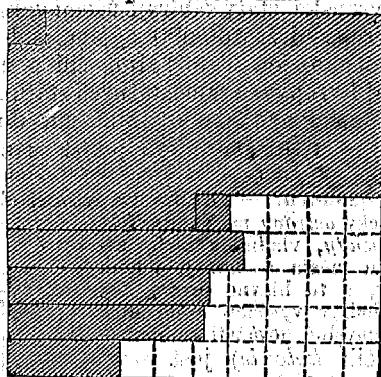
Nejméně obyvatel žije v *Monaku*, totiž 3100, ze samostatných držav nejméně v *Řecku* 1 1/2 milionu (čili méně než na Moravě); *nejvíce* v-říši největší totiž v *Rusku*, 71 mill. (čili skoro 1/4 všech Evropanů). — Který stát má ještě nad 40 mill., které 3 nad 30 mill., který 1 ještě nad 10 mill., které mají méně než 6 mill.?

Úlohy.

Výkres 146

Evropa 100.000 □Mm.

1.000 □Mm. } =

Ostatní státy

Čemu velmoci říkáme?

Úlohy.

Jak lidnatost určujeme?

Příklad.

Úloha.

Jak lidnaty jsou?

Pětí nejmocnějším evropským státům říkáme **velmoci**, totiž: Britsku, Francii, Německu, Rakousko-Uhersku a Rusku. — 1. Kolik drží □Mm. dohromady? 2. Kolik % evropské půdy? 3. Kolik % Evropanů?

Lidnatost nějaké země určujeme *číselně* udávajíc kolik lidí na 1 □Km. průměrně obývá. — Lidnatost vy-počteme dříve počet obyvatel počtem □Km. Na př. v Evropě 300.000.000 : 10.000.000 = 30 lidí na 1 □Km. — Vytkneme lidnatost vší souše (z §. 54.)

V *Evropě* celé bydlí na 1 □Km. průměrně 30 lidí. *Nejméně* zalidněno je Švédsko s Norvézskem; kdež na 1 □Km. žije průměrně jen 8 lidí, *nejvíce* zalidněn jest stát Belgický, jenž mezi samostatnými státy nejmenší území drží, v něm žije na 1 □Km. průměrně 170 lidí. *Největší* stát evropský

(Rusko), není úhrnem valně zalidněn, neb ač zabírá území skoro 9krát větší než naše říše, má obyvatel jen 2krát tolik. — *Vypočteme lidnatost jednotlivých velmocí.*

O národech. — Evropané různí se ve dvě plemena, žluté a bílé, plemena ta pak různí se v národy takto: Úloha. 111. Jak se různí Evropané v plemena a národy?

1. *Plémě žluté:*

národové: Maďari, Čudové, Turci.

2. *Plémě bílé:*

a) *čeleď: semitská*

Israelité

Arméni

b) *čeleď areitská:*

<i>kmeny: romanský,</i>	<i>germanský,</i>	<i>slovanský,</i>	<i>galský,</i>
Francouzové,	Angličané,	Češi,	Irové,
Španělové,	Němci,	Poláci,	Skotové.
Portugalci,	Dánové,	Rusové,	
Rumuni,	Švédové,	Bulhaři,	
Italiáni,	Normani,	Srbo-Chorváci.	
Řekové,			

V Evropě obývají hlavně Romani, Germani a Slované: Které národové v Evropě hlavně obývají a kde?

1. *Romani* bydlí od jižních cípů evropských na s. až k Balkánu, do Alp a skoro k ústí ř. *Rýnu* (hlavně v státech jihoevropských a v nejj jižnější západoevropské Francij). 2. *Slované*, od hranic *asijských* do vnitř Evropy až k *Sumavě* (hlavně v Rusku, Rakousko-Uhersku a Tureckú). 3. *Germani*, mezi Romany a Slovyany uprostřed. (hlavně v Britsku, Nizozemsku, v državách severoevropských, v Německu a v Rakousku).

Národové plemene žlutého a Turci obývají mezi Slovyany, Gálové mezi Romany, Israelité mezi všemi národy.

Evropanů žlutého plemene jest $\frac{1}{20}$, bílého $\frac{19}{20}$.

Kolik je kterých?

Z kmenů nejčetnější je *romanský*, nad 90 millionů (č. $\frac{1}{3}$) Evropanů; *Slovani* a *Germani* jest skoro po 90 mill.

V málokterém evropském státě žijí lidé vesměs *jedné* národnosti, v některých žijí lidé národností *velmi rozdílných* a četných, v některých jedna národnost značně *převládá*, a tak rozeznáváme: 1. státy *Romanské* (a *Řecké*): všechny jihoevropské (kromě Turecka) a Francie; 2. *Ger-manské*: Německo, Dánsko, Švédsko s Norvěžskem, Nizozemsko a Britsko; 3. *Slovanské*: Rusko; 4. *smíšené*: Belgie, Švýcarsko, Rakousko-Uhersko a Turecko.

Jak státy národností se různí?

O náboženství. Evropané různí se náboženstvím hlavně ve křesťany, mohamedány a židy. — *Nejvíce* jest

112. Jak náboženství se různí?

křesťanů, židů jest méně než 5 mill., *mohamedánů* o málo víc. *Pohanů* žije v Evropě velmi málo, jsou to někteří lidé nevzdělaných národů, kteří v nejsevernějších bařinatých krajinách sev. Ruska lovem se žijí.

Kde kteří obývají?

Israelité roztroušeni jsou mezi ostatními skoro po celé Evropě; *Mohamedáni* (hlavně Turci) obývají na Balkánském púlostrově a v jihových. Rusi. *Křesťané* obývají skoro po vší Evropě.

Jak křesťanstvo se různí?

Křesťanstvo různí se v několik náboženských společností č. církví, kteréž jsou: 1. katolíci (čili církev katolická), kteří uznávají za svou hlavu papeže, jenž sídlí v městě Římě; 2. pravoslavní, č. církev pravoslavná, oddělila se od katolické v 11. století po Kristu (tedy před 8 sty lety); 3. evangelíci (č. protestanti) oddělili se od katolíků v 16. století po Kr.

Kolik je kterých?

Z křesťanů *nejvíce* jest mezi Evropany *katolíků*, skoro $\frac{1}{2}$, pak pravoslavných a protestantův skoro stejně, každých skoro $\frac{1}{4}$ Evropanů. *Národově* dělí se v církve takto: katolíky jsou nejvíce *Romani*, evangelíky jsou nejvíce *Germani*, pravoslavnými jsou nejvíce *Slované*.

113.
Jak Evropané se žijí?

O Živnostech. — Evropané *živí se* jakožto národově *vzdělaní* dobýváním plodin, průmyslem i obchodem, a to tak obratně a pokročile, že v živnostech těch *umělejší* jsou než obyvatelé ostatních zemědělců; ale vedle národův vzdělaných žijí i v Evropě ještě někteří *nevzdělaní* národkové. 1. *Národově lovečtí* obývají v *nejsev. krajinách evropských*, žijí se dílem lovením ryb, dílem lovením zvěře. 2. *Národkové kočovní* kočují se svými stády v stepnatých krajinách, *jihovýchodního Ruska*, na s. od Kaspického moře; *cikáni* kočují mezi ostatními národy. (Všech evropských kočovníků jest sotva 1 mill.) 3. *Národově usedlí* obývají v celé ostatní Evropě a *živí se* dobýváním plodin, průmyslem a obchodem, i provozují *větší* průmysl a obchod, než národově ostatních zemědělců, přece však i oni žijí se hlavně dobýváním plodin, zvláště pak *orbou*, tou více lidí se žijí než průmyslem a obchodem dohromady.

Jakých plodin dobývají?
1. Nerostných.

1. *Z nerostných* plodin [opakujme §. 63] dobývají v Evropě nejvíce *kamenného uhlí* a *železa*, kovů vzácných málo, drahokamů ještě méně. Z *držav evropských* dobývá plodin nerostných nejvíce *Britsko*, skoro tolik co ostatní všecky dohromady, po *Britsku* *Rakousko*. Nejdůležitější hornická *místa* jsou: (Nju-Kesl) *New-Castel* v *Britsku*, *Příbram* v *Čechách*, *Jekaterinburg* v *Rusku* (v středním Uralu).

2. Rostlinných.

2. *Rostlinné* plodiny. [Opakujme §. 64.] Pro plodiny rostlinné rozeznáváme půdu plodnou a neplodnou. Plodná půda *dělí se* v *role*, *louky*, *lesy*, *zahrady*, *pastviny*, *vine*, *chmelnice*. Půda evropská *většinou* jest plodná a vzdě-

lána, *nevzdělané* půdy dosud nejvíce má *Rusko* (v sev. krajinách tundry, v jižních stepi). *Nejúrodnější krajiny* jsou: rozlehlá *rovina Pádská*, kteréž říká se „evropská zahrada“, nejteplejší evropská *rovina Andaluská* v Španělsku u ř. *Kvadalkviviru*, *rovina Kampanská* u *Neapole*, okolo sopečného *Vesuvu*, *střední Rus* a j. — Rostlinné *plodiny* plodí evropská půda skoro *všecky* (kromě některých plodin *horkého zeměpásu*); zvláště pěstují *obilí*, a to v celé Evropě kromě nejsevernějších krajin a nejvyšších hřbetů horských, *vín* v jižní polovici Evropy, v *lesích* evropských roste stromovní ponejvíce jako naše, jen v nejižnější Evropě jest stromovní vždy zelené.

3. *Živočišné plodiny*: V Evropě chovají a hájí více užitečných živočichů než v zemědělech ostatních. *Nejméně* jich v nejsevernějších krajinách evropských, v nichž hlavně *sob* zastává místo našich domácích zvířat. *Koně* chovají nejlepší v *Britsku*, *hovězí dobytek* nejlepší v krajinách hornatých, zvláště v *Alpách*, pak v *Nizozemsku*, *ovce* nejpěknější vlnu mají v *Španělsku*, *hedvábníků* nejvíce v *Itálii* a *Francii*; *rybařství* nejvíce provozují državy *severoevropské*: *Rusko*, *Britsko* a *Holland*. — (Viz v *Martinákové* čes. čítance v 2. díle čl. 87. „*Lov sledů v Anglii*“, a v 1. díle čl. 11. „*Lovení ryb v Britaňsku*“.)

3. Živočišných.

Poznámka.

Evropané provozují průmysl lépe než lidé v ostatních zemědělech, a to nejen že mají nejvíce průmyslových *dílen*, zvláště *továren*, nýbrž i že vyrábějí průmyslového zboží nejvíce a zboží nejlepší, i vyrábějí je nejen pro sebe, nýbrž mnoho zboží i pro ostatní zemědělce.

Jak Evropané průmysl provozují?

Z držav evropských má nejvíce průmyslových *dílen* *Britsko*, pak *Francie*, *Belgie*, *Švýcarsko*, *Německo* a *Rakousko*. Z *výrobnů* vyrábějí nejvíce *tovarů železných*, pak *tkanin bavlněných*, *vlněných*, *lněných* a *hedvábných*. — Nejprůmyslnější evropská *místa* jsou: *London* a (*Manchester*) *Manchester* (v Britsku), *Paříž* a *Lyon* (v Francii), *Brusel* (v Belgii), *Zeněva* a *Gurych* (v Švýcarsku), *Elberfeld* a *Barmen* (v Německu), *Vídeň* a *Praha* (v Rakousku) a j. — Na kterou světovou stranu od *Prahy* které to místo leží?

Úloha.

Pro obchod jest Evropa výborně *zařizována*, přemnohými spojovacími prostředky mnohem lépe opatřena, než ostatní zemědělce, a to od přírody i píší lidskou. 1. *Od přírody* jest Evropa rozmanitě *rozčleněna* v ostrovy i půlostrovy, tak že moře oblévající ji mnohými zálivy, dělá mnohé dobré přístavy a spojuje ji se všemi ostatními zemědělci; *řeky* teče v ní mnoho a rozbíhají se na *všecky strany*, i jsou ponejvíce *splavné*, tak že *lodě* po nich pohodlně i do vnitř souše lidí i zboží *voziti* mohou. 2. K tomu vystavěli lidé mnoho *železnic*, *sílnic*, *přáplavů*, *telegrafů* a *lodí*. — Ze *států evropských* nejvíce

Jak jest Evropa pro obchod zařizována?

spojovacích prostředků má **Britsko**, i jest *první* co do obchodu, vedouc $\frac{1}{3}$ evropského obchodu, po něm *Francie*, *Nizozemsko*, *Německo*, *Rakousko* a *Rusko*.

Co Evropané vyváží a dovážejí?

Evropané *vyvázejí* hlavně zboží průmyslové, zvláště stroje a oděvné látky, a *dovážejí* hlavně plodiny ostatních zemědělců, zvláště: bavlnu, moučku z cukrové třtiny, kávu, rýži, čaj, tabák, barvicí dřeva, koření, zlato a jiné ještě zboží, a to nejvíce z veleplodných zemí horkých a skorohorkých (zvláště z Východní a Západní Indie).

Nejobchodnější města:

Nejobchodnější města jsou: Londýn a (Livrpůl) *Liverpool* (v Britsku), *Marseille* (ve Francii), *Amsterdam* (v Hollandsku), *Hamburg* a *Bremy* (v Německu), *Terst* (v Rakousku), *Petrohrad*, *Nižný Novgorod* a *Oděsa* (v Rusku), *Cařihrad* (v Turecku). — Vytkneme 1. které u kterého moře leží; 2. která 3 nám nejbliže jsou.

Úlohy.

Čísla.

V Evropě je: *železnic* 12.900 Mm. čili jsou dohromady 20krát tak dlouhy, jak jest Evropa dlouha od mysu Sv. Vincentského k severových. svému konci pevninskému; *telegrafů* 44.000 Mm. čili 3krát tolik co *železnic*. Evropa obrátí v obchodě ročně asi 20.000 mill. *zl.*, z toho *Britsko* skoro třetinu.

114. Největší města evropská.

0 městech. — Největší města evropská mají obyvatel:

<i>Milliony:</i>	<i>Nad 500.000:</i>	<i>Nad 300.000:</i>
Londýn 4,	Glasgow,	Brussel,
Paříž 1-9.	Liverpool.	Birmingham,
<i>Nad 800.000:</i>	<i>Nad 400.000:</i>	Dublin.
Berlín,	Manchester,	<i>Nad 1/2 millionu:</i>
Vídeň.	Neapol.	Leeds, } v Brit-
<i>Nad 600.000:</i>	<i>Nad 300.000:</i>	Sheffield, } sku,
Petrohrad,	Madrid,	Amsterdam,
Moskva.	Lyon,	Buda-Pešť,
	Marseille,	Varšava.

Největším městem evropským jest *anglický Londýn*, jenž jest na vší zemi největším; v něm žije 4 mill. lidí (čili více než v kterékoli državě *Německé* vyjma *Prusko* a *Bavorsko*), čili dvakrát tolik co v království *Norvéžském*, kteréž jest větší než celé království *Britské* (v Evropě).

Po *Londýně* největší jest *Paříž*, má $1\frac{3}{4}$ mill. obyvatelů, č. polovic co *Londýn*.

Vídeň jest v Evropě počtem obyvatel městem 5tým, *Praha* 30tým. — V kterém státě jest těchto velkoměst *nejvíce*?

Úloha. Úlohy o Evropě.

1. Které státy jsou buď celé neb větším dílem území svého na *půlostrovech*. 2. Které 4 státy mají *nejteplejší* a které 3 *nejstudenější* podnebí. 3. Sepíšeme státy dle rozvrhů: a) *Romanské*, b) *Germanské*, c) *Slovanské*, d) *smíšené*. 4. Které státy mají obyvatelů méně než město *Londýn*? 5. Která města leží blíže poledníku 30., které blíže rovnoběžky 50.? 6. Kterými většími městy *cestovali* bychom z *Londýna* do *Cařihradu*, z *Lissabonu* do *Petrohradu*, z *Prahy* do *Neapole*, do *Stockholmu*? 7. *Vyměříme*, kolik Mm. je z *Prahy*: do *Vídně*, do *Berlína*, do *Paříže*, do *Londýna*, do *Lissabonu*, do *Ríma*, do *Cařihradu*, do *Moskvy*, do *Petrohradu*, do *Stockholmu*.

A s i e.

O poloze. — Asie leží od *Evropy* na v. souvisíc s ní i po suchu hranicí dlouhou; od *Afriky* na sv. souvisíc s ní šíjí Suecskou; od *Australie* na sz., blížíc se pevnině její některými ostrovy; od *Ameriky* na z. blížíc se jí pevninským mysem východním, jež od pevniny americké jen neširokým průlivem Behringovým oddělen jest. Asie leží tedy mezi *všemi* ostatními zemědílly, s dvěma souvisíc, dvěma velmi se blížíc. — Vytkněme z mapy a) *hranici* evropskou určitěji, b) na kterých stranách Asie *měrem* jest otočena, c) na kterých *polokouřích* se rozkládá.

115.
Kde leží?
(mezi zemědílly)

Útohy.

Nejkrasnější části zemědilu asijského dle světových stran jsou: Nejdále na s. vybílá *pevnina* mysem **Čeljuskinem** (77° sev. š.), jež jest nejsevernějším mysem vůbec vší pevniny, *nejzápadněji* půlostrovem **Maloasijským** (za 44° vých. d.), *nejjižněji* ostrovem **Rotti-m** (11° již. š.) a *nejvýchodněji* mysem **Východním** (207° vých. d.) — 1. *Kolika* šířkovými a kolika délkovými *stupni* se prostírá. 2. *Vypočtete*, kolik Mm. vzdálena jest mysem Čeljuskinem od sev. točny? (1° poledníkový = 11·11 Mm.).

Nejkrajnější šíř-
sti:

Útohy.

O velikosti. — Asie drží 444.000 □ Mm., vší *souše* zemské třetinu, *Starého Světa* dobrou polovici. (4¹/₂ krát větší než *Evropa*). Asie *nejdelší* jest od jhozáp. cípu půlostrova Arabského k mysu Východnímu, tedy směrem *severovýchodním*, jako i *Evropa*, jenže jest téměř dva-krát tak dlouha.

116.
Jak velika?

Č l e n o p i s .

O ostrovech. — Ostrovy, které k Asii čítáme jsou: A) na z. od pevniny: **Kypr** v Středoziemském moři osamělý. B) Na *jih* od pevniny: u Přední Indie (C = S) **Ceylon** větší než Čechy (na mapě hrušce podobný), mezi Zadní Indií a Australií velké souostroví **Indické**, jež různíme ve 4 souostroví: a) **Velké Sundajské**, tři z nich leží pod rovníkem: *Sumatra*, podlouhlý druží se těsně k pevnině, *Borneo*, největší asijský ostrov (větší než naše říše), (C = S) *Celebes*, rozčleněný ve 4 půlostrovy (jako prsty). Od rovníku na jih podlouhlý *Java*, tvarem a polohou evropské *Kandii* podobný, ale mnohem větší. b) **Malé Sundajské** ostrovy leží od Javy na v. řadou; nejvýchodněji *Timor*, největší z nich, nejjižněji *Rotti* blíže Timoru, jež nejjižnější částí zemědilu asijského jest. c) **Moluky** mezi Celebesem a australskou Novou Kvineou, menší než Malé Sundajské, největší z nich *Džilolo* tvarem Celebesu se podobá. d) **Filipinské** na s. od Celebesu, mezi nimi nej-

117.

A) na západě:
B) na jihu:

- větší *Luzon*, jest nejsevernějším Indickým ostrovem, ač přece ještě v horkém zeměpáse. C) Na v.: Ostrovy **Haynan** a **Formosa** druží se k pevnině. Souostroví **Japonské** řadí se na sv., prostřední z 4 velkých ostrovů *Nipon* jest větší než ostatní dohromady. Ostatní ostrovy na v. jsou drobný: **Kurily** řadí se od Japonských ke Kamčadce, **Alěnty** od Kamčadky k Americe. D) Na s. souostroví **Nová Sibiř** nazvané.

Kde úhrnem leží? Úhrnem obléhají ostrovy asijské pevninu se všech stran, nejvíce na jv, v podnebí horkém, pak na v., kdež řadou dlouhou a hustou se rozložily. (V Evropě nejvíce na jihu a na západě, tedy poněkud s Asií souměrně.)

Jak veliky jsou? Největší asijský ostrov *Borneo* měří asi tolik co všechny evropské ostrovy dohromady 7500 □ Mm. Po něm největší jest *Sumatra*, pak *Nipon* (tento = Velké Británii). Asijské ostrovy dohromady drží 3krát tolik co evropské (tyto 7500 □ Mm.) čili tolik co evropské půlostrovy, i jest tudíž *Asie*, ač velké a mnohé ostrovy objímá, jakožto zemědíl 4 $\frac{1}{2}$ krát větší než *Evropa*, méně ostrovnat než tato.

118.

- O půlostrovech. — Půlostrovy, v něž pevnina asijská se rozčleňuje, jsou: A) Na západ **Malá Asie**, tvaru obdélníkového, blíží se Evropě. — B) Na jih vyběhají: **Arabie** od šíje **Suecké** podél **Afriky** na jv. **Přední Indie**, podobná trojúhelníku, přímo na jih k ostrovu **Ceylonu**, sahá jižněji než **Arabie**, k ní čítáme i část trupu až k jižnímu okraji vysočiny **Mongolské**. **Zadní Indie** (protože hledícím z Evropy leží za **Přední Indií**) rozčleňuje se v dlouhý půlostrov **Malacký**, jenž až k prostředku ostrova **Sumatry** dosahuje, nejdále na jih vyběhá. V **Zadní Indií** pevnina asijská mysem **Romanů** nejjižněji se prostírá (nedaleko od rovníku). — C) Na východ vyběhají: **Korea**, skoro z prostřed vých. břehu, a **Kamčadka** od severových. končiny asijské odbočuje. — D) Na sever vyběhají půlostrovy nedělitelné. — 1. Určíme z mapy zeměp. položu jednotlivých půlostrovů. 2. Jmenujme z mapy více Indických ostrovů.

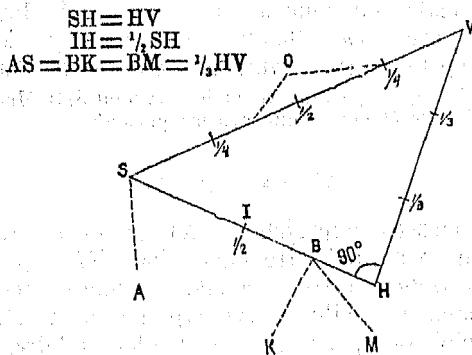
Jak úhrnem pevnina se rozčleňuje? Úhrnem rozčleňuje se pevnina asijská v půlostrovy hojně, podobně jako evropská, nejvíce také na jih, v pásu nejteplejším, a tu také ve 3 velké půlostrovy; z nich jest, jako u Evropy, západní nejméně členit a východní nejvíce, ač tento není tak hojně rozčleňen jako **Balkánský** v Evropě.

Jak veliky? Největší asijský půlostrov, **Arabie**, drží víc než všechny asijské ostrovy dohromady (podobně jako u Evropy). Po něm největší jest **Přední Indie**, ano (měřen) až k okraji **Mongolské** vysočiny větší jest než **Arabie**; pak **Zadní Indie**, pak **Malá Asie** (menší než naše říše), pak **Kamčadka**, **Korea**. Všecky asijské půlostrovy dohromady drží (dobře) 3krát tolik co asijské ostrovy (podobně jako u Evropy).

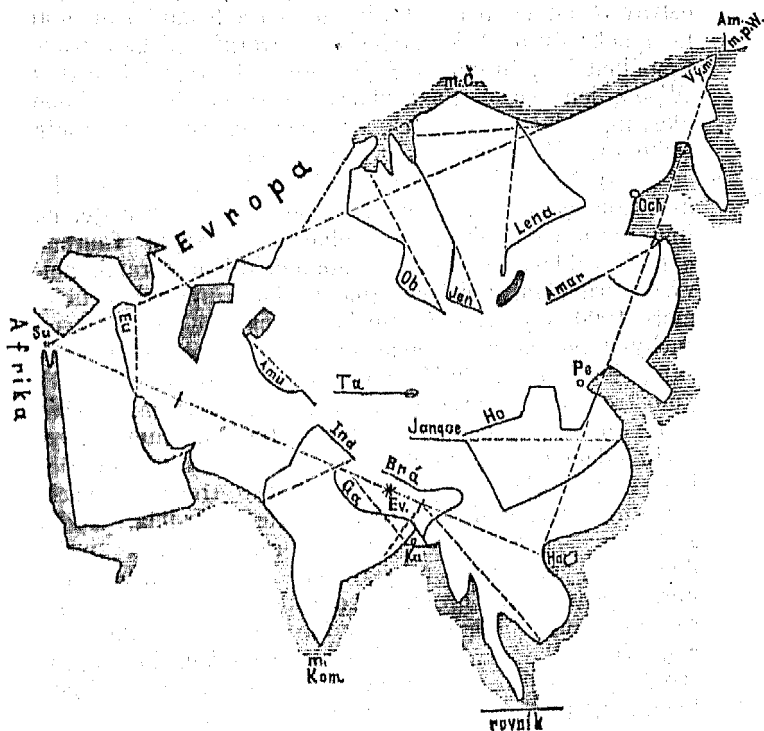
O trupu a členech. — *Trup asijský* vpraviti lze do trojúhelníku jehož strany běží: a) jižní od šije Suecské až naproti ostrovu Haynannu, b) východní odtud až k mysu Východnímu, c) severozáp. odtud až k šiji Suecské. —

119.
Jaký jest trup asijský?

Výkres 47.

Výkres 48.

Výkres 47. a 48. : Měřický rozbor pevniny asijské.

- Úlohy 1. Na které té straně které *půlostrovy* k trupu se pojí? 2. Načrt-
neme je.
- Podty. *Úhrnem* rozděluje se v $\square$ Mm.: 23.000 ostrovů a skoro
77.000 půlostrovů = 100.000 $\square$ Mm. členů. — Kolik % zemědlu?
- Jak *Asie* se roz-
děluje? *Asie velmi* se rozděluje, a to v ostrovy i půl-
ostrovy a na všechny strany kromě strany severní, velmi
studené, málo obydlené a tedy nedůležité. Přirovnána
k *Evropě* jest méně členita, ač její členy 3krát jsou
větší evropských (tak velký jak *Evropa* všecka).
- Jak *břehi* vyví-
nul? — Úloha. *Břehi* asijské pevniny velmi jest vyvinut 5716 Mm. — V ja-
kém poměru ke čtverci stejné výměry plošné?

H o r o p i s .

120.
A) Na ostrovech: Na *členech asijských*. — A) Na *ostrovech*: Ostrov
Kypr pne se horami středohorskými, též *Ceylon*. Nej-
větší dva *Indické* ostrovy vynikají z moře Sundajského
jen nížinami, ale dále se vypínají horami až strmí nej-
výše i velehorami, zvláště *Sumatra* horou *Ofirem*, právě
pod rovníkem (asi jako evr. *Etna* vys.). *Ostatní* ostrovy
Indické vesměs vysočinami hornatými vystupují, nejvýše
ostrov *Java*, na němž devět *sopečných* homolí nad 3000
m. vysoko strmí. Také východní a severní asijské ostrovy
vysočinami vystupují, *nejvýše* největší východní ostrov
Nipon, jenž horou *Fusi*, skoro uprostřed, blíže Tichého
oceanu, nejvýše ze všech asijských ostrovů vystupuje
(jako evr. *Montblank*, tento 4800 m.).
- B) Na půlostro-
vech: B) Na *půlostrovech*: *Malá Asie* pne se všecka
hmotnou *vysočinou*, která k s. povlovně se svažuje, na
jih vysokým pokrajným pohořím, sněžným *Taurem*,
uvnitř rozkládá se dílem planinami, dílem horami, nej-
výše osamělým *Ardžišem* (na v. skoro uprostřed obou
moří 4000 m.). *Arabie* všecka vysoko se pne, hlavně
suchými *planinami* a pohořím okrajným na straně jihu-
záp., jež k moři *Rudému* příkře se svažuje. *Sinajský*
půlostrov pne se vysočinou, nejvýše h. *Orebem*. *Přední*
Indie pne se vysočinou *Dekanem*, která od trupných vy-
sočin oddělena jest dlouhou *nížinou Hindustanskou*. *De-*
kan lemují *okrajná pohoří* na všech třech stranách,
západní a východní slují *Ghаты*, severní *Vindhia*. *Zadní*
Indie pne se *horstvem*, jež rozdělují dlouhá a široká
údolí, kterými mocně řeky tekou. *Korea* vypíná se po-
hořím podél *vých. břehu* (jako *Italie*). *Kamčadka* pne
se *sopečnými velehorami* nejvýše ze všech půlostrovů
asijských, zvláště *sopečnou* homolí *Klíčovskou* skoro upro-
střed *vých. pobřeží*, tak vysoko jako evropský *Mont-*
blank. Jižní 3 půlostrovy asijské i vyvýšením podobají se třem
jihoevropským. Nejzápadnější asijský také nejvíce *planinami* se
- Tři jižní.

rozkládá, nejvyšchodnější také nejvíce *hornat*, střední podobně jako evropská Itálie *do trupu* zabíhá rozsáblou nížinou k nejvyšším horám (Himalajským), (Italský k Alpám).

V *trupu*. — Trup asijský počíná na jih od hranic asijských, mezi Černým a Kaspickým mořem, pohořím **Kavkazským**, jež nejvyšše strmí horou **Elbrusem**, blíže Černého moře, značně výše než evropský Mont Blank. **Arménská vysočina**, od Kavkazu částečně oddělena nížinou **Kurskou** (u řeky Kuru), souvisí s vysočinou **Maloasijskou**, pne se *horami* mohutnými, mezi nimiž malé některé rovinky a jezera, *nejvyšše* pne se horou **Araratem**, z bible známým. **Sýrská vysočina** od **Arménské odbočuje** na jih, až s **Arabskou** a **Sinajskou** souvisí, vyniká na z. z moře přfkře hlavně pohořími dvěma: **Libanonem** (= bílé pohoří) a **Antilibanonem**, prohybá se na *jih* od nich *náhle* až v *sníženinu* **Jordanskou**, *nejnižší* na vší zemi, na v. snižuje se *poulovně*, až přechází v *nížinu* **Mezopotamskou**, jež se prostírá směrem **Perského zálivu**. **Iranská vysočina** vystupuje obšírně a mohutně od nížiny **Mezopotamské**, v starověku veleúrodné, nyní zanedbané, na v. až k veleúrodné nížině **Hindustanské**; od vysočiny **Arménské** odděluje ji nevelká řeka **Uzen**, jež do **Kaspického jezera** teče. **Iran** svažuje se do *prostřed*, po krajích obrouben jest horami, nejvyšše pohořím **Elburským** (čili **Alborským**), jež sopečnou *homolí* **Demavendem** vysoko nad sněžnou čáru strmí (jako **Kavkazský Elbrus**) a k jezeru **Kaspickému** příkrými stráněmi se spouští. **Vysoká Asie** (č. **Mongolská vysočina**) souvisí s **Iranem** pohořím **Hindukušským**, souvisí též s vysočinou **Zadoindickou**, *svažuje* se ostatně v *nížiny* **Hindustanskou** na jihu, **Čínskou** na v., veleobšírnou **Sibiřskou** na sz. a **Turanskou** na z. k jezeru **Kaspickému**. **Vysoká Asie** *obroubena* jest všude po kraji vysokými pohořími, u *vnitř* vypíná se větším dílem roviny a pahorkatinami, ale také některými vysokými velehorami. *Nejvyšše* strmí jižní *pokrajné* hory **Himalajské** (hima = snh, alaja = místo), zvláště horou **Everestovou**, nejvyšší na vší zemi 8800 m.

121.

Kavkaz.

Arménská vys.

Sýrská vysočina.

Iran.

Vys. Asie.

122.

Úhrnem. — A) *Nížiny*: *Nejrozsáhlejší* je *severozápadní* (zabírajíc asi $\frac{1}{n}$ **Asie**), *souvisí* mezi pohořím **Uralským** a jezerem **Kaspickým** s *najvětší nížinou evropskou*, *obě* tyto nížiny *dohromady* jsou *najvětší nížinou veškeré souše*. Po nížině *severozápadní* následují *dle velikosti*: **Hindustanská**, pak **Čínská**, **Mezopotamská** a j.

Jak rozsáhlé jsou A) nížiny:

B) *Vysočiny*: *Vysočina nejrozsáhlejší* je **Vysoká Asie** (čili **Mongolská**) zabírajíc *dobrou* $\frac{1}{4}$ **Asie**, jest (vedle vysočiny **Jihoafriické**) *nejrozsáhlejší na vší zemi*.

B) vysočiny:

Nejniže prohybá se **Asie** *hladinou* **Mrtvého moře** 400 m., *nejvyšše* strmí horou **Everestovou** 8800 m. — Na *ostrovech*: **Semeru** nad 3000, **Ofir** nad 3000, **Fusi** 4700. Na

Jak vysoko se pnou?

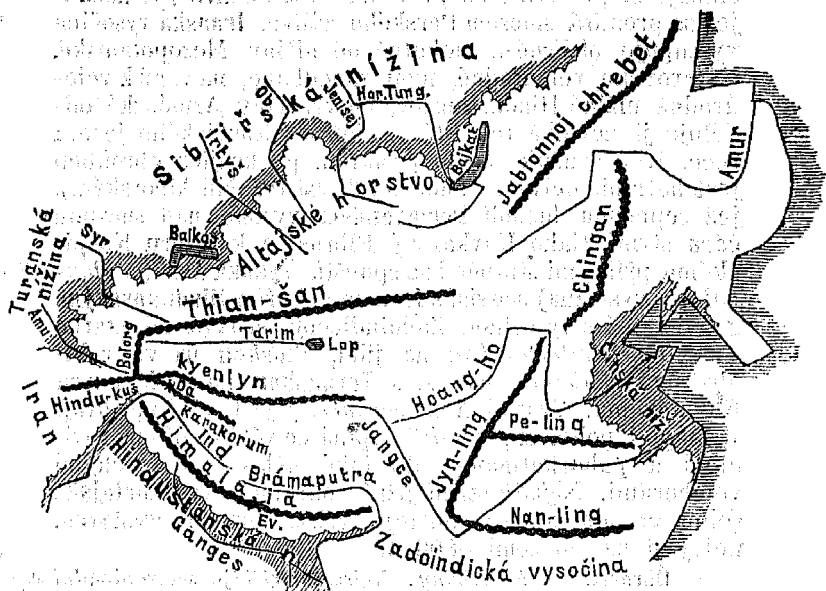
pálostrovech: Ardziš 4000, Klíčevská 4700. V *trupu*: Antilibanon nad 3000, Ararat nad 5000, a Elbrus a Demavend nad 5600 m.

Jak úhrnem Asie
se píše?

Úhrnem rozkládá se Asie sice nížinou na vší zemi největší, ale vypíná se přece velkou většinou *vysočinami*. Vysočiny postupují od Egejského moře na v. až k okeanu Tichému a nížině Čínské a postupujíce takto, stále se *širí* i do výšky *mohutní*, až vysočina Mongolská pne se nej-
obširněji a nehmotněji na vší zemi, ano i širými *plani-
nami* nad míru velehorskou (2500 m. vysoko) vyniká. Vy-
sočiny asijské nejsou tak rozmanitě hornatý jako méně roz-
sáhlé vysočiny evropské, nýbrž rozkládají se namnoze *pla-
ninami*, zvláště pak nacházíme širé planiny, postupujeme-li
od Rudého moře přímo k moři Japonskému. — Na kterých
vysočinách?

Úloha.

Výkres 49.

Jak sopečný
jsou?

V Asii vyskytá se *mnoho* sopek a to hlavně ne-
daleko *moří*, nejvíce dýmá jich v *členech* od *Kamčadky*
počínající na j. až do ostrovů *indických*, pak v okolí
Kaspického moře. Z hor jmenovaných soptí: *Klíčevská*,
Fusjama, *Demavend*.

123.
A) O krajích:

O *Vysoké Asii*. — A) Na *krajích*: Vysokou Asii
lemují na všech stranách *pokrajná pohoří*. Na j.: vele-
vysoké pohoří *Himalajské*; na z.: široká hornatina *Turke-*

stanská jež nejvýše vystupuje pohořím **Bolorgem**; na *sz.* a na *s.* velmi rozvětvené horstvo **Altajské** a **Jablonné**; na *v.* hornatina *mančžuská* a pohoří **Jynling**, z něhož vyběhají na *v.* pohoří: **Pelling** (severněji) a **Nanling** (jižněji) až k nížině Čínské.

B) Uvnitř Vysoké Asie vystupují ještě 3 velevysoká, věčnosněžná pohoří, která ji ve 4 velké planiny rozdělují: **Kyenlyn**, horstvo, souvisí s *Hindukusem*, odděluje *planiny*: (1.) **Tyetskou** od (2.) **Mongolské**, pohoří **Thian-San** odděluje planinu Mongolskou od (3.) **Dzungarské** jezer-naté; pohoří **Chinganské** odděluje hornatinu (4.) *Mančžuskou* od Mongolské.

Kyenlynské horstvo ční velmi vysokými *horami*, nejvýše **Dapsangem** v ledovcovitém pohoří **Karakorum-u**, kteráž jest hned po **Everstu** nejvyšší na zemi, na ní pramení se řeka **Yarkand** stékající do řeky **Tarimu**; v něm jest zvláštní *sluj*, z které neustále šlehají plameny po naftě páchnoucí.

1. Planina **Tyetská** jest skoro 15000 □ Mm. *rossáhlá* a *všeka* nad 3000 m. *vysoká*, jest *nejmohutnější* planinou na zemi; povrch její jest *různotvárný*, dílem rovný, více však *pahorkatý*, někde *horami* výše se pne. 2. Planina **Mongolská** jest, ač o něco nižší než **Tyetská**, *rozsáhlejší* a *rovnější* a na rovině *pouští*, kteráž sluje **Góbi** (č. *Šamo* = písčné moře) největší v *Asii* — Kterými *směry* postupují jmenovaná pohoří?

V o d o p i s .

O mořích. — *Asii* oblévají všechny *okeyny* kromě jižního **Ledového**: A) **Atlantský**. B) **Indický** okean oblévá stranu jižní i *rozčleňuje* se takto: **Arabské** moře od **Přední Indie** až k **Africe** oblévá hlavně *půlostrov Arabský* (po němž jméno má) a) *zálivem Perským*, jenž *půlostrov* od *trupu* dělí a s **Arabským** mořem souvisí *zahnutým průlivem Hormuzským*; b) *zálivem Adenským* mezi již. břehem **Arabským** a **Afrikou**; c) **Rudým** mořem, jež se *zálivem Adenským* souvisí *průlivem Mandebským*, a na *s.* *rozbíhá* se ve dva malé *zálivy*, které *objímají* *nevelký* *půlostrov Sinajský*. **Bengalský** *záliv*. **Jižní Čínské** moře (od země **Čínské** na jih), *zalévá* se do **Zadní Indie** *zálivem Slamským* odděluje od ní **Malacký** *půlostrov*, a souvisí s **Bengalským** *zálivem* *průlivem Malackým* (mezi **Malakou** a **Sumatrou**). *Mezi ostrovy Indickými* mnoho se *rozlévá* *moří*, *zálivů* i *průlivů*, zvláště: moře **Sunda** mezi *ostrovy*, jež po něm **Sundajskými** *slují*, **Harafura** mezi *ostrovy* a **Austrálií**. — C) **Tichý** okean *rozčleňuje* se takto: **Východní Čínské** moře (od **Číny** na *v.*) *zalévá* se mezi **Koreu** a *trup* *pevninský Zlutým* mořem a toto za *dvěma* *půlostrůvky* *zálivem Pečili* do *trupu*. **Japonské** moře (mezi o. **Jap.** a *pevninou*). **Ochocké** moře (mezi **Kurily**

B) O vnitřku:

Kyenlyn.

Planiny.

Úloha.

124.

A) Atlantský.
B) Indický.

C) Tichý.

a pevninou), **Behringovo** moře, ohraničeno na jih řadou ostrovů Aleutských, souvisí průlivem Behringovým s oceánem Ledovým. — D) Severní Ledový oceán málo se rozčleňuje: Moře *Karské* mezi Novou Zemí a Asií zalévá se podlouhlým zálivem *Obiským* do trupu pevninského.

D) Ledový.

Jak úhrnem se rozčleňují?

Úlohy.

125.

A) Do okennu Atlantského.

Úhrnem rozčleňují se moře k Asii přiléhající *hojně*, ač ne tak podrobně jako moře *evropská*.

Vytkněme z mapy 1. asijské členy oceánu *Atlantského*, 2. více členů mořských v souostroví *Indickém*.

O řekách a jezerech. — A) Do *Atlantského* oceánu: Pohraničná řeka *Kubaň*. *Kisil Irmak* (= červená řeka), pramení se nedaleko Černého moře, jest největší řekou nejen Maloasijskou, nýbrž i největší asijskou do Atlantského oceánu tekoucí. — *Oumoři* Atlantské zabírá kromě Malé Asie jen úzký proužek trupu asijského.

B) Do Indického.

B) Do oceánu *Indického*: *Eufkrat* pramení se v hornaté vysočině *Armenské* nedaleko Černého moře a teče tokem dlouhým (skoro jako Dunajský) nížinou *Mezopotamskou* do sev. cípu *Perského* zálivu. *Tigris* (= šíp) pramení se nedaleko horního toku *Eufratského* a protéká jako blíženec *Eufratův* tyže krajiny. *Ind* pramení se na sev. svahu sněžných hor *Himalajských*, protéká horním tokem velevysokou vysočinu *Tyetskou* a pak teče nížinou *Hindustanskou* až do *Arabského* moře. *Ganges* pramení se na jižním svahu *Himalajském* nedaleko *Indu*, protéká krásnou nížinu *Hindustanskou* s *Himalajským* hřbetem rovnoběžně. *Brámaputra* pramení se též nedaleko *Indu* a teče podobně jako *Ind*, jenže protivnou stranou do nížiny *Hindustanské*, sdružuje své deltové ústí s rozsáhlým *Ganžským* tak, že tvoří spolu největší na vší zemi *delta* (větší než Česká země). *Mekong* přitéká z *Vysoké Asie* a protéká tokem málo klikatým *Zadní Indii* po délce a ústí se naproti ostrovu *Borneu*. Kromě těchto veletoků ústí se do *Indického* oceánu mnoho *menších* řek, zvláště ze zemí *Indických*. — *Oumoři* oceánu *Indického*, jenž nejdělsím břehem k Asii přiléhá, není největší, zabírajíc kromě ostrovů a půlostrovů *Indických* jen skrovnou část trupu pevninského (půlostrov *Arabský*, ač též do *Indického* oceánu vybíhá, žádnou značnou vodu mu neposílá).

C) Do Tichého.

C) Do oceánu *Tichého*: *Jangce* (= modrá řeka) pramení se ve velehorách *Kyenlynských* a teče tokem dlouhým, na jih ohnutým, až do úrodné nížiny *Kytajské*. *Hoangho* (= žlutá řeka) pramení se nedaleko horního toku *Jangceova*, teče tokem na s. ohnutým jako blíženec *Jangceův* též do úrodné nížiny i ústí se s ním naproti *Korei*. *Amur* povstává z dvou mocných pramenných řek

a bere se tokem na s. i na jih ohnutým do moře Ochockého, kamž naproti blízkému dlouhému ostrovu *Sachalinu* vytéká. Kromě, těchto 3 veletoků neústí se do Tichého okeanu mnoho asijských řek. — Asijské *oumoří* Tichého okeanu zabírá vých. polovici *Vysoké Asie* a nížinu Čínskou.

D) Do okeanu *severního*: *Lena* pramení se v rozsáhlém horstvu *Altajském* a teče tokem na v. značně zahnutým. *Jenisej* pramení se v Altaji a ubírá se téměř přímo do *Karského* moře pijíc po pravém břehu mocné řeky, tři *Tungusky*. *Ob* pramení se v Altaji na z. od *Jeniseje*, teče oklikami velkými, pije pobočku *Irtyš*, mocnější než sám jest, zabírá *porúčím* svým záp. polovici velerozsáhlé nížiny Sibiřské, a ústí se do dlouhého zálivu po něm nazvaného. Do sev. Ledového okeanu tekou kromě jmenovaných tři mocných veletoků ještě některé řeky. — *Oumoří* okeanu tohoto zabírá všecku velerozsáhlou nížinu Sibiřskou a sev. hornatý svah *Vysoké Asie*.

D) Do sev. Ledového.

E) Do *Mrtvého* moře *Jordan*, jenž sbírá vody s hor Libanonských a Antilibanonských a protéká hlubokou sníženinu *Jordanskou*.

E) Do Mrtvého moře.

F) Do *Kaspického* jezera pohraniční *Terek*, *Kur*, *je-
hož* nížina dělí vysočinu Kavkazskou od Armenské. *Uzen* klikatá, jenž dělí vysočinu Armenskou od Iranu. Dvě mocné řeky tvoří jezero *Aralské*, *Amu* a *Syr*, jež jako blízcenci oba protékají vysočinu a nížinu Turanskou. *Řeka Tarlm* tvoří na vysočině Mongolské stepní pleso *Lop*. Kromě těchto řek větších mnohé *menší* a potoky uvnitř souše do ples se ústí neb se v písku ztrácejí, nedotékajíce moře. *Okres vod vnitrozemských* v Asii zabírá skoro celou Arabii a Iran, polovici vysočiny *Syrské* a Armenské nížinu *Turanskou* a nejvnitřnější díl *Mongolské* vysočiny.

F) Do Kaspického jezera.

Jezera nalézáme v Asii *nejvíce* jdouce od *Mrtvého* moře přímo k moři *Ochockému* čili podél *sev. okraje* nejrozsáhlejších vysočin asijských, *Iranské* a *Mongolské*. *Mrtvé moře* tvoří řeka *Jordan* v nehlubší sníženině pozemské. V údolích hornaté vysočiny Arménské jezera *Vanské* (u něho město *Van*) a podlouhlé *Urmijské* (u něho město *Urmia*). *Kaspické* čili *Chvalinské* jezero táhne se od *Elburských* strání na s. do Evropy obklopeno z polovice velehorskými vysočinami, z polovice stepnatými nížinami. *Aralské* na v. od *Kaspického*, s nímž druhdy souviselo. *Balkašské* pleso povstávající z vod tekoucích z *Vysoké Asie* na z. mezi *Syrem* a *Obem*. *Bajkalské* vyplňující vodou dlouhé jedno údolí *Altajské*, utvořeno jest *Horní Tunguskou*. *Lop*. Mimo tato jest jezer *menších* v Asii

Jezera.

mnoho, zvláště na vysočinách tam, kde prohýbají se údolními. — Viz v Bartošově čítance pro I. tř. č. 147. „Mrtvé moře“.

126.	Výměry: Přímá vzdálenost. Vývoj.	Úhrnem. — <i>Přímá vzdálenost</i> největší jest u <i>Jangce</i> , jenž od moře přímo do vnitř pevniny dosahuje, nad 800 Mm. daleko; čili vzdálenost jeho právě dvakrát tak velká jak u Dunaje (největší to v Evropě). — <i>Vývojem</i> nejdelším vyvíjí se <i>Jangce</i> , 530 Mm. skoro dvakrát delší než Volha (největší v Evropě); pō něm <i>Jenisej</i> 520 Mm., pak Amur, Lena, Ob, Hoangho (nad 400 Mm.). —
Pofiči.	Pofiči.	největší zabírá <i>Ob</i> , nad 30.000 □ Mm. (= $\frac{1}{15}$ Asie), $2\frac{1}{2}$ krát větší než evropská Volha. Pofiči větší než Volžské (13.500 □ Mm.) zabírají ještě <i>Jenisej</i> (= 2 Povolží), <i>Lena</i> a <i>Amur</i> (= $1\frac{1}{2}$ Povolží), <i>Hoangho</i> a <i>Ganges</i> . —
Oumoři.	Oumoři.	největší jest Severního Ledového okeanu zabírajíc všecku velerozsáhlou nížinu Sibiřskou a severozáp. svah nejmohtnější vysočiny Mongolské, úhrnem dobrou $\frac{1}{4}$ vší Asie. Nejmenší oumoři zabírá okean Atlantský, mnohem menší než jest okres vnitrozemských vod asijských. —
Jezera.	Jezera.	<i>Z jezer</i> asijských drží □ Mm.: Kaspické 4630, Aralské 680, Bajkalské 380, Balkaš 300, Mrtvé 12, jest dvakrát tak velké jak Blatenské v Uhrách.

Řeky asijské přirovnány k evropským:

Řeky asijské jsou na mnoze *mocnější* než řeky evropské, i rozbíhají se z vnitř pevninského na všechny strany, namnoze dvojmo, ale jsou zemědlu přece *méně výhodny* než evropské, z příčin, že a) miji mnohé rozsáhlé krajiny ostavujice je stepami neb i pouštěmi, b) nejmohtnější tekou krajinami nejchladnějšími a nejrůdnější obydlenými, zamrzají ročně na déle než $\frac{1}{2}$ roku i ústí se do okeanu pro obchod neděležitého, c) některé ústí se do jezer též méně důležitých.

Úlohy.

1. Jmenujme ještě některé jiné řeky z mapy a kde se pramení a kde ústí. 2. *Vyměřme* přímé vzdálenosti největších řek měřítkem a vytkněme jich směr. 3. Vytkněme řeky stékající s *Vysoké Asie*. 4. Vytkněme řeky dvojmo společně tekoucí.

● p o d n e b í .

127.
V kterých zeměpásech Asie se rozkládá?

Asie rozkládá se široce ve 3 zeměpásech: v horkém, sev. mírném a sev. studeném. *Nejmenší část* Asie nalézáme v pásu studeném, *největší* v pásu mírném; část Asie *mírného* pásu jest 3krát větší než obě ostatní části a proto *podnebí mírné* v Asii převládá. — Které vysočiny a nížiny zasahují do horkého, které do studeného pásu?

Úloha.

Jak rozličné jest?

V Asii jest v rozličných částech velmi rozličné podnebí a to nejen proto, že Asie v rozdílných zeměpásech se rozkládá, nýbrž i proto, že velmi rozdílně *vysoce* se vypíná. *Nejtepější* podnebí je na ostrovech Indických pod rovníkem ležících, a *nejstudenější* v Sibiřské nížině, kteréž jest *nejstudenější* na vší (dosud známé) zemi.

Kolik podnebných okresů asijských rozeznáváme a které?

Hlavně pak rozeznáváme *tré podnebných okresů* asijských: okres jihovýchodní, severozápadní a střední planinský. 1. Okres *jihovýchodní* zabírá *Indické* půlostrovy a ostrovy a *Čínskou nížinu*. Okres tento obklopují okeany s mnohých stran i sýlají do něho mnoho mračen, mračna přisce *ovla-*

žují hojně zemi i mírní sluneční vedro a způsobují úrodu co největší. 2. Okres **planinský**, zabírá *planiny* asijské od Rudého moře až k Čínské nížině, jest protivou jihovýchodního: Do něho páry mořské nesnadno zalétají a to proto, že vysoko se vypíná a namnoze vyššími ještě okrajnými horami ohražen jest. Poněvadž pak vláhy málo padá, povstávají na rovných planinách širé písčité *suché pouště*, které vedrem slunečním se rozpalují a sucho rozmnožují. 3. Okres **severozápadní** k studenému severu snížený a otevřený, proti teplému jihu velmi vyvýšený a horami ohražený, trpí *zimami* velmi dlouhými a přísnými.

Přirovnáme-li Asii k Evropě co do podnebí, shledáme, že jest úhrnem *chladnější*, jak dalece s Evropou stejnou sev. šířku drží, a to z těchto příčin: a) Asie nemá na jihu horký a suchý zemědělný (jako Evropa Afriku), nýbrž okean ovlažující a teplo zmírňující, b) Asie jest více *vnitrozemská* než Evropa, kteráž jest i menší i hojněji do moře rozčleněna. c) K Asii nepřitéká mořský *teplý proud* (jako k Evropě Golský), nýbrž přitéká k vých. břehům proud *chladný*.

Asii přirovnáme k Evropě:

Monsun jest stálý vítr, jenž v Indických zemích a mořích vane. V zimě jest větrem *passátním* obyčejným, i vane tudíž stále od sv. (k rovníku); ale v letě (od května do září) se *obrátil* a vane stále od jv. (tedy od strany protivné). Obrat tento *povstává* tím, že v letě suché planiny asijské slunečním vedrem se rozehřejí a vzduch velmi rozřeďují, načež vzduch jižnější tam vane. — Lodě po moři plouvouce větrem tím se řídí.

O monsunu a) jaký jest?

b) jak povstává?

Přehled států asijských.

Čtvrtě asijské. — *Asii dělíme* ve 4 čtvrtě, abychom državy její snáze přehlédlí, takto: 1. Přední Asie, od Středoazemského moře na v. k řece Indu a od moře Arabského na s. až k nížině Turanské. Přední říkáme jí my *Evropané*, poněvadž k nám před ostatní Asii leží. 2. Indická Asie (č. *Východní Indie*), zabírá půlostrovy Přední a Zadní Indii a Indické souostroví. 3. Mongolská Asie, od Asie Indické na s. až k řece Amuru a horstvu Altajskému. 4. Asie severozápadní (č. Ruská s Turanem). — *Největší čtvrt* je Asie severo-západní, zabírajíc dobrou $\frac{1}{4}$ vsí Asie; *nejmenší* je Asie Přední, zabírajíc sotva $\frac{1}{6}$ Asie; *ostatním 2 čtvrtím zbývá* $\frac{1}{2}$ Asie a z těch je Asie Mongolská větší. — 1. Které *vyššíny* a které *nížiny* která ta čtvrt zabírá? 2. Vyznačme hranice čtvrtí na *výkres*.

126. Jak Asii v čtvrtě dělíme?

Jak veliky jsou?

Úlohy.

V Přední Asii. — **Kavkazsko**, od pohraničných řek evropských *Kubaně* a *Tereku* na jih až k Arménské řece *Araxu*, jež do Kuru se ústí. *Jméno* má po velehorstvu

129.

Kavkazském, jež všecko v ní se vypíná. Hl. m. *Tiflis* u řeky *Kuru*.

Turecká Asie.

Turecká Asie náleží k evropskému sultanatu Tureckému, jehož hlavní město, krásně položený *Cařihrad*, na samém kraji Evropy naproti Turecké Asii leží. Turecké země asijské jsou:

1. *Malá Asie*, půlostrov Evropě nejbližší. 2. Z trupu Asijského hlavně meziřící Eufrototigridské (*Mezopotamie*), hranice Turecká běží od vých. cípu Černého moře skoro přímo k Perskému zálivu, tedy prostředkem vysočiny Arménské a podél záp. okraje vysočiny Iranské. 3. Od půlostrova *Arabského záp. pobřeží* až do jihozáp. cípu. Území Turecké zabírá země v dějinách velmi *proslavené*, jako: *Palestýnu* na jižním díle vysočiny Syrské, bývalou *Babylonií* u dolního toku Mezopotamského, a j. Města: *Smyrna* uprostřed záp. břehu Maloasijského jest největší (jako Praha), *Jerusalem* v Palestýně, na z. od Mrtvého moře, nejpamátnější a *Mekka* uprostřed záp. pobřeží Arabského Mohamedanům posvátné.

Arabie.

Arabie, jak dalece k Turecku nepatří, jest hlavně *kočovníky* obydlena, kteří vedeni svými *Šejky* (knížaty), po stepích kočují.

Iran.

Persie zabírá jihových. třetinu vysočiny Arménské a větší polovici vysočiny Iranské, krajiny to na z. úrodné, na v. stepnaté i pusté. *Jméno* má od bílého národa Perského, jež ode dávna na Iranu převládá. *Panovník*, sluje (*Šáh*) *Šah* a sídlí v městě *Teheranu*, na jih od obrovské sopky *Demavendu*.

Afganistan a Beludžistan sluje východní menší polovice Iranská, ještě méně úrodná než západní. V nich vládne několik panovníků.

Jak veliký a jak zalidněny jsou?

Státy Předasijské jsou mnohé a velmi rozdílně velké, ale všechny řídce zalidněny; největší jest Turecká Asie, mnohem větší než Turecko evropské, zabírá asi $\frac{1}{4}$. Přední Asie, 3krát větší než naše říše, ale obyvatel živi jen asi $\frac{1}{3}$ tolik co naše říše. Po Turecké Asii největší je *Persie*, 2 $\frac{1}{4}$ krát větší než naše říše, ale zalidněna ještě řídkěji, živic sotva tolik obyvatel co sama země Česká (tato 5 mill.). — *Celá Přední Asie* drží asi 66.000 □ Mm. a živi méně obyvatel než naše říše.

130.
V Přední Indii.

V Indické Asii. — Přední Indii opanovaly evropské státy skoro celou, bohaté její úrody žádostivý jsouce, a to hlavně bohaté Britsko, pak menší částky Francie a Portugalsko. 1. Francie drží město (ch = š) *Pondichery* a jeho okolí na vých. břehu, (na s. od ostrova Ceylonu) a některá jiná pobřežní města. 2. Portugalsko drží město *Gou* skoro uprostřed západního břehu, a ještě méně měst než Francie. 3. Britsko opanovalo skoro celou Přední Indii i ostrov *Ceylon* a záp. pobřeží Zadní Indie až tam, kde půlostrov Malaka počíná, a dělí ji v državy *poplatné*, kterým vládnou panovníci Indiíci Britsku poplatní, a země *poddané*. —

Hl. město *Kalkuta*: v přetrodné deltě Ganžské; po něm největší město *Bombaj* u záp. břehu na ostrůvku. *Samostatnými* státy udržely se před dohvačnými Brity již jen *dva*, a to v nepřístupných horách Himalajských: *Nipal* při hoře *Everestově* a *Bhútán* východněji.

O *Zadní Indii* dělí se hlavně 3 státy: **Birma** drží severozáp. díl, **Anam** východní pobřeží až nedaleko ústí řeky *Mekongu* a **Siam** prostředek. Část země při ústí *Mekongu* drží *Francie*. V *Malace* panují knížata malajská. *Největší* z států těch jest *Siamské* císařství, jediné větší než naše říše. Hl. města: v *Birmě* *Mandalaj* u mocné řeky *Iravadi*; v *Anamu* *Hue* nedaleko břehu naproti ostrovu *Hainanu*; v *Siamu* *Bangkok* nedaleko *Siamského* zálivu, největší v *Zadní Indii* (1/2 mill. obyvatel).

V Zadní Indii.

Na ostrovech Indických.

Veletrodné ostrovy Indické opanovali *Evropané* skoro vesměs, hlavně *Nizozemsko*, ostatně *Španělsko* a *Portugalsko*.

1. **Portugalsko** drží severových. polovici největšího *Malosundajského* ostrova *Timoru*. 2. **Španělsko** drží souostroví *Filipské* (po mocném španělském králi *Filipovi II.* nazvané). 3. **Nizozemsko** drží všechny ostatní, jak dalece neubráníli tuzemci svou samostatnost. 4. Z *domácích* států nejmocnější jest *Ačín*, jenž zabírá sev. část velkého ostrova *Sumatry*. *Nizozemsko* zabírá skoro 16.000 □ Mm. (48krát víc než v *Evropě*). Hl. města: *Portugalské* *Dilli*. *Španělské* *Manila* na největším ostrově *Filipském* *Luzonu*. *Nizozemské* *Batavia* na severozáp. břehu ostrova (*J = Dž*) *Javy*, největší jest *Manila* (skoro jako *Praha*).

Celá *Východní Indie* drží 86.000 □ Mm., z toho nejvíce zabírá *Britsko*, právě polovici, pak *Nizozemsko* pětinu (a to 48krát víc než v *Evropě*). Ve vsi *Indii* obývá skoro 300 mill. obyvatel (čili skoro jako v *Evropě*), a z těch skoro 240 mill. pod vrchotí *Britskou*. *Východní Indie* jest značně menší než *Evropa* (o *jihoevropské* půlostrovy) a má víc obyvatel téměř jako *Evropa*, jest *Evropy* *lidnatější*.

Jak veliky a jak zatliděny jsou?

V Mongolské čtvrti asijské. — **Císařství Japonské** zabírá hornaté ostrovy *Japonské* a drobné *Kurilské*. — *Jméno* má po žlutém národě *Japonském*, jenž sám v ní obývá. Hl. město *Jedo* na největším ostrově *Niponě*, skoro uprostřed vých. břehu, na sv. od velohorské sopky *Fusi*.

131. V Mongolské Asii. Japan.

Císařství japonského poplatek platí dva státy: **Korea** zabírající poloostrov *Korejský* a **Liukiu** zabírající drobné ostrovy, jež zavírají *Východní Čínské* moře.

Korea a Liukiu.

Císařství Čínské (čili *Kytajské*) zabírá 4 poplatné státy a rozsáhlé vlastní čili poddané země.

Čínské poplatné země.

Poplatek platí státy: 1. *Korea* a 2. *Liukiu*; též *Japonsku* poplatné, pak 3. a 4. *Malý* a *Velký Tybet*. *Malý Tybet* zabírá u záp. *Himalaje* velohorskou krajinu, až k velkému ohybu řeky *Indu*. **Velký Tybet** zabírá hlavně rozsáhlou *planinu* *Tyetskou*. Hl. m.: v *Tybetě* *Malém* *Leh* nedaleko řeky *Indu*, ve *Velkém* *Hlassa* nedaleko řeky *Brámaputry*.

Vlastní Čínské země jsou tři: *Mančžusko*, *Mongolsko* a *vlastní Čína*. 1. *Mančžusko* na s. od *Korey* až k *Čingan-*

skému pohoří a *Amuru*, země hornatá a obydlená žlutým národem Mančžuským. 2. Mongolsko na z. od pohoří Činganského obsahuje děsnou písčitou poušť *Gobi*, obydlenu žlutým národem Mongolským, po něm celé žluté plémě také plemenem Mongolským sluje. Hl. m. *Urga* na jih od jezera Bajkalského a za sev. krajem písčité *Gobi*. 3. Čína vlastní zabírá veškerou nížinu Čínskou a hornatiny, které ji obklopují až za krajné pohoří *Jynling*, pak dlouhý pruh země, jenž podél země Mongolské středem vysočiny Mongolské běží až k *Thianšanským* horám, pak blízké ostrovy *Formosu* a *Hajnan*. Čína obydlena jest veškerým národem Čínským velmi hustě. Hl. m. *Pe-king* (= severní dvůr) u řeky *Pejho*, jenž ústí se do zálivu *Pe-čili*, má nad 1 mill. obyv. *Nan-king* (= jižní dvůr) u *Jangce* nedaleko ústí, *Kanton* při moři téměř pod obrátníkem. Kromě těch mnoho jest v Číně velkoměst.

Vysoké Tatarsko.

Vysoké Tatarsko chánství, zabírá mezi pohořím *Kuen-lynem* a *Thianšanem* planinu dílem pustou (*Gobi*) a stepnatou, dílem ovlaženou mocným *Tarimem*, a hornaté *Dzungarsko* za *Thianšanem*; zabírá prostředek vší *Asie*, jest velmi rozsáhlé, ale řídké zalidněno žlutými národky, *Turky* a *Tatary*. Hl. m. *Kašgar* u řeky *Kašgaru*, jenž pramení se na sněžném *Thianšanu*.

Jak veliký?

Ze států Mongolských největší jest *Čínsko* i nejhustěji obydleno, živie asi 425 (dle jiných zpráv i 450) mill. lidí, zajisté dobrou třetinu všeho lidstva a to hlavně ve vlastní Číně.

132.

Turansko.

V Asii severozápadní. — **Turanskem** sluji země od *Iranu* na s. až za jezero *Aralské*, vynikají z *Kaspického* a *Aralského* jezera nížinami širými, namnoze pustými a vystupují pak na v. stupňovinou velikánskou až na hřebět *Bolorgský*. O *Turansko* rozdělili se tři *Tatarští chanové*, kteří sídlí v městech: *Buchaře* nedaleko středního toku *Amurského*, v *Chivě* nedaleko ústí *Amurského* a v *Chokandě* nedaleko horního *Syru*. Skoro všecko *Turansko* zabralo již *Rusko*.

Sibiř.

Sibiř zabírá všecku ostatní velerozsáhlou severozápadní *Asii*, od hranic evropských až k mysu *Východnímu*, od moře *Ledového* až namnoze za 50° jižní šířky (u něhož leží *Praha*), území to tak velké jako 1½ Evropy. — *Sibiř* rozdělena jest v západní a východní. V ní obývají národové žlutí (jako *Samojedé* na pobřeží studeném *Karském*) a jiní, a mezi nimi *Rusové* jako osadníci. Města: *Tobolsk* v záp. Sibiři u řeky *Irtyše* naproti ústí *Tobolskému*. *Irkutsk* ve vých. Sibiři u horní *Tungusky*, vytékající z velkého jezera *Bajkalského*. *Ochock* u moře *Ochockého*.

Úloha.

Vytkněme 1. státy přímořské (při okeanech jednotlivých), 2. státy vnitrozemské, 3. státy mírného zeměpásu.

O státech asijských úhrnem.

133.
Počty.

A) Evropské osady:

□Mm. Mill. obyv.

B) Státy Asijské (domácí):

□Mm. Mill. obyv.

I. V Přední Asii:

Turecko	20.000	18,
Kavkazsko	4.400	5,

I. V Přední Asii:		
Arabské	25.000	3 1/2,
Iranské	27.000	10,

II. V Indické Asii:

Portugalsko	180	1,
Francie	1.400	2 1/2,
Španělsko	1.700	6,
Nizozemsko	16.000	25,
Britsko	42.000	240,

II. V Indické Asii:		
Birma	5.000	4,
Siam	8.000	6,
Anam	5.100	10,
Malajské	800	1/3,

III. V Severozáp. Asii:

Rusko	150.000	6.
-----------------	---------	----

III. V Mongolské Asii:		
Japan	4.000	35,
Vys. Tatarsko	11.000	1/2,
Čína	103.000	425,

IV. V Severozáp. Asii:		
Turansko	20.000	4 1/2.

Jak velká úze-
mí zabírají?
největší,

Asijské státy zabírají území *velmi nestejně velká*.
Největší jest Ruská Asie držíc 155.000 □ Mm. (tedy do-
brou 1/3 vší Asie). Po ní největší jest říše *Čínská*, zabírajíc
nad 100 □ Mm. č. dobrou 1/5 vší Asie.

A) Z evropských nejvíce území asijského drží Rusko, pak
námořské *Britsko* (42.000 □ Mm.), pak asijským národem ovlád-
nuté *Turecko* skoro 1/2 co *Britsko*, pak nevelký přímořský stát
Nizozemský, (pak *Španělsko a Francie*, nejméně *Portugalsko*).
B) Ze států *asijských* největší jest *Čína* zabírajíc 1/4 vší Asie,
po ní státy *Iranské*, zvlášť *Persie*. — *Úhrnem* drží státy evropské
vší Asie polovici větší než státy asijské.

A) z evr. osad.

B) Z asijských
států.
Úhrnem.
Úlohy.

1. *Sečteme*, kolik □ Mm. drží státy evropské, v které čtvrti
asijské, kolik všechny dohromady. 2. Kolik % vší Asie zabírá
Rusko, kolik *Britsko*, kolik *Japan*.

O obyvatelstvu.

134.
Kolik obyvatel?

Počty. — Ve vší Asii žije asi 800 mill. obyvatel,
tedy v největším zeměděle všeho lidstva dobrá polovice.
Nejvíce lidí žije v *Číně*, 425 mill., tedy nad 1/2 *Asiatů*,
pak v *Indii* *Britské*, 240 mill.

A) Ze států *evropských* nejvíce lidí objímá *Britsko* (240
mill.), pak *Nizozemsko* 28 mill., pak *Turecko a Rusko*, nejméně
Portugalsko (sotva 1 mill.), jež i nejmenší území drží. B) Ze
států *asijských* nejvíce lidí objímá *Čína* (425 mill.), pak nevelký
Japan 35 mill., skoro tolik jako naše říše, pak přímořský *Anam*.
Úhrnem drží evropské státy skoro 300 mill. (z čehož *Britsko*
skoro 2/3), asijské 500 mill. (z čehož *Čína* 2/10). — *Vypočteme*,
kolik % *Asiatů* objímá *Čína*, kolik *Britsko*, kolik *Japan*, kolik
Rusko.

Úlohy.

V Asii bydlí na 1 □ Km. průměrně 18 lidí (v Evropě 80).
Jednotlivé země *velmi rozdílně* jsou zalidněny. V *Sibíři*, ač velka
jest jako 1 1/2 Evropy, bydlí lidí o málo více než v *Čechách*, čili
ač zabírá 1/3 všeho území asijského, nezabírá ani 1% všeho oby-
vatelstva asijského. Ač *Japan*, ač sotva tak velik jako 2/3 naší
říše, živí obyvatel skoro tolik co ona. *Nejhustěji* zalidněny jsou
veleúrodná nížina *Čínská* a vůbec *Vlastní Čína*, hornatě, ale dobře
vzdělaná *Japancko* a přírodními plodinami bohaté země *Indické*,
zvlášť *Indie Přední*. — *Vypočteme* lidnatost *Britské Asie*, *Tu-
recké Asie a Sibíře*.

Jak lidnaty
jsou?

Úloha.

135.

Kterých plemen jsou?

Jak žlutí se různí?

O národech. — Asiáté jsou 3 plemen: žlutého (Mongolského), bílého (Kavkazského) a hnědého (Malajského).

Žlutí různí se v národy mnohé. Největší z nich jest národ Čínský čili Kytajský, jehož jazykem nejvíc lidí (skoro $\frac{1}{3}$ lidstva) mluví a jenž jest největším z národů všech; nejvzdělanější národové žlutí jsou Japonský a Čínský.

Bílí různí se v Asii ve mnohé národy, z nichž největší je národ Indský (asi 150 mill. lidí); pak Perský a Arabský; pak jsou tam lidé národů evropských.

Kde které plémě obývá?

Malajové obývají poblíž Austrálie, a to na jižním cípu Zadní Indie a na souostroví Indickém; běloši obývají v Přední Asii, v Přední Indii, pak osadníci z Evropy přistěhovali u řek v Sibiři a na mnohých březích; žlutí obývají v ostatní Asii, asi $\frac{1}{3}$ Asie zabírajíce.

Kterému plemenu Asie náleží?

Asie náleží týmž dvěma plemenům, kterým Evropa, žlutému totiž a bílému, hlavně plemenu žlutému (ač ne tou měrou, jako Evropa plemenu bílému). Žlutých žije v Asii asi 500 mill., ostatní jsou hlavně běloši.

136.

Jak Asiáté náboženstvím se různí?

O náboženství. — Asiáté různí se náboženstvím v pohany a ctitele jednoho Boha. Pohané různí se hlavně v Brámany a Budhovce, ctitele jednoho Boha různí se jako v Evropě hlavně ve troji.

Kde kteří obývají?

Ctitele jednoho Boha obývají hlavně v Přední Asii, tedy poblíž Evropy a to pomíseně; kromě toho jsou všickni evropští osadníci křesťany. Brámany jsou Indové obývající v Přední Indii, Budhovci v Přední Indii není, ač tam náboženství od Přední Indie na s. a v. obývající.

Kolik je kterých?

Millionů je: Israelitů nad 1, křesťanů nad 10, Mohamedánů nad 80, tedy jednobožců asi 100. Brámanů nad 100, Budhovců nad 200 mill.

Která náboženství v Asii povstala?

V Asii mnohá náboženství povstala: Náboženství israelské a křesťanské povstalo u národa Israelského v zemi Palestýně; Mohamedánské u národu Arabského; Brámanské u Indů v Přední Indii, nejvyššího boha jmenují Brámu; Budhovo povstalo tam, kde Brámanské, jeho zakladatel jmenoval se Budha; Konfuciovo v Číně; Zoroastrovo na Iraně.

137.

Jak Asiáté živnostmi se různí?

Kde kteří obývají?

O živnostech. — Živnostmi různí se Asiáté v národy lovecké, kočovné a usedlé. 1. Národkové lovecké obývají v nejsev. krajinách, loví ryby a zvěř podobně jako národkové v nejsev. Rusku, i jsou plemene žlutého. 2. Národové kočovní zabírají stepnaté planiny, hlavně vnitřek Vysoké Asie, Iranu a Arabie, nejvíc chovají skot, brav, velbloudy a koně, v nejsevernějších velmi studených krajinách soby a psy, jež do saní zapřahají. Kočovníci jsou plemene žlutého. 3. Usedlí národové obývají nejhustěji v nížinách, kromě nížiny severozápadní, a na členech asijských.

V mnohých zemích obývají národové usedlí a kočující *pospolu* tak, že usedlý národ obývá v městě, živi se nejvíc řemeslem a obchodem a národ kočovný obývá v rozsáhlých krajinách okolo těch měst, tak na př. na vysočině Iranské.

Asiaté usedlí dobývají plodin, provozují průmysl a obchod. Jak živi se *usedlí* Asiaté?

Asie je v zemích, kde není planin, plodinami velmi bohatá; nejbohatší v Indii, z níž od nejstaršího až do nynějšího věku přivázejí Evropané některé plodiny na př. koření do vší Evropy (a naše domácnost skoro neobejde se bez některých plodin Indických). Asie bohatá jest plodinami všech tří *přírodních říší*: a) z *nerostných* těží diamanty (nejvíc u **Golkondy** v Přední Indii), rubíny, mnoho kovů, má mnohá ložiska kamenného uhlí, z kterých však Asiaté dosud velmi málo dobývají. b) Užitečnými rostlinami jest Asie v *nížinách* hojně ovlažených velebogata, dařit se plodiny zeměpásu i horkého (palmy, koření, bavlna, cukrová třtina a j.), i plodiny pásu mírného ty, které u nás a v Itálii, a druží se k nim ještě zvláštní (čaj). c) *Zvoočích* užitečných žije hojně v krajinách úrodných, ale i v stepích, kdež jsou jediným téměř majetkem kočovných národů.

1. Dobýváním plodin.

Průmysl provozují Asiaté nejvíce jen *řemeslný*, ale některé výrobky vyrábějí tak výborné, že Evropané je kupují a domů dovážejí, na př. Čínskou tuš a Kašmírské šály.

2. průmyslem.

Obchod provozují Asiaté nejvíc jen *uvnitř* Asie, *námořský* obchod z Asie i do Asie provozují Evropané.

3. obchodem.

V Asii vystavěli *železnice* a *telegrafy* jen osadníci evropští a i ti málo; nejdůležitější telegrafy jsou: telegraf *Ruský*, který vede z Petrohradu skrz celou sev. Asii až do sev. Ameriky; pak telegraf *Anglický*, který vede od Středo-zemského moře do Přední Indie. Nejužitečnějším spojovacím prostředkem jest *moře*, které do Asie mnohými oklikami a dobrými *přístavy* se zatáčí.

Které jsou spojovací prostředky?

V Asii mnoho jest *velkoměst*, a to v zemích hustě zalidněných, ale počet obyvatel nelze určitě udati, poněvadž Asiaté obyvatelstvo nečítají. Zvláště v *Číně* jest velkoměst, o více než 1/2 mill. obyvatel nemálo. Přibližně mají obyvatel:

136. Největší města asijská.

<i>millionů</i> :	<i>nad 600.000:</i>	<i>nad 300.000:</i>
Sučeu 2,	Jedo,	Madras,
Peking 1 1/3,	Bombaj,	Miako,
Kanton 1,	<i>nad 500.000:</i>	Osaka.
<i>nad 700.000:</i>	Kešo,	
Kalkuta,	Bangko,	

1. Vyměříme na mapě jak daleko je a) z Carjhradu do Jerusalema, do Teheranu, do Kalkuty; b) z Kalkuty do Pekingu, Kan-

Úlohy o celé Asii.

tonu, Irkutska, Manily. 2. *Kudy cestovali* bychom z *Prahy* do Jerusalema, z Jerusalema do Kalkuty, z Kalkuty do Pekingu a do Tobolska, z Tobolska do Ochocka?

A f r i k a.

139.
Kde leží?

O poloze. — Afrika leží jen u dvou zemědlů blízko: od *Evropy* na jih, oddělena od ní mořem Středoziemským, od *Asie* na jz. souvisíc s ní úzkou šíjí Sueckou. Nejvzdálenější jest od *Austrálie*. — *Vyměříme* na planiglobu, kolik Mm. daleko.

Úloha.

Nejkrajnější část.

Nejzápadnější a zároveň *nejsevernější* částí jest souostroví *Azorské* (na z. od Pyrenejského půlostrova), *nejvýchodnější* souostroví *Maskarenské* (na v. od ostrova *Madagaskaru*), (skoro) *nejjižnější* jest pevninský mys *Dobré Naděje*.

140.
Jak velika jest?
Úlohy.

O velikosti. — Afrika drží 300.000 □ Mm. (= 3 Ev.) — 1. *Vypočteme*, koliký díl vší *souše* Afrika jest. 2. *Nakreslíme* hrubými rysy břehy africké, pak rovník a obratníky, jak daleko jdou přes Afriku.

Č l e n o p i s.

141.
Které ostrovy
k Africe náležejí?

Ostrov. — Souostroví *Azorské*, malé *Madejské* na jz. od půlostrova Pyrenejského. *Kanarské* blízko břehu pevninského, mezi nimi ostrov *Ferro*, po němž hlavní poledník *Ferrským* sluje. *Kapverdské* naproti pevninskému mysu *Zelenému* (*Cap Verd*). *Guinejské* u rovníku ve velkém zálivu *Guinejském*. Ostrov *Madagaskar*, drobné ostrovy *Komory* v širokém průlivu *Mozambičském*, ještě drobnější *Amiranty* a *Sěšely* na sv. od *Madagaskaru*, *Maskareny* (*Mauritius* a *Burbon*) na v. od *Madagaskaru*, ostrov *Sokotra* v *Arabském* moři a drobné *ostrůvky* v *Rudém* moři. — *Vyznačme* je na *výkresu* Afriky.

Úloha.

O pevnině.

Pevnina. — *Pevniny* cíp nejsevernější jest mys *Blanko* (= bílý) naproti ostrovu *Sardinii*, nejvýchodnější mys *Gardafuj* naproti ostrovu *Sokotoře*, nejzápadnější mys *Zelený* (*Cap Verd*) naproti ostrovům po něm pojmenovaným, skoro nejjižnější mys *Dobré Naděje*.

Jak pevnina se
rozčleňuje?

Pevnina rozčleňuje se jen *jedním* větším půlostrovem *Somalským*, ale i tento otočen jest mořem jen se 2 stran; i jest tedy skoro celá pevnina africká zároveň *trupem*.

Jak jsou členy
veliký?

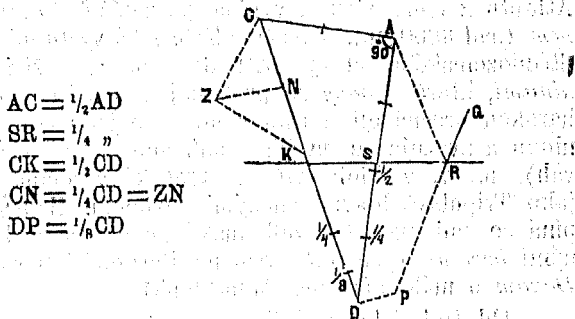
Největší ostrov africký je *Madagaskar* (asi 6000 □ Mm.) (skoro = *Rakousku*), je 10krát větší než všechny ostatní africké ostrovy dohromady. — Afrika je *chudě členitá*, všechny ostrovy dohromady jsou jen 1/10 Afriky.

Horopis.

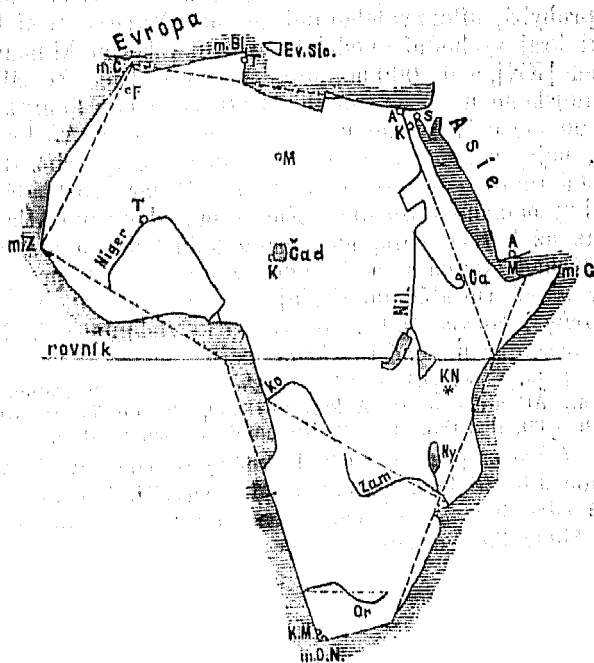
Vysočiny a nížiny. — Ostrov *Madagaskar* pne se všecek vysočinou, i *ostatní* ostrovy africké pne se nejvíc vysočinami. *Nejvyšše* strmí Kanarský ostrov *Tenerifa*

142.
Na ostrovech

Výkres 50.

Výkres 51.

Měřický rozbor pevniny africké.

sopečnou homolí nad 3700 m. (sluje *Pic de Teyde*), pak ostrov Madagaskar (horou *Ankaratrou*).

Berberská.

Vysočina **Berberská** vystupuje ze Středozemského moře, mohutně od mysu *Blanka*, až k Atlantskému oceánu, vypíná se několika pohorími, nejvýše na z. *Vysokým Atlantem*, ještě výše, než velehorská *Sierra Nevada*, jež přes moře naň hledí a výše než nejvyšší ostrovní hora, *Tenerifský Pic de Teyde*, jenž nedaleko Atlantu z moře strmí; vypíná se zvláště horou *Milcínem* (nad 3800 m.). Vysočina **Tripolská** vystupuje z moře Středozemského od vys. Atlantské na v. a šíří se *planinami*, které v *oasy* se prohybají a jižněji v poušť *Saharskou* přecházejí. **Barka** vypíná se jednotvárnou planinou a svažuje se na jih v sníženinu *Ammonsou* (*Sivah*), na v. v údolí *Nilské*. **Arabská** vysočina šíří se jako Tripolská hlavně suchými rovinami; **Habešská** vypíná se nad ní jako velikánská pevná bašta lepotvárnými *horami*, výše než vysočina Berberská (horou *Raz-Dazam* o málo níže než *Montblank*).

Tripolská.

Barka.

Arabská a Habešská.

Jihoafrická.

Od **Habešské** vysočiny na jih vypíná se Afrika samou veleroszáhlou vysočinou **Jihoafrickou**, jež dílem rozkládá se rovinami, dílem v jezernatá a říčná údolí se prohybá, dílem velehorami se pne. *Nejvýše* strmí horami kraj východní, nedaleko rovníku horou **Kilimandžarem** [KN], nad 6000 m., nejvyšší ve vší Africe. Ze zálivu Guinejského na s. vystupuje Afrika vysočinou **Kongskou**, jež od mysu Zeleného na v. až do prostřed Afriky se pne, nejvýše *pohořím Kongským*, níže než vysočina Berberská (horou *Atlantickou* 3000 m.). **Sahara** rozkládá se mezi vysočinami severními a Kongskou, od oceánu Atlantského až k řece Nilu, na západě jednotvárnou nížinou, na východ stoupá i není samou *rovinou*, nýbrž prohybá se v *údolích* (úrodná údolí slují *oasami*), někde pne se *pahorky* i *horami*, od vysočiny **Barky** oddělena *hlubokou oasou*, v níž město *Sivah* leží.

Kongská.

Sahara.

Sivah.

Výměry.

Nejniže prohybá se Afrika sníženinou *Sivah* nazvanou — 100 m., *Atlantika* 3000, *Ankaratra* 3500, *Pic de Teyde* 3700, *Milcín* 3800, *Raz-Dazam* 4700, *Kilimandžaro* nad 6000 m.

Jak úhrnem se pne?

Úhrnem pne se Afrika hlavně vysočinami, zvláště vysočinou **Jihoafrickou**, nejrozsáhlejší a nejvyšší, i jeví povrch méně různotvárný než *Asie* i *Evropa* a takou měrou *pustý* jako žádný jiný zemědíl.

V o d o p i s .

Afriku oblévají *okeyny* dva: Atlantský a Indický. Které *okeyny* Afriku oblévají?

I. Části *okeynu Atlantského* jsou: *Středozemské moře*, které zalévá se do Afriky dvěma zálivy, jež *Syrtami* slují (*Velká* na v. a *Malá* na z.); velký záliv *Kvinejský*.

II. Části *okeynu Indického*: široký průliv *Mosambický* mezi ostrovem Madagaskarem a pevninou, záliv *Adenský*, průliv *Mandeb*, moře *Rudé*. — 1. Vytkneme, v kterém moři které africké ostrovy leží. 2. Mezi kterými členy souše ty které členy mořské leží?

Mořský břeh africký je málo klikatý a proto *krátký* Jaký jest mořský břeh? č. *málo vyvinutý*, je kratší než břeh evropský (ač je Evropa jen = $\frac{1}{3}$ Afriky).

O *řekách a jezerech*. — A) Do *Středozemského* moře tekou s *vysočiny Berberské* jen některé malé řeky, se suchých *vysočin Tripolské* a *Barley* žádné; z údolí *Nilského* však vytéká největší řeka africká, dlouhý veletok Nil. Nil pramení se na velevysoké *vysočině jihoafrické*, na níž věčnosněžné vrcholy strmí, tam sluje *Nilem Bílým* (Bahr el Abiad), mnoho poboček pije a velká říčná jezera tvoří; na sv. od *vysočiny Habešské* pije Nil *Modrý* (Bahr el Azrek u města Chartumu) přitékající s *vysočiny Habešské*; dále pak pije Nil již jen jednu pobočku, *Atbaru*, která též s *Habešské* *vysočiny* přitéká, a teče pak neširokým a (více než 100 Mm.) dlouhým údolím mezi Saharou a *vysočinou Arabskou* až širokým *deltovým ústím* do moře vtéká naproti ostrovu *Kypru*. 143. Do Středozemského moře.

B) Do *ostatního* *okeynu Atlantského*: *Senegal* a *Gamble* stékají s *vysočiny Kongské* i ústí se naproti ostrovům *Kapverdským*, *Senegal* od mysu *Zeleného* severně, *Gambia* jižně. Řeka *Niger* pramení se nedaleko *Senegalu* a *Gambie* i protéká *vysočinu Kongskou* klikatým obloukem, sbíraje s ní mnohé vody, až v koutě *Kvinejského* zálivu širokou deltou se *ústí* naproti ostrovům *Kvinejským*. Největší pobočka, jmenem *Binne*, přitéká mu z *vysočiny Jihoafrické*. *Kongo* (č. *Zaire*) přitéká z krajín *jihoafrických* dosud částečně neznámých. *Oranje* (č. *Garib*) pramení se na *vých.* okrajných horách v *jižním* cípu jižní Afriky a teče skoro přímo na západ. Do širého okeynu Atlantského.

C) Do *okeynu Indického*: *Zambezi* (větší než *evr. Dunaj*) teče z *vnitřní Afriky* velkými oklikami do *širého průlivu Mozambického*. Kromě *Zambezi* vtékají do *Atlantského* *okeynu* jen *menší* řeky. Do Indického.

Jezera: Na *Berberské* *vysočině* tvoří některé říčky, nemohouce do moře vtékati, solná *pleša*. *Čadské* jezero. Jezera.

rozkládá se *uprostřed* Afriky v nížině, do níž řeky stékají a jezero to napájejí. Jezero **Canu** [Ca] tvoří Modrý Nil na vysočině *Habešské*. Velká jezera Viktoria a Albert (čili *Ukereve* a *Luta Nzige*) na vysočině Jihoafrické pod *rovníkem* (na z. od Kilimandžara) nadržují vodu *Bílému Nilu*. O málo menší jezera *Udžizi* a *Njasa* rozkládají hladiny mezi Modrým Nilem a *Zambezim*, do něhož voda z Njasy odtéká. Kromě těchto ještě *menší* jezera na vysočině Jihoafrické. — 1. Vytkněme některá z *mapy*. 2. *Výměry* přímou vzdálenost řek Nilu, Nigru a Zambezi. — *Viz v Jirečkově čítance* pro I. tř. č. 29. „*Řeka Nil*.“

Úlohy.

Poznámka.

Výměry:

a) přímá vzdálenost a vývoj,
b) poročí,

c) oumofí.

Jak Afrika ovlažena jest?

Přímá vzdálenost: vývoj největší jest u Nilu, vývoj nad 600 Mm. (o 100 Mm. delší než u Jangee, — skoro 1/3 poledníku). Pořičej největší u Nilu, ač není dosud celé známo, přece nad 40.000 □Mm. (o 10.000 □Mm. větší než u Obu); u Nigru 28.000, Zambezi 16.000, Senegal 14.000 □Mm. Oumofí Atlantské jest mnohem větší Indického, okres bezvodý a vod vnitrozemských zabírá celou Saharu a částky okolních vysočin, i jest úhrnem větší než africké oumofí okeánu Indického.

Afrika vodami suchozemskými *velmi nestejně* jest ovlažena, krajiny bezvodé a pusté střídají se s krajinami hojně a stále ovlaženými. *Nejvíce* krajin ovlažuje největší řeka Nil,

● p o d n e b í .

144.
V kterých páslech leží?

Afrika leží 4/5 nými v pásu horkém, 1/5 nou v obou páslech mírných ale nedaleko pásu horkého. V *teplotných* páslech: rovníkovém, obou tropických (až do 31°) a nejmenší částí v obou subtropických (které jdou až do 41°).

Jak teplé podnebí má?

Celá Afrika má podnebí *horké*, podnebí vnitřku afrického *nejhorčejší* jest na vsí zemi (má průměrnou roční teplotu asi 40°C), jest značně horčejší než tropická část ostatních zemědlí, a to z *příčin* těchto: 1. Část Afriky *rovníková* a *tropická* jest *velmi rozsáhlá* (je skoro tak velká jako tropické části všech ostatních zemědlí dohromady) a nemá skoro *žádných členů*, i jest tedy vnitřek její všude vzdálen od moře a má podnebí *velmi vnitrozemské*, t. j. velká denní horka, po nichž v noci často vzduch náhle se ochladí. 2. Vnitřní tropická Afrika má *vzduch suchý* a půdu na mnohých místech též suchou,

Proč jest nejhorčejší?

čímž horko bývá větší. *Nejhorčejší část* Afriky (dosud známá) není pod rovníkem, nýbrž severně od něho, ve *východní Sahare*, kdež písek i na 60°C. se rozehřeje, a strčí-li do něho nádobu s vejci, na tvrdo je uvaří.

Nejhorčejší část:

Jaké počasí?

Počasí roční střídají se v celé Africe jen dvě: počasí suché (letní), trvající 9 měsíců a počasí deštivé (zimní) trvající 3 měsíce. Jen na vysokých horách padá *sněh*, jenž na horách nejvyšších věčně leží, ostatně Afrika sněhu nevidí. V době počasí suchého padávají hojně *rosy*. V krajinách pustých nikdy *neprší*, v osách jen rosy padají.

Jaké průšky?

Samum sluje vítr, jenž v Sahare písek zvedá a jako mraky jej zanáší. *Bouřky* dějí se jen v počasí deštivém a to velmi *velké*, že tu zuřívají mnohem hrozněji než u nás. Někdy sprchne tolik, že z potůčků, které v době suché skoro vyschly, povstanou mocné řeky, a že jezera daleko široko se rozlévají. — Opakujme o větru *Sciroku* z §. 97.

O větroch a bouřkách.

Cellkem jest v Africe podnebí velmi horké, ale ne jednotvárné, nýbrž plno *rozmanitosti* i *protiv*, jsou tam: strašná denní horka i náhlá noční chladna, prahnoucí sucha i strašně bouřlivé lijáky, krajiny na výšinách mnohé velmi zdravé a krajiny nízké při moři úmorně parné.

Úloha:

Jaké jest podnebí cellkem?

Části africké. — *Afriku* dělíme pro přehled ve 4 části, kteréž jsou: 1. *Severní Afrika*, zabírá *Saharu* a země na severu až k Středozemskému moři a na v. až k Rudému moři ležící. 2. *Střední Afrika* zabírá zemi od Sahary na jih až k jezeru Udžiži. 3. *Jižní Afrika* od jezera Udžiži na jih. 4. *Ostrovky africké*.

145.

Jak Afriku dělíme?

Nejrozsáhlejší (z těchto 4 částí) jest Afrika střední, pak severní, každá větší než Evropa. *Nejmenší* je část ostrovná (zabírá asi 7000 □ Mm.).

Jak veliky jsou?

Přehled států afrických.

V severní Africe. — *Maroko* zabírá záp. část mohutné vysočiny *Berberské* a na s. až k mysu Ceutě, který ještě s 3 místy patří protilehlému Portugalsku, a blízké *oasy* Saharské; jest větší než naše říše, ale obyvatel živi o málo více než Čechy. Hl. m. *Maroko* na sev. úpatí velehory *Miloinu*; jest sídlem císaře Marokanského. *Alžírsko* zabírá skoro celou vých. polovici mohutné vysočiny *Berberské* a blízké některé osady, náleží jako osada k *Francii* i jest rozsáhlejší než ona. Hl. m. *Alžír* na břehu naproti *Francii*, po něm země nazývána jest. *Turecko* zabírá v Africe širé pobřeží moře Středozemského od hranic Alžírských na v. a Rudomořské až k vysočině *Ilabešské*: 1. *Tunisko* zabírá vých. konec vysočiny *Berberské* až k Malé Syrtě; hl. m. přímořské *Tunis* naproti ostrovu *Sicilii*, po něm země jest nazvána. 2. *Tripolis* zabírá suchoparnou vysočinu *Tripolskou*, na jih od obou Syrt. Hl. m. *Tripolis* u malé Syrty naproti ostrovu *Sicilii*. 3. *Fezzan* jest rozsáhlá *oasa* na jih od *Tripolska*. Hl. m. *Mursuk* uprostřed *Fezzanu*. 4. *Egypt* (*Agypt*) s připojenými zeměmi u Nilu a Rudého moře. a) *Agypt* u Nilu od obratníku rakova na s. a b) *Nubie* na jih. Města: v *Agyptě* *Kairo* u Nilu tam, kde v deltu se dělí, sídlo místokrále *Agyptského*. *Alexandria* u ústí záp. hrda *Nilského*. *Succ* u zálivu *Sueckého*, po něm nazván záliv ten i šíje a průplav šíjí prokopáný, jenž moře Středozemské s Rudým spojuje a lodím evropským pomořskou cestu do veleúrodných *Indických* zemí výhodně skrácuje. V *Nubii* *Chartum* u stoku obou

146.
Maroko.

Alžírsko.

Turecko.

Habeš. různovodých Nilů. **Habeš** (č. Abyssinie) zabírá velehorskou *vyšočinu* Habešskou. Hl. m. *Gondar* na s. od jezera Čány; **Sahara.** sídlo císaře Habešského. V **Sahare** panují v jednotlivých oasách knížata Mohamedanská, i nazývají se šejkové neb sultani.

Jak veliký jsou? **Nejuvětším** státem severoafrickým jest **Turecko**, jež zabírá skoro 80.000 □ Mm. zemí ovšem částečně pustých neb chudě stepnatých. Po Turecku nejvíce drží *Maroko*, pak Alžírsko a *Habeš*, každé více než naše říše. *Lidě* obývá tam úhrnem po řídku, *nejhustěji* v Nilské *deltě*, tam více jich než na Moravě (tu 2 mill. na 222 □ Mm.), ač jest delta menší Moravy.

147. V Africe střední. V Africe střední mnoho lidí obývá, asi 150 mill. (čili $\frac{3}{4}$ všech Afričanů) a ti se různí v státy mnohé, na mnoze státy neznámé, i dělíme si pro přehled střední Afriku v 5 rozsáhlých *krájin*, kteréž jsou: 1. **Senegambie**, poríčí to řek *Senegalu* a *Gambie*, od nichž jméno vzala, naproti ostrovům Kapverdským. Na břehu evropské město *St. Ludvík* při ústí Senegalském, osada Francouzská (*Beaufort*) Bathurst při ústí Gambijském, osada Britská; uvnitř státy *černošské*.

Horní Guinea. 2. **Horní Guinea**, *pobřeží* to Kvinejské od Senegambie až k rovníku, do vnitř až k hřbetu pohoří Kongského. Na břehu jsou některé evropské osady; uvnitř černošské království *Ašanti* skoro uprostřed hl. m. *Kumasi*, v němž sídlí neobmezený a ukrutný král *Ašantský*. Mimo *Ašanti* jest ještě více neobmezených *království černošských*.

Sudan. 3. **Sudan** mezi Horní Kvineou a Saharou, od Senegambie až k Turecké říši, dělí se ve tři třetiny: a) *západní* zabírá rozsáhlé a vysoko rozložené poríčí *Nigerské* i sluje po něm *Nigrieie*, b) *střední* Sudan zabírá nízké oumotí *Čadské* i sluje po něm *Čadsko*; c) *východní* třetina zabírá úrodné země mezi *Čadskem* a *Nilem*. Ve všem Sudanu obývají *černoši* a míšenci hustě a různí se y mnohé státy, jimiž neobmezení králové panují; největší království jest *Sokoto*, od středního Nigru na v., jež s připojenými zeměmi skoro 5000 □ Mm. zabírá; vých. Sudan náleží nyní k *Nubii* a tedy pod panství místokrále Egyptského. *Města*: V *Nigrii* *Timbuktu* na sev. ohybu *Nigerském*. *Sokoto* hl. m. království *Sokotského*. *Kuka* u jezera *Čadského*.

148. O neznámé Africe. 4. **Neznámá střední Afrika**. — Velká část *vnitřní Afriky* (asi 30.000 □ Mm. č. o málo menší jak $\frac{1}{3}$ Evropy) je nám Evropanům *neznáma*. Ještě žádný Evropan ji neprocestoval a to z *příčin*, že 1. *vnitřní Afrika* má *podněbí* velmi *horké*, které Evropané, *trudně* snášejí, tak že někteří z něho i *stáhnou* a *umírají*; 2. *špatné cesty*, na nichž i *husté pralesy*, *jedovaté hadi* a *dravé šelmy* překážejí; 3. *tamnější lidé* jsou *nevdělaní* a nepřátelsky chovají se k Evropanům tam cestujícím. Někteří evropskí cestovatelé přece, ač pomalu, do vnitř neznámé Afriky neohroženě pronikají a tak *neznámou* tu část rok co rok *menší*. Nejproslulejší cestovatel, Angličan *Lewingston*, umřel tam r. 1874.

Vých. střední Afrika. 5. **Východní střední Afrika** zabírá půlostrov *So-*

malský a trup na jih od Habeše až k rovníku. V ní panují neobmezení *černoští králové*.

V **Jižní Africe**. — **Kapsko** jest jižní cíp pevniny africké, na s. až k řece *Oranje*, jest osazeno evropským *Britskem* a (o něco) rozsáhlejší než toto.

149.
Kapsko.

Hl. m. *Kapské město* (anglicky Cap Town) na s. od mysu č. kapu Dobré Nadeje. **Portugalsko** evropské zabrálo většinu *břehů* jihoafrických na z. i na v.; západní pobřeží sluje **Dolní Kvinea**; hl. město Portugalských osad jest *Mozambila*, na vých. pobřeží na ostrůvku v širokém průlivu, jež po městě tom nazván jest. **Zanzibarský** sultanat zabírá úrodný ostrov *Zanzibar* blízko vých. břehu, na jih od rovníku a dlouhý kus pobřeží východního. Hl. m. *Zanzibar* na ostrově téhož jména; v něm sídlí Arabský sultan Zanzibarský. **Republika Oranje** zabírá část vysočiny Jihoafrické na hranicích Kapských u horního toku řeky Oranje; od níž jméno vzala. **Transvalská** republika zabírá část vysočiny Jihoafrické na s. od Oranjské republiky. Obě založeny jsou od osadníků evropských. Kromě těchto evropských států a Arabského Zanzibaru žijí uvnitř jižní Afriky rozdílní *černoští* národové v přerozdílných státech, někteří nespořádané.

Portugalsko.

Zanzibar.

Oranje.

Transval.

Černoši.

Úhrnem zabrali v jižní Africe námořské státy evropské skoro všechny pomorské *břehy*, jak dalece mohly, největší díl Portugalsko, nejvýhodnější Britsko, ostatek pak *Arabský* sultan Zanzibarský. *Vnitřek* kromě dvou nevelkých republik ponechán jest dosud *černošům*.

Úhrnem.

Na ostrovech. — **Portugalsko** drží z ostrovů dvoje sobě nejbližší, totiž *Azory* a *Madejry* a pak *Kapverdij*. **Španělsko**, stát Afriče nejbližší, drží *Kanary*, jež uprostřed mezi Portugalskými ostrovy, nedaleko Maroka leží. **Britsko** drží skalnatý ostrůvek *Sv. Helenu*, jež leží na kraji Kvinejského zálivu, Maskarenský *Mauritius*, drobné *Amirantjy* a *Sésely*, *Sokotru* a ještě některé menší ostrůvky, vůbec ostrovy velmi po různu okolo africké pevniny rozložené. **Francie** drží Maskarenský *Reunion*.

150.
Portugalsko.

Španělsko.

Britsko.

Francie.

Domácí africké státy udržely se jen na největším ostrově africkém, *Madagaskaru*; *hnědí* *Hovové* drží uprostřed ostrova *království* nejmocnější, hl. m. *Tananarivo* na sev. úpatí pohoří Antaraktry.

Domácí státy.

Úhrnem náleží ostrovy africké přímořským státům západoevropským (nejvíce Portugalsku), kromě Madagaskaru, kdež dosud ubránili se údatní obyvatelé všelikým osadám evropským.

Úhrnem.

151.

○ státech afrických úhrnem

Výměry a počty.	A) Evropské osady:		B) Domácí státy:	
	□Mm.	Mill. obyv.	□Mm.	Mill. obyv.
Španělsko . . .	100	$\frac{1}{2}$	Ašanti asi . . .	275 2
Britsko	6.650	$\frac{2}{2}$	Sokoto "	5.000 18
Francie	6.720	$2\frac{3}{4}$	Habeš "	7.000 3
Portugalsko . . .	18.000	$2\frac{3}{4}$	Mároko "	7.000 6
Turecko	30.000	16		

Jak veliky jsou? Státy africké jsou velmi rozdílně veliky, mnohé neznámy. Největším státem africkým jest evropské Turecko zabírajíc v Africe asi 30.000 □Mm. čili $\frac{1}{10}$ vší Afriky čili tolik co všechny ostatní evropské státy dohromady. Z ostatních evropských států nejvíce v Africe osad zabralo Portugalsko, Africe blízké (18.000 □Mm.), pak Francie a Britsko, nejméně Španělsko, z evropských států Africe nejbližší (sotva 100 □Mm. a to jen ostrovů). Z domácích afrických států největší jsou Maroko a Habeš, každý zabírá území větší než naše říše.

○ obyvatelstvu.

152. Jaké jest sečtení Afričanů? V Africe žije asi 200 mill. lidí (Afričanů; tedy o 100 mill. méně než v Evropě). Sečtení Afričanů jest velmi nejisté, a to proto: 1. že velká část Afriky je nám Evropanům docela neznáma; 2. že v státech afrických vlády obyvatelstvo neseписují a nescítávají. Afričany počítají jen Evropané, obyčejně jen Evropané cestující a ti více jen počet odhadují než počítají. Proto možno, že je Afričanů více než 200 mill., ale také možno, že jich není ani 180 mill. — 1. Vypočteme, koliký díl všeho lidstva Afrika živi. 2. Vypočteme lidnatost Afriky na 1 □Km. Ze států afrických obyvatel nejvíce objímá stát územím největší, Turecko 16 mill. (více tedy než v samé Evropě), z domácích Sokoto, 13 mill., ležíc v nejlidnatější části africké, v Sudanu totiž.

153. Kterých plemen jsou? Národopis. — Afričané jsou nejvíce plemena černého (černoši č. Negři dříve jen v Africe obývali), Afrika náleží (tedy) hlavně plemenu černému, ale ne všechna, neb v Africe severní obývají běloši, na ostrovu Madagaskaru Malajové.

Plemena dělí se v Afrike v národy: I. Plémě bílé (kavkazské) všechno dělí se ve 3 čeledi: indoevropskou (čili areitskou), semitskou a koptickou. 1. Koptické čeledi obývaly v nejsev. Africe od pradávna. Agyptané u dolního Nilu a Nubové jižně od nich. 2. Čeledi indoevropské jsou v Africe osadníci z Evropy přistěhovalí, kteříž obyčejně na březích se usazují; nejvíce Angličané a Francouzové. 3. Čeledi semitské obývá v Africe více národů, z nich národ Arabský nejčetnější a nejvzdělanější; Arabové přistěhovali se v století 7. z Arabie do Afriky, opanovali

O Arabech.

sev. pobřeží africké, *usadili se* mezi národy tam bydlícími a *stěhovali se* pak znenáhla dlelem jako kočovníci do Sahary, dlelem jako obchodníci i do Afriky střední a podél vých. břehu afrického až do Afriky jižní. Arabové *přinesli náboženství mohamedánské* a rozšířili je do všech zemí, do kterých se stěhovali a s ním zároveň i větší *vzdělání* než tam bylo. — II. *Černoši* (č. Negři) různí se v mnohé národy a národky, a to i jazykem i tělesnou povahou. III. Plemena *malajského* č. tmavohnědého jsou *Hovové*, národ uvnitř Madagaskaru obývající. IV. *Mišenci* z Semitů a černochoů povstali a obývají hlavně v oasách Saharských a na hořejším Nigru, kdež plemena se stýkala.

II. černí.

III. Malajové.

IV. Mišenci.

O náboženství. — Afričané jsou dlelem pohané a dlelem ctitelé jednoho Boha. Někteří národové *pohanště* vyznávají náboženství *fetišské*, to jest oni ctí některou hmotnou věc za svého boha (ku př. kamen neb zvíře), kteráž pak (jmenem portugalským) *fetiš* sluje.

154. Kterých náboženství jsou?

Mezi ctiteli jednoho Boha nejvíce je mohamedánů, nejméně israelitů. 1. Náboženství *israelského* jsou jen israelité, kteří obývají v sev. Africe po různu mezi ostatními národy. 2. Náboženství *křesťanského* jsou osadníci z ostatních národků. Afričané křesťanství *neradi přijímají*, ač jim křesťanství kněží z Evropy (tak zvaní *missionáři*) horlivě kážou; jim líbí se spíše mohamedánství. 3. *Mohamedánské* náboženství vyznávají všichni Semité (kromě israelitů) a někteří národkové černí, kteří blíže Sahary a tedy také Arabům blíže obývají.

Kolik je kterých?

O živnostech. — Skoro všichni národové afričtí obývají ve vesnicích a městech, jsou (tedy) *skoro všichni usedlí*, i ti, co žijí se hlavně honbou a chovem dobytka.

155. Kolik je usedlých?

Afričané *živí se hlavně dobýváním plodin*, a to: mnoho lidí užívá se *ořechy a datlemi* a jinými plodinami rostlinnými, které nepotřebují mnoho příprav, aby se mohly požívat; *orbu* provozují skoro jen Semité a ti nedbale, pak Evropané. Některé plodiny hodí se výborně *do obchodu*, zvláště bavlna, slonovina, pštrosí pera, ságo a j. — *Průmysl* provozují jen Arabové a Evropané a je ho v Africe málo. — *Obchod* provozují nejvíce Evropané a to na *březích*, uvnitř nejvíce Arabové a israelité.

Čím se žijí?

Nejvzdělanější lidé v Africe jsou přistěhovalci evropští, *mánu* vzdělání jsou Semité a ostatní národové mohamedánští, *nejméně* vzdělání jsou černoši, někteří černí národkové jsou velmi prostí a suroví.

Jak jsou vzdělaní?

Obyvatel: *nad 1/2 mill.*: Kairo; *nad 200.000*: Alexandria; *nad 100.000*: Fez a Tunis.

156. Největší města africká.

1. Které státy *obklopují* a) Saharu, b) které neznámou Afriku, které na které straně? 2. Které části africké náloží a) Portugalsku, b) Britsku, c) Francii? 3. *Vyměřme vzdálenost* a) z *Kahiry* do Chartamu, do Tunisu; b) z *Kapského města* do Mozambiku, na Reunion, do Zanzibaru. 4. *Kudy cestovali* bychem z *Kahiry* do Gondokora, odtud do Timbuktu, odtud do Tunisu?

Útoky o celé Africe.

A m e r i k a.

157.
Kde leží?

O poloze. — Amerika leží všechna na *polokouli* západní a leží na ní skoro sama; ostatní zemědělci zasahují na polokouli tuto sice také, ale částemi jen skrovnými. Z ostatních *zemědělů* blíží se Americe nejvíce Asie, hledíc na ni přes Behringův průliv (10 Mm. široký) mysem Východním, pak Evropa ostrovem *Islandem*, jenž leží k americkému Grönlandu blíže než ostatním částem evropským. — 1. Vytkneme ze záp. planiglobu, kterými částemi ostatní zemědělci na záp. polokouli zasahují. 2. Vyměříme vzdálenost jižní Ameriky od pevniny africké.

Úlohy.

Zeměpisná poloha.

Nejzápadnější
částky:

Nejzápadnější částí jest *mys prince (rei Uelského) Walleského* naproti asijskému mysu Východnímu, nejvýchodnější ostrov Grönland, nejjižnější souostroví *Ohnivá země* (s mysem *Hornovým*), nejsevernější část není dosud známa (v souostroví arktickém).

158.
Jak velká?
Jak dlouhá?

O velikosti. — Amerika drží asi 414.000 □ Mm. (čili > 4 Evropy); nejdelší od mysu Hornova do souostroví arktického, tedy směrem od jihu k severu (směrem poledníku 50° z. š.), a to nad 1500 Mm. (čili asi tolik jako *Starý Svět* od Gibraltaru k mysu Východnímu, čili více než $\frac{1}{3}$ poledníku). Amerika je nejdelší ze všech 5 *zemědělů*. — Kolik díl souše zabírá?

Úloha.

Č l e n o p i s.

159.
Jak se dělí
v hlavní díly?

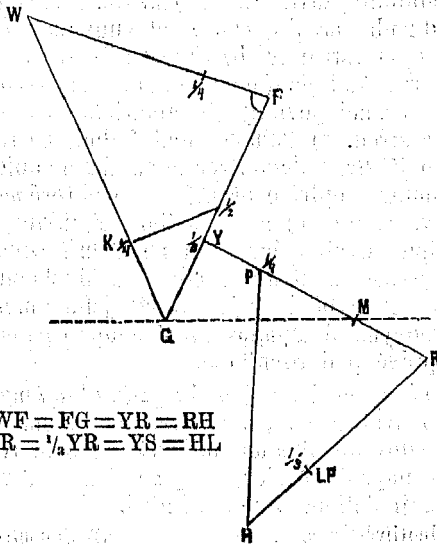
Hlavní díly. — Amerika dělí se ve 2 hlavní díly, kteréž jsou: *Severní Amerika*, t. j. Amerika od šije Panamské na sever, *Jižní Amerika*, t. j. Amerika od šije Panamské na jih; severní Amerika > jižní Amerika (severní Amerika > 2 Evropy, jižní Amerika < 2 Evropy).

Jináč dělí se Amerika ve 3 *díly*: *Severní Amerika* od severu až k řece del Norte, *Střední Amerika* od ř. d. Norte až k Panamské šiji (i s Západní Indií), a *Jižní Amerika*.

160.
Ostrovky:

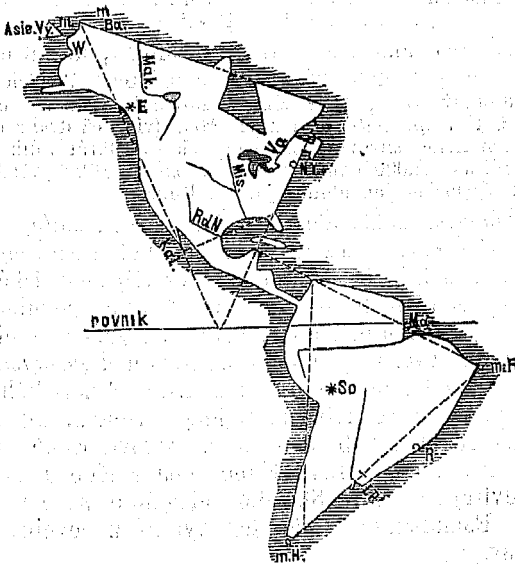
O ostrovech a pevnine. — *Ostrovky* americké jsou: Souostroví arktické, v něm ostrov Grönland, skoro celý v sev. studeném zeměpáse, na severovýchod od pevniny, dosud jen na pobřežích známý. *Ostatní* souostroví arktické leží mezi Grönlandem a pevninou, dosud neúplně známé. *Nový (Fundlend) Foundland* členitý druží se k severovýchodnímu cípu pevninskému. *Bermudy*, drobné ostrůvky od sev. pevniny americké, nejvíce na v. vzdálené. *Západní Indie* skoro celá v horkém zeměpáse, zá-

Výkres 52.

Měřický rozbor pevniny Americké.

Výkres 53.

leží z mnoha ostrovů, jež různí se ve 3 skupiny: Velké Antily, Malé Antily a Bahamy. a) Velké Antily jsou 4: Kuba, podlouhlý, zavírá ($x=ch$) Mexický záliv. ($J=Dž$) Jamaika od Kuby na jih, Haity od Kuby na v. Portoriko od Haity na v., čtyřstranný. b) Malé Antily leží v řadě půlkruhů od Portorika k jižní pevnině, největší z nich jest Trinidad skoro u samé pevniny jihoamerické, pak Guadeloupe skoro uprostřed. c) Bahamy leží řadou, od Kuby na sv., nejpamátnější Sv. Salvator, na němž slavný objevitel Ameriky Kolumbus nejdříve přistál. — Některé menší ostrovy poblíž sev. břehu jihoamerického. Falklandy na v. od jižního cípu pevninského. Ohnivá Země, souostroví, jež druí se těsně k jižnímu cípu pevninskému, největší z něho ostrov vybíhá na jv. nejjižnějším americkým mysem, Hornovým. Galapagos malé souostroví na z. od jižní pevniny právě pod rovníkem.

Pevnina.

Pevnina americká vybíhá nejzápadněji mysem prince (Uelského) Walesského, nejseverněji mysem Barrow-em do sev. Ledového okeanu, nejvých. mysem (Rok) Roque nazvaným naproti Africe, nejjižněji k průlivu Magelanova, jež ji dělí od Země Ohnivé.

Výměry.

A) Jednotlivé ostrovy.		B) Souostroví.	
	□Mm.		□Mm.
Guadeloupe	18	Bermudy	1
Portoriko	98	Západní Indie	2.411
Haity	726	Všecky amer. ostrovy	
Nový Foundland	1.040	asi	24.000
Kuba	1.188	Pevnina	390.000

Jak veliky jsou ?

Největší americký ostrov, Grönland, dosud není ani celý znám, pak některé arktické ostrovy. Po nich největší jest podlouhlý Kuba, 1188□Mm. (skoro o $\frac{1}{2}$ větší než evropské Irsko). Celá Záp. Indie drží 2411□Mm. (více než dvakrát Kuba), všechny americké ostrovy dohromady skoro 10krát tolik co Záp. Indie (čili asi 24.000□Mm). — Vypočteme 1. kolik % vsí Ameriky drží, 2. Vyměříme jak dlouhý jest o. Kuba.

Útohy.

Úhrnem.

Úhrnem obklopuje Ameriku ostrovů málo, největší v studeném okeanu ležící, jsou pro lidi neužitečné; nejpěktnější a nejužitečnější jsou ostrovy Západoindické.

161.

Na západě:

O půlostrovech. — Půlostrovy, v něž pevnina americká se rozčleňuje, jsou: A) Na z.: Aljaška, vybíhá podlouhle od severozáp. cípu k ostrovům Aleutským. Kalifornijský odčleňuje se od sev. trupu amerického, ale běží podlouhle rovnoběžně s jeho břehem. B) Na v.: ($Y=Ch$) Yukatan vybíhá na s. k ostrovu Kubě, Florida vybíhá na jih k ostrovu Kubě, oba s Kubou Mexický záliv uvírajíce. Nové Skotsko odčleňuje se na jih od Nového Foundlandu. Labrador vybíhá z pevniny a šíří se na sv.

Na východě:

Jak veliky jsou ?

Největší americký půlostrov jest Labrador, drží asi

dvakrát tolik co naše říše, i jest mnohem větší než všechny ostatní půlostrovy dohromady. *Uhrnem* jsou menší než ostrovy.

Uhrnem.

O trupu a členech. — *Trup* americký podobá se dvěma *trojúhelníčkům*, jež dlouhým pruhem země souvisí a jejich strany vzájemně skoro rovnoběžny jsou.

162.

Jaký trup jest?

Amerika *rozčleňuje* se vůbec v ostrovy a půlostrovy chudě, chuději než Evropa i než Asie, o málo hojněji než Afrika, neb členy její zabírají jen $\frac{1}{10}$ zemědělu a největší z nich rozkládají se v krajinách severních studených i jsou pro lidi málo důležitý; ale proto přece jest Amerika mnohem *lépe* rozčleřena než jeduotvárná Afrika, že trup sám rozčleňuje se a to právě uprostřed, v horkém zemědělské velkolepě ve dvě. Z obou *polovic* amerických mnohem hojněji rozčleňuje se Amerika *Severní*, Amerika *Jižní* prodlužuje se sice poněkud, ale nečlení se v půlostrovy a vidí v sebe ostrovů jen skrovně i podobá se tak Africe.

Jak Amerika vůbec se rozčleňuje?

H o r o p i s .

V Severní Americo. — Ostrov *Grönland* vypíná se hned na břehu *vyšočinou* velehorskou, s níž mnohé obrovské *ledovce* do moře se smýkají, největší ledovec sluje *Humboldtův* a smýká se do moře s pobřeží západního. Podobně vysoko pnou se i ostatní ostrovy arktické. Kromě koralových ostrovů Bermudských a Bahamských pnou se *všecky* ostrovy americké hornatými *vyšočinami*; nejvyšše *Grönland* na vých. pobřeží, horou *Petermannovou* (4200 m. vysoko). V *Záp. Indii* pne se nejvyšše *Haity*, o málo níže než Sicilská *Etna* (tato 9300 m.), *Malé Antily* pnou se níže než Velké, ale horami *sopečnými*.

163.

Na ostrovech.

Pevnina americká vyniká nad moře širými nížinami a vypíná se šestery horskými vyšočinami. *Horské vyšočiny* vystupují: 1. (ch = é) *Apalachy*, středohory v sev. Americo rovnoběžně s břehem *Atlantským* několika rovnoběžnými *pohořími*, rozdělují se skoro uprostřed ve dvě: jižnější polovice sluje *Ellgeny* (*Alleghany*) i vystupuje výše, nejvyšše nejvýchodnějším pohořím, zvláště horou (a = e) *Black-om* (= černou) (o $\frac{1}{4}$ výše než Česká Sněžka). 2. *Santa Marta* na v. od Panamské šíje strní na břehu mořském osaměle jako *vlehorská* hromada do sněžné výše. 3. *Horstvo Venecuelské* postupuje od břehu mořského, naproti blízkému ostrovu *Trinidadu* počínaje, na z., až druží se ke *Kordillerám*, zdvihá se *středohorský*, částečně i velehorami. 4. *Gulanské horstvo* různotvárně vystupuje z úzké nížiny přímořské do vnitř pevniny až do výše velehorské (i nad 3000 m.). 5. *Brasilská vy-*

Na pevnině:

a) Vyšočiny.

sočina vystupuje z moře od mysu *la Roque*ského na z. a na jih daleko do vnitř pevniny, *nejobširněji* ze všech amerických vysočin kromě předlouhých Kordiller, pne se u moře pohořím, jež s břehem rovnoběžně postupuje až k ústí veletoku La Platy, někde i do výše velehorské, *uvnitř* pohořími různosměrnými, středohorskými. 6. **Kordillerská** vysočina, pásemnohorská, nejobširnější i nejvyšší (Sorate 7500 m.).

b) Nížiny.

Nížin rozeznáváme šestero: 1. **Arktická** vyniká ze Sev. Ledového okeanu i šíří se od Kordiller až do Labradoru *rovinami*, jež na z. a na jih poněkud se vyvyšují a jezery a řekami hojně protkány jsou. 2. **Missisipská** nížina šíří se od Kordiller až k horám Alleghanským na v. od Missisipi až k zálivu (x = ch) Mexického *rovinami* ještě namnoze lesnatými, na z. travnatými, jimž tam *prerie* a *savanny* (= stepi) říkají. 3. **Atlantská** nížina vyniká z moře *Atlantského* a šíří se až k úpatí Alleghanskému *rovinou velmi úrodnou*, na jih až k jižnímu cípu půlostrova *Floridy*. 4. **Orinecká** nížina šíří se mezi horstvem Venecuelským a Guianským rovinami travnatými, na s. bezlesými, jimž tam (ll = lj) *Llanos* (= stepi) říkají. 5. **Nížina Maraňonská** šíří se jednou rovinou mezi 3 horstvy Guianským a Brasílským a na z. až ke Kordillerám, pokryta hustými pralesy, jimž tam *Selvas* říkají. 6. **La Platská** nížina mezi vysočinou, Brasílskou a Kordillerskou šíří se rovinou stepnatou, jíž *Pampas* říkají, na ní nesčetná stáda zdivočelého skotu a koňstva volně se pasou; na jihu stoupá v *planinu Patagonskou*.

Výšery.

	m.		m.		m.
Blacke Dom	2090	Brasílské h.	2800	S. Marta	6000
Venecuelské h.	2600	Haity	3100	Sorate	7500
Guianské h.	2800	Peterman. h.	7500		

Jak rozsáhlé?

Jak vysoký?

Z *nížin nejrozsáhlejší* jest Maraňonská, z *vysočin* Kordillerská, *nejméně* rozsáhlá jest hromada horská S. Marta. Z vysočin vypínají se *středohorami* Alleghanská, též Venecuelská; Guianská a Brasílská jsou hlavně středohorami, ale vynikají přece některými vrcholy nad míru středohorskou. *Velehorami* pnou se S. Marta a Kordillery. — Viz v *Martinákově* čítance pro I. tř. č. 13. „Lovecké dobrodružství v jižní Americe.“

Poznámka.

Úhrnem přirovnána:

a) k Evropě,

Úhrnem rozkládá se Amerika více nížinami než vysočinami, podobně jako *Evropa*, vysočiny pak pnou se horstvy pásemnými a jen skrovně planinami jako i v Evropě, jenže horká pásma americká postupují spíše *směry* poledníkovými, evropská však spíše rovnoběžkovými. Od *asijských* liší se vysočiny americké tím, že pnou se *pásemnými* horstvy, které planiny jen některé, jakoby výjimek, zavírají, asijské však hlavně *planinami* se šíří, jimž pásemné hory hlavně okraje lemují.

b) k vysočinám asijským.

O vysočině Kordillerské. — Vysočina Kordillerská vypíná se od nejjihnějšího cípu naproti *Ohnivě zemi*, postupuje stále podél záp. břehu až k severnímu Ledovému moři, do něhož vybíhá mysem *Barrowem*, tak dlouhá jako pevnina sama; na jihu postupuje z úzka a v celé jižní Americe málo se šíří, až za půlostrovem Yukatanem šíří se tak, že uprostřed sev. Ameriky zabírá téměř polovici pevninské šíře, i zabíhá do tří půlostrovů, do (Y = Oh) *Yukatanu* z polovice, do *Kalifornijského* a *Aljašky* zúplna. Kordillerská vysočina počíná na jihu *pohořím jednotným*, šíří se pak a rozčleňuje ve *více pohoří*, která vysoká údolí a malé planiny svírají. Na jedné takové malé planině rozlévá se nejvyšší pozemské jezero *Titikaka* skoro uprostřed Kordiller jihoamerických; na *Quitské* planině pod rovníkem ční věčně sněžná homole *Cimboraso*, na šíji Panamské súzují se Kordillery opět v *jednotné* nízké pásmo, šíří se pak v Střední Americe poněkud, vysylajíce na v. krátké *rozsochy*, za půlostrovem Yukatanem šíří se pak vysočina u *více pohoří*, zvláště po obou svých okrajích a mezi nimi *planinami* se prohybá, tam kde nejvíce se šíří na s. od Kalifornijského půlostrova, prohybá se planinou, jež *Solná poušť* sluje. *Uhrnem* jeví se vysočina Kordillerská horstvem, a to horstvem pásmitým, i šíří se jen místy planinami, na z. *svažuje se* v Tichý okean příkrými stráněmi i na v. v nížiny jen někde povlovně.

164.
Kde se vypíná?

Jak široká?

Jakého tvaru?

Kordillerské horstvo vystupuje od jihu k severu postupujíc výše, až horou *Sorate* nazvanou na v. od vysokopoloženého jezera *Titikaky* vůbec *nejvýše* strmí (7500 m.), pak postupuje stále *velehorami*, jež i v horším tom zeměpásu na mnohých vrcholích věčným sněhem se kryjí, jako *Cimboraso* blízko rovníku. *Sněžívše* se na šíji Panamské stoupají šffíce se za Yukatanem opět u výši *velehorstvou* i strmí na planině Mexické obrovskou sopkou *Popokatapetlem* a trvají velehorami dále až do sev. studeného zeměpásu, vynikají na v. horami *Rocky Mountains* (= skalisté hory) nazvanými, ještě u 60° sev. šířky na břehu Ticho-okeanském velehorou *Sv. Eliáše* vysoko nad sněžnou čáru.

Jak vysoko vystupuje?

Hory pňou se vysoko *metrá*: Sv. Eliáše h. 4600, *Popokatapetl* 5400, *Cimboraso* 6500, *Sorate* 7500.

Výměry.

Kordillery jsou horstvo na vší zemi nejen *nejdelší*, nýbrž *Přirovnány* k jižnímu *nejobšrnější*, nad ně rozsáhlostí předčí jen planinaté dvě největší pozemské vysočiny, *Vysoká Asie* totiž a vysočina Jihoafrická; *výškou* pak vynikají nade všechna pohoří kromě *Himalajského* a *Kuenlynu*. Horou *Sorateou* a ještě některými dostupuje Amerika mimo Asii výšky největší.

V o d o p i s.

165.
Které oceany?

O mořích. — Ameriku oblévají oceany 3: *Severní Ledový* od průlivu Behringova až ke Grönlandu; *Atlantský* od Grönlandu až k mysu Hornovu; *Tichý* odtud až k průlivu Behringovu.

Jak se rozčleňují?

A) Sev. Ledový.

Oceany rozčleňují se u Ameriky takto: A) *Sev. Ledový* ve mnohé průlivy a zálivy mezi četné ostrovy arktické. K záp. břehu Grönlandskému přiléhají: záliv (a = e) *Bafinský*, průlivy *Smitův*, a *Kennedy* nejsevernější (dosud známý). — B) *Atlantský* okean zalévá se zálivem (*Hönským*) *Hudsonským* hluboko do pevniny americké, mezi půlostrov *Labrador* a *trup*; záliv *Sv. Vavřince* mezi *N. Foundland*, *Labrador* a *N. Skotsko*. Záliv č. *golf (x=ch)* *Mexický* a moře *Karajbské* oddělují sev. trup od jižního; *Mexický* souvisí s širým okeanem průlivem *Floridským*, kterýmž mocný proud *Golfský* k Evropě vytéká, *Karajbské* moře uvřeno jest *Velkými* a *Malými Antilami*. — C) *Tichý okean* jest s *Atlantským* spojen průlivem *Magellanovým* (jenž nazván tak po *playci Magellanovi*, kterýž jím poprvé se proplaviv celou zemí objel), zalévá se k šíji *Panamské*, k s. ohnuté, zálivem *Panamským*, mezi dlouhý a úzký půlostrov a trup pevninský dlouhým a úzkým zálivem *Kalifornijským*. *Behringovým* mořem končí se *Tichý okean* u mysu *prince (Uels-) Wales-ského*.

B) Atlantský.

C) Tichý.

Jak oceany úhrnem k Americe se rozčleňují?

Úhrnem rozčleňují se oceany k Americe *hojněji* než k *Africe*, ale mnohem *chuději* než k *Evropě* i k *Asii*. Tam kde nejvíce se rozčleňují, v severních studených krajinách totiž, nejméně jsou lidem užitečný.

166.
Jezera:

Vodstvo na souši. — *Jezera.* Nejvíce jezer v Americe rozloženo jest na nížině arktické, okolo zálivu (*Höd-s'n-*) *Hudson-ského* (jako v Evropě na nížinách okolo moře *Baltského*), a z nichž nejdůležitější jsou velká jezera *Kanadská* (5 jezer), největší z nich sluje *Hořejší*. V ostatní Americe je jezer mnohem méně. Nejvýše leží jezero *Titikaka* (v jižní Americe, blíže nejvyšší hory *Soraty*), jehož hladina prostírá se 3.800 m. nad hladinou mořskou vysoko (2 $\frac{1}{2}$ krát výše než *Sněžka*).

Řeky:
A) Do Sev. Ledového oceanu.

Řeky. A) Do *Sev. Ledového* oceanu: (*Mekensi*) *Macencie* pramení se v sněžných *Rocky Mountains* (kdež sluje *Atabaska*), stéká do nížiny arktické, kde sbírá vody z velkých jezer, ústí se na v. od vysočiny *Kordilorské*. Mimo ni ještě několik *menších řek*. *Oumori* *Sev. Ledového* oceanu zabírá sev. třetinu *Sev. Ameriky*.

B) Do *Atlantského* okeanu široká řeka sv. *Vavřince*, výtok to 5 velkých jezer Kanadských, vytékajíc z předposledního jezera (Erie) do posledního (Ontarie) sluje *Niagara* a vrhá se vodopádem nejmohutnějším a nejloučnějším 52 m. srážně hluboko. Veletok *Missisipi* (= otec řek) pramení se na západ od jezera *Hořejšího* (jen 500 m. nad mořem vysoko) a teče šírou rovinou *Missisipskou* skoro přímo k zálivu *Mexickému*, pije mnohé poboční řeky, největší (ou = u) *Missouri*, která v sněžných velehorách *Rocky Mountains* se pramení a vtékajíc do *Missisipi* mocnější je řeky hlavní. *Rio del Norte* (= řeka severní) dělí dolním tokem *Střední Ameriku* od *Severní Orinoko* protéká travnatou nížinu *Orinockou*, a ústí se šírou deltou naproti ostrovu *Trinidadu*. *Marañon* (č. řeka *Amazonská*), největší veletok pozemský, pramení se v sněžných velehorách *Kordillerských*, nedaleko (17 Mm.) okeanu *Tichého*, protéká pak nejrozsáhlejší nížinu americkou, jež po něm *Marañonskou* nazývána, pije mnohé mocné pobočky (některé samy větší než veletok *Dunajský*) a vytéká právě pod rovníkem dvěma širokými *hrdly* do okeanu *Atlantského* ústím (30 Mm.) širokým. Pobočkou *Rio Negro* (= řeka černá) souvisí s řekou *Orinokem*. *La Plata* povstává z několika mocných řek v nížině, jež po něm nazývána. *Oumori* *Atlantské* zabírá všechny vysočiny i nížiny americké od *Kordiller* na v. k *Atlantskému* moři.

B) Do *Atlantského*.

C) Do *Tichého* okeanu: (C = K) *Colorado* pramení se ve vých. krajních horách *vysočiny Kordillerské* (na jih od pramenu *Missour-ského*) i ústí se do konečného cípu zálivu *Kalifornijského*. *Oregon* pramení se ve *Rocky Mountains* a teče klikatým velehorským údolím k okeanu. *Oumori* *Ticho-okeanské* zabírá v *Jižní Americe* jen záp. svah *vysočiny Kordillerské* (pruhem úzkým), v *Severní Americe* záp. polovici *Kordillerskou*, ješto *vysočina* tu na vých. kraji výše se pne. — 1. *Vyměřme* přímou vzdálenost 3 největších řek. 2. Vytkněme hlavní směry řek jmenovaných, a z kterých *vysočin* a nížin která vody sbírá. 3. Jmenujme a mapy ještě některé řeky a kudy tekou. — Viz v čítance *Jirečkové* pro III. tř. č. 14. „Okolí řeky *Missisipi*.“

C) Do *Tichého*.

Vývojem nejdelším vyvíjí se *Missisipi* (od pramenu *Missour-ského*) 660 Mm., o 80 delším než *Níl*, o 180 delším než *Jangce*, pak *Marañon* (570 Mm.) pak *La Plata*, *Orinoko*. — *Pořítel* největší zabírá *Marañon* (48.000 [ ] Mm.), $\frac{1}{4}$ jižní *Ameriky* i jest největší na vsí zemi, značně větší než *Nálské* (toto 40.000 [ ] Mm.), o dobrou polovici větší než *Obské* (toto 30.000 [ ] Mm.), největší pořítel zabírá *Missisipi* (33.000 [ ] Mm.), pak *La Plata* (= *Ob-skému*); pak *Makencie* (o málo menší než *Povolží*, toto 18.500 [ ] Mm.). — *Oumori* největší zabírá okean *Atlantský*, mnohem větší než oba ostatní oceany *dohromady*. — *Jezera* drží: *Všech 5 Kanadských* (2513 [ ] Mm.) skoro jen $\frac{1}{4}$ co *Kaspické* (toto 4630), *Hořejší* samo (337 [ ] Mm.) 4krát větší než evr. *Ladoga* (toto 202 [ ] Mm.), největší říční jezero na vsí zemi.

úhly.

Poznámka.

Výměry:

a) vývod

b) pořítel

c) *oumori*.

Řeky americké
přirovnány k ř.
St. Světa:

Řeky americké, přirovnány k řekám Starého Světa, jeví se úhrnem *většími* a více rozvětvenými, *ovlažují* půdu vydatněji, tekouce hlavně širými nížinami řinou *spádem* velmi povlnným, že lodě po nich pohodlně a do vnitř země projíždějí. Vnitřek širé vlny Maraňonské, hustými pralesy (Selvas) pokryté, poznávají cestovatelé jen po řekách Maraňonských na lodích se plavíce.

● p o d n e b í.

167.
Jak teplo je?

V Americe jest v rozdílných krajinách velmi *rozličně teplo* a to z *příčiny*, že ona prostírá se 4 *rozličnými pásy* a jest velmi rozličně *vyvýšena*. *Nejhorčejší* podnebí je v krajinách rovníkových nízkých, *nejstudenější* na záp. břehu Grönlandském v průlivu *Smitově* a *Kennedy*. V horkém zeměpáse americkém pak není tak horko jako v africkém, poněvadž moře a hojně řeky je zmírňují. *Jižní* Amerika ležíc větším dílem v pásu horkém má podnebí horčejší než severní.

Mnoho-li pršek
padá?

Pršek padá skoro ve vši Americe *hojně* a to z *příčiny*, že 1. je na mnohých stranách obklopena *mořem širým*, z něhož častá mračna přilétají, 2. má mnoho nížin a velmi málo vysokých rovin, *mnoho řek* a *lesů* a žádné skoro pouště. Velehojná vláha pak působuje, že *rostlinstvo* mocně bují skoro po vši Americe, *nejmocněji* pak v pásmě horkém. Selvy *Brasílské* nejen velkými stromy se nesou, nýbrž stromoví samo obklíčeno a porostlo jest úponkovitými rostlinami, že jest houští neproniknutelnou.

Jak zdravo jest?

Na nízkých březích horkého pásu je podnebí příliš horké a nezdravé, lidé plemena bílého stonávají tu často *žlutou zimnicí*, ostatně je podnebí zdravé.

Zeměpis oběanský.

Kolik obyvatel?

Amerika živí 86 mill. lidí. (*Severní Amerika* živí 60 mill. obyv., *jižní Amerika* 26.) — *Vypočteme* 1. koliký díl *lidstva*, 2. *lidnatost* na 1 □ Km., 3. kolikrát více *Evropa*.

Úlohy.

Přehled států amerických.

168.
Dánsko.

V Sev. Americe. — *Dánsko* osadilo (z blízkého Islandu) jižní díl studeného ostrova *Grönlandu* hlavně na teplejším břehu západním.

Britsko.

Britsko zabralo *souostroví* arktické (na z. od Grönlandu), *pevninu* od sev. břehu na jih až k jezerům *Kanadským* a 49té rovnoběžce, na z. až k hoře *Eliášově* a částečně až k Tichému oceánu, *Nový Foundland* a *Bermudy*; osadilo však z rozsáhlých a chladných těch zemí

hlavně jen končiny nejjihnější a nejteplejší, totiž Kanadu u jezer po ní nazvaných, a břehy přímořské k Britsku obrácené. Největší město (*Montréal*) Montreal, velkoměsto na ostrůvku uprostřed řeky sv. Vavřince.

Unie čili *Spojené státy* severoamerické zabírají jižní polovici pevniny severoamerické, od Ameriky Britské na jih až k ústí řek Rio del Norte a Colorada a k oběma zálivům, do kterých ty dvě řeky se ústí, a severozáp. cíp od hory Eliášovy až na konec Aljašky. Hl. město (*Washington*) Washington skoro uprostřed mezi Floridou a N. Skotskem, u ř. *Potomaku*, přitékající z horstva (*Allegheny*) Alleghany-ského, tam kde ústí se do dlouhého chobotu mořského.

Unie:

hl. město,

města.

Největší město v Unii jest (*New-York*) New-York (1½ mill. obyv.) od Washingtonu na sv. na břehu okeanském, při ústí ř. (*Hudsonu*) Hudsonu nedlouhé, ale široké. *Filadelfia* (mezi oběma řečenými městy), u chobotu okeanského. (Ch = S) *Chicago* u jižního cípu Kanadského jezera (*Michigenského*) Michiganského. *Sv. Ludvík* při ústí Missourském, *N. Orlean* v deltě Missisipské.

V Střední Americe. — O veleúrodnou západní Indii rozdělilo se 6 států evropských, jen ostrov *Haity* Američanům ponechajíce. Na něm 2 státy: totiž republika černošská *Haity* a republika míšenecká *St. Domingo*. Britsko zabralo Bahamy, Jamajku a některé Malé Antily, Španělsko největší ostrov Kubu a ostrov Portoriko. O Malé Antily rozdělily se *Francie*, *Nizozemsko*, *Dánsko* a *Švédsko*. — Města: *Havana* na ostrově Kubě u průlivu Floridského. *St. Domingo* na již. břehu Haitiském, nejstarší evr. město v Americe.

169.
V Záp. Indii:

Domácí státy.

Osady.

Republika (x = ch) *Mexická* zabírá pevninu od Unie na jih až do polovice půlostrova Yukatanu, od zálivu Kalifornijského až k Mexickému. Hl. m. *Mexiko* na vysoké planině Mexické od sopky *Popokatapetlu*, na sz. *Vera-Cruz*, přímořské město (Atlantské).

Na pevnině:
Mexiko.

Pět republik *Středoamerických* zabírají úzký pruh pevniny americké od Mexika až k Panamské šíji.

5 republik.

Státy Jihoamerické. — Tři státy evropské drží osady v Jižní Americe a to pobřeží *Guianské* od ústí řeky Orinoka až skoro k šířce ústí Maraňonskému: *Britsko*, *Nizozemsko* a *Francie*, tato díl nejmenší, Britsko největší (skoro tak velký jako ostrov *Velká Británie*).

170.
Osady.

Brasilské císařství zabírá největší díl velerozsáhlé lesnaté nížiny Maraňonské a skoro všecku hornatinu Brasilskou, skoro polovici Jižní Ameriky. — Hl. m. *Rio* na břehu mořském u obratníku kozorohova, největší Jihoamerické (nad 400.000 obyv.). *Bahia* severněji na břehu mořském.

Brasílie.

Republiky tropické zabírají území od Panamy na jih až k jižnímu tropu (kozorohovému) a od Guiany a Brasílie na z. až k Tichému oceánu, prostoupeny hlavně nejvyššími Kordillerami. 1. *Venecuela* od Britské Guiany na z. až k velehorstvu *Sv. Marty*, hl. m. *Karacas* uprostřed sev. břehu, naproti ostrovu Portoriku. 2. *Nová Granada* zabírá

Republiky tropické.

šiji Panámskou a zabíhá na jih až za rovník; hl. m. *Bogota* na vysočině skoro uprostřed republiky. 3. *Ekuador* ještě částečně pod rovníkem č. ekvátorem, od něhož jméno má, neširoká; hl. m. *Quito* na vysočině po něm nazvané, z níž ční věčnosněžná velehora *Čimboraso*, od *Quita* na jih. 4. *Peru* zabírá pobřeží dlouhé ale vysokoskalnaté; hl. m. *Líma* na vysočině, skoro uprostřed pobřeží. 5. *Bolivia* zabírá nejkratší část břehu mořského i zabíhá nejdále do vnitř země; hl. m. (*Cukysalca*) *Chuquisaka* na vých. svahu *Kordiller*-*ském*. — *Nejmenší* z 5 tropických republik jest *Ekuador*, ale přece ještě v něco větší než naše říše (tato 8240 □Mm.), *největší* *Bolivia*, dobře 2krát tak velká jako naše říše.

Jak veliký?

Státy kromě-tropické.

Státy *kromě-tropické* zabírají Ameriku od jižního tropu na jih až k *Patagonii* (v níž není států spořádaných) a jsou 4 republiky: 1. (Ch = C) *Chili* zabírá úzký záp. svah *Kordiller*ského až k oceánu, od *Bolivia* až tam, kde západní pobřeží počíná rozkládati se v ostrovy. Hl. m. *S. Jago* (= sv. Jakub) skoro uprostřed země. 2. *Uruguaj* od širokého ústí *la Platského* na s., zabíhá na z. ohraničena řekou, po níž jméno má; hl. m. *Montevideo* na břehu jižním. 3. *Paraguaj* mezi řekou *Paraguajem* a *Paranou*; hl. m. *Asunción* u *Paraguaje*. 4. *Argentina* mezi řekami třemi republikami zabírá hlavně travnaté pampy *la-Platské*; hl. m.

Jak veliký?

Buenos Ayres na břehu naproti *Montevideu*. — *Nejmenší* z republik *kromětropických* jest *Paraguaj* (skoro 8 × *Čechy*), *největší* *Argentina*, mnohem větší než všechny 3 ostatní *dohromady*.

Úlohy

1. Který jediný americký stát jest *vnitrozemským*. 2. Které státy při kterém *oceánu* leží. 3. Které *vysočiny* a *nížiny* ten který stát zabírá. 4. Které části zabírá *Britsko*?

171. Výměry:

Státy americké:		Osady evropské:	
	□Mm. mill. obyv.		□Mm. mill. obyv.
I. Severoamerické:		<i>Švédsko</i>	0.2 (3.000)
<i>Unie</i>	99.888 40,	<i>Nizozemsko</i>	1.200 $\frac{1}{2}$,
II. Středoamerické:		<i>Francie</i>	1.245 $\frac{1}{2}$,
2 <i>Haity</i>	726 $\frac{2}{4}$,	<i>Španěly</i>	1.280 2,
5 <i>Středoamer.</i>	4.528 2 $\frac{3}{4}$,	<i>Dánsko</i>	2.470 (60.000),
<i>Mexiko</i>	19.726 9,	<i>Britsko</i>	95.000 6,
		<i>Úhrnem</i> 101.195	7 $\frac{1}{2}$.
III. Jihoamerické:			
<i>Paraguaj</i>	1.470 $\frac{1}{3}$,	<i>Venecuela</i>	10.444 1,6,
<i>Uruguaj</i>	1.810 $\frac{1}{3}$,	<i>Peru</i>	13.000 3,2,
<i>Chili</i>	8.260 2,	<i>Bolivia</i>	15.888 2,
<i>Ekuador</i>	6.488 1,8,	<i>Argentina</i>	20.800 1,8,
<i>N. Granada</i>	8.800 2,9,	<i>Brasílie</i>	85.160 10.

Úhrnem jak veliký? největší,

Celá Amerika drží 414.000 □Mm. Ze států amerických *největší* jsou 3: *Britsko*, pak *Unie* a *Brasílie*, z nichž každá z *pro svých dvou* zabírá dohran $\frac{1}{3}$ vsí Ameriky, *dohromady* $\frac{2}{3}$, takže všem ostatním státům (a zemím nezřizovaným) jen $\frac{1}{3}$ zemědilu amerického vybývá. — Z evropských států zabírá nejvíce *Britsko*, mnohem (15krát) víc než všechny ostatní *dohromady*. Ze států *amerických* nejvíce země zabírá

z evropských, z amerických.

Unie a Brasilie, pak Argentina a Mexiko (každý 3krát tolik co naše říše), pak Bolivia a Peru (každý 2krát tolik co naše říše).

Vypočteme, kolik % celé Ameriky zabírá který z 5 největších států.

Úlohy.

O obyvatelstvu.

Počty. — V celé Americe žije 86 mill. lidí. Z těch nejvíce v *Unii* severoamerické, skoro $\frac{1}{2}$ (40 mill.), ale jen v ní více než v naší říši. Pak nejvíce v *Brasilii* (10 mill.) a v Mexiku (9 mill.). V těch 3 státech dohromady dobré $\frac{2}{3}$ všech Američanů. V největším státě americkém (*Britském*) žije jen tolik obyv. co v Čechách (nad 5 mill.), ač jest skoro tak velik jako celá Evropa. — Vypočteme kolik % Američanů tyto státy mají.

172.
Kolik obyvatelů jest?

Ve vsi Americe žijí průměrně 2 lidé na 1 □Km., ale v rozdílných státech rozdílně hustě, zvláště pak v rozdílných krajinách velmi rozdílně hustě; nejhustěji v nížině Atlantské naproti záp. Evropě položené, velourodné a výborně vzdělané, a v *Západní Indii*, kterou Evropané, Ameriku našedše, nejdrívě osadili.

Úlohy.

Jak Amerika lidnata jest?

Státy americké jsou namnoze republikami, monarchií jest jen císařství *Brasilské*. Republiky upravují své zřízení dle *Unie* Severoamerické, kteráž jest republikou na vší zemi největší.

Jak státy americké zřizovány jsou?

Národopis. — Američané jsou 3 plemen: bílého, rudého a černého, pak smíšenci. Nejvíce jest Američanů bílých (60 mill. č. > $\frac{2}{3}$ Američanů); nejméně rudých č. *Indiánů* (2 mill.). — (Viz v *Martinákově* čítance pro II. třídu č. 104. „Indiáni“ a v *Bartošově* čítance pro I. tř. č. 54., 57., 61. „Eskimáci.“)

173.
Kterých plemen Američané jsou?

Indiáni jsou původními obyvateli americkými, neb ještě před 400 lety v Americe jen *Indiáni* obývali, Evropané pak a černoši Ameriku ani neznali. Roku 1492 Evropan *Kolumbus* na loďkách pluje Ameriku nalezl. Od toho času stěhovali se tam a stěhují Evropané. S počátku Evropané dělali si z *Indiánů* otroky a nakládali jim ukrutně, až hynuli, že jich do nynějška pouze asi 2 mill. zbylo. Později dováželi si Evropané do Ameriky *černošky* z *Afriky*, aby jim místo hynoucích *Indiánů* otročké služby konali, a ještě dosud dovážejí je někteří podloušní obchodníci.

Odkud které plemě jest?

Míšenci jsou hlavně trojí:

mestlcové, lidé, jichž 1 rodič je bílý a 1 rudý;
mulati, „ „ 1 „ „ „ a 1 černý;
zambové, „ „ 1 „ „ rudý a 1 „

Jakí míšenci jsou?

Indiáni čili *Rudí* různí se v několik set národků, z nichž každý svým jazykem mluví, mnohý z nich celý jen z málo set lidí záleží. Nejznámější národkové *indiánští* jsou: *Eskimáci*, obývají na ostrově *Grinlandu* a v nejsev. krajinách sev. Ameriky, obývajíce v krajinách nejchladnějších jsou nejméně *rudí*; *Aztekové* stavěli v Mexiku již dříve, než Evropané tam přišli, města, nyní zatlačeni jsou do hor mexických; *Karajbové* obývají v pohoří *Orinockém*; *Botokudí* v *Brasilii*, jsou národ noční;

Jak *Indiáni* se ržní?

Patagonci obývají v jižním cípu jižní Ameriky. Někteří tito národové žijí v ustavičném nepřátelství s bělochy.

Jak běloši se
různí?

Bílí přistěhovali se z Evropy hlavně z krajín přímořských, naproti Americe položených, a náležejí hlavně k národnostem západoevropským, i jsou tedy zvláště: *Angličané, Francouzové, Portugalci, Španělové, Galové, Němci, z ostatních* národů evropských je tam lidí velmi málo, ze Slovanů skoro jen Češi (asi 20 tisíc).

Kterými jazyky
mluví?

V severní Americe *mluví* nejvíce *anglicky*, v střední Americe a na západním pobřeží jižní Ameriky nejvíce *španělsky*; v ostatní jižní Americe nejvíce *portugalsky*. Asi polovice Američanů umí *anglicky*.

174.

Kterých náboženství jsou?

O náboženství. — *Pohany* jsou již jen Indiáni asi s polovice (ale dříve, než přistěhovali se do Ameriky Evropané, byla všechna Amerika pohanská). *Israeliti* jest jen 100.000 (méně než v Čechách). *Křesťané* američtí jsou většinou evangelíci rozdílných vyznání, pak *katolíci*; Severoameričané (Angličané a Němci) jsou většinou evangelíci, obyvatelé střední a jižní Ameriky (Francouzové, Portugalci a Španělové) jsou většinou katolíci, tedy *všec* drží se bílí národové těch vyznání náboženských, které který z Evropy přinesl.

Všec:

175.

Jak Američané živnostmi se různí?

O živnostech. — Američané různí se živnostmi v národy kočovné a usdlé.

I. *Kočovnými* jsou skoro všichni národové *indiánští*, i žijí se hlavně lovem. *Eskimáci* žijí se nejvíce *rybolovem* a *houbou*; *ostatní* Indiáni obývají uvnitř pevniny americké, *střelí bůvolu* a jinou zvěř, někteří v horkém pásu bydlící (na př. *Botokudi*) žijí se *plodinami rostlinnými*, jako ovocem palmovým a j. — Viz v Martinákové čítance pro III. tř. č. 28.: „*Lov bůvolů v sev. Americe.*“

II. *Usdlými* jsou *všichni* obyvatelé mimo Indiány a žijí se podobně jako Evropané, totiž:

1. *Plodin* dobývají; Amerika je *plodinami bohatá*; zvláště pak poskytuje z říše *nerostné*: *mnoho zlata* (nejvíce v Kalifornii), *uhlí kamenného* a *petroleje*; z říše *rostlinné*: velmi mnoho *bavlny, cukrovky, kávy, tabáku, barvicích dřev* a j.; z říše *živočišné*: jsou tam veliká stáda *zdivočilého koňstva* a *skotu* (bůvolů).

2. *Průmysl* je slabší než v Evropě, *nejlepší* je v krajinách mezi Kanadskými jezery a Atlantským mořem, v kterých vyrovnává se průmyslu evropskému,

3. *Obchod* děje se do Evropy, i *vyvážejí* z Ameriky hlavně *plodiny* a *dovážejí* z Evropy *průmyslové výrobky*.

176.
Největší města americká.

Největší město americké (Nju-) *New-York*, v němž žije (připočte-li se k němu město [Bruklajn] Bróoklyn, blízko ležící) 1½ mill. obyvatelů. Úhrnem jest asi 25 velkoměst. Po *New-Yorku* skoro 700.000: *Filadelfia*, nad 400.000: *Rio*, nad 300.000: *St. Louis, Chicago*.

1. Opakujeme o *vodstvu* americkém a vytkneme, které državy které moře oblévá a které državy která řeka protéká. 2. Vytkneme, které státy prostupují *Kordillery*. 3. Které državy probíhá *poledník* 310°, které probíhají *rovnoběžky* 40° sev., 50° sev., 40° již. a které *rovník*? 4. Kterými většími městy *cestovali* bychom po suchu z New-Yorku do Limy? 5. *Vyměříme* vzdálenost a) z *New-Yorku* do Filadelfie, na ostrov Kubu; do Panamy; b) z Ria do Montevidea, do Panamy.

Úlohy o celé Americe.

A u s t r a l i e.

Zeměpisná poloha.

0 poloze. — Australie leží *na polokouli* záp. i východní, pevninou pouze na západní, rozkládá se hlavně mezi Asií a Amerikou, Asií *nejblíže*, od Evropy *nejdále*.

177. Kde leží?

Část *nejzápadnější* jest západní břeh pevninský, *nejvýchodnější* ostrov Salaz y Gomez naproti jižní Americe, nedaleko jižního obratníku, *nejsevernější* souostroví (*Sandvičské*) *Sandwichské* naproti severní Americe u severního obratníku, *nejjižnější* souostroví *Novo-Seelandské* na jv. od pevniny.

Nejkrajnější části?

1. *Vyměříme* vzdálenost a) N. Guiney od Moluckého ostrova *Ceramu*, b) pevniny australské od asijského ostrova *Rotti*, c) od pevniny asijské. 2. Určíme zeměp. *polohu*; 3. v kterých *zeměpásech*.

Úlohy.

0 velikosti. — *Australie* drží skoro 89.000 □ Mm. (určitěji asi 88.700) skoro o 11.000 méně než Evropa, ale rozkládá se četnými ostrovy na *prostoru* větším. — 1. Vypočteme, koliký díl souše. 2. Vyměříme měřítkem největší délku pevniny australské.

178. Jak velika?

Úlohy.

Č l e n o p i s.

K Australii čítáme *velmi mnoho ostrovů* i nazýváme je souborně *Okeanie*; leží od pevniny hlavně na severu a na východ. *Pevnina* australská, také *Novým Hollandskem* nazvaná, rozčleňuje se jen u 1 větší *půlostrov*, York (na s. naproti N. Guinei), ale i ten jen na 2 stranách mořem obtočen, i jest tedy málo členitá, skoro celá *trupem* (jako pevnina africká a jihoamerická).

179. Kolik ostrovů k Australii čítáme? Jak pevnina se rozčleňuje?

Ostrovy drží celkem na 12.400 □ Mm., *největší* ostrov jest N. Kvinea, drží 7.500 □ Mm., větší jest než všechna ostatní *Okeanie*, (tak velká jako všechny evropské ostrovy dohromady). — Kolik drží *pevnina*, koliký díl celého zemědlu zabírají *ostrovy*?

Jak veliky?

Úloha.

Okeanii *dělíme*, bychom ji snáze přehlédi, v 4 *ostrovní skupiny*, kteréž slují: 1. *pevninská* obsahující ostrovy blíže pevniny ležící. 2. *Melanésie* (*melas* = tmavý

Jak Okeanii dělíme?

a *νησος* = ostrov, poněvadž na nich obývají lidé pleti tmavší než na ostatních). 3. **Mikronésie** (*μικρός* = malý, poněvadž skupina ta ze samých *drobných* ostrovů záleží). 4. **Polynésie** (*πολύς* = mnoho, poněvadž skupina ta z velmi mnoha ostrovů záleží).

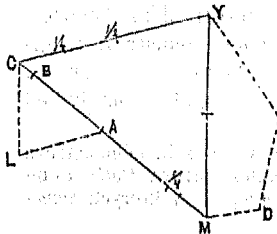
Ostrový pevninský.
Tasmanie.
Melanésie.

1. Ostrovy *pevninské* jsou mimo jeden větší, Tasmanii, malé. *Tasmanie* leží od jihových. cípu pevninského na jih. 2. *Melanésie* zabírá ostrovy *severovýchodní*. *Nová Guinea* a mnohé menší ostrovy na jv. až končí ostrovem *Novou Kaledonií*, jenž v témž směru se táhne a mnohými korálovými ostrůvky a úskalími obklopen jest. *Střední* skupina Melanésijská sluje souostroví *Salamonské*.

Mikronésie.

3. *Mikronésie* rozkládá se od N. Guiney na s. a na sv., *Magelanovo* souostroví *nejsevernější*, velmi roztroušené,

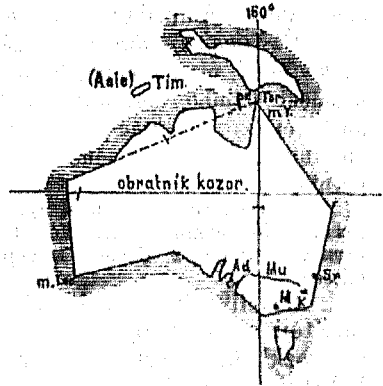
Výkres 54.

$$CY = MY = BM$$

$$CL \neq LA = \frac{1}{2} BM$$

Výkres 55.

Výkres 54. a 55. Měřický rozbor pevniny australské.

až skoro k Japonským ostrovům, *nejčetnější* **Karoliny** na sv. od N. Guiney, *nejvýchodnější* **Maršalovy** částečně pod rovníkem.

Polynésie.

4. *Polynésie* záleží z ostrovů ostatních; *nejjižnější* a zároveň *nejzápadnější* z nich jest velké dvojostroví **Nový Seeland** (značně větší než evr. ostrov Velká Britanie); *nejsevernější* souostroví (*Sendulč-*) **Sandwichské** pod sev. obratníkem, jehož největší ostrov *nejjižnější* jest a *Havaii* sluje, *nejvýchodnější* ostrůvek **Salez y Gomez**. Mezi těmito třemi mezníky roztroušeno několik drobnocitrovných skupin, různé jmenovaných; skoro uprostřed četná skupina, nazvaná **Paumotu** (= ostrovné mračno, jinak *Nízka* č. *Nebezpečné*, neb *Parlové* ostrovy). Jmenujme ještě několik souostroví a) *Polynésských*, b) *Mikronésských*, c) *Melanésských* z mapy, a *vytkneme, kde leží*.

Úloha:

K o r o p i s .

Ostrov *Tasmanie* pne se vysočinou středohorskou. *Nová Guinea* jest nám uvnitř ještě neznáma, ale lodníci vidouce na ní strměti vrcholy i v horkém tom pásu věčným sněhem se lesknoucí, soudí právem, že jest ostrov ten hornatinou velehorskou. Hornaty jsou i ostatní ostrovy *Melanésské* a částečně sopečny. *Nový Seeland* zdvihá se velehorami namnoze sopečnými; zvláště na ostrově jižním pne se podél západního břehu pohořím, z něhož nejvýše strmí hora (Coo = Ku) *Cookova* (nad 4000 m.). Ostrovy *Sandwichské* strmí z moře horami sopečnými, nejvýše, největší jich ostrov *Havaii*, horou *Mauna Kea* nazvanou (nad 4200 m.), kteráž jest nejvyšší ve vší Australii (dosud známé). Z ostrovů ostatních pnou se ještě některé vysoko, ale ostrovy *Nizké* a mnohé jiné jsou jen *nízkými koralovými* výspami.

Úhrnem vynikají ostrovy australské hlavně dvojím způsobem z moře: skoro polovic jich jsou útvary *koralovými*, které jen nízko nad hladinu mořskou vyčnívají a více než polovic jich vyniká půdou *horskou*, namnoze sopkami velehorskými.

Pevnina australská pne se z moře pobřežím dílem pahorkatým, dílem hornatým, uvnitř rozkládá se hlavně rovinami nízkými neb nevalně vyvýšenými. *Nejvýše* zdvihají se středohory v jihových. krajinách podél břehu: *Modré Hory*, a jižněji *Australské Alpy*, tyto strmí nejvýše horou *Košciuszkovou* (skoro 2200 m.). Úhrnem pne se pevnina mnohem níže než některé ostrovy, skoro jen do *poloviční* výše ostrovné *Key*.

M. : hora *Košciuszкова* 4200, na *Nové Guinei* nad 4000, h. *Cookova* 4022, *Mauna Kea* 4250.

V o d o p i s .

Australii oblévají jen dva *ocean*y *Indický* a *Tichý*. *Indický* okean zalévá se do pevniny na j. jen nehluboko dlouhým zálivem *Australským*, hlouběji malým zálivem *Spenserovým*; na s. rozčleňuje se v moře *Harafurské*, které zálivem *Karpentarským* mezi půlostrov *Yorský* a trup pevninský se zalévá, a průlivem *Torressovým* s *Tichým* okeanem souvisí. *Tichý* okean oblévá nesčíslné ostrovy australské, část jeho mezi pevninou a *Melanésií* sluje mořem *Koralovým*.

Na rovinaté *pevnině* australské rozlévá se mnoho jezer, menší z nich za suchého počasí namnoze vysychají. Největší rozkládají se poblíže zálivu *Spenserova*, nejbližší jezero *Torrens*. Některé koralové australské

180.
Ostrovy.

Úhrnem.

Pevnina.

Výměry.

181.
Moře.

Jezeru :

ostrovy zavírají velká jezera, zvláště ostrovy, jimž atoly říkají. Atol obkličuje velké jezero, klidné i za bouřného vlnobití mořského, tak že sám vyhlíží jen jako kruh na moře položený.

Řeky.

Největší australská řeka jest (Měre) Murráj, pramení se na úpatí alpské hory *Košciuszkovy* (nedaleko Tichého okeanu), pije mnohé pobočky, které z hor pobřežních vody sbírají a ústí se do limanu (do okeanu Indického), jest asi jako evropský Dněpr velka, ale pro plavbu nedůležitá, poněvadž před ústím do bahen se rozlévá. *Ostatní* řeky jsou mnohem menší, některé za suchého počasí přestávají téci. Na ostrovech Seelandských prýští se *horké prameny* vedle sopečných hor.

● p o d n e b í.

182.

Jak je teplo
v pásu
a) horkém,

Teplo v *horkém* pásu australském není tak horké jako v africkém z příčiny, že větry z moře volně vanou do země; na pevnině je horko suché a tedy citelnější než na ostrovech, kde vlhké passaty horko valně mírní. V pásu *mírném* panuje podnebí přímořské, zdravé, rostlinstvu velmi příznivé. *Počasí roční* střídají se v jižnějších krajinách mírného pásu 4, jako u nás, jen že zima tehdy, když u nás je leto atd., v ostatní Australii střídají se jen 2 počasí. *Pršek* je v celé Australii dost. *Větry* nebývají tak prudky jako v Indii. *Vůbec* je podnebí Australské člověku *zdravé*.

b) mírném?
Jak počasí se
střídají?

Pršek a větrů:

Vůbec:

Přehled států australských.

183.

I. *Z evropských států* zabralo Britsko celou pevninu, souostroví *Novo-Seelandské*, *Tasmani* a souostroví *Fidžské*.

II. *Osady Francouzské*: Souostroví *Nová Kaledonie*, souostroví *Společenské*, na jz. od souo. Paumotu.

III. *Osady Španělské*: souostroví *Marianské* (na blízku ostrovů Filipských).

IV. *Osady Nizozemské*: záp. pobřeží *Nové Guinei* (na blízku ostrovů Moluckých).

V. *Osady Severoamerické Unie*: souostroví *Union* na sz. od souostroví Paumotu.

VI. *Království (Sendvičské)* Sandwickské (menší než Morava) má 70 tisíc obyv. malajských, křesťanských, vzdělaných. Jest to jediná *spořádaná država malajská* v Australii. Hl. město Honolulu na ostrově Oahu, důležité je pro plavbu lodí z Ameriky do Austrálie a do Asie plovoucích, a tím užitečno obchodu námořskému ve Velkém okeanu se pohybuje.

VII. *Nespořádané obce* Malajů nevzdělaných neb málo vzdělaných, na př. na *Nové Guinei*; na souostroví *Karolinském*, *Maršalově* a j.

1. Na kterou stranu od *Nové Kaledonie* jest které to jmenované souostroví? 2. V kterém *zeměpásu* které? 3. Která souostroví nenáleží cizím osadníkům?

Úlohy.

□ Mm.: Španělsko 83, Francie 83, Sandw. království 197, Britsko 80.000.

Výměry:

Úhrnem zabírá *Britsko* největší díl zemědělu australského ($\frac{9}{10}$), ostatní 3 evropské státy jen malé částky, taktéž Unie Severoamerická. Království *Sandwichské* (ač samo menší než *Morava*) zabírá v *Australii* území větší než všechny evr. státy dohromady (kromě *Britska*).

Úhrnem zabírá: Britsko, ostatní.

Největší město australské jest (*Melbörn*) *Melbourne*, zcela evropsky zařízení, má 200.000 obyvatel. Kromě toho jsou ve vší *Australii* jen 2 velkoměsta (ey = y) *Sidney* a (*Edlíd*) *Adelaide*.

Největší města.

○ obyvatelstvu.

Všecka *Australie* žíví $4\frac{1}{2}$ mill. obyv. (méně než Čechy); $\frac{2}{3}$ jich obývá na *ostrovech*, $\frac{1}{3}$ na *pevnině*, nejřídčeji obývají lidé uvnitř *pevniny*. — Vypočteme, kolik lidí obývá průměrně na 100 Km. a kolikrát méně než na *souši* vůbec.

184. Kolik je Australců? Úloha.

Australci jsou dle národnosti hlavně dvojí: domácí a přistěhovalí. *Australci domácí* jsou plmenem *malajského*, přistěhovalí jsou *Číňané*, nejvíce však *Evropané*, mezi *Evropany* nejvíce *Angličané*. Domácích je posud více než přistěhovalých.

Kolikeri jsou ale národnosti?

Celé *hnědé* čili *malajské* plémě dělí se ve tři čeledi, kteréž jsou: 1. *Alfurové*, obývají na *pevnině*; 2. *Pelagičti* *negři* (černoši) mají nejtmaší pleť ze všech *Malajů*; obývají v *Melanésii* (č. na *ostrovech tmavých*) a jsou i tvarem obličejů a hustými černými vlasy černošům podobní. 3. *Malajové* ostatní *polynésští* jsou nejpěknějšího mezi *hnědými* vzrůstu a tváře bílým nejpodobnější. *Hnědých* celkem obývá, zvláště na *pevnině*, a přistěhovalých *přibývá*.

Jak hnědé plémě se dělí?

Bílí v *Australii* jsou všichni *křesťany*; *Malajové* jsou ještě většinou *pohany*, ale přece již mnozí jsou pokřtěni a *missionáři* křesťanští ustavičně horlivě kážou pohanům náboženství křesťanské.

Kolikeri jsou dle náboženství?

O *živnostech*. — *Malajové* jsou ještě většinou nezdělaní a žíví se nejvíce *lovem* ryb a zvíře a některými rostlinami, zvláště ovocem *palmovým*; někteří *malajští* národkové jsou ještě *lidožrouti*, i jedí nejraději maso lidí bílých.

Jak se žíví?

Evropané a vzdělaní *Malajci* žíví se takto: 1. *těžší plodiny*; a) *nerostné plodiny*: zvláště mnoho *zlata*; b) *rostlinní a živočišné plodiny*; v *horkém* zeměpásu daří se *kokosové* i jiné *palmy* a dávají hojnost ovoce (na př. 1 *kokosová palma* ročně až i 400 *ořechů*); v moři jest mnoho *korálových útesů* i ostrovů. *Australie* má mnohé rostliny a zvířata *rozdílná* od rostlin a zvířat zemědělců ostatních, na př.

ptáci australští nezpívají, ale mnozí jsou z nich velmi krásným peřím ozdobeni, *stromy* australské, nezelenají se, ale mají listí barev jiných a trvalé, každoročně kůru odvrhující; Australie neživí *velkých dravců*. — Evropané stěhující se do Austrálie nasadili tam *plodiny evropské*, jako: koně, dobytek hovězí a skopový, pak víno, obilí a j. a plodiny ty *daří* se tam výborně.

2. *Průmysl* jen v městech a jen po skrovnu.

3. *Obchod* s Evropou je čilý; *vyváží* plodiny, zvláště mnoho vlny, a *dováží* výrobky průmyslové. Na pevnině jsou u větších měst vystavěny již také *železnice* a *telegrafy*, ostatně však *moře* dělajíce mnohé zálivy a přístavy nejlepším jest spojovacím prostředkem.

Úloha.

Vyměřme na mapě, jak daleko jest z Melbourne do Sidneje, do Honolulu.

Popis států evropských.

A) Státy jihoevropské.

Státy Balkánské.

185.
Kde púlostrov
Balkánský se
rozkládá?

O zemi. — (Viz výkres 56.) — Púlostrov Balkánský *rozkládá* se od dolního Dunaje a Sávy na jih, až končí mysem *Matapanem* [M] jakožto ze tří velkých jihoevropských púlostrovů *nejvýchodnější*, *Asii* nejbliže (přilivem *Cařihradským* až na 1 Km.), od *Afriky* z nich nejdále.

Jak se rozčle-
ňuje?

Púlostrov Balkánský *vybíhá* z trupu evropského *územím širším* než kterýkoliv z ostatních púlostrovů evropských, ale dále mezi mořem *Jonským* a *Egejským* *súžuje* se a pak *rozčleňuje* se v púlostrovy i obklopen jest ostrovy tak hojně, že jest *nejčlenitějším* z púlostrovů nejen evropských, nýbrž všech pozemských. — 1. Určeme zeměpisnou *polohu* z mapy 2. *Jmenujme* některé Balkánské púlostrovy a ostrovy z mapy.

Úlohy.

Jak do výšky je
utvářen?

Púlostrov Balkánský jest *do výšky* tak velmi rozmanitě utvářen, jako do šíře a délky velmi rozmanitě jest rozčleněn; *vypíná* se skoro celý *vysočinou hornatou*. Hory púlostrova Balkánského *druží* se v mnohá *pohoří*, která různými směry se *rozbíhají* i *kříží*; z rozmanitých těch *směrů* vynikají však hlavně *tři*, které *rozbíhají* se od příkrého a divokého pohoří *Šarského* na sz., východ a jih.

Jak hory se
druží?

1. Na sz.

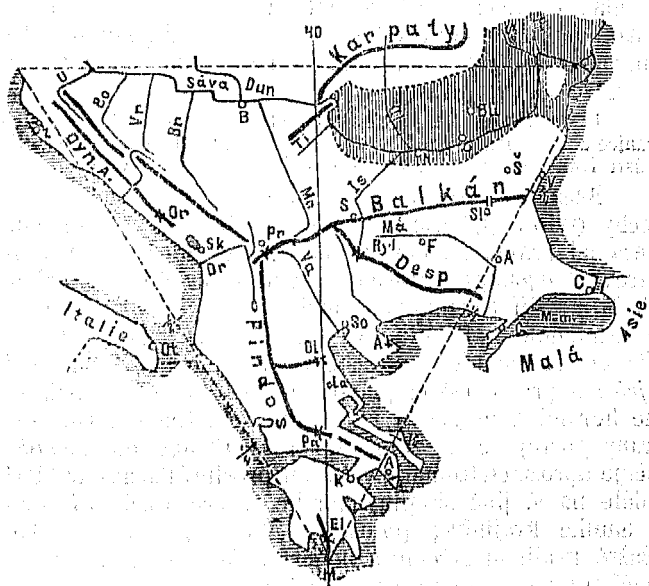
1. Směrem *severozápadním* postupuje hlavní středohorské pohoří Černou Horou, na její Dalmatsko-Turecké hranici *vypíná* se horou *Orjenem* [Or], dále po hranici Dalmatsko-Turecké Alpami *Dynarskými* [Dyn], za nimi pak několik pohoří dále do vnitř země se *vypíná*, některá s *Dynarským* pohořím *rovnoběžně*, některá *různo* se *rozbíhají* až za řeku Moravu k Dunaji, kdež jedno na-

proti *Staré Řšavě* na Karpaty přes Dunaj hleďí a s nimi jeho tok tu úzce svírá. 2. Směrem *na východ* postupuje hlavně lesnaté středohorské pohoří **Balkánské** až k Černému moři, pne se méně vysoko (asi jako Krkonoše), ale příkré, zvláště na stranu jižní, takže cesty přes ně jen několika *těsnými přesmyky* vedou, na př. přesmykem *Slivenským* (od města *Slivna* [Sl] na s.). Od západního Balkánu na jih strmí pohoří **Rylské**, krátké ale příkré a nejvyšší (kromě Olympu) v trupu půlostrovném, od něho pak na jv. postupuje mocné pohoří **Despotské** (č. *Rodope*) až skoro k ústí řeky *Marice*. 3. Od Šarského pohoří *na jih* do užší části půlostrova Balkánského postupuje uprostřed mezi oběma moři dlouhé pohoří **Pindos**, že jako páteř jeho těla patrně vyniká. Od Pindu odbočují

2. na východ.

3. na jih.

Výkres 56.

Rozbor Balkánského půlostrova.

mohutně některé *rozsochy* na obě strany, nejvelebnější však pohoří **Olympské** [Ol], nejvyšší na všem půlostrově Balkánském (skoro 3000 m.). Olymp vrcholky svými vysoko do mračen se hájí, i bájili o něm starověcí Řekové, že na velebných těch vrcholcích bohové bytují a mračny lidským zrakům se zastírají. Od Pindu na jih poun se ještě rozdílné hory i v samém půlostrově Peloponněsu ještě vysoké středohory se zdvihají, též *na ostrovech* řeckých, nejvýše na největším, na *Krétě* (*Aspra Vuna* v záp. cípu). Východy vrcholné m.: — Orjen 1900, *Aspra Vuna* 2450, Šarské hory až 2900, Ryl 2900, Olymp skoro 3000.

Moře: (z mapy). *Řeky:* Na severním kraji půlostrova Balkánského teče mohutný veletok **Dunaj** i pije mnohé po-
bočky z půlostrova vody sbírající, zvláště: a) po *pravé* straně:

Vodopis.
Dunaj,
pobočky.

Sávu (u m. Bělehradu), Moravu [Mo] přitékající od velehory Šarské, lsker [Is], jenž na velehoře Rylu se pramení a j., b) po levé straně: Karpatské řeky Oltu [Ol] ze Sedmíhradska vytékající, mocné pobočky Seret [Se] a Prut [Pr] z rakouské Bukoviny přitékající. Do Sávy tekou mocné pobočky: Una [U] na hranicích chorvatských, Vrbas [Vr] a Bosna [Bo], od níž země Bosenská jméno vzala, Drina pohraniční řeka Srbská. Kromě Dunaje teče na půlostrově Balkánském ještě mnoho jiných řek, ale všechny mnohem menší, největší z nich Marica, pramení se na velehoře rylské a sbírá vody z jižního svahu Balkánského a ze sev. svahu pohoří Despotského.

Do Sávy:

Marica.

Jaký vzduch vaně?

Na půlostrově Balkánském vane vzduch *teplejší* než v ostatní Evropě severnější, ale *méně příznivé* než na západnějších dvou půlostrovech jihoevropských a to z *příčin* hlavně dvou: 1. že jest půlostrov Balkánský od širého okeanu a proudu Golfského *vzdálenější*, má podnebí spíše vnitrozemské, drsnější, a 2. že jest velmi *hornat*, jest namnoze chladnější.

Úlohy.

1. *Opakuje* o státech Balkánských §. 99. 2. *Určeme* jich hranice a zeměpisnou polohu. 3. *Vyměříme*, jak daleko je a) z Kandie k ústí Dunajskému, b) z Carihradu do Athen a do Vídně.

186.

Jak velké jest?

Řecko. — Řecko jest úhrnem o málo menší než Čechy (tyto 520 □ Mm.). Země *rozčleňuje* se a) v Rumelii, která od hranic Tureckých na jv. se dlouží, b) v půlostrov Peloponnés (Moreu), který s Livadií jen úzkou (1/2 Mm.) šíjí Korintskou souvisí a sám ve 4 půlostrovy se rozčleňuje (jako dlaň ve čtyry prsty) a c) v *ostrovy*.

Jak se rozčleňuje?

Úhrnem rozčleňuje se Řecko *velmi*, ano ze všech zemí *nejvíce* a pro mořskou plavbu *nejlépe*. Do *výšky* pak se pne horami mnohými a rozmanitě rozloženými. Od sev. strany postupuje do země pohorský Pindos, od něho odbočuje uprostřed Rumelie věštbami proslulý Parnassos [Pa]

Jak se pne?

a dále na v. jiné skupiny horské, které rozdělují zemi ve mnohé krajinky; půlostrov *Morea* pne se vysoko, zvláště krajinou střední a pohořím, jež na jih vybíhají končí mysem *Matapanským* [M] (starý Tainaron), nejjižnějším do cípem celého půlostrova Balkánského. Země řecká *ovlažena* jest zálivy rozmanitými a řekami mnohými, ale vesměs malými i ovanuta vzduchem mírně přímořským, zdravým, ale v rozdílných výškách rozdílně teplým.

Jak ovlažena jest?

Jakým vzduchem ovanuta?

Místopis.

I. *Ostrovy Jonské*;

a) jednotlivé.

I. **Ostrovy Jonské** v Jonském moři. Korfú [st. Kerkýra] nejsevernější; hl. m. *Korfú*, naproti blízké pevnině Turecké, jest čilé obchodní město, universita, Thiaki [st. *Ithaka* Odysseem proslavená]. Kefallónia, největší Jonský ostrov, jenž také nejvýše se pne (skoro 1800 m.). Zante [st. Zakynthos], nejurodnější Jonský ostrov, že sluje „květinou Východní.“ — *Jonské* ostrovy jsou všechny *hornaty*, ale úrodný (vínem, fíky a olivou), velmi zalidněny, nejvíce nejurodnější *Zante*.

b) úhrnem.

II. *Egejské*

ostrovy;

a) jednotlivé.

II. **Egejské ostrovy** leží v moři Egejském. 1. Kerigo [st. Kythéra] mezi Peloponnésem a Kandii. 2. *Kyklady* leží od Kandie

na s. pohromadě (v kruhu = *ἐν κύκλῳ*): **Santorin** [st. Théra) skoro nejjihžnější, trpí mocnými zemětřeseními (jedno zemětřesení vyvedlo z moře nový ostrůvek). **Naxos** největší z Kykladů [v starověku říkali mu také *Malá Sicílie*]. **Paros** na z. od Naxu, v starověku lámali na něm pěkný mramor, ale nyní lomy ty již jsou vyčerpány. **Délos**, malý ostrůvek na s. od obou předešlých, dle báje rodiště Apollinovo, na něm dosud zříceniny nádherného Apollinova chrámu. **Syra**, na něm *Hermúpolis* na v. naproti Délu, největší město Kykladské (20.000 obyv.), bohaté obchodem. **S. Euboja** dlouhý a největší řecký ostrov podél Livadie, od níž jen úzkým průlivem (*Euripem*) oddělen jest. (Od času, co z něho přes průliv most vystaven jest, sluje také po italsku *Negroponte*.) Na ostrově málo bydlí lidí i živí se hlavně chovem dobytka. **Chalkis** město u mostu přes Euripos vystavěného. **4. Severní Sporady** na s. od Euboje málo jsou zalidněny, největší z nich sluje *Skyros*. — **Úhrnem** jsou řecké Egejské ostrovy hornatý, namnoze sopečný, částečně méně úrodný, největší (Euboia) nejméně úrodný.

b) úhrnem.

III. Peloponnesos (č. *Morea*, menší než Morava, tato 222□Mm.), vypíná se do výše středohorami mohutnými, nejvýše horou sv. Eliáše [El] (2400 m.), jež z prostředního jižního půlostrávku strmí.

III. *Peloponnes*: jak velik, jak se vypíná.

Mistra, město na z. od řeky *Euroty*, u níž tu zříceniny starověké slavné *Sparty*. **Malvasia** na vých. břehu, u něho výborné víno (malvaz) pěstují. **Navarin** [st. Pylos] na záp. břehu nejzápadnějšího půlostrávku jižního. **Patrás** u zálivu Patraského, zámožné obchodem. **Korinth** [K] u úzké šíje Korintské, má přístavy u obou moří k šíji přilehlých, ale obchod vede skrovný. U města na strmé skále hrad *Akrokorinth*, z něhož krásná šířá vyhlídka na okolní moře i země (i do Athén) se otvírá. **Nauplia** u zálivu po něm nazvaného na půlostrově Argolském. **Tripolicea** uprostřed Peloponnesu na rovince, sešlo od času, co přestalo býti sídlem tureckého pašeta. Nedaleko něho na s. zříceniny města **Mantiney**, u něhož zvítězil Thebanský vůdce Epaminondas nad Spartány.

místopis.

IV. Rumelia (č. st. Hellas). **Athény** [A] nedaleko moře na půlostrově Attice na záp. úpatí chlumu *Hymettu*, hl. město a největší celého království (50.000 obyv.) utrpělo velice i téměř všecko zboženo jest od Turků ve válce za svobodu, vzmáhá se od času, co sprostěno jest tvrdého tureckého panství. V starověku bylo nejvzdělanější na vsí zemi. Dosud zdobí město polozachované zříceniny starověkých krásných chrámů (*Zevův, Theseův*). Přístavné Athénám město sluje *Piraios* naproti ostrovu *Salamíně*. **Lepanto** [st. Naupaktos] u průlivu, jež po něm sluje a záliv Korintský s Patraským spojuje, u něho zvítězil španělský admirál princ Don Juan d' Austria slavně nad Turky (1571). **Missolungi**, tvrdá pevnost u zálivu Patraského, v něm bránili se bojovně za svobodu řeckou povstalci proti Turkům zvláště udatně a vytrvale. **Lamia** u zálivu po něm jmenovaného, jižněji na úzkém břehu dlouhý průsmyk **Thermopylský** (severou s východní strany mořem, se západní stěnami horskými), proslavený spartanským hrdinským králem Leonidou; dosud jsou tam sirné lázně (thermy).

IV. *Rumelia*. Místopis.

Řekové jsou potomci starověkého slavného národa řeckého, k němuž v středověku přimísili se částečně někteří jiní národové (zvláště Slované), jižto od s. se byli přistěhovali, i jsou *víry* pravoslavné, kteráž také řeckou sluje. Království jest konstituční, jeho sněm zasedá v Athénách, i *rozděleno* jest v 13 krajů (nomarchií). Nynější řecké království *povstalo* v tomto století, když Řekové proti tvr-

Obyvatelé: a) jaké jsou národnosti.

b) jaké víry,

c) jakého zřízení.

děmu tureckému panství povstali a nezávislosti tuhou válkou šťastně si dobyli (1821—1829).

Počty.

□Mm.: Řecko celé 501, Euboia 40, Peloponnés 214. — *Obyvatel* tisíc: Řecko celé 1460; Jonské ostrovy 252, Athény 50, Korfu 25, Hermúpolis 21, Patras 26, Nauplia 11, Piraíos 10. — 1. *Jmenujme* z mapy více hor, řek a měst. 2. *Vypočtíme* průměrnou lidnatost (na 1□Km.).

Úlohy.

Jak obyvatelé se žijí?

Obyvatelé žijí se **hospodářstvím**, ale ne tou měrou, jako v jiných zemích evropských, a to proto, že hornatá řecká země částečně jest neúrodná, a pak že obyvatelé od časů špatné turecké vlády dosud náležitě se nezotavili a nepovznegli. Z půdy teží méně obilí, ale hlavně *víno*, z něhož namnoze velmi chutné hrozinky lisují, pak olivu, *fíky* a jiné *jižní ovoce*, jehož i hojně vyvážejí. **Průmysl** si ještě nezvelebili, ale **obchodem** nejlépe prospívají. Obchodníky slavnou Řekové dosud velmi čilými jako v starověku, zvláště na ostrovech Jonských a na Kykladské Syře. Ovšem je země jejich sama podporuje, jsouc pro námořský obchod výhodně rozčleněna a zvláště na straně východní výbornými přístavy opatřena.

Jak jsou Řekové vzděláni?

Ú **vzdělání** Řekové dosud nedohonili vzdělanějších národů evropských, ač v starověku byli národem na veškeré zemi nad jiné jemně vzdělaným, ale od času co svobody si dobyli, pokračují bedlivě i zřídili si střední školy a 2 university (v Athénách a v Korfu).

187.
Černá Hora.

Černá Hora knížectví, jež samostatnost svou proti Turkům udatně uhájilo. Černohorci střeouce příkré a nepřístupné své hory bedlivě a hrdinsky, obývají v samých vesnicích a *živí se* hlavně chovajíce a pasouce dobytek na stráních horských pro obilí neúrodných. Kniže sídlí ve vsi *Cetyni* v opevněném klášteře. Země drží 44□Mm. (méně než rakouské Slezsko, toto 51), obyv. je méně než 200 tisíc (méně než v městě Praze).

Počty.

Jaká země jest?

Srbsko. Země pne se mnohými horami, hory zeleňají se listnatými lesy (hlavně dubovými a bukovými), údolí ovlažují mocné řeky; země nejúrodnější jest na rovině **Mačvé**, jež šfří se v severozáp. cípu, od ř. Driny na v. podél ř. *Sávy*. — **Bělehrad** [B] hl. město, v němž kniže sídlí, jest největší (27. t.) a nejdůležitější město srbské pro obchod domácí i zahraniční. V dějinách jest proslaveno několikerým obléháním, ješto vojskům záleželo velice na tvrdé pevnosti jeho. *Smederevo* a *Požárevac*, města blíže ústí Moravina. *Kragujevac* v prostřed zemi, v něm schází se srbský sněm.

Počty.

Úlohy.

Velikost 435 □Mm., 1¹/₃ mill. obyv., z těch 80% Srbů, 10% Rumunů, 10% jiných, hlavně cikánů. — 1. Vytkneme, s kterými zeměmi kde *hraničí*. 2. *Jmenujme* více hor, řek a měst z mapy. 3. *Vypočtíme* průměrnou *lidnatost* (na 1□Km.).

Jak obyvatelé?

Obyvatelé jsou hlavně **Srbové**, kteří se sousedními **Chorvaty** mluví jazykem stejným, ale píšou kyrilicí a vy-

znávají víru pravoslavnou. *Knížectví* srbské zřízeno jest po r. 1812, když Srbové proti tvrdému panování tureckému povstaly, zvítězili (za Černého Jiří), i jest ještě tureckému sultanu poplatno. V *středověku* byla říše srbská větší a slavnější, zvláště za *Štěpána Dušana* Mocného, jenž současně s českým Karlem IV. panoval.

Jak knížectví zřízeno?

Romanie. Země jest hlavně šírou *rovinou* hojně ovlaženou řekami, jež vesměs od hor Karpatských k veletoku Dunajskému směřují a v něj se vlévají. Na vlhké nížině střídají se bujné lučné traviny s úrodnými polmi, návrší jsou oděny vinnou révou a ovocnými sady. Kniže romanský platí sultanu tureckému poplatek.

Jaká země?

A) **Valaško:** *Krajova* v krajině záp., již od ř. *Olty* na z. *Malé Valaško* říkájí, u řeky *Šilu*, u něho dobývají mnoho soli. *Gjurgjevo* a *Brajlov* u Dunaje (toto nedaleko ústí mocného *Seretu*) a hl. město *Bukarešt* (toto o něco menší než Praha), největší jsou města, hlavně obchodem zámožná, neboť průmysl jest v obou knížectvích teprv začátečnícký. V *Bukareštu* jest rumunská universita. — B) **Multansko:** *Jasy* hlavní a největší město multanské, v něm velké trhy, na něž přijíždějí i ruští a rakouští kupci. *Galac* u Dunaje mezi *Prutem* a *Seretem*, má prostranný přístav u širokého Dunaje, v něm soustřeďuje se obchod podunajskonámořský. *Tučkov* u sev. hrdla Dunajského, důležité obchodem podobné jako *Galac* (zvláště obilným).

Mistopis. A) Valaško.

B) Multansko.

Romanie drží □Mm. nad 1210: Obyvatel jest v *Romanii* 4 1/2 mill. (méně než v Čechách); v *Bukareště* o něco méně než v Praze, v *Jassy* 90,000, v *Galaci* 36,000. **Valaško** 723 □Mm. **Multansko** 477. — *Úlohy* jako u *Srbska*.

Počty.

Knížectví obě obydlena jsou národem **rumunským** č. **valašským**, jenž i v pohraničních rakouskouherských zemích sídlí, od starověkých pořimanělých *Daků* pochází a jazykem romanským (latině příbuzným) mluví.

Jací obyvatelé?

Turecko. **Turecko** drží dosud největší díl půlostrova **Balkánského**, větší než všechny ostatní státy **Balkánské** **dohromady** (samostatné i poddané) s poplatnými državami jen o tisíc □Mm. menší než naše říše (ta 6240 □Mm.).

188. Jak velké?

I. **Rumelie** [č. *Rum-ili*, č. *Romanie*, st. *Thrakie*] od hřbetu **Balkánského** k **Despotskému**, prostírá se k mořím naproti **Malé Asii**, jest pořčím řeky *Marice*, ta pramení se v záp. **Balkáně**, nedaleko **Dunajské** řeky *Iskeru*, i sbírá vody z jižního svahu **Balkánského** a vých. svahu **Despotského**. — Města: **Cařihrad** (řeky *Konstantinopolis*, tur. *Istambul* [= plnost islamu, st. *Byzance*]) u průlivu **Cařihradského**, tam kde v moře **Marmarské** se ústí, na 7 pahorcích v překrásné krajině se rozkládá. Podlouhlý chobot z průlivu na z. do země vnikáje odděluje od města *Istambulu* předměstí *Peru* a *Galatu*, v níž hlavně křesťané bytují i vyslanci cizích států sídlí; chobot podobá se rohu i sluje **Zlatý roh** a náleží mezi přístavy nejlepší na vsí zemí. Vlastní město *Istambul* leží na trojstranném výběžku zemsákém mezi **Zlatým rohem**, **Marmarou** a průlivem; nejvých. cíp zabírá *Scraíl*, rozsáhlý to palác sultanův se zahradami, proti

I. Rumelie země

Mistopis. Město hlavní.

- ostatnímu městu zdí ohražený. Serailu na blízku stojí *Vysoká Porta* a nejkrásnější mečeta (chrám mohamedanský, druhdy křesťanský kostel sv. Žofie). — *Galipol* město u průlivu Dardanelského, zámožné obchodem. *Adrianopol* (Drinopol) skoro uprostřed Rumelie u ř. Marice, tam, kde k jihu se ohybá, a *Filipopol* (slov. Plovdiv) u horního toku ř. Marice jsou střediska obyvatelstva rumelského. *Slivno* na počátku dlouhého horského údolí, kterým ř. Tundža protéká, a u přesmyku Slivenského.
- II. **Makedonie** zabírá pobřeží Egejské na z. od Rumelie, od pohoří Despotského až k velehoře Olympské, do vnitř až skoro k velehorám Rylské a Šarské, vybíhá v moře Egejské půlostrovem (Chalkidické), jenž jako dlaň v (3) prsty se rozčleňuje. Makedonie pne se vysokými horami, i na samém nejvýhodnějším malém půlostrovku strmí ještě skalnatý Athos výše než Česká Sněžka (tato 1600 m.). 4 řeky z hornatého vnitřa půlostrovného přítékajíce široká údolí hojně ovlazují, mezi nimi nejmocnější Vardar s velehorského Šarského pohoří do zálivu Soluňského, Struma (st. Strymon), jež v záp. Balkáně, na z. od Dunajského Iskeru se pramení a tokem skoro přímým do zálivu Strymonského vytéká. III. m. *Soluň* (Saloniki, st. Thessaloniké) na konci zálivu, jenž mezi půlostrov Chalkidický a trup se zalévá a po městě se jmenuje, (Sv. Kyrill a Methoděj); po Cařihradě v Turecku nejobchodnější. *Seres* nedaleko řeky Strumy, soustřeďuje obchod v bavlně, kterou v teplejších krajinách na půlostrově rostí. Na lesnatém *Athosu* [A.] (č. Svaté hoře) 20 řeckých klášterů, poustevny a kapličky.
- III. **Thessalie** mezi Makedonií a Řeckem ohrazena jest na všech stranách vysokými horami (Olympem, Pindem a j.) snižuje se uvnitř u velkou *kotlinu*, do níž vody stékají, a z níž průlomem mezi horami *Olympem* a *Kyssovou* (st. Ossou) jedinou řekou *Penejem* vytékají (do zálivu Soluňského). III. město *Larissa* [La] leží uprostřed úrodné té země (u ř. *Peneju*). [Viz v *Řeckové* čítance pro III. tř. č. 128: „Tempe“.] U *Persaly* (na jih od Larissy) zvítězil slavný Caesar nad Pompejem.
- IV. **Albanie** (st. Illyria) mezi Řeckem a Černou Horou (v starověku na j. Epirus, severněji Illyrie), země nepřístupná jest ze všech stran: na souši *ohrazena* jest so tří stran vysokými horami, na moři opatřena mělčinami a úskalími.
- Obyvatelé* románští Albanci (čili Škipetaři, Arnauti), rádi na ohrazenost své země se spolehají a vzdorovitě se chovají. III. m. *Skadar*, blízko jezera *Skadarského*, jež i do Č. Hory zasahá. *Tanina* uvnitř země u jezera (býv. Dodonského).
- V. **Bosna** a **Hercegovina**, nejdále na sz., hraničí s naší říší hranicí dlouhou a souvisí s ostatním Tureckem jen úzkým pruhem mezi Srbskem a Černou Horou. Země *hornatá*, vody tekou k Bosně údolními skoro vesměs dlouhými a krásnými na s. k Sávě, z Hercegoviny Neretvou do Dalmácie. — *Obyvatelé* jsou slovanští Srbové a Chorvati, skoro

z polovice víry mohamedanské. Hl. m. Bosenské *Sarajevo* u řeky *Bosny*; hl. m. Hercegovské *Mostar* u řeky *Neretvy*, která dlouhou oklikou vine se k moři *Adriatskému*. místa.

VI. Bulharsko (st. *Moesia*), hlavně sev. svah **Balkán-** VI. *Bulharsko-*
 ského pohoří až v nížinu *Dolnodunajskou*, obydlena slovan- země.
 skými *Bulhary*. — *Varna* město přímořské, má nejlepší černo- místa.
 mořský přístav v *Turecku* (zde r. 1444 poleko-uherský král *Vladislav* od *Turků* poražen byl). *Sredec* (řecky *Sofia*), téměř uprostřed poloostrova *Balkánského*, nedaleko *Dunajského Iskeru* a pramenisté *Egejské řeky Strumy*, na úpatí pohoří *Balkánského*, sídlo *bulharského pašety*. *Priština* na sev. úpatí *Šarského velehoří*, sídlo bývalých srbských knížat, na blízku *Kosovo pole*, na němž *Turci* (r. 1389) nešťastného cíře *Lazara* porazili a srbskou samostatnost krutě zlomili. — (Viz v *Martinákově čít. pro III. tř. č. 86. „Kosovo pole.“*) — Tvrdá pevnosti: *Šumla* na z. od m. *Varny*, pak *Dunajské pevnosti*: *Nikopol* naproti ústí řeky *Olty* (uherský král *Sigmund* od *tureckého sultána Bajazita* poražen), *Rusčuk* naproti *rumunskému Gjurgevu* a *Silistria* v bahnitě krajině *podunajské*.

VII. Ostrovy. *Thaso* blízko břehu *Makedonského*, **Samo-** VII. *Ostrovy:*
thraci naproti ústí ř. *Marice*, *Imbro* jižněji, *Limini* nedaleko *Imbra*. jednotlivé,
Kreta (*Kandia*) pne se vysokými středohorami (*Aspra Vuna* 2450) (viz v *Jiročkové čítance pro III. tř. č. 132. „Ostrov Kandia“*); úhrnem.
 m. *Kanea* (na úpatí *Aspy Vuny*). *Ostrovy turecké* jsou úhrnem jako ostrovy řecké hornatý, ale ne neúrodný plodíce (lesy a říčky).

Turecko bez poplatných držav 8702 □Mm., skoro 10 mill. Počty.
obyv., z těch: $\frac{1}{4}$ mohamedanů, ostatní hlavně křesťané; dle ná-
 rodnosti polovice Slované (*Bulhaci* a *Srbové*), Řeků $\frac{1}{6}$, *Turků*
 asi 1 mill. Města mají obyv.: *Cařihrad* asi 1 mill.; tisíc: *Adria-*
uopol 150, *Soluň* 80, *Šumla* 60, *Gallipoli* a *Sarajevo* po 50, *Fili-*
popol 40. — Úlohy jako u *Srbska*. Úlohy.

V *Turecku* bydlí lidé národností rozdílných, podobně Jaci obyvatel?
 jako v říši naší, hlavně Slované, pak *Rumuni*, *Albanci*,
Turci č. *Osmani*, *Řekové*, *Arméni*, *Cikáni* a *Israelité*. *Slo-*
vané různí se tu v *Bulhary*, *Srby* a *Chorvaty*. Kolik lidí
 úhrnem v *Turecku* bydlí, nelze určitě udati, protože *ture-*
cká vláda obyvatelstvo nečítá (všech nad 15 mill.). *Ture-*
cko jest monarchie neobmezená, monarchovi říkají *padišah*,
 i jest on panovníkem světským (čili *sultan-em*) i duchov-
 ním (čili *imam-em*); první jeho úředník sluje *velkovezir* i
 bydlí v domě, jemuž *Vysoká porta* říkají; nejvyšší úřední
 rada sluje *divan*, nejvyšší duchovní šejch (= starosta)
 yl *Islam*. Říši rozdělili v *ejalaty*, správce každé sluje *vali*.

O živnostech. — Živnosti provozují tu celkem méně Jak se živi:
dbale než v ostatní *Evropě*.

Hornictví jest zvlášť zauvedbáno, těží tam sice *síru*, a) hornictvím.
sůl, *mramor* na některých ostrovech, *mořskou pěnu*, *uhlí*
 a j., ale mohli by snadno mnohem více těžiti. Těž *polní*
hospodářství by mohlo na půdě celkem velmi úrodné mno- b) hospodář-
 hem více plodin sklízet, kdyby rozumněji si počínalo, jen stvím.
hornaté krajiny, zvláště *Cernohorské*, méně jsou plodny.
 Lepší jest chov užitečného *živočišstva*, zvláště *dobytka* ho-

- vězího a vepřového, ovčí chovají dost, ale nehledí na to, aby je zúšlechtili. *Průmysl* jest celkem ještě značně slabší než dobývání plodin, továren téměř není, ani řemeslníci mnoho nevyrábějí, zvláště Slované na venkově vyrábějí i oděvné látky ještě po domácku. *Obchod* jest značně *činnější* než průmysl, ale ještě téměř všechny Balkánské državy (kromě *Černé Hory* a *Srbska*) výhodně položeny jsou, mohl by ještě výdatnější býti. Uvnitř země jest velmi málo silnic a železnic, a tím vnitrozemsky obchod jest nuzný. Z *národů* nepřítulivější v obchodu jsou ode dávna *Hellenové* (č. Řekové), pak *Židé* a *Arméni*. Z *cizinců* *Angličané*, *Rusové* a *Rakušané* sem obchod vedou. *Celkem* vyvážejí nejvíce plodiny.
- Osady*: Turecko drží *osady* v Asii a v Africe, a to země mnohem rozsáhlejší než v Evropě, v Africe ještě panství mocně rozšiřuje; s osadami svými zabírá Turecko prostor větší než $\frac{1}{2}$ Evropy.

I t a l i e.

189.
Úlohy.

1. *Opakujme* o ní §. 100. 2. *Uřčme* hranice a zeměpisnou polohu. 3. *Vyměřme*, jak daleko je z Říma a) do Messiny, b) do Benátek, c) do Vídně.

Kde jest?

O zemi. — Itálie vybíhá z trupu evropského na jv. do moře Středozemského, rovnoběžně se záp. pobřežím púlostrova Balkánského, jakožto *nejmenší* ze tří velkých jihoevropských púlostrovů; jest púlostrov velmi *úhlný*, jenž na jihu ve dva púlostrovy se rozčleňuje: *Apulský*, jenž dále na jv. běží, a *Kalabrijský*, jenž k jihu se uchyluje. K púlostrovu druží se *ostrovy* dva největší středomořské a více menších, všechny na straně západní; *úhřnem* méně se rozčleňuje než púlostrov Balkánský.

Jak se rozčleňuje?

Jak se pne?

Púlostrov pne se dvěma vysočinami: *Alpskou* a *Apeninskou*, k nim několik nížin přiléhá, největší *Pádská*. Od *Alp* zabírá Itálie vých. svah Alp západních a nejjižnější pohoří Alp středních a některých východních. *Apenin* dělí se ve *tré*, severní, střední a jižní.

Apenin: severní,

Severní Apenin souvisí sedlem *Tendským* s Alpami, postupuje pak na v. až k prameni řeky *Tibery* jako pohoří jednotné úzké středohorské, jež jako hradba odděluje Itálii severní od Itálie ostatní teplejší, v níž již oliva vždy zelená se daří. *Střední Apenin* postupuje na jv. až k prameni řeky *Volturna* (tam kde nerozčleněný púlostrov nejužší jest), *dvěma hřbety*, z nich vých. výše strmí a k blízkému břehu Adriatskému příkře se svažuje, západní však provázen jest předhorami; nejvyšše ční vysočinou *Abrúzzskou*, z níž *Gran Sasso* jakožto nejvyšší hora Italská strmí (skoro 3000 m.) skoro uprostřed púlostrova. Jižní *Apenin* rozchází se docela ve *dvě pohoří*, jež ve dva jižní púlostrovy postupují, zvláště pohoří vých. se níží.

střední,

jižní

Nížiny: Pádská.

Nížina *Pádská* šíří se od jižního úpatí Alpského k sev. úpatí Apeninskému a otvírá se na v. k moři

odedávna, obchodem oživenému, ale břehem bahnitým a písčítým, málo zalidněným; jest rovinnatou, horskými řekami hojně protkanou a svlaženou, veleúrodnou. Nížina *Kampanská* přiléhá k již. Apeninu i jest ještě úrodnější než Pádská, z ní vypíná se osamělá sopečná homole *Vesuv*, jež povždy kouří (nižší než Sněžka).

Kampanská.

Moře (z mapy). *Řeky a jezera*. Pád pramení se na západoalpské hoře *Visu* a protéká po délce nížinu Pádskou, blíže Apeninu, i pije mnoho pobočných řek, mocnějších z Alp (které?), menší z Apeninu. Apeninská největší jest *Tanaro*, jež pramení se u sedla Tendského. *Arno* pramení se na z. od řeky *Tibery* i teče na z. do moře *Ligurského*. *Tibera* teče skoro přímo k jihu i ústí se uprostřed záp. břehu do *Tyrrhenského* moře (naproti ostrovu *Sardinii*). *Volturmo* stéká do nížiny *Kampanské* a ústí se do zálivu *Gaetského*. *Ostatní* řeky jsou menší, zvláště řeky stékající s vých. příkrého svahu do moře *Adriatského*. Alpské řeky některé tvoří krásná čistovodá jezera na rozhraní mezi nížinou a horstvem, Apeninské některé řeky stékající na z. do malých nížin tvoří bařiny neúrodné a nezdravé, jimž Italiani *maremny* říkají, na př. *Pomptinská* u prostřed mezi *Tiberou* a *Voltarnem*. Jezero *Fucinské* uprostřed půlostrova, na jih od *Gran Sassa*, nyní jest vysušeno. Z řek *Italských* největší jest Pád, po něm *Tibera*.

Moře.
Řeky:
Pád.

Arno.

Tibera.

Volturmo.
Ostatní.

Jezera.

Bařiny.

Největší řeky.

V Itálii převládá podnebí přímořské, kromě Itálie severní, nebe obyčejně jasno, vzduch vůbec teplý a zdravý, jen v záp. krajinách bařinatých výpary zkažený, někdy sužuje suchý a parný (sc = s) *scirocco* lidí, zvířata i rostliny.

Jaké podnebí?

Části a místa. — *Království Italské* dělíme přirozenou měrou ve 4 díly: ostrovy a Itálii jižní, střední a severní.

100.
Jak je dělíme?

I. Ostrovy. — *Korsika* náleží k republice *Francouzské*.

I. Ostrovy:

Sardinie, ostrov od půlostrova nejvzdálenější, hornatý, pŕda obyvatelstvem málo vzdělána, břeh k Itálii hledící strmí z moře příkře, bez přístavů. Ill. m. (gli=ll) *Kagliari* na břehu jižním, naproti *Africe*, přístavné město.

Sardinie.

Sicilie (království), oddělena od půlostrova jen úzkým průlivem *Messinským*, podobá se *trojúhelníku* (st. *Trinakria*). Z moře vypíná se vysoko, podél sev. břehu pohořím, jež jest jako nástavkem pohoří *Apeninského*, k němu na j. pahorkatiny přiléhají. Na v. vypíná se velehorská sopka *Ětna* od ostatní vysočiny údolmi oddělená, (3300 m.) nejvyšší ostrovná hora evropská. Země rodí užitečných plodin hojně, ač ne tolik jako v starověku, kde stula obilní komorou *Italskou*.

Sicilie:
Jaká jest?

- Mistopis.
- Ostr. Liparské.
- O. Egadské.
- Sicilie.

Ostrov **Liparské** v moři Tyrrhenském, od vých. cípu Sicilského na s. jsou sopečny, největší: **Lipari** uprostřed ostatních, m. **Lipari**. Ostrov **Egadské** druzí se k záp. cípu Sicilskému, největší **Egusa** (Favignata) leží uprostřed ostatních. Na **Sicilii** **Trepáni** a **Marsala** (st. Lilybaeum), města přímořská naproti ostrovům Egadským. **Palermo**, krásné stavěno, největší (> Praha) a hl. m. Sicilské. **Messina** naproti pevnině, velkoměsto, trpívá zemětřesením, má nejteplejší podnebí z měst evropských (19°C průměrně). **Catania** uprostřed vých. břehu na úpatí sopečné Etny v krajině veleúrodné. **Siragosa** (na j. od Catanie) vedle sráčenin řeckých Syrakus, které byly městem na Sicilii největším a nejmocnějším. (**G=Dě**) **Girgenti** (st. řecky Akragas, lat. Agrigentum), na blízkou sopka bahnosoptná.

Malta.

Malta, malé souostroví na j. od vých. cípu Sicilského, záleží ze 3 ostrovů, největší sluje **Malta** i jest větší než oba ostatní. Hl. m. **La Valetta** velmi tvrdá pevnost na Maltě, naproti Sicilii. Souostroví náleží **Britsku**, i jest mu výbornou **stanicí** uprostřed důležitého moře Středozezemského, a to pro lodě obchodní i válečné.

II. Jižní Itálie.

II. **Jižní Itálie** zabírá **jižní** dobrou třetinu půlostrova Apeninského, na s. až za **Gran Sasso**; sluje královstvím **Neapolským**, se Sicilii dohromady královstvím **obou Sicilii** a **dělí se** v **Kalabrii**, **Apulii**, **Kampanii** a **Basilikatu**.

1. Kalabrie.

1. V **Kalabrii**, jež zabírá hlavně jižnější půlostrov (**Redžo**) **Reggio** u průlivu Messinského trpívá jako protilehlá **Messina** zemětřesením. **Cosenza** uvnitř půlostrova **Kalabrijského**, zde gotský král **Alarich** v řece pohřben.

2. Apulie.

2. V **Apulii**, jež zabírá hlavně východnější půlostrov: **Taranto** (st. Tarentum) v sev. úhlu zálivu po něm nazvaného. **Otranto** nejvých. město Italské a nejbližší **Řecku**, u širokého průlivu, jenž po něm sluje. **Brindisi** (st. Brundisium) od Tarentu na sv. přístavné město. (**Fodža**) **Foggia** v rovině **Apulské** na jih od **Monte Gargano**, jenž tvoří vých. malý půlostrov.

3. Basilicata.

3. V **Basilikátě** (od zálivu Tarentského na sz.): **Venosa** (lat. **Venusia**) uvnitř země, kde **Apeninská** pohoří do jižních půlostrovů se rozbíhají, rodiště slavného lat. básníka **Horatia**.

4. Kampanie.

4. **Kampanie** vybíhá do m. Tyrrhenského dvěma půlostrůvky, které překrásný **záliv Neapolský** tvoří. Proti nim **ostrůvky Kapri** a severněji **Ischia**, z níž rozkošná vyhlídka do zálivu a na horu **Vesuv** se otvírá. **Salerno** u zálivu, jež po něm sluje, zde zemřel přísný papež **Řehoř VII.** **Neapol** (řecky **Neapolis** = nové město) v sev. úhlu zálivu **Neapolského** blíže poledníku 32 (jako i Praha), největší Italské město (skoro 1/2 mill. obyv.) a hl. m. království, jež od něho jméno vzalo, leží u velepůsobné krajině **Neapolské**, že o něm **Italians** nadšeně praví: „Vedi Napoli, poi mori“. **Museum Neapolské** chová drahocenné stariny starořímské, vykopané v zasutém **Pompeji** a **Herkulanu** (kteráž starověká města položena na úpatí **Vesuvském** u moře strašný výbuch sopečný byl zasypal r. 79 před Kr.). (Viz v **Křížkové** čítance č. 40. „Zasutá města **Pompeji** a **Herkulanum**“.) — **Resina**, ves na úpatí **Vesuvském** nad zasutým **Herkulanem**. **Puzzuoli** též u zálivu na z. od **Neapole**, u něhož **Psí** jeskyně (viz **Pokorného** **nerostopis**). **Gaeta** pevnost u zálivu, jenž po ní sluje.

III. Střední Itálie.

III. **Střední Itálie** dělí se v krajiny: **Latium**, **Toskanu**, **Marky** a **Umbrii**.

1. Latium: Řím,

1. **Latium**: **Řím** (st. **Roma**) u řeky **Tibery**, hl. m. království **Italského** a sídelní město papežské, po **Neapoli** a **Milanu** v **Italii**

největší (1/4 mill. obyvatel) volepamatné dějinami všech tří věků, pročež sluje „věčným“ i „jediným“. V starověku hlavně na levém břehu Tiberiském na 7 pahorcích (jako i Cařihrad), nyní však na obou březích vystavěno. Na pravém břehu na návrší chrám *Svatopetrský*, největší v Římě (mezi 400 kostely) a na vsí zemi. — (Viz *Jirečkovu* št. pro III. tr. č. 85. „Chrám sv. Petra v Římě“.) — Papežský palác *Vatikán* obsahuje 10.000 pokojů, náleží mezi největší budovy na vsí zemi, v něm Sixtinská kaple, ozdobená malbami slavného Michala Angela a 4 sály ozdobené malbami nejslavnějšího malíře Rafaela; ve Vatikánu velká knihovna a slavné umělecké sbírky (socha Laokoonova, Apollina Belvederského a j.). *Andělský hrad* (hrobka Hadrianova) s velmi tlustou kulatou věží. Na levém břehu památky starověké: *Forum* romanum nyní zanedbáno, vysoký Trajanský sloup, Kolosseum, spustlé to divadlo, jež pojalo 100.000 diváků, ozdobné vítězné brány 3 císařů starořímských, a j. Zde stojí papežův farní chrám Lateran. V *okolí* římském: na sv. *Tivoli* (st. Tibur) u řeky Anionu, krásné vodopády; *Albano* na jv. (st. Alba longa). (C = Ó) *Civita* (ech = kk) *Vecchia* na s., přístavné město na břehu Latia chudopřístavného.

jiná města.

2. Toskána.

2. Toskána, bývalé velkovodství, mezi sev. Apeninem a řekou Tiberou. Ostrov Elba, na níž bohaté doly železůrudné; na ní byl císař Napoleon I. z Francie (poprvé) vypovězen. Okolo Ełby několik menších ostrovů. *Livorno* na jih od ústí řeky Arna, má dva přístavy, je bohato obchodem námořským. *Pisa* u řeky Arna, nedaleko jeho ústí, město obchodem zámožné, bylo v středověku větší a bohatší, na náměstí šikmo stavěná věž. *Flocca* na s. od Pisy na již. úpatí sev. Apeninu. *Florence* (něm. Florenz) u řeky Arna v prostřed jeho toku, v údolí úrodném a velekrásném, vkusně a nádhorně vystavěna, pročež „la bella“ (= krásná) sluje, její nářečí jest spisovným jazykem Italským. Ozdobena jest památkami od umoilovných a spanilomyslných knížat Medicejských. Nejkrásnější kostel san Lorenzo jest chloubou i samé bohaté a krásné Florenze (v něm hrobky slavných mužů: básníka Dantea, umělce M. Angela, učence Gallilei-a a j.). *Volaterra* v zemi na jv. od Livorna, v něm museum etruskické. *Siena* uprostřed Toskany, v okolí pěkná početná hlina.

3. Marky u Umbrie. 8. Marky na vých. pobřeží a 4. Umbrie uvnitř mezi Toskanou a Markami. *Ankona* (č. Jakýn) pevnost, má nejlepší přístav na břehu východním chudopřístavném. *Urbino* v zemi na j. od S. Marina, rodiště nejslavnějšího malíře Rafaela. (gi = dž) *Perugia* u f. Tibery nedaleko jezera Trasimenského, na v. *Assisi* rodiště sv. Františka z Assisi.

Svaté Marino jest malá horalská republika na vých. svahu Apeninském, pod ochranou krále Italského. Hl. m. *Sv. Marino* na strmém návrší. *Sv. Marino.*

IV. Severní Italle zabírá díl, jenž většinou již do trupu pevninského náloží, a jež starověcí Římané k Italii nepočítali; dělí se v krajiny: Emílii, Benátsko, Lombardii, Piemont a Ligurii. *IV. Sev. Italle.*

1. Emílii. 1. Emílii na s. od Toskány až k Padu a moři Adriatskému: *Ravenna* na bahnitém pobřeží, v ní sídleli někteří starořímsí císařové. *Ferrara* u jižního hrdla Pádského. (gn = ň) *Bologna* u sev. paty Apeninské proslulá nejstarší universitou evropskou. *Modena* na sz. od Bologny (st. Mutina), bylo sídlem velkovodvy Modenského. *Canossa* na sev. úpatí Apeninském zříceniny zámku, na němž německý císař Jindřich IV. před přísaným papežem Řehořem VII. hluboce se pokoril. *Parma* na sz. od Modeny bylo

sídlím vévody Parmanského, zde vyrábějí výborný „parmanský“ sýr. (*Pjačenza*) Piacenza (st. římská pevnost Placentia) u řeky Pádu. *Carrara* na jižním svahu sev. Apeninu, nedaleko moře, u něho ve velkých lomech lámou nejpěknější bílý mramor „Karrarský“.

2. *Londtsko* : kde,

místa.

2. **Benátsko** od Pádu a moře Adriatského až do hor Tridentských a ku krásnému jezeru Gardskému, hraničí s rakouským Přímořím, Korutany a Tyroly. *Benátky* vystavěny na (117) písčítých ostrůvčích mořských mezi lagunami (jezery přímořskými), ulice jsou jen částečně suchy, většinou průplavy, kterými loďky (gondoly) projíždějí (místo koněspřežných povozů), největší průplav (Canal grande) vine se městem (podoben písmenu S) jakož hlavní ulice. Hlavní náměstí (sv. Marka) ozdobeno je dokonale krásnými chrámy (zvláště sv. Marka) a paláci (zvláště dožským). Proti rušivým vlnám mořským chrání město i okolí zděná hradba (murazzi), jež na jih až k městu (*Kiodžji*) Chioggii po břehu se táhnou (k ústí Adizskému). Benátky byly hl. městem republiky velebohaté a velemocné. — (Viz v Martinákové čítance pro III. tř. č. 74. „Benátky“.) — Kromě Benátek jest v Benátsku několik od starodávna průmyslných a velmi zámožných měst (o 20—60.000 obyvatelích): *Chioggia*; *Paдуа*, v ní velmi krásný kostel sv. Antonína (a hrobka); *Mantua*, výborná pevnost uprostřed vod a bahen; *Verona* u řeky Adize při úpatí Alp Lessinských, pevnost (veliké starořímské divadlo); (*Vicenza*) Vicenza v rovině na sev. úpatí půvabných předhor Alpských „*Monti Berici*“. *Belluno* v širokém údolí Alp Tridentských (na jv. od Vedretty Marmolaty); *Udine* v nejvyš. cípu nížiny Pádské.

Lombardsko :
kde,
místa.

3. **Lombardsko** od Benátska na z., od Pádu na s. až do Alp pahorských, hraničí s Tyrolskem a Švýcarskem. (*Brešja*) *Brescia* a *Bergamo*, města v rovině při úpatí hor Alpských, zámožná průmyslem a obchodem zvláště hedvábnickým. (C=K) *Como* u jihozápadního cípu velekrásného blankytovodého jezera Comského. *Milán* (italsky Milano, německy Meiland, st. lat. Mediolanum), hl. m. Lombardské, uprostřed rozsáhlé roviny Pádské, největší Italské město po Neapoli (nad $\frac{1}{4}$ mill. obyvatel); město od starodávna bohaté průmyslem a obchodem, krásně vystavěné, zvláště ozdobou mu je skvostný dóm, z bílého mramoru přesně gotským slohem vystavěný (na něm $4\frac{1}{2}$ tisíce soch). *Pavia* u řeky Ticina, v středověku hl. m. Longobardského království. *Cremóna* nedaleko řeky Pádu proslula výbornými houslemi (kremonkami), které tu hotověli.

4. *Piemont*.

4. **Piemont** zabírá záp. třetinu sev. Italie od hřebenu sev. Apeninu až k hřebenu Alp Peninských a na z. k hřebenu Alp západních. *Turin* (st. Augusta Taurinorum), velkoměsto nedaleko ohebu Pádského, bylo hl. m. království Italského, pravidelně a vkusně vystavěno. *Susa* na z. v horách západoalpských nedaleko obrovského tunelu (*Sený-*) *Genis-ského*. *Aosta* u řeky Dory Balty, odtud rozchází se cesta na přesmyky Bernhardské a na h. Montblank. Jezero (*Madžore*) *Maggiore* (= větší) půvabno jest ostrůvky (Boromejskými); na jih od něho *Novara* uprostřed roviny; v níž mnohé bitvy svedeny byly. *Alessandria* u ř. Tanara, tvrdá pevnost; vystavěna za bojovného papeže Alexandra III.

5. *Ligurie*.

5. **Ligurie** zabírá úzké krásné pomohí zálivu Janovského, zdvihá se od břehu až k hřebenu sev. Apeninu, příjždějícm po lodích velekrásně se představuje. *Janov* (st. Genua) v sev. koutě zálivu, jenž od něho jméno vzal, na stupňovité pobřeží malebně vystavěno, že z evropských měst krásnou polohou jen Cařihrad a Neapol nad něj předčí a jen Lissabon mu se rovná, bylo

v středověku hl. m. republiky, obchodem do orientu velebhatou i velemocnou; z toho času honosí se nádhernými paláci (pročež „la Superba“ sluje).

Království Italské drží □ Mm. 2960 (z toho Sardinie 242, Sicílie 292, Toskana 240, Benátsko 236, Lombardsko 235, Piemont 290). — *Obyvatel* v celém království skoro 27 mill., dle národnosti všickni *Italiani*; dle náboženství katolíci 97 1/2 %, evangeliků 1 1/2 %, Israelitů 1 %. — *Města* tisíc obyv.: Neapol 480, Milán 260, Řím 245, Palermo 220, Turín 213, Florenc 170, Janov a Benátky 130, Bologna a Messina nad 110.

Vypočteme lidnatost.

O obyvatelstvu. — *Obyvatelé* vší Itálie jsou *národnosti* jedné, *Italiani* (Vlaši), kteří mluví v různých krajích různými nářečmi, ale píšou *řeč* jednou (dialektem toskanským); *náboženství* vyznávají skoro všickni též jedno, katolické.

Království Italské jest *monarchie konstituční*, povstalo nedávno z několika menších států, jichž zmocnil se král Sardinský, načež králem Italským se prohlásil.

O živnostech. — V Itálii těží *plodiny*: z nerostů: výborné železo (na ostrově *Elbě*), mnoho *stříva*, zvláště na *Sicílii* a ostrovech *Liparských*, vůbec na blízkou sopečných hor, pěkný mramor, nejpěknější bílý *karrarský*; země je velmi úrodná, nejúrodnější *Kampanie*, krajina okolo *Vesuvu*, pak *Pádská nížina*, jenž rodí tak hojně ovoce jižního, moruší a jiných rostlin zahradních, že jí „*zahrad evropská*“ říkají, v krajinách bařinatých při moři *Adriatském* daří se *rýže*; v krajinách nejjižnějších, zvláště na *Sicílii* daří se i *tropické* (čili horkého pásu) plodiny (bavna, datle, mandle). Z plodin *živočišných* výborný dobytek, mnoho *hedvábní*. *Průmysl* je větší než na poloostrově *Balkánském*, zvláště mnoho vyrábějí: *tovarů slámených* z *rýžové slámy*, nejvíce ve *Florencii*, pak *hedvábných látek* v městech *severoitalských*, práce *sochařské* a *kamenické*; v *středověku* předčila Itálie *průmyslem* nad země sousední. V *středověku* byla Itálie první evropskou zemí *obchodní*, dokud neodkryta cesta do *Ameriky* a okolo mysu *Dobrá Naděje* do *Východní Indie*, od toho času však evropské země při *širém Atlantickém oceánu* ležící nad Itálii předčily.

V *umech*, zvláště *sochařství*, *malířství* a *hudbě* jsou *Italiani* ode dávna *výteční*, jmenovitě města *Řím*, *Florenc* a *Benátky* v té příčině slynou. Pro *vědecké* vyšší vzdělání jest mnoho *universit*, ale učilišť pro vzdělání *technické* jest málo a *školy národní* jsou na mnoze zanedbány.

Počty:
□ Mm.
národnost,
náboženství
města.

Úloha.
Obyvatelé:
národnost
řeč,
náboženství.

Jak stát zřizen?

Jak se žije?
a) plodinami.

b) průmyslem.

c) obchodem.

Jak jsou vzdě-
láni?

Státy Pyrenejské.

Úlohy.

1. Opakujme o nich §. 101. 2. Určeme jich zeměp. polohu.
3. Vyměříme jak daleko je z Lissabonu do Madridu.

192.

Kde jest?

O zemi. — Půlostrov Pyrenejský vybíhá ze všech částí pevniny evropské *nejdále* na z. (mysem *la Rocca*) a *nejdále* na jih (mysem *Tarifou*), *Africe* nejbližší, od *Asie* *nejdále*. Pyrenejský půlostrov ze všech evropských *nejméně se rozčleňuje*, i podobá se *čtyřstranu* od jihu na s. skoro tak jako od z. na v. rozšířenému, také k němu *nejméně ostrovů* náleží: jen Pytiusy a Baleary.

Jak se rozčleňuje?

Jak se vypíná?

Půlostrov Pyrenejský *vypíná se dvěma* vysočinami, Pyrenejskou a Španělskou.

A) Pyrenejské:

A) Pyrenejské zcela *odděleny* od Alp i vysočiny Francouzské nížinou Francouzskou tak, že kdyby moře o 150 m. vystouplo, Pyrenejský půlostrov by ostrovem se stal; z *nížiny Eberské* vystupují Pyrenejské na s. tak, že na z. souvisí s vysočinou Španělskou.

kde,

hlavní pohoří,

hřbet,

ledovce,

přesmyky,
vrchol.

Horstvo Pyrenejské pne se jedním *hlavním pohořím* velehorským, které od kouta zálivu Byskajského na v. postupuje až k moři Středozemskému, a na obě strany rozsochy mnohé ale *krátké vysílá*. Hlavní pohoří pne se *hřbetem* vyšším než samy hory Alpské (průměrně), ale *příkře se svažuje*, není příhodno *ledovcům*, tak že jen některé na straně severní, jakožto stinnější, se udržují. Hřbet Pyrenejský tak nepřetržitě *vyšoko se pne*, že neprohýbá se ani *přesmyky*, tak že jen na obou koncích silnice z půlostrova do trupu evr. vedou. *Nejvyšší vrchol (Pic Netú) Pic Nethou* pne se nad 8400 m. (o 1300 m. níže než Montblank).

B) Španělská
vysočina:

B) Španělská vysočina ohrazena jest *okrajnými horami*; na s. pohořím *Kantabrickým*, které podél sev. břehu až k Pyrenejským spěje, na jihu *Sierrou Nevadou*.

Sierra Nevada.

Sierra Nevada pne se od m. Tarify na sv. mezi mořem a nížinou Andaluskou souvisíc jen na v. s vysočinou ostatní, *nespodbuje se pohořím* (jako Pyrenejské), *nýbrž horstvem hromadným*, věčnosněžným, jež horou Mulahacensem *vyšší strmí* než Pyrenejské. Ostatní vysočina ohrazena jest na jih ještě pohořím *okrajným*

Sierra Morena.

Sierrou Morenou, jež z krásné krajiny Andaluské naproti *Siere Nevadě* se vypíná, hřbetem nižším, ale *namnoze holým*. Mezi Morenou a horami Kantabrickými rozkládá se vysočina Španělská *hlavně dvěma širými planinami*, jež od sebe dělí pohoří, která od mysu Roky na sv. k nížině Eberské postupují (*Sierra [ll=lj] Estrella, Sierra Guaderama*), planina severnější sluje *Starokastilská*, jižnější *Novokastilská*.

Výšky.

Nethou 3475, Mulahacen 3550 m.

Úhrnem.

Úhrnem pne se půlostrov Pyrenejský *planinami* ze všech částí evropských *nejvíce*, i podobá se tím, jakož i tím, že *nejméně se rozčleňuje*, *Africe*, již také ze všech částí evropských jest *nejbližší*.

Vodopis.

Řeky:
a) jednotlivé.

Moře [z mapy]. *Řeky*: Guadalquivir pramení se na *Siere Nevadě*, tam kde tato od ostatní vysočiny Španělské odbočuje, i protéká a *ovlažuje* veleúrodnou *nížinu Andaluskou*, která po

ni také *Kvadalkvirskou* sluje, i ústí se ústím otevřeným do atlantského okeanu. *Quadiana*, protéká *planinou Novokastilskou* na s. od *Moreny*, ohybá se pak na jih. (j = ch) *Tajo protéká* též vysočinou *Novokastilskou*, ale jejím sev. krajem, i ústí se do zálivu na v. od nejzápadnějšího mysu, *Roccy*. *Duero* pramení se na severovýchodním okraji vysočiny Španělské, protéká *planinu Starokastilskou* skoro prostředkem i ústí se u m. *Oporta*. (nh = ň) *Minho* pramení se v záp. konci hor *Kantabrických* i ústí se na s. od *Duera*. *Ebro* pramení se v horách *Kantabrických*, protéká pak krásnou *nížinou*, jež po něm sluje a ústí se naproti *Balearům*.

Z řek španělských *nejstálejší vodu* mají *Quadalquivir* a *Ebro*, nabývající jí z velehor věčnosněžných, ostatní však tekouce planinami namnoze suchými a bezdeštnými *vysychají* v letě a rozvodňují se za větších dešťů. Řeky španělské jsou *pro plavbu* neděležitý a to nejen proto, že nemají vodu stálou, nýbrž i že tekou často peřejemi; splavná jest jen *Quadalquivir*, podél dolního *Ebra* upravili *práplav*.

Podnebí půlostrova *Pyrenejského* různí se ve *tří okresy*: skoro subtropický jižní, přímořský severní, a vnitrozemský a suchý střední. 1. Okres *jižní* zabírá krajiny na jih od *Sierry Moreny*, v něm snoubí se horko téměř africké s vláhami mořskými i způsobuje vzrůst rostlin velebný, téměř subtropický. 2. Okres *severní* zabírá sev. břeh a krajiny *Eberské*, v něm způsobuje vlhký vzduch oceanský, volně do nich zalétaje, podnebí přímořské, mírné, v němž daří se výborně plodiny rostlinné středoevropské. 3. Okres *střední* zabírá skoro celou vysočinu Španělskou, na niž oceanský vzduch slabě dochází, takže ostává jako u planiny vnitrozemské namnoze suchopárnou, někde i bezdeštnou

b) vřbec.

Jaké jest podnebí?

- Okresy:
1. Jižní,
2. Severní,
3. Střední.

Portugalsko. Země podobá se *obdělňiku*, jenž jest od j. k s. 3krát delší než širší. — *Tavira* na jižním břehu přímořském, nedaleko ústí řeky *Guadiany* v bývalém království *Algarve*. *Lissabon* (portugalsky *Lisboa*) při širokém ústí řeky *Taja*, nejzápadnější město pevniny evropské vystupuje od řeky na návrší tak malebně a krásně jako *Italský Janov*. R. 1755 pobořilo je strašné zemětřesení tak, že 50.000 lidí o život přišlo. *Koimbra* uvnitř země uprostřed mezi *Tajem* a *Duerem* v krajině velmi deštné. *Porto* (neb *Oporto*) při ústí řeky *Duera*, vyváží mnoho vína (portského), dříve slulo *Portus Cale* a od toho pošlo jméno celého království „*Portugaly*“. *Bragança* v severovýchodním cípu celého království, v horách, pevnost a hrad, od něhož jméno vzal nynější panovnící rod *Portugalský*.

193.
Portugalsko: země, místa.

Portugalsko drží *osady* v *Africe* a v *Asii*, jichž nabylo na počátku novověku, kdy také našlo námořskou cestu okolo mysu *Dobré Naděje* do bohaté *Východní Indie*.

Osady:

Portugalsko drží □ Mm.: v *Evropě* 894, v *Africe* 18095, v *Asii* 185, úhrnem 19.174. — *Obyvatel* mill.: v *Evropě* 4, v *Africe* 2³/₄, v *Asii* skoro 1 mill., úhrnem skoro 7³/₄.

Pošty.

Vypočteme lidnatost.

Úloha.
Obyvatelstvo.

Lidi žije v *Portugalsku* jen 4 mill. čili co v jediném městě *Londýně*, i jsou *národností* *Portugalci*, *věrou* *katořci*. (*Živnosti* a *zřízení* u *Španělska*.)

194.
Jak jest rozdě-
leno ?

O Španělsku. — *Království Španělské rozděleno* jest v provincie; povstalo z několika království a jiných zemí, které dlouho vedle sebe samostatně trvaly, později v jednu říši se složily, ale dosud se rozeznávají, a to hlavně koruny Kastilská, Aragonská, Navarrská a země Baskické.

1. *Granada:*
jaká jest,

I. Koruna Kastilská složena z 9 zemí, kteréž jsou: 1. **Granada**, království (poslední z Maurských států na půlostrově Pyrenejském), zabírá hlavně velehorskou vysočinu Nevadskou a břeh naproti Africe; jeví zvláště ráz Španělské země, plně *protiv*, totiž podnebí téměř africké na břehu a věčný sníh na vrcholech horských, svěží úrodnost tropickou v krajinách nižších a suchou poušť na šířích hřbetech horských. *Malaga* na příkrém břehu mořském, vinice pokrývají zemi od moře až skoro do výšky 1000 m. a rodí na výsluní výtečné silné víno, jež od města Malagy jméno vzalo. *Granada* skoro uprostřed země na sev. svahu Nevadském na kraji planiny zelené a úrodné, kterou skalnaté hory obklopují, hl. město. Na vysoké skále nesou se krásné trosky *Alhambry*, přeskvoštného paláce to králů Maurských.

místa.

Gibraltar.

Gibraltar, velmi tvrdá pevnost na vysoké skále, která jakož mys na jih vybíhá, náleží *Britsku* i pojišťuje mu volně plouti do důležitého moře Středozemského. U něho ještě žijí opice volně.

2. *Andalusie:*
jaká jest,

2. **Andalusie** (t. j. země Vandalská), království, zabírá hlavně poříčí řeky Guadalquiviru, na sz. od Granady, břeh mořský od města *Tarify* až k hranici Portugalské. (*Kadix*) *Cadix*, veletvrdá pevnost na malém půlostrůvku, válečný přístav. *Trafalgar*, mys uprostřed mezi *Cadizem* a *Tarifou*, památný bitvou námořskou (1805), v níž loďstvem anglickým poraženo loďstvo Napoleonské. *Palos*, malý přístav, z něhož Kolumbus vyplul (r. 1492). (X=Ch) *Xeres de la Frontera*, město uvnitř země, na s. od *Cadixu*, u něho zvítězili (r. 711) Mohamedani nad křesťany, načež v Španělsku panovali (až do r. 1492). (ll=lj) *Sevilla* uprostřed veletrodné nížiny Andaluské u řeky Guadalquiviru. *Cordova* u řeky Guadalquiviru v rovině na úpatí Sierry Moreny v překrásné krajině, bývalo sídlem mahomedánských chalífů.

místa.

3. *Murcia.*

3. (c=s) **Murcia** na sv. od Granady i Andalusie. *Cartagena*, přístavní město (od st. Karthaginy založené). *Murcia* uvnitř země, hl. město, domy většinou ještě slohem maurským stavěny.

4. *N. Kastilie:*
zabírá,
místa.

4. **Nová Kastilie** zabírá střed půlostrova Pyrenejského mezi Sierrou Morenou a Sierrou de Guaderamou, i zavírá tudíž planinu Novokastilskou a jest ze zemí největší. *Almadén* (= bane) na sev. patě Morenské, blízko hranic Andaluských, vzácné bane rtuťové. *Toledo* u řeky Taja na sev. úpatí hor Toledských, bývalo větší a hlavním městem Španělska (maurských králů). (*Madrid*) *Madrid* u říčky *Manzanaresu*, která za vedra letního vysychá, skoro v středu půlostrova Pyrenejského, v suchopárné rovině, ale v dálce na všech stranách viděti modravé hory, hlavní a největší město Španělské (1/2 mill. obyv.), má velké divadlo (amfiteater) zřízené pro zápasy s býky, na něž Španělové náruživě rádi se dívají (podobná divadla mají mnohá jiná Španělská města). (j=ch) *Aranjuez* u řeky Toleda, na jih od Madridu, krásný královský zámek.

5. *Estremadura.*

5. **Estremadura** mezi Novou Kastilií a Portugalskem na obou stranách řeky *Duera*. *Badajoz* u řeky *Guadiany* pohraniční pevnost.

6. *St. Kastilie:*
zabírá,

6. **Stará Kastilie** od Nové na s. až k moři, zabírá vých. polovici suchopárné planiny Starokastilské *Santander*, přímořské

město *Burgos* skoro uprostřed země, bývalo hl. městem samostatného království Kastilského, rodiště slavného hrdiny (C = S) *Ciða. Segovia* na sev. svahu Sierry Guaderamý, má z doby starořímské velký vodovod. *Soria* ve vrchovišti Duerském v krajíně horami obklíčené, ale úrodné, v níž stálo v starověku město *Numentia*, jež proti mocným Římanům dlouho hrdinsky se bránilo.

7. Leon mezi Starou Kastilií a Portugalskem, zavírá severozáp. suchopárné planiny Starokastilské. *Leon* na sev. kraji té planiny, na úpatí Kantabrických hor, má chrám v Španělsku nejkrásnější. (*Valjadoi*) *Valladolid* opodál řeky Duera, druhdy hl. m. králů Leonských, v něm skonala slavný Kolumbus.

8. Galicie zabírá severozáp. cíp půlostrova Pyrenejského, od Portug. na s., krajiny hornaté, neúrodné, jen ř. (nh = ň) *Minhem* ovlažené. — *La Coruña*, má válečný přístav. San (Z = Ch) *Jago* (= Sv. Jakub) *di* (ll = lj) *Compostella* uvnitř země, nejslavnější poutnické místo Španělské, u hrobu apoštola sv. Jakuba mladšího.

9. Asturie zabírá úzký sev. svah Kantabrický až k moři. *Oviédo* uprostřed břehu, hl. m.

II. Koruna Aragonská složená ze 4 zemí, kteréž jsou:

1. (ll = lj) *Mallorca* království, záleží ze 4 ostrovů, kteréž jsou: 2 *Pityusy* (*Formentera* a *Ivisa*) blíž pevniny a 2 *Baleary Menorca* a *Mallorca* na sv. od *Pityus*, všechny hornaté. Největší z nich *Mallorca* jest i neúrodnější. Hl. m. *Palma* na jih naproti Africe, bohaté námořským obchodem.

2. (c = s) *Valencia* zabírá vých. pobřeží, od *Murcie* na s., od N. *Kastilie* na v. naproti ostrovům, nížina pobřežní jest veleúrodná, že maurským rájem sluje. *Valencia* uprostřed břehu v krajíně velekrásné. *Alicante* jižněji na břehu, vyváží výborné víno. *Murviédro* na s. od m. *Valencie* vystavěné na zříceninách starého *Sagunta* (t. *Zakyntha*).

3. *Aragonie* uvnitř půlostrova, od *Valencie* na s. až k hřebenu *Pyrenejského* pohoří, zavírá nížinu *Eberskou*, kterou řeka *Ebro* protéká ale dostatečně neovlažuje. — (Z = s) *Zaragoza* u f. *Ebro* v prostřed země, hl. a největší město *Aragonské*.

4. *Catalonie* zabírá severových. cíp půlostrova *Pyrenejského*, v němž jižní rozsochy pohoří *Pyrenejského* četně vystupují. — (c = s) *Barcelona* uprostřed břehu pomorského, po *Madridu* největší město Španělské, bohaté průmyslem a námořským obchodem, pro nějž výborný přístav má a jímž nad všechna Španělská města předčí. Na sz. od něho pnc se malebné hora *Montserrat* (= rozpilovaná).

Pod ochranou království Španělského trvá malá republika *Andorra*, zabírá nepřístupné jedno příčné údolí *Pyrenejské* u nejvyššího hřbetu vých. *Pyrenejí*, na hranici francouzské (3³/₄ □ Mm. a 12.000 obyv.). Hl. m. *Andorra* uprostřed země u říčky do *Ebra* tekoucí.

III. *Navarra* a *Baskické* země. — 1. *Navarra* zabírá zemi na z. od *Aragonie*, od *Ebra* až k hřebenu pohoří *Pyrenejského* a koutu *Biskajského* zálivu. — *Pampelóna* mezi rozsochami *Pyrenejskými*, tvrdá pevnost; největší město v krajíně *Baskické*.

2. *Baskické* země (3) od *Navarry* na západ, malé, největší *Biskaja* u moře, jež od ní jméno má; v ní pevnost *Bilbao*.

Španělsko drží osady: V *Africe* *Presidos* (4 pevnosti, největší *Ceuta*), ostrovy *Kanarské*; v *Asii* ostrovy *Filipské*;

místa

7. *Leon*: kde, místa.

8. *Galicie*: zabírá, místa.

9. *Asturie*

1. *Mallorca*: ostrovy.

místa.

2. *Valencie*: zabírá,

místa

3. *Aragonie*: kde.

hl. město.

4. *Catalonie*: zabírá,

místa.

Andorra: zabírá.

hl. město.

1. *Navarra*: zabírá.

místa.

2. *Baskické* země: kde,

Které osady drží?

v *Americě* Kubu a Portorico; v *Australii* některé drobné souostroví blíže ostrovů Filipských.

Počty.

Španělsko evropské: □ Mm. 5000 (—2), 16½ mill. obyv. — Osady: 3116 □ Mm. 9 mill. obyv. — Provincii jest 49. — *Města* mají tisíc obyv.: Madrid 388, Barcelona nad 200, Malaga nad 90, Valencia a Sevilla nad 80, Granada a Cadix nad 60.

Úloha.

Vypočteme průměrnou lidnatost.

Obyvatelů:
kolků?

Obyvatelstvo. V Španělsku žije sice obyvatel o něco více než v *Turecku* (s poplatnými državami skoro 16 mill.), ač jest *Turecko* větší, ale mnohem méně než v *Italii*, ač tato jest mnohem menší. V *středověku* žilo v Španělsku obyvatel téměř dvakrát tolik. *Národnosti* jsou hlavně Španělové, jen v Pyrenejích Francouzové a Baskové; *věry* skoro vesměs katolické.

národnosti,
věry.

Jaké je státní
zřízení?

Andora jest *republika* pod ochranou Španělska; Španělsko a Portugalsko jsou *monarchie* konstituční, v Španělsku říkají sněmu „*Cortes*“.

Jak se žije?
a) plodinami,

O živnostech. — *Nerostných* plodin na Pyrenejském půlostrově velmi mnoho dobývají, zvláště rtuť, olova a mědě, pak soli a j. *Rostlinnými* plodinami jest Pyrenejský půlostrov bohat, plodí krásné jižní ovoce, výborné víno, zvláště *Malaga*, *Alikante*, *Porto* a (X = Ch) *Xeres*, mnoho tabáku zvláště v poříčných nížinách, hojně ovlažených, a některých údolích horských. Planiny na vysočině Španělské rozložené jsou chudě ovlaženy a proto stepnaty, ale žijí velmi velká stáda jemnorouných *ovců*, jimž suchá ta pastva výborně svědčí. Kromě výtečné vlny těží Pyrenejské državy dostatek i jiných *živočišných plodin*, jako mnoho hedvábí, dobré koně a j. *Průmysl* a *obchod* jsou menší, než by země od přírody tak šťastně nadaná je provozovati mohla, průmyslu nejvíce v Baskických krajích; obchod má sice moře s výbornými přístavy, osady, ale přece je málo čilý, v zemi scházejí mu novověké spojovací prostředky, jmenovitě železnice, kterých jest dosud velmi málo.

b) průmyslem a
obohodem.

Vzdělání jest na Pyrenejském půlostrově *menší* než v Evropě střední, i menší než bývalo v středověku, zvláště *obecné školy* jsou tam zanedbány.

Jaké jest vzdě-
láání?

B) Státy západoevropské.

Britsko.

Úloha

1. Opakujme o něm z §. 102. 2. Určeme zeměpisnou *polohu*. Změrme největší *délku* Velké Britanie.

195.
Kde jest?

O zemi. — Britsko jest ze států západoevropských nejzápadnější i nejsevernější, ze všech evropských jediný ostrovní a ze všech nejvíce *přímořský*.

Irsko:
jak se rozdě-
luje?

Irsko rozděluje se hojně, ale skoro jen v samé drobné *půlostrovy*, ostrovy druží se k němu jen samé

malé. *Půda* Irská šíří se nížinami, zvláště uprostřed, a vypíná se horami jen po různu na pobřeží, a to drobnými pohorími středohorskými nevysokými (níže než Česká Šumava). Irsko ovlaženo jest mořem, řekami a jezery. *Moře* vniká do země *choboty* mnohými a dlouhými i usnadňuje lodnictví. Z *řek* největší jmenem (*Šenen*) Shanon pramení se v horách severozápadních, protéká zemi obloukem dovnitř země vypnutým, tvoří mnoho jezer a vytéká do zálivu mořského ústím daleko před koncem velmi širokým. *Všec* je země řekami a mnohými jezery jakož i častými prškami a vláhami co nejhojněji *ovlažena*, někde až bařinatá, celkem však *úrodná*, i zelená se svěžími nivami, jež skot výbornou pící opatřují.

jak se pne?

jak jest ovlaženo?

Velká Britanie rozčleňuje se na jz. v úzký půlostrov **Kornwallisský**, od něho na s. v široký půlostrov **Wallisský**, v severní své třetině (v Skotsku) sůžuje se dvěma *choboty*, (y = a) *Clydským* od z. a *Forthským* od v., oba proti sobě do země hluboko vnikají; severněji ještě jinými dvěma dlouhými *choboty*, družík sobě četné ostrovy, **Hebridy** na sz., **Orknejské** a dále (**Šetlendské**) **Shetlandské** na sz. a ještě mnohé jiné, i rozčleňuje se tudíž hojně.

Vel. Britanie: Jak se rozčleňuje?

Do výšky *vypíná se* Velká Britanie *šestero* jednotlivými horstvy, jež nížiny oddělují.

jak se pne?

1. Horstvo *Kornwalliské* mírně se pne, 2. *Walliské* výše, 3. *Penninské* čili (ea = f) *Peaské* vypínají se téměř uprostřed celého ostrova z širých nížin i postupují směrem jeho (od j. na s.), strmí mnohými štíty, jež *anglicky* (ea = f) *Peak* slují, kteréž jméno celému horstvu tomu dávají, ale pnou se níže než *Wallisské*. 4. *Skotské* pohraniční horstvo druží se těsně k sev. konci hor *Peaských* a rozkládá se níže než *Peaské*, ale široce až do nížiny *Skotské*, která od moře k moři tam se prostírá, kde půlostrov dvěma *choboty* se sůžuje; z hor těch (*Civiot*) *Cheviot*-ské pohorí hřebem svým hranici značí mezi *Skotskem* a *Anglickem*. 5. (a = e) *Grampianské* horstvo vypíná se z nížiny *Skotské* na s., mezi oběma úžinami *Skotskými*, tam, kde je *Skotsko* nejširší; strmí horami rozmanitými, divokými, nejvýše u *chobotu* mořského, tam kde horstvo *Grampianské* na s. přestává, horou **Ben (Nývis) Nevis** jmenem, kteráž (ač o málo výše než *Rudohorský Keilberk* strmí) nejvyšší horou *Britských ostrovů* jest. 6. **Severokaledonská** hornatina vypíná se v sev. konci celého půlostrova pohorími rozmanitými, níže než horstvo *Grampianské*.

1. Kornwallisské.
2. Wallisský.

3. Penninské.

4. Skotské.

5. Grampianské.

6. Severokaledonské.

Moře: Okean *Atlantský* vniká do *Velké Britanie* *chobotem* (*Bris-t'l-l*) *Bristolským* hluboko, odděluje dlouhý půlostrov *Kornwallisský* od *Wallisského*; průliv *Severní* zalévá se do *Skotska* dlouhým *chobotem* (y = a) *Clydským*, *Německé moře* *chobotem* *Forthským*, *chobotu* *Clydskému* naproti, a kromě toho ještě mnohými *choboty*,

Moře:

kteřé tvoří *přístavy* lodím velmi bezpečné a příhodné, u nichž velká města obchodem námořským se živí.

řeky:
jednotlivé,

Řeky: Severn pramení se uprostřed horstva *Walliského* a teče obloukem do vnitř země vypnutým do dlouhého chobotu *Bristolského*. Temže pramení se na v. od ústí řeky *Severnu* a teče oklikami na v. do chobotu mořského. Trení pramení se v již. konci horstva (ea = l) *Peakského*, obtéká jižní úpatí jeho, spojuje se při ústí s řekou (Aus) *Ouse*, která v témž horstvu severněji se pramení, i ústí se do chobotu mořského.

Všebec:

Všebec tekou řeky Britské jako Irské toky krátkými, ale povlovnými a širokými, že do nich příliv mořský daleko do země vodu zdvihá, a ústí se v choboty, i jsou tudíž plavbě loďní velmi pohodlny, mnohem užitečnější než delší a mocnější řeky půlostrova Pyrenejského. *Ježera* vyplňují mnohá údolí v horách *Grampianských* a *Kaledonských* i zdobí lepotvárné ty krajiny horské.

Pořnebi.

Podnebí ostrovů Britských jest veskrz *přímorské*, velmi mírné, moře zvláště teplým proudem *Golským*, jenž k záp. břehům stále přitéká, otepluje *zimou* takou měrou, že není přísnější než v nížině *Lombarďské*, chráněné vysokými *Alpami* severních větrů, v *letě* pak okean mírní horko tak, že leto na ostrovech Britských jest méně horké než ve *Švédsku*. *Oblaha* často oblaky zatažená, husté mlhy a vydatné rosy brání slunci pražiti nivy, i způsobují, že louky i lesy zelenají se tak svěže, zvláště v Irsku, že ostrovu to-muto ostrov *smaragdový říkají*.

196.

I. V Irsku:
1. Munster:
zabírá, místn.

Místopis. — I. **Irsko** záleží ze 4 býv. království, a rozděleno je vládou v hrabství. 1. **Munster** zabírá jihozápadní čtvrtinu Irska. *Corck* na jižním břehu na konci dlouhého chobotu, provozuje největší v Irsku masný obchod, tam porázejí skot vypaseny na tučných nivách Irských a vyvážejí maso do lidnatých měst *Anglických*. *Limerick* na z. při ústí řeky (*Senenu*) *Shanonu* na konci velmi dlouhého chobotu. 2. (*Konát*) **Connaught** zabírá záp. čtvrtinu Irska, již ohraničuje hlavně řeka *Shanon*. (*Geluté*) *Galway* uprostřed záp. břehu u širokého zálivu mořského, jenž po městě sluje; z výborného přístavu *Galwayského* lodě nejvíce do *Sev. Ameriky* plují. 3. **Ulster** zabírá sev. čtvrtinu Irska, *Velké Britanii* nejbliže. *Belfast* u zálivu, jenž po městě sluje, naproti blízkému *Skotsku*. 4. (ei = i) **Leinster** zabírá čtvrtinu Irska naproti *Walliskému* půlostrovu. (u = ō) *Dublin* skoro uprostřed vých. břehu, hl. a největší město v Irsku (naš 300.000 obyvatel), v krásné krajině ozdobeno sadem pěkným velmi rozsáhlým.

II. V Skotsku:

1. Severní:

II. V Skotsku. *Skotsko* dělí se přírodou ve tři: *Sev. Skotsko* zabírá sev. hornaté krajiny a mnohé ostrovy, *Jižní Skotsko* zabírá jižní hornatinu a *Střední Skotsko* zabírá nížinu mezi nimi. 1. **Sev. Skotsko.** *Ostrovy Shetlandské*, nejsevernější četné (86), hornaté, jen větší ($\frac{1}{3}$ všech) jsou lidmi obydleny; *Orknejské* druzí se téměř k sev. cípu *Velké Britanie*, jest jich to málo méně než *Shetlandských*, a ještě méně obydleno; *Hebridy* druzí se k záp. břehu *Skotskému* dvěma řadami, jest jich 2krát tolik co oněch obojích *dohromady*, nejsev. jest největší, (ew = u) *Lewis* jmenem. (u = ō) *Mull* na z. od nejvyšší

Britské hory Ben Nevis-u, u něho malý ostrov *Staffa*, v něm krásná jeskyně Fingalova, do níž z moře loďkami vjíždějí. Město *Invernes* na vých. břehu Skotském u zálivu Invernesského, jež Skotsko súzjuje. [Viz v Nerostopise Pokorného.] 2. V Středním Skotsku povstala větší města na břehu mořském u přístavů, i kvetou hlavně obchodem: (a=e, ee=y) *Aberdeen* na východním břehu při ústí říčném. (u=ö, ee=y) *Dundee* na břehu dlouhého chobotu. (ay=e) *Tay*-ského, provozuje největší plátěnný obchod. (th=s) *Perth* (nedaleko ústí řeky *Tay*-e do chobotu *Tayského*), v něm bývali Skotští králové korunováni. 3. V Jižním Skotsku (*Lids*) *Leith* přístavné město na jižním břehu velkého chobotu *Forthského*; na jih od něho (*urgh=örg*) *Edinburgh*, v krajině krásné, na třech návrších, jež hluboké rokle dělí, domy vysoké (až 10patrové), na kraji nížiny Skotské, hl. m. království Skotského. V nížině Skotské, jež od *Edinburghu* na z. se protírá, leží velká města Skotská: (ee=f) *Greenock* u dlouhého chobotu *Clydského*, zámožné námořským obchodem, (ai=e, oy=i) *Faisley* a (ow=o) *Glasgow* uvnitř země na v. od *Greenocku*, bohatý průmyslem. *Glasgow* (1/2 mill. obyv.) jest největším městem Skotským (větším než Irský *Dublin*).

2. Střední.

3. Jižní.

III. Knížectví (*Uels*-) *Wales*-ské zabírá hornatý půl-III. *Ve Walesu*. ostrov téhož jména. K němu náleží ostrov (*Engls*) *Anglesea*, jež k severozápadnímu cípu těsně se druzí, spojena s pevninou Britskou velkým železným mostem; při ní menší ostrov, s ní mostem spojený, z něhož nejkratší plavba do protilehlého *Dublinu*.

IV. Království *Anglické* povstalo ze 7 království, jež IV. *V Anglii*. dosud se rozeznávají, ač země ve hrabství (jako Irsko) rozdělena jest.

1. Království *Wessex* (= *West-Sachsen*) zabírá některé menší ostrovy a západní polovici jižního pobřeží Velkobritského: Ostrov *Normanské* na j. blíže pevniny evropské, na z. od půlostrova *Normanského*. Ostrávký *Soilly* na jz. od jihozápadního půlostrova *Britského*, jich bane, cínem druhdy bohaté, jsou vyčerpány. Ostrov (*Uait*) *Wight* druzí se k prostředku jižního břehu *Britského*, pěkná úrodná. (outh=uc) *Balmouth*, přístavné město v jihozáp. cípu *Kornwalliském*, u něho vydatné bane cínové. (outh=uc) *Plymouth* v *Kornwallisu* na jižním břehu u chobotu, má důležitý válečný přístav. (*Sushenten*) *Southampton* skoro uprostřed jižního břehu *Britského* u chobotu, naproti pěknému ostrovu *Wightu*, hlavní přístav pro plavbu do *Afriky* a dále do *Východní Indie*. (*Portmuc*) *Portsmouth* též naproti pěknému ostrovu *Wightu*, nejdůležitější válečný přístav *Britský* (důležitější než *Plymouthský*). (*Bris-tl*) *Bristol*, velkoměsto nedaleko zálivu, jež po něm sluje, největší ve *Wessexu*. (*Bec*) *Bath* uvnitř země, nedaleko *Bristolu*, město lázeňské, velmi vkusně stavěné. (*Sáls-bry*) *Salisbury* (= solnohrad) uvnitř země, na sz. od *Southamptonu* má velebný biskupský chrám. *Windsor* u řeky *Temže* (na z. od *Londýna*), má skvostný královský zámek.

1. *Wessex*.

2. (u=e) *Sussex* (= *Süd-Sachsen*), od *Wessexu* na v., mnohem menší. (a=c) *Hastings* na břehu; zde přistál z protilehlé *francouzské* *Normandie* vévoda *Vilém Dobyvatel*.

2. *Sussex*.

3. *Kent* zabírá jihovýchodní půlostrov *Britský*. *Dover* na břehu jihovýchodním, z něho převáží na pevninu (do *francouzských* *Kalet*, za 3 hodiny). (*Kentr-bery*) *Kanterbury* uvnitř země, ve vých. cípu, sídlo prvního *anglickanského* arcibiskupa. (*Grýnyč*) (*Greenwich*, město u samého *Londýna* u řeky *Temže*, proslulá hvězdárna, jejíž poledník *Angličané* hlavním považují.

3. *Kent*.

4. Essex. 4. **Essex** (= Ost-Sachsen) na s. od Sussexu, na obou stranách dolní Temže. Londýn uvnitř země, ale nedaleko moře u široké a hluboké řeky Temže, tak že největší námořské lodě až k městu plují, v krajině velmi úrodné, největší velkoměsto na vsí zemi, v němž 4 mill. lidí žije (skoro tolik jako v celém zeměděle australském). Město dělí se hlavně ve 3 *díly*, Staré město a Westminster na levém a (Söcörk) Southwark na pravém břehu Temžském.
- díly: a) City. a) *Staré město* (City), v něm hlavně sídlí obchodníci, v něm největší chrám Londýnský, sv. Pavla. b) *Westminster*, sídlo šlechty a boháčů. U řeky Temže velkolepý dům sněmovní, starodávný hrad (*Tauer*) Tower chová klénoty královské a památné staříny.
- b) Westminster. c) V (Söcörk-u) Southwarku hlavně továrny. Okolo těchto 3 dílů města rozkládají se loděnice, sklady zboží, továrny a j. Přes Temži vede 9 mostů a pod ní 2 tunely; z Londýna vyběhla mnoho železnic, jedna i pod městem probíhá. Londýn má ze všech měst na vsí zemi největší průmysl i obchod, v něm jsou 4000 ústavů vzdělávacích, nad 100 domů pro chudé, a j. ústavy.
- c) Southwark. 5. **Ostanglie** zabírá hlavně okrouhlý půlostrov na s. od ústí Temžského. (*Gembřidě*) Cambridge skoro uprostřed mezi Londýnem a sev. břehem toho půlostrova, má starodávnou universitu.
- Váha. 6. (cia= sie) **Mercia** uprostřed ostatních 6 království. *Oxford* u obou horní Temže, skoro uprostřed mezi Londýnem a Bristollem, má nejstarší anglickou universitu, na níž i Jeronym Pražský studoval. (*Stredförd*) Stratfort na sss. od Oxfordu, rodiště nejslavnějšího divadelního básníka (Šéka-píra) Shakespeara († r. 1616). (*Berming-em*) Birmingham na v. od Wallesu, na blízku velmi vydatných dolů kamenouhelných a železných vzmohlo se továrnami na výrobky kovové, pro něž vedeny železnice na všechny strany. (a=e) *Nottingham* na s. od Birminghamu u řeky Trentu, živí se hlavně továrnami na punčochy.
7. Northumberland. 7. (**Noaröombrlend**) Northumberland na s. od řeky Humberu, zabírá sev. díl království Anglického, hory (ea= t) Peakské a pobřežní nížiny k nim přilehlé. (oo= ä) *Liverpool* u chobotu, tam kde končí půlostrov Wallisský, po Londýně největší obchodní velkoměsto v Britsku i vsí Evropě (1/2 mill. obyv.) a první v obchodě bavlnickém, vyváží průmyslové výrobky anglické (nejvíce) do Ameriky a dováží odtamtud plodiny, hlavně bavlnu (za rok obrátí v obchodě nad 500 mill. zl.). (Menčest'r) *Manchester* velkoměsto uvnitř země, na v. od Liverpoolu, živí se hlavně továrnami bavlnickými, podobně i některá nemalá města v jeho okolí. Mimo něho běží průplav (*Břidž-uatr-*) Bridgewaterský, jenž i skrz hory propokán a vůbec velmi nákladně vystaven jest. (*Šefild*) Sheffield, velkoměsto na v. od Manchesteru, na vých. úpatí Peakských rudných hor, živí se hlavně továrnami železnickými. (*Líc*) Leeds, velkoměsto na v. od Sheffieldu živí se hlavně továrnami výrobky vlněné vyrábějícími. (u= a) *Hull*, velkoměsto při ústí řeky Humberu, živí se hlavně námořským obchodem do Baltského moře. *York* na sz. sídlo anglickánského arcibiskupa, (*Nju-kásl*) Newcastle nedaleko vých. břehu uprostřed kamenouhelného okresu v Evropě nejrozsáhlejšího (jenž jest větší než Morava se Slezskem; ročně dobývají tu nad 20.000 mill. Kgr. uhlí).

Osady.

Osady drží Britsko: 1. v *Evropě* o. **Helgoland** na proti ústí řeky Labe, pevnost *Gibraltar*, souostroví *Mal-tanské*. 2. V *Africe* Kapsko a mnohé ostrovy. 3. V *Asii* Přední Indii, Hongkong a j. 3. V *Australii*: celou pevninu a mnohé ostrovy. 5. V *Americe* sev. díl Sev. Ameriky a mnohé ostrovy a částky ještě na pevnině.

Britsko drží v Evropě: 8198 □Mm. (z toho Helgoland, Gibraltar a Malta $3\frac{1}{4}$, Irsko 822, Skotsko 789 a Anglie 1518); osad mimoevropských asi 224.000, dohromady nad 227.000 □Mm. Ostrovy Orknejských jest 67, Shetlandských 86, Hebridských 800. Saď Dublinský drží 67 □Km. *Hrabství* obsahuje: Irsko 32, Skotsko 33, Anglicko a Wallesem 42. *Obyvatel* v Evropě: 32 mill., (z toho Britsko 28 mill.) v osadách 248 mill., dohromady 280 mill. *Města* mají obyvatelů: Londýn 4 mill.; — nad $\frac{1}{2}$ mill.: Glasgow a Liverpool; — tisíc: nad 400 Manchester; — nad 300 Birmingham a Dublin; — nad 250 (= $\frac{1}{4}$ mill.) Leeds a Sheffield; — nad 200 Edinburgh; — nad 150 Bristol, Belfast, Bradford; nad 100 ještě 8 měst. *Přístavů* je 500. *Lodí* obchodních má Britsko 40.000, válečných nad 500. Do Londýna samého přijíždí námořských lodí ročně 10.400. — 1. *Vypočtete* průměrnou lidnatost a) v Britsku vůbec, b) v Angličanech zvlášť. 2. *Koliký díl* obyvatelstva království a) Britského, b) Anglického žije v Londýně. 3. *Kolik %* vsí souše drží Britsko, 4. *kolik %* všeho lidstva.

Počty.

Úlohy.

197.
Kolik je obyvatel?

O obyvatelstvu. — V Britsku obývá 32 mill. lidí, bez mála tolik jako v naší říši (36 mill.), ač Britsko územím (evropským) ani $\frac{1}{2}$ naší říše se nerovná. Z království Britských nejvíce lidí žije v *Anglii*, dobré $\frac{2}{3}$ všech (32 mill.), ač Anglie ani $\frac{1}{2}$ území Britského nezabírá.

Obyvatelé království Britského náležejí *dvěma* kmenům národním, germánskému a galskému. *Galové* obývali původně sami na ostrovech Britských a různili se v národy, z kterých zbyli: *Irové* v Irsku, hlavně uvnitř země, *Skotové* v Skotsku a *Britové* v Northumberlandu a Wallesu, úhrnem nyní asi $\frac{1}{3}$ obyvatelstva všeho. *Germánského* kmene jsou *Angličané*, povstali z národů německých, kteří sem výbojně vnikli a ostrovy opanovali (Sasové, Anglové a pofranštělí Normani). *Jazykem* anglickým mluví nejen Angličané, nýbrž i přemnozí lidé námořští ve všech zemědělech, zvlášť v osadách Britských a v Unii Severoamerické.

Jakým národnostem náleží?

Angličané vyznávají víru *anglikánskou* (od krále Jindřicha VIII.), jejíž hlavou církevní jest král Britský. *Irové* udrželi se proti všemu reformatorskému úsilí při víře *katolické*. Kromě těchto dvou různí se *Britští* obyvatelé věrou ještě v *presbiteriany*, *kvakery* a mnohé jiné křesťanské náboženské společnosti.

Jaké víry vyznávají?

Britská říše je království konstituční, má ústavu starobylou a osvědčenou, sněm nazývá se *parlament*, zasedá v Londýně pro celou říši i záleží z sněmoven, vyšší (domu *lordů*) a nižší (domu *obecných*, t. j. poslanců volených).

Jak jest říše zřizena?

O žlvanostech. — *Britové* 1. dobývají *plodiny*: *nerostů* velmi mnoho, nejvíce *kamenného uhlí*, *železa*, zvlášť v horách *Peaských* a v jich okolí, pak *cín* a *měď*; *anglický cín* a *angl. ocel* jsou pověstny; — *rostlinné* plodiny: V Anglii jsou nížiny velmi *úrodné*, v Irsku jsou zvlášť pěkné *louky*, *hospodáři* angličtí výborně vzdělávají půdu,

Jak se žije?
1. plodinami.

na mnohých místech ořou parními pluky, většina mlátí stroji parními; — *živočišné* plodiny: chovají velmi pečlivě hovězí a skopový dobytek a výborné koně, chytají zvláště v mořích mnoho ryb (sledí, velryb a j.).

2. průmyslem.

2. provozují *průmysl*, a to *největší* na vší zemi, v Anglii je nejvíce továren, *zvláště* na zboží ocelové, na stroje hlavně v středu Anglie, v okresích báňských, kde i suroviny (rudy železné), i dosti paliva (kamenného uhlí) dobývají; na látky vlněné, bavlněné a hedvábné, zvláště v sev. Anglii.

3. obchodem.

3. provozují *obchod*; obchod Britský má mnoho *spojovacích prostředků*: *moře* oblévá zemi na všech stranách a vniká do ní mnohými zálivy a přístavy, *řeky* jsou široké a pro lodě dost hluboké; k tomu vystavěli Britové 1. mnoho *přístavů*, jež v krajinách rovinatých velmi snadno stavěli, a těmi plují lodě na př. z Londýna do Liverpoolu, Manchesteru a na jiné strany, 2. mnoho *železnic*, 3. mnoho *telegrafů*, *největší* je telegraf Atlantský, který je položen na dně mořském, i jde až do sev. Ameriky, 4. *silnice*. *Lodě* mají 40 tisíc, i vedou jimi obchod do všech zemědířů a to *obchod* ze všech států *největší*. Ač krajiny Britské jsou úrodné a výborně vzdělány, neužívají velmi husté obyvatelstvo Britské, nýbrž dováží obchod Britský nejen suroviny pro továrny, nýbrž i potraviny z jiných zemí.

Jaké jest v Britsku vzdělání?

V Britsku jest vzdělání celkem *velké*, větší u Angličanů než Keltických národů. Jmenovitě *technické* vzdělání jest velmi pokročilé. *Vysoké školy* jsou tam starožitné (nejstarší universita *Oxfordská* a *Cambridgeská*) nákladně zařízené. *Obecných škol* jest méně než u nás.

N i z o z e m s k o .

Úlohy.

1. Opakujeme §. 102., 2. určíme, s kterými státy jak *hraničí*, 3. určíme zeměpisnou *polohu*.

198.

Jak se rozděluje?

Území Nizozemské (č. *Hollandské*) jest částí pevniny evropské, i *rozčleňuje* se v 1. *půlostrov* *Hollandský*, jež na s. do Německého moře vybíhá a jezerem (u = a) *Zujderským* od trupu evropského se odštěpuje. 2. K *půlostrovu* *Hollandskému* druzí se řada *ostrovů*, která s břehem mořským rovnoběžně provází, *Rýn*, dělí se před ústím v hrdla, drobí půdu pevninskou v *ostrovy*. 3. Na pevnině samé odděleno jest od území *velkého území* *Lucemburská*, jež jedině *vysočinou* jest, části to *vysočiny* *Francouzská*.

Jak jest *ovlaženo*?

Nizozemsko *ovlaženo* jest mořem, jež k břehu dlouhému a velmi nízkému přiléhá a řekami: *Šeldou*, *Maa-sou*, *Rýnem*, (y = aj) *Ysselou* a jinými menšími řekami

velehojně ovlažena. — **Selda** (Skalda) v jižním cípu země, dvěma širokými hrdly se ústí; **Maas** obloukem na sv. vypnutým zemi protéká, s jižním hrdlem mocného Rýnu se spojuje, ale s ním pak v ramena rozvětluje a konečně širokými hrdly na s. od Seldy se ústí. **Rýn** (Reyn) rozděluje se hned na hranici nizozemské, tedy daleko před svým ústím, na dvě hrdla: jižní hrdlo sluje **Waal**, pojí se s řekou Maasou v prostřed země a ústí se s ní společně, severní hrdlo podržuje jméno **Rýn**, a teče téměř přímo k moři, ale spojuje se i s Maasou, s jez. **Zujderským** i s ř. **Ysselou** rameny od přírody utvořenými i průplavy od lidí udělanými.

Selda
Maas.

Rýn.

Podnebí jest v Nizozemsku *přímořské* mírné, mírnější než v Čechách, ač leží Nizozemsko skoro celé severněji.

Jaké jest podnebí?

Nizozemsko rozděleno jest ve 12 provincií:

1. **Holland severní**, půlостrov **Hollandský**. **Amsterdam** u jižního cípu **Zujderského** jezera, největší **Hollandské** město, vystavěno na jehlách, mnohými průplavy v ostrovy (90) rozděleno a přemnohými mosty (nad 300) spojeno (podobně jako **Benátky**), náleží mezi obchodní města nejdůležitější na vši zemi. V něm slavný učitel **Jan Amos Komenský** r. 1671 trudný život dokončil. **Zaardam** na protějším břehu (na sz.), má loděnice, v nichž ruský cár **Petr I.** jako tesař pracoval. Na blízku ves (oc=ú) **Broek** vkusně stavěná a vzornou čistotou proslulá. **Haarlem**, město u moře **Haarlemského** nyní vysušeného (na z. od **Amsterdamu**), proslulé *květinářstvím*, pěstuje hlavně květiny cibulové, jež do vši Evropy prodává. 2. **Jižní Holland**. **Haag** (ř. **Gravenhaage**) opodál mořského břehu, hl. město. Na blízku vesnice (y=aj) **Ryswyk**, v níž umluven *mír* **Ryswycký**. (s francouzským králem **Ludvíkem XIV.**). **Leyden** nedaleko ústí starého **Reyna**, nejstarší město **Hollandské** (za **Rímanů** *Lugdunum Batavorum*). **Rotterdam** nedaleko ústí řeky **Maas**, po **Amsterdamě** nejdůležitější obchodní město **Hollandské**, lodě přijíždějí mu po průplavech až do města k samým skladům. **Dortrecht** žije se hlavně obchodem dřevním, dříví dováží po **Rejně** až z **Černého Lesa** (**Badenského**), ježto ho v rovinatém **Hollandsku** velmi málo roste. — 3. **Zeeland** záleží z 9 ostrovů říčních, výborně ovlažených, na nich velmi pečlivě a velmi výnosně *hospodářství*. **Middelburg** na ostrově **Walchern**, jež leží mezi oběma širokými hrdly řeky **Seldy**. — 4. **Sev. Brabant** (jižní Brabant jest v **Belgii**), provincie jen částečně úrodná, ostatně stepná a bařinatá. **Breda**, pevnost nedaleko hranic **Belgických**. — 5. (**U = Y**) **Utrecht** na jih od jezera **Zujderského**, provincie nejmenší, ale velmi pečlivě vzdělaná. Město **Utrecht** uprostřed. — 6. **Geldern** na jv. od jezera **Zujderského**, část jí slula za doby panství **Rímského insula Batavorum**. Od řeky staré **Yssel-y** (**Isaly**) vzali **Frankové** **Saličů** jméno (**Saličů**). **Nymegen** u řeky **Rýnu** město, v němž umluven **Nymegenský mír** s výbojným francouzským králem **Ludvíkem XIV.** (1678). — 7. (y=aj) **Overyssel** na s. od řeky **Yssely**, na východ od jezera **Zujderského**. — 8. **Frisland** na s. od jezera **Zujderského**, naproti **Hollandským ostrovům**, které k němu náleží, velmi úrodný. — 9. **Groningen** nejsevernější provincie **Nizozemská**. **Groningen** uvnitř země, největší město v sev. **Nizozemsku**. — 10. **Drenthe** jest vnitrozemí, na jih od **Groningů**, půda je namnoze rašelinná, a proto jest provincie tato nejřidčeji obydlena. — 11. **Limburg** od **Sev. Brabantu** oddělena velkou bařinou, velmi podlouhlá, podél řeky **Maasy**. **Mastricht** u řeky **Maasy**, tvrdá pevnost na hranici **Belgické**. — 12. **Lucembursko** (**Luxem-**

Místopis.
Jak jest rozděleno?
1. Holland severní.

2. Holland jižní.

3. Zeeland.

4. Sev. Brabant.

5. Utrecht.

6. Geldern.

7. Overyssel.

8. Frisland.

9. Groningen.

10. Drenthe.

11. Limburg.

12. Lucembursko.

burg), na jih od Limburgu, vévodství, z něhož pocházel český královský rod Lucemburský. *Lucemburk*, tvrdá pevnost uvnitř země.

Osady.

V *Asii* rozsáhlé ostrovy Sundské a Moluky. V *Americe* Guiana a některé ostrovy (Antilské).

Pořty.

Nizozemsko drží 354 □ Mm. (z toho Lucembursko 26), osady 17130, všeho 17.484 □ Mm. *Obyvatel* v Evropě 3.870.000, v osadách 23.000. V Evropě 95% Hollandanů; 60% evangeliků, 40% katolíků. *Města* mají tisíců obyv.: Amsterdam 280, Rotterdam 123, Haag 93. V osadách největší Batavia u ostrova Javy 65. Sledů nachytají ročně až 60 mill. — 1. *Vypočteme* průměrnou lidnatost. 2. Kolik % Nizozemců bydlí v Amsterdamě. 3. Kolik % všeho Nizozemského území jest v Evropě?

Úlohy.

199.

Kolik lidí v Nizozemsku obývá?

O obyvatelstvu. — V Nizozemsku obývají skoro 4 mill. lidí, tedy skoro dvakrát tolik jak na Moravě (na této právě 2 mill.), ač není Nizozemsko dvakrát tak velké jako Morava (tato 222 □ Mm.). Nizozemci jsou kromě Lucemburčanů (hlavně Němců) **Hollandané**, mluví *jazykem* hollandským, jež náleží mezi jazyky germanské, a vyznávají většinou *víru* evangelickou, pro kterou dlouho válčili proti králi Filipovi (II.), jež jim ji zakazoval.

Jakých národností a náboženství?

Jak se žíví?
a) Plodinami.

Plodin *nerostných* téměř nedobývají Nizozemci na své nízké půdě, na níž namnoze ani stavebného kamene není, takže města staví z cihel, i ulice cihlami dláždí. Z *rostlinných* plodin těží mnoho píce, obilí a zahradních květin, ale skoro žádné dříví; vysušují bařiny (ano i Haarlemské moře vysušili) a obracejí v půdu úrodnou, rozvádějí vodu z moře a řek strouhami a zavlažují louky i pole i vzdělávají půdu vůbec velmi pilně a rozumně. Květiny Haarlemské jsou v Evropě pro krásu oblíbeny. Z *živočišných* plodin chovají hlavně skot, koně, králíky a chytají ryby. Hollandané jsouce výborní hospodáři chovají i skot a koně výborně, i těží zvláště mnoho syra a másla, jež, jsouce vůbec velmi čistotní, čistě upravují. Králíků chovají milliony v tarasech vodních. Rybolovem žíví se mnozí, vyjíždějíce na lodích na mělkiny Německého moře.

b) průmyslem.

Průmyslem žíví se Nizozemci méně než lidé v zemích okolních, prosluli broušením drahokamů a optických skel a stavěním lodí. Pro *obchod* přiléhá země k moři břehem dlouhým a otvírá se do něho širokými hrdly říčními.

c) obchodem.

Obchodem *přivážejí* ze svých osad kávu, koření a jiné osadní zboží a prodávají je do zemí středoevropských, jsou v obchodě velmi podnikaví a vůbec obratní. V 17. století byli Hollandané prvním obchodním národem v Evropě (jako nyní jím jsou Angličané).

Jak jsou vzdělaní?

Nizozemci vzdělávají se *pečlivě*, zvláště v školách obecných a odborných.

Jak stát jest zařízen?

Stát Nizozemský jest *království konstituční*; *Lucembursko* spravuje se zvlášť i má s Nizozemskem jen krále společného.

Belgie.

1. Opakujeme o ní z §. 104. 2. *Určeme* z mapy a) hranice, b) zeměp. polohu. 3. *Vyměříme* největší délku území.

Země Belgická *nerozčleňuje* se ani do moře ani do pevniny, nýbrž jest kromě menších výběžků zaokrouhlená (skoro do trojúhelníka). Co *do výšky* vyniká z moře nížinou šírou a stoupá výše teprv v jihových. polovici, a tam jen mírnými vysočinami středohorskými, do nichž řeky klikatá údolí vrývají.

Území Belgické *ovlaženo* jest mořem a řekami. *Moře* ovlazuje jen krátký břeh. *Řeky* větší tekou dvě, Šelda a Maas. *Šelda* přitéká z Francie tokem nedlouhým, ale tekouc rovinou tokem povlovným a širokým. *Maas* přitékajíc též z Francie vine se klikatým údolím východní vyšší polovice Belgické a pije uprostřed země řeku *Sambru*, též z Francie přitékající. *Podnebí* v Belgii jest jako v Holandsku přímořské, mírné a zdravé.

Belgie *rozdělena* jest v 9 provincií, 5 Flamských a 4 Vallonské. A) Flamské provincie zabírají polovici severní: 1. *Záp. Flandry*, jediná přímořská provincie. *Ostende* jediné přímořské město, má válečný přístav a mořské lázně (lidé koupají se totiž v širé mělčině na břehu mořském). *Brügge* uvnitř země na v. od Ostende, jest město zámožné, ale bylo v středověku větší a mnohem bohatší, náleželo mezi nejbohatší města evropská. 2. *Vých. Flandry* od záp. na v., je protéká řeka *Šelda*. *Gent*, velkoměsto skoro uprostřed, u řeky Šeldy, z níž tu mnoho průplavů i městem probíhá (300 mostů); bylo (jako Brügge) v středověku mocnější (když odvážilo se i k válce s Francií). 3. *Antwerpy* od dolní Šeldy na v. *Antwerpy* (Antorf), velkoměsto u řeky Šeldy, která tu jest již tak široká, že za přílivu mořského, kterým až sem voda mocně stoupá, i velké námořské lodě k městu plují, jest v obchodě námořském prvním městem Belgickým. 4. *Limburg* od provincie Antwerpské na v. až k řece Maasi, kdež hraničí s dlouhým Limburgen Nizozemským. 5. *Jižní Brabant* (Sev. Brabant v Nizozemí) na jv. od Vých. Flander jest jediná provincie, jež hranic Belgických se nedotýká. Brusel (německy Brüssel) pod 22° vých. délky (od Prahy 10° na z.), skoro uprostřed vší Belgie, největší a hlavní město Belgické (větší než Praha). Brusel dělí se ve dvě: *Staré město* jest ze středověku těsně a nepravidelně stavěno, fabričné a obchodnické, i mluví flámsky. *Nové město* vystavěno způsobem novějším, v pravidelných a širokých ulicích velké a pěkné domy, v něm mluví francouzsky, sídlí král, ministři a šlechta. Z *výrobků* Bruselských nejvíce prosluly přeuťlé a drahocenné krajky. *Pohodlný průplav* spojuje Brusel s přístavným městem Antwerpy. *Waterloo* vesnice od Bruselu na jv., u ní na širé rovině porazilo vojsko prusko-anglické císaře Napoleona I. konečně (r. 1815).

B) Vallonské provincie. 6. *Lüttich* od Limburgu na jih; *Lüttich* u řeky Maasy, velkoměsto, žije se namnoze továrnami na výrobky železné ležíc v krajině báňské, kde hojně dobývají železnou rudu a kamenného uhlí. *Herstal* též u řeky Maasy, nedaleko Lüttichu, odtud pocházel Pipin Heristalský, praotec královského rodu Karlovičů. 7. *Lucembursko* na jih od Lüttichu přiléhá k Lucembursku Nizozemskému, s nímž druhdy jedním státem bylo.

Úlohy.

200.
O zemi:
a) jak se rozčleňuje a jak se pje?

b) jak jest ovlázena?

Jaké jest podnebí?

Místopis.
1. Záp. Flandry.

2. Vých. Flandry.

3. Antwerpy.

4. Limburg.

5. Jižní Brabant.

6. Lüttich.

7. Lucembursko.

- Bouillon*, hrad nedaleko hranic francouzských, z něhož byl Gottfried Bouillonský vévoda 1. křižácké výpravy. 8. (u—ý) *Namur* mezi Lucemburskem a Jižním Brabantem. *Namur* u řeky Maasy tam, kde pije řeku *Sambru*. 9. *Hennegau* mezi Jižním Brabantem a Belgií, řeka Maas je protéká. *Mons*, pevnost skoro uprostřed a nedaleko hranic francouzských.
- Počet. *Země* 295□Mm. *Obyvatel* 5,090,000, z těch 54% Flamů, 46% Vallonů; katolíků 99%. *Města* tisíc obyv.: Brusel 330, nad 120 Antwerpen a Gent, nad 100 Lüttich, 50 Brügge. *Železnice* 339 Mm. *University* 4. — 1. Vypočteme lidnatost. 2. Kolik Km. železnice jest průměrně v 1□Mm. země.
- 201.** **O obyvatelstvu.** — V Belgii obývá nad 5 mill. lidí, **Kolik lidí obývá?** čili téměř tolik co v Čechách, ač jsou lidnaté Čechy o $\frac{2}{3}$ větší než Belgie. Belgie jest *nejlidnatějším* evropským státem, v ní obývají na 1□Km. průměrně 170 obyvatel. Belgičané jsou *dvoji* národnosti, Flamské a Vallonské. **Flamové** mluví *jazykem* flamským, jenž od hollandského málo se různí, obývají hlavně v nížině, s Hollandany sousedíce, i jest jich většina. **Valloni** mluví *jazykem* vallonským, jenž jest příbuzný francouzštině i obývají v jihových. pahorkaté polovici Belgie; s Francouzy sousedíce. **Náboženství** vyznávají skoro všickni Belgičané *katolické* (jako i sousední Francouzové).
- Jak se živi?**
a) plodinami, Belgičané a) těží **plodiny**. Z *nerostných* plodin dobývají nejvíc železné rudy a kamenného uhlí, a to v pahorkatých krajinách východních. *Rostlinných* plodin těží mnoho hospodářstvím, zvlášť na úrodné nížině, i hospodaří tu podobně jako Hollandané velmi pilně a obratně; v krajinách pahorkatých sklízají však více lnu, též chovají užitečné *živočichy* zvláště skot, koně a králíky jako v Nizozemsku; b) **průmyslem** živí se v Belgii lidí více než v Hollandsku; ač je země úrodná, nemohlo by pouhým těžením plodin tak husté obyvatelstvo na ní se uživit. V krajinách *východních* pahorkatých, kde mnoho železné rudy a kamenného uhlí dobývají, zřídili i mnoho továren na výrobky železné (zvláště v *Lüttichu*), v krajinách *západních* továrny na tkaniny lněné, vlněné i jiné; c) **obchodem** nerovná se rozsáhlému obchodu Hollandskému, a vyváží hlavně jen průmyslové výrobky Belgie a dováží plodiny, hlavně potravné.
- Jaké jsou ve vzdělání?** *Ve vzdělání* jsou Belgičané podobně jako Hollandané v umění *odborném* výborní, školy obecné však Hollandských dosud nedostihly.
- Jak je stát zařazen?** Stát Belgie jest *království konstituční*, sněmy zasedají v hl. m. Bruselu.

Francie.

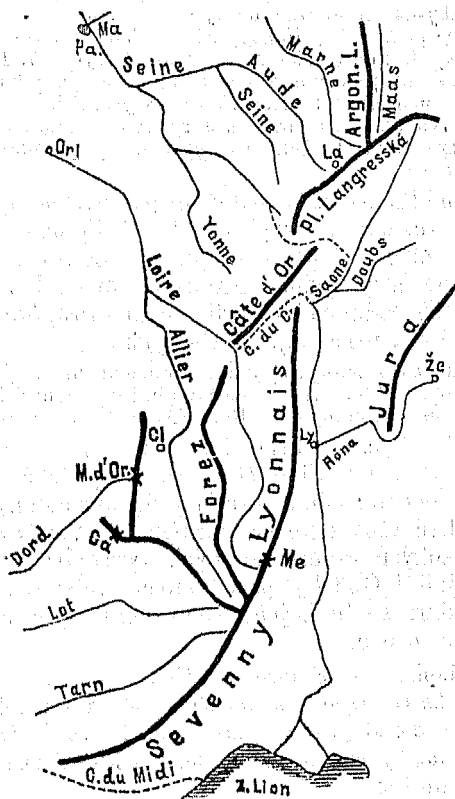
- úlohy. 1. Opakujme o ní z §. 102. 2. *Určeme* z mapy a) hranice, b) zeměpisnou polohu. 3. *Změříme* největší délku pevninského území.

O zemi. — Země Francouzská šíří se nížinou Francouzskou a Dolnorónskou a pně se třemi *vysočinami*, hlavně Francouzskou, ale také po díle od Pyrenejské a Alpské zabírajíc. I. Od *Pyrenejské* zabírá rozsochatý svah severní. II. Od *Alpské* západní široký svah Alp Západních a malý podíl Alp Středních, jež obojí od Róny na v. až k hřebenu vystupují. — Opakujme o Pyrenejích z §. 192. a o Záp. Alpách z §. 89.

202.
Jak se píše?

Úloha.

Výkres 57.

Rozbor Francouzské vysočiny.

III. Vysočina Francouzská středohorská [viz výkres 57.] rozkládá se v rozličné části, kteréž jsou: 1. *Sevenny* postupují od průplavu (u=y) *du Midi* na ssv. až končí horou *Mezin-em* (u 45. rovnoběžky), na níž pramení se řeka (oi=óá) *Loira*, postupují obloukem k ústí Rónskému mírně vypnutým. Od sev. konce *Sevennského* vybíhají do prostřed Francie dvě pohorí: a) *Forez* na sever, odděleno od vých. pohorí údolím řeky (oi=óá) *Loiry*,

b) pohoří odděleno od Forezu řekou *Allierou*, jež dále pne se výše, až horami *Cuntal-em* [Ca] a *M. d'Or-em* ve vsi Francouzské vysočině *nejvýše* strmí (1800 m.), i rozesílá různé rozsochy. Na *M. d'Or-u* pramení se Garonnská poslední pobočka (gne=ñ) *Dordogne*. 2. (ais=é) *Lyonnais-ské* pohoří postupuje od hory Mezin-u dále na s. až k průplavu (*dy Cantr*) du Centre, [C. du C.] odděleno od Forezu řekou *Loirou*. 3. *Cot d'Or* na s. od průplavu du Centres, krátké pohoří, (*Sén*) Seine na něm se pramení. 4. *Planina Langresská* uchyluje se na sv. Na ní pramení se pobočky Sein-ské. (*Ob*) Aube a *Marne*, tato nedaleko města Langres-u, po němž planina ta sluje, pak řeka *Maas*. 5. *Vogesy* pnou se od planiny Langresské na v. a postupují do Německa se středním Rýnem rovnoběžně; v jich jižním cípu pramení se řeka *Mosela*. 6. *Argonnský Les* postupuje od vysočiny Langresské na sz. provázeje levý břeh řeky *Maasy*, až přechází v širokou planinu *Ardennskou*, do které řeka *Maas* si údolí vryla. 7. Jura vypíná se od Vogesů na jih několika hřbetů rovnoběžnými; k hřbetu nejvýchodnějšímu přiléhá lidnatá *planina Švýcarská*, na níž z hřbetu toho širá vyhlídka se otvírá. Z Jury vytéká klikatá řeka (*Dú*) *Doubs*, která vtéká do řeky (*Sóny*) *Saone-y* přitékající od planiny Langresské.

Jak jest ovlažena?

Země Francouzská *ovlažena* jest dvěma moři a přemnohými řekami a průplavy. Větší Francouzské řeky vyvíjí se tokem dlouhým (nejdelším *Loire*) a tekou dílem větším skrz nížinu Francouzskou, tokem povlovným, plavbě loďní velmi příhodným. *Průplavy* spojují mnohé řeky a usnadňují plavbu loďní.

Úlohy.

Vytkneme z *mapy*: a) kde se pramení, b) kterým směrem hlavně tekou, c) které větší pobočky pijí řeky (*Sén*) *Seine*, (*Loar*) *Loire*, *Garonne*, (*Dordogne*) a *Róna* (*Arve*, *Isère*, *Durance*).

Jaké jest podnebí?

Podnebí jest ve Francii *rozdílné*: 1. V jižních krajinách, zvláště v krajině *Dolnorónské* podobá se lahodnému podnebí italskému, krátkou zimou a dlouhým letem, i přeje olivě vždy zelené a moruším. 2. V *ostatní* Francii kromě vysokých hřbetů horských vyrovnává vzduch pomorský, jež i *Golfský* proud mírní, větší rozdíly podnebné, i daří se tu hojně všeho obilí, výborného vína a chutného ovoce.

203.
Jak jest Francie rozdělena?

Místopis. — Francie *rozdělena* jest v okresy, jež (tement = *tmá*) *departements* slují (od času revoluce, z r. 1790), ale dosud jsou v dobré paměti *provincie*, z nichž stát Francouzský časem byl se složil, a kteréž znáti pro dějepis důležito jest.

A) *Provincie přímořské.*

1. *Picardie*.

1. *Picardie* k ní (ois=oa) *Artois* a *Flandry*, kteréž druhdy k *Belgickým Flandrám* náležely, zabírají nejsevernější cíp vsí Francie. (ais=é) *Calais* (čili *Kalety*), přímořské město, z něhož převážejí cestovatele do Britska (do *Doveru*). (*Dynkerk*) *Dunkerque* nejsev. město Francouzské při moři. *Lille*, velkoměsto a tvrdá pevnost na hranici *Belgické*. (*Amjen*) *Amiens* uvnitř země u řeky

Sommy, jež teče do Kanalu; rodiště křížáckého kazatele Petra Amienského.

2. Normandie, nazvána jest po Normanecích, kteří v ní se usadili a z ní pak Anglie dobyli. — (*Havr*) Havra de (ce = s) *Grace* přímořské město při ústí řeky Seine-y. (*Ruan*) Rouen, velkoměsto uvnitř země u řeky Seine-y, v něm byla hrdinská panna Orleanská upálena (r. 1431.) (*Serbur*) Cherbourg na půlostroví Normanském, naproti anglickému ostrovu Wight-u, válečný přístav. 2. Normandie.

3. (gne = ñ) Bretagne (čili Bretenosko) zabírá půlostroví téhož jména, jež vypíná se mírnou planinou nad okolní nížinu; v něm obývají většinou *Bretonci*, zbytek to velkého národu *Galského*, jež, jako na ostrovech Britských, i ve vsi nynější Francii obýval. — *Brest* v záp. cípu u zálivu mořského, druhý nejdůležitější válečný přístav Francouzský. *Lorient* na jižním břehu, na skále v moři vystavěno a s pevninou náspem spojeno; má velký přístav, jež mezi největší evropské přístavy náleží. (tes = t) *Nantes*, velkoměsto u řeky Loire-y, tu již velmi široké, má přístav, z něhož běží průplav Brestský celým půlostrovím až do města Brestu; edikt Nantský Hugenetům příznivý (vydán r. 1598). (*Ren*) Rennes uvnitř země, na sever od Nantes-u, bývalo hlavním městem Bretaňským. 3. Bretagne.

4. (oi = oa, ou = ů) Poitou od Bretagne až k řece (G = Ž) Girondě, zavírá i krajinu (en = an) Vendé, na jih od Nantes-u ležící, jejíž obyvatelé nejvytrvaleji pro královský rod proti revoluci bojovali. — (oh = š, lle = l) *La Rochelle*, pevnost přímořská, byla hlavní pevností Hugenetskou. (oi = oa, ier = je) *Poitier* uprostřed Poitou, v krajině bitvami proslulé (král Chlodvík zvítězil; tu nad Visigoty). 4. Poitou.

5. (ui = yi) Guienne, (gne = ñ) Gascogne, Navarra a Béarn od ústí Girondy až k hranici Španělské a daleko do vnitř země; pobřeží jest bez přístavů, uvnitř stepnato a podél břehu mořského pokryto stepnými plesy. V krajinách Pyrenejských Bearn-u a Navarra obývají *Baskové* sousedíce se Španělskými Basky. — (eaux = ó) *Bordeaux* u Garonny tam, kde valně se rozširuje a jména (G = Ž) Girondy nabývá, obchod vyváží hlavně víno, jež od města Bordeaux-u jméno bere. Za války Německo-Francouzské bylo sídlem Francouzské vlády (r. 1871). (une = n) *Bajonne* v koutě zálivu Biskajského, na úpatí Pyrenejském; zde poprvé bojovali ručníčnickými hodáky (*bajonetty*). U něho město *Biarris* má mořské lázně. (au = ó) *Pau* v údolí Pyrenejském, velmi zdravém. 5. Guienne.

6. (guedoc = gdoc) *Languedoc* (= země jazyka „oc“, zde totiž mluví jiné nářečí francouzské, které místo „oui“ = ano říká „oc“) zabírá přímoří Středomořské od hranice Španělské až k řece Róně a dovnitř až k Guienně. — (gn = ñ) *Perpignan* nedaleko zálivu Lionského, pohraniční pevnost. (une = n) *Narbonne* blízko veledůležitého průplavu du Midi tam, kde k zálivu Lionskému vybíhá; za starověku bylo hl. městem „*Galliae narbonensis*“, i má dosud stařiny z té doby. (*Njm*) Nimes u veleúrodné nížině Rónské, má zbytky z doby starořímské (jako Narbonne). *Alby* u velké pobočky Garronské Tarnu, přitékající z vnitř hor Sevenských, v něm povstala církevní společnost Albignských. (ou = ů) *Toulouse* u řeky Garonny, tam, kde z ní vybíhá veledůležitý průplav du Midi, bylo na počátku středověku hl. městem mocného království Visigotského. 6. Languedoc.

7. (ence = ans) Provence zabírá u řeky Róny část veleúrodné a nejteplejší Francouzské nížiny Rónské a západní svah Přímořských Alp. — (eille = ejl) *Marseille* na v. od ústí Rónského, největší přímořské město Francouzské (800.000 obyvj.), provozuje 7. Provence.

velký obchod do osady Alžírské, naproti níž leží, a do Malé Asie. (ou = u) *Toulon*, největší válečný přístav u Středozeemského moře. (les = l) *Arles* u Róny tam, kde v delta se rozchází; bylo v středověku hl. městem království Arelatského. (gn = ň) *Avignon* nedaleko ústí Alpské řeky Durance do řeky Róny, v nížině veleúrodné, krajíně velekrásné, bylo sídlem papežským v 14. stol. (Es) *Aix* na s. od Marseillu, na úpatí Alpském, římské Aquae Sextiae, u nichž římský vůdce Marius německé Teutony rozhodně porazil. (r. 102.)

8. Nizza. 8. **Nizza**, jihových. to cíp Francie. — *Nizza*, při moři, lázeňské místo proslulé mírným vzduchem, jenž prospívá lidem na plících nemocným.

9. Korsika. 9. **Ostrov Korsika** na s. od Sardinie (velik jako Turecká Kandie) pne se *horami* až do míry velehorské, nejvýše horou *Monte Rotondo* (2780 m.), i jest porostlý namnoze *lesy*, celkem méně úrodný, jako blízká Sardinie. *Obyvatelé* jsou Italíáni, horalé méně vzdělání; hl. m. (cci = č) *Ajaccio* na břehu naproti Španělsku; rodiště císaře Napoleona I.

Monako. **Monaco**, knížectví na břehu mořském mezi Francií a Italií, 15 □ Km., nejmenší stát evropský, jest pod ochranou Francie. Hl. m. *Monaco*.

B) Provincie vnitrozemské pohraniční.

10. Daufiné. 10. (au = o) **Daufiné**, od Proveny na s. až k střední Róně, na v. až k hřbetu Alp *Kotlických*, kdež s *Piemontskem* hraničí. — (le = l) *Grenoble* v Alpách, v dlouhém údolí Isérakém na sz. od nejvyšší Západalpské velehory *Olanu*, pohraniční pevnost. Město *Lyon* u vtoku Saonny do Róny, po Paříži největší a nejprůmyslnější město Francouzské. (nne = n) *St. Etienne* na jz. od Lyonu, na záp. úpatí Lyonaiském, v krajíně železorudné, město živi se hlavně továrnami na výrobky železné (jako v Anglii Birmingham), zvláště na zbraně.

11. Savojsko. 11. **Savojsko** mezi Daufiné, Mont Blancem a jezerem Genévským, nejmohutnější hornatina evropská, málo úrodná. Údolí řeky Arve, tekoucí s Mont Blancu do Róny (k městu Ženěvě), jest velekrásno velikánskými stráněmi. V něm malé město (Ch = š) *Chamouny*, po němž údolí sluje Chamouny-ským.

12. Bourgogne. 12. (ou = u, gne = ň) **Bourgogne** dotýká se Švýcarska jen krátkou hranicí; řeka *Saonna* protéká je prostředkem mezi Jurou a Côt d'Orem. — (Ch = š) *Chalon* (u = y) *sur* (= na) *Saonne*, skoro uprostřed Bourgogne tam, kde ze Saonny vybíhá důležitý průplav *du Centre*, jenž vede prohybem mezi Sevanny a Côt d'Orem do řeky Loiry. [Viz výkres 57.] *Dijon*, severněji u průplavu, jenž běží ze Saonny prohybem mezi Côt d'Orem a planinou Langresskou. Na sz. od Dijonu leželo Galské město *Alesia*, o něž Julius Caesar úsilně bojoval.

13. Franche Comté. 13. (che = š) **Franche Comté** (= Francouzské hrabství) na hranici Švýcarské, zabírá hlavně horstvo Jurské. — (ç = s) *Besançon*, v prostřed země, u řeky Doubs-u, jenž město do kola obtéká, tvrdá pevnost již za doby starověkých Galů (Vesontio). (*Belfort*) *Belfort* na hranicích Německých, důležitá pevnost.

14. Lotrinskó. 14. **Lotrinskó** na s. od planiny Langresské, hraničí s Německem, Lucemburskem a Belgií. — (ou = u) *Toul* u ohebu řeky Mosely pohraniční pevnost. (c = s) *Nancy*, na v. od Toulu, krásně stavěné město, v něm sídlil král Stanislav Leszcinski. (u = e) *Verdun* u řeky Maasy, v něm učiněna smlouva Verdunská (r. 843).

15. (Ch = Š, gne = ň) **Champagne** od Lotrinska na z. a jz., 15. Champagne. v ní daří se nejchutnější evropské víno, „Šampaňské“. — *Sedan* u ř. Maasy, pevnost na hranici Belgické, u něho vzdal se císař Napoleon III. králi Pruskému (r. 1870). (*Réms*) Rheims (č. Remeš) na jz. od Sedanu; v Remeši bývali Francouzští králové korunováni, i přísahali na evangelium slovausky psané (Remešské). (*Salon*) Chalons sur Marne (na rozdíl od Chalons sur Saonne) v *rovině Chalonské* (catalouni campi), na níž několik krvavých bitev bojováno), Hunský Atilla r. 451. (oyes = oa) *Troyes* u řeky Seiny.

C) *Provincie vnitrozemské.*

16. (II) *Isle de (ce = s) France*. Paříž u středního toku řeky Seiny nedaleko ústí řeky Marny pod poledníkem 20tým, jež Francouzové hlavním považují, a nedaleko 49. rovnoběžky (jako České Budějovice), v sev. části vsí Francie, *hlavní* město republiky Francouzské, po Londýně největší v Evropě (1⁷/₈ mill. obyv.), kolem do kola *obraženo* tvrzemi, ze starých valů udělána široká ulice (oule = ul) *boulevardy*, jež vnitřní město do kola obchází. Paříž jest pravidelně, vkusně *stavěna*, ozdobena pomníky na pěkných náměstích. Nejkrásnější *budovy*: arcibiskupský chrám Notre Dame (= Panny Marie), palác (*Lúvr*) Louvre, v němž uloženy jsou nejvzácnější krasoumné sbírky, (ais = é) Palais Royal, a j. *Vkus* Pařížský skoro celá Evropa za vzor si bere (Pařížskou módu). Paříž jest *průmyslem* a *obchodem* prvním městem Francouzským. *Okolí* Pařížské zdobí krásné letohrady: (*Sen Klů*) St. Cloud na z. u řeky Seiny a ještě západněji (*Sen Žermén*) St. Germain též nad řekou Seinou. (*Fonténbló*) Fontainebleau dále na jyv., nedaleko řeky Seiny, u něho rozsáhlé sady, v nich fontaine bleau (= pramen modrý). (ailles = ajl). — *Versailles*, město na jz. od Paříže, v něm zasedá sněm Francouzský. Krásný palác a nádherné zahrady zřízeny králem Ludvíkem XIV. St. (nis = ny) *Denis* na s. od Paříže u okliky Seinské, v něm hrobka bývalých Francouzských králů.

16. Isle de France. Paříž:

Okolí.

17. (ais = é) *Orléanais*. *Orleans* na nejsevernějším ohebu řeky Loiry; po něm nazvána jest panna Orleanská osvobodivší je od Anglického obležení.

17. Orléanais.

18. (jou = žů) *Anjou*, (*Turén*) *Touraine* a (*Mén*) *Maine*, krajiny na z. od Orleanais, nazvané po svých hlavních městech, kteráž jsou: (*Túr*) Tours u řeky Loiry v přeúrodné krajině, „zahrádě vsí Francie“, zde zvítězil Francský major domus Karel Martell nad Araby (r. 732, za 21 roků po bitvě u Xeres de la Frontera). (*gers = šer*) *Angers* uprostřed mezi Tour-som a Nantes-em. (ns = n) *Le Mans* na sv. od Angers-u.

18. Anjou.

19. (ou = u, ais = é) *Bourbonnais*, od Orleanais-y na jih. (*Burž*) Bourges na jyv. od Orleanu má krásný gotský chrám, větší než Notredamský v Paříži. (ch = š) *Vichy*, lázně v údolí Allierském na úpatí pohorí Forez-ského, v pávné krajině.

19. Bourbonnais.

20. (Au = O, gne = ň) *Auvergne* zavírá nejhornatější díl vysočiny Francouzské. (nt = n) *Clermont* na sever od *Mont d'Or-u* v údolí Allierském. Zde valný církevní sněm usnesl se podniknouti (prvou) křížáckou výpravu (r. 1095.)

20. Auvergne.

Osady Francouzské: V *Asii* menší částky ve *Vých. Indii*. V *Africe*: Alžírsko, St. Louis a malé ostrovy. V *Americ*: Guiana a některé ostrovy. V *Australii*: Nová Kaledonie a některé menší ostrovy.

Osady:

Počty.

Území evropské Francie 5286 □Mm. (z toho Korsika 87), osady 9456 □Mm. Obyvatel v Evropě 36,100.000, v osadách 5,130.000. Dle národnosti: Francou zů 98%; dle náboženství 98%. Města obyv.: Paříž 1,850.000; tisíc: nad 300 Lyon a Marseille, skoro 200 Bordeaux, nad 150 Lille; nad 100 Toulouse, Nantes, St. Etienne a Rouen. Mm.: Železnic 2600, na (145) řekách splavné dráhy 882, průplavů 490. Lodi 5200 obchodních. Francie rozdělena jest na 86 departementů. — Vypočteme a) lidnatost, b) kolik Km. železnic průměrně v 1 □Mm. jest, c) koliký díl obyvatel vši Francie v Paříži obývá.

Úlohy.

204.

Kolik lidí ve Francii obývá?

O obyvatelstvu. — Ve Francii žije lidí nad 36 mill., tedy ještě o něco více než v říši naší, ač jest o $\frac{1}{5}$ menší; i náleží Francie mezi nejlidnatější evropské státy. Obyvatelé (Francie) jsou Galští *Bretonci* v Bretagnii, *Baskové* v záp. cípu hor Pyrenejských, *Italiani* na ostrově Korsice, v Nizze a Savojsku, kteréž dvě krajiny s Itálií hraničí, *Němci* v Lotrinsku na hranicích Německých, *Flamové* v nejsev. cípu Francie na hranicích Belgických, ostatně však a hlavně *Francouzové* a to tou měrou, že lidí všech ostatních národností ve Francii málo (jen 7%) obývá, tak že málo který evropský stát má tak málo smíšené obyvatelstvo (méně smíšené mají Řecko, Itálie, Portugalsko a Holland). Obyvatelé Francie jsou skoro vesměs *katolíci* (jinověrců všech jen 1%, Israelitů zvláště méně než v Čechách), i jest tudíž Francie věrou ještě jednotnější než národností.

Jakých národností?

Jakého náboženství?

Jak se žijí?
a) plodinami.

O živnostech. — *Hornictvím* Francie nemálo plodin těží, avšak sousedním státům se nerovná; ale *hospodářstvím*, průmyslem a obchodem mezi nejpřednější evropské státy se řadí. Z rostlinných plodin hojně a výborné víno pěstuje, nejlepší *Sampaňské*, pak *Bordóské*. Vína těží ze všech států nejvíc. Dobytek chovají pečlivě, hedvábníků velmi mnoho; rybolov v moři výnosný. (Viz Martinákova čít. pro I. třídu, č. 11.: „*Lovení ryb v Bretánsku*.“)

b) průmyslom.

Průmysl jest ještě pokročilejší než těžení plodin, a to v mnohých odborech průmyslových, továren hlavně bavlnických v krajinách *severních*, plátenických (zvláště ve Flandersku), hedvábnických v krajinách *jižních*, kde moruší mnoho (zvláště v Lyonu), železáren v *St. Etienne-u*.

c) obchodem.

Obchodu hoví nejen četné železnice, nýbrž ode dávna *moře* a přemnohé splavné *řeky*, pak *průplavy*, kterých si Francie udělala ze všech států nejvíc. Města pro obchod nejdůležitější jsou města přímořská větší [která?], uvnitř země zvláště *Paříž*, *Lyon* a *St. Etienne*.

Jaké jest vzdělání?

Francie proslavena jest velkým vzděláním, zvláště vysokými školami, ale národní školy potřebují ještě mnoho oprav.

Jak jest stát zřízen?

Stát Francouzský jest *republikou* od r. 1870, kdy za války s Němci složili císaře Napoleona III.; jí čelí prezident. Sněm zasedá ve Versaillu.

C) Státy středoevropské.

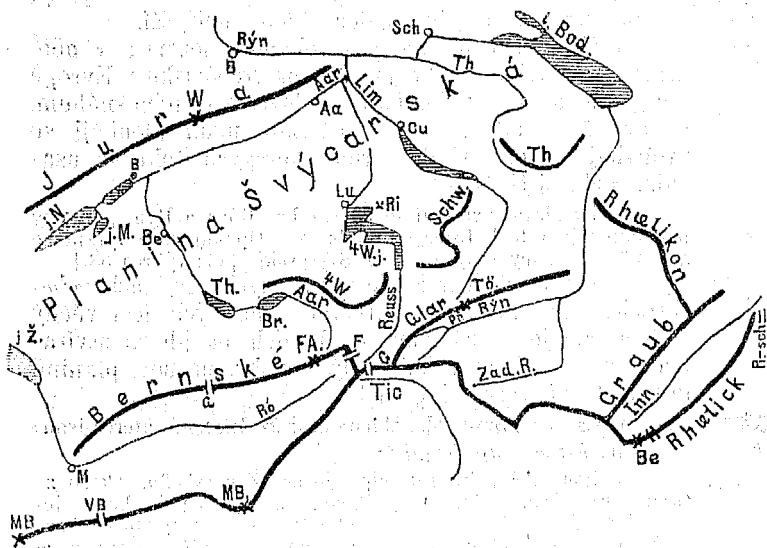
Švýcarsko.

Úlohy.

1. Opakujme o něm z §. 108. 2. Určeme a) hranice s ostatními státy, b) zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme a) jak daleko má Švýcarsko k nejbližšímu moři; b) jak dlouhé jest od Ženěvy k průsmyku Reschenscheideku.

Země Švýcarská zabírá povrch větší než $\frac{3}{4}$ Čech a jak velká jest. Jak se zaokrouhluje? Jak se pne?

Výkres 58.

Rozbor Švýcarského horstva a vodstva.

Jurským, o něž Švýcarsko s Francií se dělí, b) od Jury na jv. šíří se planinou Švýcarskou, od jezera Ženěvského až k Bodamskému, c) z planiny Švýcarské dále na jv. zdvihají se hory Alpské, jimž větší polovice povrchu Švýcarského náleží.

[Viz výkres 58.] — Ve Švýcarsku pnou se jen Alpy střední, a to od svého záp. kraje, od velehory Mont-blanku, která jako obrovský mezník blízko hranic Švýcarských hranici Italsko-francouzskou označuje, (pnou se) na v. až k přesmyku Reschenscheideku (na hranici

które Alpy vo Švýcarsku se pnou?

Tyrolské), přesmykem *Gotthardským* [G] právě ve dvě půle rozděleny.

Které vápencové Alpy?

Vápencové Alpy vypínají se z planiny Švýcarské na jihoz. hlavní *patery*: 1. Velehorské **Bernské Alpy** postupují podél horní *Róny* až k přesmyku *Furce* [F] a prameni řeky *Aar-y* (i jsou ve vých. polovici na v. od přesmyku *Gemmi* [G] prahorskými). 2. **Vierwaldstädt-ské** pnou se mezi řekou *Aar-ou* a klikatým jezerem *Vierwaldstädtským*. 3. **Schwyz-ské** pnou se mezi jezerem *Vierwaldstädtským* a podlouhlým jezerem *Curyšským*. 4. **Thurské** [Th] pnou se mezi jezerem *Curyšským* a *Bodamským*. 5. **Glarnské Alpy** pnou se na jv. od Schwyzských hřbetem velehorským (nejvýše vrcholem *Tödy* [Tö]) i přiléhají jihozáp. koncem k prahorům blízko přesmyku *Gotthardského*.

Které prahorské Alpy?

Prahorské Alpy střední pnou se ve Švýcarsku *všecky* kromě *Oetzthalských*, jež na v. od *Reschenscheideku* [R—sch] v Tyrolích strmí. [Opakujme o nich z §. 90.]

Jak vůbec Švýcarsko jest hornáto?

Švýcarsko jest vůbec *nejhornatější* stát evropský, v němž vypíná se hor nejvíce a hory nejvyšší.

Jak jest ovlaženo?

Švýcarsko *ovlaženo* jest řekami a jezery; v něm pramení se řeky mnohé jakožto na vrchovisku v Evropě nejvyšším a opatřeným hojně ledovci a věčným sněhem, a tekouce v údolí, tvoří tam, kde údolí hlouběji se prohybají, jezera, v nichž rmut horských toků se usazuje, voda čistí.

Úloha.

Řeky hlavní vytékají ze Švýcarska: *Róna* a *Rýn*, pobočky pak odtékají ještě k *Dunaji* a *Pádu*. — Opakujme a vytkněme z §. 93. a z mapy řeky a jezera Švýcarská. [Viz výkres 58.]

Jaké jest podnebí?

Podnebí Švýcarské jest v různých krajinách *velmi rozdílné*: na nejvyšších hřbetech horských leží věčný sníh a panuje věčná zima, v údolích na jih se otvírajících vane vzduch velmi teplý, italský, na sev. planině jest podnebí prostředně teplé.

Místopis.

206.

Kantony:

Místopis. — Švýcarsko skládá se z 22 *kantonů*, kteréž jsou:

A) *Pět na záp. hranici*:

1. *Ženévský*.

1. **Ženévský** u jihozáp. cípu jezera *Ženévského*, skoro ze všech stran *Francií* obklíčen. — *Ženěva* u nejjíznějšího konce jezera, jež od něho jméno vzalo, nedaleko, kde se ústí *Alpská Arve* do *Róny*; jest největší město Švýcarské (s přilehlými místy skoro 70.000 obyvatelů), živí se hlavně velkými továrnami na kapesné hodinky a šperky. V něm působil reformátor *Kalvin*, jest dosud evangelické a to evangelickým městem ve vsi Evropě nejdále na jz. položeným.

2. *Wandt*.

2. **Waadt** na s. a v. jezera *Ženévského*. — (au = ó, nne = n) *Lausanne* na sev. pobřeží *Ženévském* krásně položeno. *Yverdon* u jižního cípu jezera *Neuchatelského*, jež podél úpatí *Jurského* se táhne; v zámku zdejší měl výtečný vychovatel *Pestalozzi* svůj ústav. *Granson* u jezera *Neuchatelského* na s. od *Yverdonu*, zde porazili Švýcaři *Burgandského vévodu Karla Smělého* po prvé. (V 15. stol.)

3. *Neuchâtel*.

3. [euch = éf] **Neuchâtel** (něm. *Neuenburg*) od jezera *Neuchatelského* na sz. celý v horstvu *Jurském*. — *Neuchâtel* na úpatí *Jurském* u jezera *Neuchatelského*.

4. *Bern*.

4. **Bern** sahá od hranic *Francouzsko-německých* až za planinu *Švýcarskou*, daleko do vnitř *Švýcarska*, až k hřebenu *Alp*

- Bernských. Veliký ten kanton protéká hlavně řeka *Aar* [viz výkres 58.], ta pramení se ve vých. cípu velehor Bernských z ledovců Aarských, jež amýkají se od nejvyšší Bernské hory *Finsteraarhornu*, tvoří na úpatí těch velehor jezero *Brienzske* a *Thunské*, ohybá se v planině Švýcarské na sv. a protéká jí tím směrem až k svému ústí do Rýnu. — *Bern* u řeky *Aaru*, v prostřed kantonu, sídlo spolkové (ústřední) vlády. *Thun* u výtoku řeky *Aaru* z jezera *Thunského*. *Interlaken* (= inter lacus) u řeky *Aary* mezi oběma jezery; na jih odtud stoupá údolí horské, v němž řítí se se skal vodopád *Staubbäuský*, nejvyšší v Evropě (290 m.).
5. *Solothurn*, od hranic Německých až částečně za ř. *Aaru*. *Solothurn* u řeky *Aaru* na úpatí Jurské hory *Weissensteinu*, z níž na planinu Švýcarskou a na Alpské hory nejkrásnější vyhlídka se otevírá.
- B) 5 *Severních kantonů*.
6. *Basilej* (něm. *Basel*). *Basilej* u ohebu Rýnského, nejbohatší obchodní město Švýcarské; v něm odbyván církevní sněm, jenž českým kalíšníkům kompaktata povolil.
7. *Aargau*, od Německa dělí jej řeka Rýn, v něm stékají se Alpské řeky *Aar*, *Reuss* a *Limmat*. — *Aarau* u řeky *Aaru*. *Habsburg* u *Aaru* nedaleko vtoky *Reussy*, sříceniný hrad, z něhož císařský rod *Habsburský* pochází; zde na blízku zavražděn Německý císař *Albrecht I.* (r. 1308.).
8. *Curych* (něm. *Zürich*) od Rýnu na jih do polovice jezera *Curišského*. *Laufen*, ves u mocného vodopádu Rýnského. — *Ourych*, u výtoku řeky *Limmatu* z řeky jezera *Curyšského* náleží mezi největší města Švýcarská. *Kapell* na jihu; tam padl v bitvě reformátor *Zwingli*.
9. *Schaffhausen*, nejsev. kanton na pravém břehu Rýnském; *Schaffhausen*. *Schaffhausen* nedaleko vodopádu Rýnského.
- C) *Na straně východní a jižní*.
10. *Thurgau*, jím protéká řeka *Thur*, která z Alp vápencových, jež po ní *Thurskými* slují, vytéká; nejúrodnější to Švýcarský kanton. — *Romanshorn* téměř uprostřed jihozáp. břehu *Bodamského*, přístupné město.
11. *St. Gallen*, od jezera *Bodamského* a horního Rýnu až k jezeru *Curyšskému*. *St. Gallen* opodál jezera *Bodamského*, hlavní místo průmyslu bavlnického, kterým ve vých. Švýcarsku mnozí se živí (jako i v sousedním *Vorarberku*)
12. *Appenzell* celý kantonem *St. Gallenským* obklíčen, *Appenzell* skoro uprostřed.
13. *Graubünden*, kanton nejvýchodnější a největší, veskrz velehorský, a proto řídko obydlený; v něm pramení a spojují se všechny tři prameny Rýnské: [Viz výkres 58.] Rýn *Přední* a *Střední* blíže *Gotthardu*, *Zadní* Rýn východněji, a řeka *Imn* pramení se ještě východněji. Nejúrodnější jest dlouhý *Engadin*, údolí to horního *lanu*. — *Chur* u ohebu spojeného Rýnu.
14. *Tessin*, (c=š) *Ticino*, zabírá horní pohoří řeky *Ticina*, až skoro k jižnímu cípu krásného jezera *Komského*. Údolí *Ticinská* na jih se otevírají a jsou tudíž ze všeho Švýcarska nejteplejší. *Asiolo* na jižním úpatí *Gotthardském*, u východu velkého tunelu *Gotthardského*.
15. *Wallis* od hřebene velehor *Peninských* až k hřebenu velehor *Bernských*, zabírá obšírné údolí, jež mezi těmi dvěma nejmohutnějšími pohořími Alpskými hluboko se prohybá. — *Martigny* u ohybu *Rönského*, od něho jde na jih silnice přes přesmyk *Veikobernardský*.

D) Kantony vnitřní.

16. Freiburg.

16. Freiburg od jezera Neuchatelského na jv., nedaleko něhož malé jezero *Murtenské*. — U něho *Murten*, kde Švýcaři po druhé nad Burgundským vévodou Karlem Smělým zvítězili. — Freiburg honosí se velikolepým (dlouhým a vysokým) mostem.

17. Luzern.

17. Luzern. Hl. m. Luzern tam, kde vytéká reka Reuss z klikatého a krásného jezera *Vierwaldstädtského*, které hluboko mezi Alpami Vierwaldstädtskými a Schwyzskými se rozlévá. *Sempach* na sz., u jezera *Sempašského*, tam zvítězili Švýcaři rozhodně a ochránili svou samostatnost.

18—20. Schwyz, Uri, Unterwalden.

18. Schwyz, 19. Uri a 20. Unterwalden okolo krásného jezera *Vierwaldstädtského*, založily první republiku Švýcarskou. Ve Schwyzu *Küssnacht* u jezera Vierwaldstädtského na úpatí hory *Rigijské*, z níž překrásná vyhlídka do Švýcarska se otvírá. V Uri na břehu jezera Vierwaldstädtského louka *Rütli*, na níž zakladatelé republiky společně se zapřísáhli; na protějším břehu kaple *Tellova*.

21. Zug.

21. Zug, nejmenší kanton. *Zug* u jezera, jež po městě se jmenuje. V těsnině mezi malým jezerem *Egeri* a strání *Morgartenskou* zvítězili Švýcaři nad vévodou Leopoldem I.

22. Glarus

22. Glarus, na v. od Schwyzu. *Glarus* hl. m.; od něho na s. *Naefels*, u něhož Švýcaři zvítězili.

Počet.

Povrch Švýcarska drží Mm. 424 (z toho největší Graubünden 72, nejmenší Zug 24). *Obyvatel* 2,670,000 (z toho nejvíce Bern 507,000), Němci 69%, Francouzové 25%, Italiani 6%. Evangeliků 59%, ostatní katolíci. *Železnice* 160 Mm. *Města* mají tisíc obyvatel: *Ženěva* s přílehlými místy 68, *Curych* 57, *Basilej* 46, *Bern* 36. — Vypočteme průměrnou *lidnatost*.

Úloha.

207.

Kolik obyvatel?

o obyvatelstvu. — Ve Švýcarsku obývá $2\frac{2}{3}$ mill. lidí, skoro jen $\frac{1}{2}$ tolik co v Čechách, ač Švýcarsko povrchem dobrým $\frac{3}{4}$ Čech se vyrovná, i jest tudíž celkem méně *lidnato*, a to hlavně v krajinách velehorských, na Švýcarské planině však ne řídkěji než Čechy zalidněno. *Národnostem* náleží třem, jichž evropské hranice právě ve Švýcarsku se stýkají: jsouť *Němci* na straně k Německu a Rakousku, *Francouzové* k Francii, *Italiani* na straně k Itálii; Němců jsou $\frac{2}{3}$ všech. *Víru* vyznávají většinou evangelickou, menšinou jsou katolíci.

Kterým národnostem náleží a v čem?

Jak se žijí?

a) plodinami,

o živnostech. — Švýcaři a) dobývají čili těží *plodiny* jako obyvatelé Alpských zemí Rakouských, zvláště *výborný chovají dobytek*; dobytek vyhánějí na leto na vysoké stráně, kdež výborně se vypásá; připravují *výborný sýr*; plodín ve Švýcarsku *úhrnem* netěží mnoho.

b) průmyslem.

b) Provozují *průmysl* a to velmi pilně a obratně, zvláště tkají rozličné látky (nejvíc na vých. horských krajinách), shotovují hodinky a jiné stroje, nejvíc v západním Švýcarsku u *Ženěvy*, *Lósanu*; země je hlavně *průmyslem* *bohata*.

c) obchodem.

c) Pro *obchod* zřídili ve Švýcarsku mnohé *spojovací prostředky*, silnice a železnice, ač jim mnohé veliké hory mnoho *překážely*; *vyvážejí* nejvíce výrobky průmyslové.

Stát Švýcarský jest republika *složená* z 22 států, jež Jak je stát zřízen? kantony slují (čili Švýcary jsou *spolkem* 22 států), i ustanovují si *vládu* takto: v každém kantonu volí si všichni občané *sněm*, který dává zákony a ustanovuje úředníky (pro svůj kanton); ze všech kantonů volí občané poslance do *sněmu spolkového* t. j. sněmu pro všecku republiku, a sněm ten nazývá se *shromáždění spolkové* (die Bundesversammlung); shromáždění spolkové volí si správce spolkového vždy na 1 rok, který sluje *předseda* čili *president*. [Rakousko-Uhersko v II. svazku.]

N ě m e c k o .

1. *Opakujme* o něm §. 105. 2. *Určeme* a) s kterými státy kde *hraníčí*, b) zeměpisnou *položku*. 3. *Změříme* největší délku, od hranice Francouzsko-Švýcarské až k městu Memelu u Baltského moře.

Úlohy.

0 zemi. — Země Německá (drží 4506 □ Mm.) jest značně menší (o Halič) než naše říše, ale o něco větší než Francie. Země Německá *pne se třemi vysočinami*: Alpskou, Francouzskou a Česko-Německou, a šíří se dvěma *náčinami*: Německou a Ruskou. I. Vysočina Alpská zasahuje do Německa planinou Švábsko-Bavorskou a Vápencovými horami Bavorskými, od jezera Bodamského až k hornímu Dunaji a Innu. II. Vysočina **Francouzská** vysílá do Německa 1. *Vogesy* a *Hundsriick* (mezi Mosellou a Rýnem), a 2. *Kífel* na z. od ústí oklikaté Moselly, kteréž mnohými homolemi strmí. III. Vysočina **Česko-Německá** vypíná se v Německu dílem větším (v Rakousku dílem menším), jest vesměs *středohorská* strmic nejvýše 1600 m. vysoko (a to Českou *Sněžkou*.)

308.
Jak veliká?

Jak se pne?
Jak dalece vysočiny do Německa zasahují?
I. Alpská.

II. Francouzská.

III. Českoněmecká.

Části: Vysočina Česko-Německá rozčleňuje se v mnohé části hornaté i pahorkaté. [Viz výkres 59.] A) *Části na jih od řeky Mohanu* (a mezi Dunajem a Rýnem): 1. *Smrčiny* (něm. Fichtelgebirge) [viz výkres 59. Sm.], akrovná to skupina horská, z ní vyběhají 4 pohoří (Český Les, Franský Jura, Durynský Les a České Rudohory) a v něm pramení se 4 značné řeky, jež tekou na 4 světové strany (totiž *Mohan, Náb, Ohře* a *Sála*). — 2. Od Smrčin na jv. postupují *Český Les* a lesnatá *Šumava*, po nich běží hranice Česká. — 3. *Bavorský Les* pne se mezi Šumavou a Dunajem jako nižší pohoří Šumavské. — 4. a 5. *Širohřbetý Německý Jura*, a to a) *Jura Franský* postupuje od Smrčin na jih až k Dunaji, (a od Naby na z.) *Jura Švábský* (také *Rauhe Alp*) od něho na jz., mezi Dunajem a horním Neckarem; oba jsou bezlesá pohoří vápencová, namnoze rozervaná na povrchu rokllemi, uvnitř jeskyněmi. — 6. *Schwarzwald* (= Černý Les), mezi řekou Neckarem a Rýnem, jest pohoří po Sudetech *nejmohutnější* na Česko-Německé vysočině, pne se nejvýše horou *Feldberkem* (o 100 m. níže než Sněžka), svažuje se příkrě na z. do *roviny Porýnské*, pěkně mezi Schwarzwaldem a Vogosy rozprostřeně. — 7. *Odenwald* pne se na s. od Schwarzwaldu, mezi řekou Neckarem a Mohanem, i svažuje se též příkrě do pěkné Porýnské roviny. —

Jak se rozčleňuje?

A) Na jih od Mohanu:
1. Smrčiny.

2. Český Les a Šumava.
3. Bavorský Les.

4. a 5. Jura.

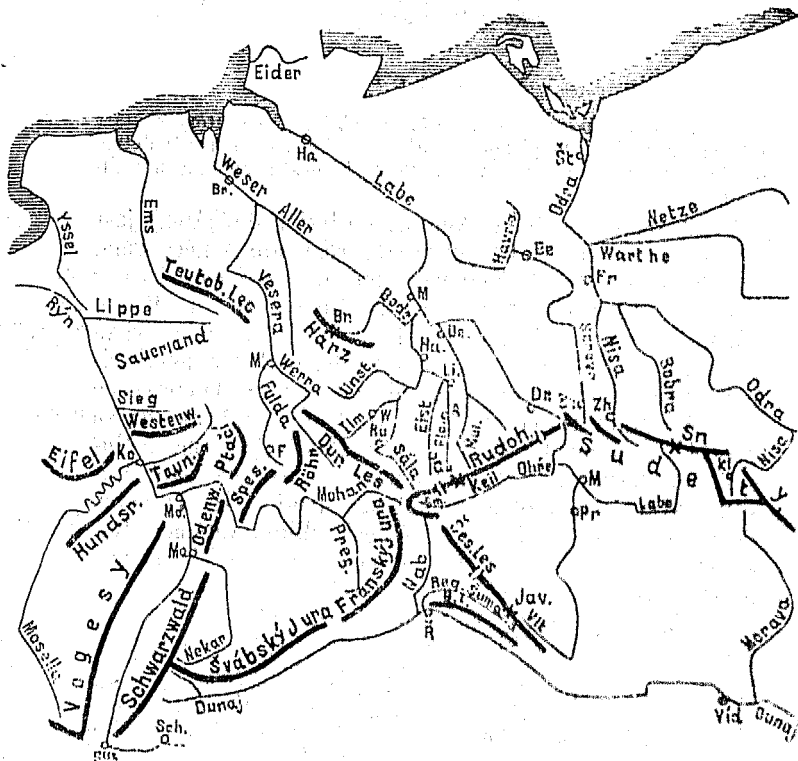
6. Schwarzwald.

7. Odenwald.

- B) Na sever od B) Části Česko-Německé vysočiny na s. od řeky Mohanu rozložené:
- Mohanu :
1. Taunus. 1. Taunus pne se na s. od ústí řeky Mohanu až k řece Lahn-ě, v něm prýští se mnohé léčivé vody, na př. ve městě *Wiesbadenu*. —
  2. Westerwald. 2. Westerwald na s. od řeky Lahn-y. —
  3. Spessart. 3. Spessart na v. od Odenwaldu, obklopen ze tří stran řekou Mohanem, porostlý hustými jedlovými lesy. —
  4. Hesské hory. 4. Hesské hory, jež pnou se nejvýše na j. horami *Vogelsberge* (= Ptáčimi), z nich prýští se léčivé vody (lázeňské místo *Kissingen*). —
  5. Durynský Les. 5. Durynský Les (něm. Thüringer

Výkres 59.

Rozbor vysočiny Českoněmecké a částečně Francouzské.

6. Teutoburský Les. 6. Teutoburský Les, opodál od Durynského Lesu na sz. (na z. od řeky Wesery), v němž římské vojsko, vedené vojevůdcem Varrem za císaře Augusta od Němců, vedených Hermannem, strašně pobito. —
7. Harz. 7. Harz, opodál od Teutoburského Lesu na jv. širohřbetě pohorí, a něhož širá vyhlídka na Severoněmeckou nížinu, strní nejvýše horou nazvanou Brocken (neb Blocksberg), o němž Němci bájí, že na něm výročně čarodějnice se shromažďují. —
8. Rudohory. 8. Rudohory (čili Krušné hory, něm. Erzgebirge) postupují na sv. od Smrčiny

až k *Nakleřovskému* přesmyku. — 9. *Pískovcové* skály *Děčinské*, kterými *Labe* prodralo si průchod z Čech, sráznými stěnami a leptvárnými krajinkami půvabny jsou v tak řečeném Česko-Saském Švýcarsku. — 10. *Sudety* od *Děčinských* skal až k *Odři*. — Která ta část od *Spessartu* na kterou stranu se pne?

9. Pískovcové skály.

10. Sudety.

Úloha.

Německo ovlázeno jest dvěma moři a mnohými jezery a řekami, celkem hojně ovlázeno.

Jak jest Německo vodstvem ovlázeno?

Jezera:

Jezer jest v *Německu* velmi mnoho, namnoze jen malá, nejvíce jich jest na vysočině *Alpské* a v *Severoněmecké nížině*. Největší *Německé* jezero jest *Bodamské*, jež mezi *Německem*, *Rakouskem* a *Švýcarskem* hladinu rozkládá. Krásnými krajinami proslulo *Alpské* jezero *Chiemské*, mezi *Innem* a *Salicí*.

[Viz výkres 59.] — I. *Hlavní* řeky: a) *Německomořské*:

Řeky:
a) Německomořské.

1. *Rýn* pramení v *Švýcarsku* nedaleko *Gotthardu*, protéká *Švýcarsko* a tvoří velké jezero *Bodamské*, vytéká z něho spadá málebným a mocným vodopádem u *Schaffhausenu*, u *Basileje* pak ohnuv se k severu protéká a hojně ovlázuje veleúrodnou rovinu *Porýnskou* a vytéká do *Hollandska*.

2. *Enže* pramení se v *Teutoburském* *Lese* a vytéká ústím otevřeným, na hranici *Hollandské*. 3. *Vesera* povstává u města *Münden* ze dvou pramených řek jinomených: z *Verry*, jež se pramení v *Durynském* *Lese*, a *Fuldy*, jež pramení se na jihu *Vogelsberku*.

4. *Labe* pramení se v *Českých* *Krkonoších* nedaleko *Sněžky* a ústí se za *Hamburkem* ústím 8 Km širokým. — b) *Řeky* *Baltské*: 5. *Odra* pramení se v *Oderských* horách na *Moravě* a ústí za městem *Štětínem*. 6. *Visla* pramení se v *Rakouském* *Slezsku* a ústí se u města *Gdanska* (něm. *Danzig*) ústím lmanovitým. *Mémel* sluje dolní tok ř. *Němenu*.

b) Baltské.

c) *Řeka* *Černomořská* *Dunaj* pramení se v *Schwarzwaldu* (č. *Černém* *Lose*) a vytéká u *Pasova* do *Rakouska*.

c) Černomořské.

1. Kterým hlavně která směrem teče. 2. *Náčrtíme* je.

3. Které vysočiny odděluje *Rýn*, které *Dunaj*?

Úlohy.

Do Rýnu.

II. *Řeky* *pobočné*: 1. Do *Rýnu*: na pravém břehu *Neckar* pramení se v *Schwarzwaldu* nedaleko *Dunajského* pramenu, a ústí se u města *Mannheimu* [Ma]; *Mohan* (něm. *Main*) pramení se v *Smrčínách* naproti řece *Ohři*, teče velmi klikatě a ústí se naproti pevnosti *Mohučí* [Mo]; *Lahn* pramení se vo *Westerwaldu*; na břehu levém: *Mosela* přitéká z *Francie* a ústí se u města *Koblenu*.

— 2. Do *Vesery*: *Allera*, jež pramení se na z. od města *Magdeburgu*. — 3. Do *Labe*: na břehu levém: *Mulda* pramení se v *Rudohorách* dvěma pramenými řekami a ústí se za městem *Dessavou*; *Sála* pramení se v *Smrčínách*, pije *Elsteru* a ještě jiné pobočky a ústí se nedaleko *Muldy*; na pravém břehu: *Havel*, jež pije *Sprévu* (něm. *Spree*), která pramení se v *Čechách* (ve výběžku *Šluknovském*).

— 4. Do *Odry*: na břehu levém: *Kladská* *Nisa* pramení se na *Sněžníku* blízko pramenu řeky

2. Do Vesery:

3. Do Labe:

4. Do Odry:

Moravy, Bober pramení se v Krkonoších nedaleko *Sněžky*; **Nisa Lužická** pramení se v Čechách; na břehu pravém: **Varta** pramení se na s. od *Krakova* a pije *Neteč* (něm. Netze). — 5. Do *Dunaje*: na břehu levém: **Nab** pramení se v *Smrčinách* (naproti řece Sále); **Řezn** (něm. Regen) pramení se v *Šumavě*; na nejvyšší hoře, Javorci, odděluje Bavorský Les od Šumavy a ústí se nedaleko Nabu, naproti městu *Reznu*; na břehu pravém: **Illera** a **Lech** pramení se ve (vápencových) Alpách Algavských, a **Isar** pramení se ve Vápencových Alpách *Bavorských*; **Inn**, jenž pije *Salici*.

Úloha.

209.

Která které vysočiny neb jich části *odděluje*?

Državy Německé kromě Pruska. — [Opakujme §. 105.]

I. 6 držav *nejsevernějších*: 5 přímořských a Meklenburško-Štřelické.

1. Oldenbursko:
Území a místa.

1. **Oldenbursko.** Celá država záleží ze 3 území, kteráž jsou: a) *Oldenbursko* u Německého moře, část to nížiny Severoněmecké, pouhá rovina, bezlesá, částečně bařinatá a rašelinná, ostatně však velmi úrodná, topí se tam vesměs rašelinou. Hl. město *Oldenburg* (u řeky *Hunty*), v něm jsou koňské trhy největší v Německu. b) *Bukovecko* (n. Lübeck) s. od města Lübecku, u moře Baltického, záleží ze 2 kousků (bývalé to biskupství Lübecké). *Eutin* město u jezera *Eutinu*. c) *Birkenfeld* na *Hundsrücku*, v něm žije se mnozí broušením drahokamů (zvláště achatů); hl. město *Birkenfeld*. *Uhrnem* drží území Oldenburské 64 □Mm.

Jak velké?

2. Bremen.

2. **Bremen** u ústí řeky *Vesery*, svobodná obec, zabírá nejmenší německé území, hl. město *Bremen*. Obyvatelé žijí se hlavně námořským obchodem a rybolovem. Město *Bremy* jest po *Hamburku* nejdůležitějším námořským a obchodním městem Německým. Čeští vystěhovalci do Ameriky obyčejně po *Bremských* lodích jezdí. *Bremhafen* má přístav mořský.

3. Hamburg.

3. **Hamburg** nedaleko ústí *Labského*, větší než Praha, svobodná obec, je nejdůležitější námořské město Německé, má 500 lodí, kterými obchod vede hlavně do Ameriky, zboží přivezené prodává po všem Německu i do Čech. *Kuchafen* jest přímořský *Hamburský* přístav (jako *Bremerhafen* *Bremenský*).

4. Lübeck.

4. **Lübeck** (č. Bukovec), svobodná obec u řeky *Travy*, vede obchod po *Baltickém* moři, v středověku bylo větším a slavnějším než nyní, bylo největším námořským městem Německým a střediskem slavného obchodního spolku *Hansy*. Při ústí řeky *Travy* *Travemünde*, má mořské lázně.

5. a 6. Meklenbursko:

Jak velké?

V středověku.

5. a 6. **Obě Meklenburska**: **Zvěřinské** a **Štřelické** při moři *Baltickém*, obklíčeno ostatně *Pruskem*, země jest částí nížiny Severoněmecké, prostoupena nevysokou vlnulinou, povýšenou nad krajiny jižnější ležící a pahorkatou, jezernatou. (*Zvěřinské* jest dvakrát tak velké jak *Oldenbursko* [toto 64 □Mm.], *Štřelické* však jen polovic *Oldenburska*). V *středověku* bydlili tam *Slovanzí* *Boďrci*, kteří Němcům dlouho se bránili, ale konečně přemoženi a poněmčeni jsou. Nynější vévodové jsou ještě potomci slovanského panovníčího rodu. V 30leté válce dal císař Německý *Meklenbursko* vojevůdci, českému pánu *Albrechtovi Valdštýnskému* v odměnu. *Města*: A) v M. *Zvěřinském*: *Zvěřin* hl. město u velkého jezera. — *Rostoky* největší *Meklenburské*

Města.

město (universita, přístav). — B) v M. Střelickém: *Nové Střelice* hl. město, město novější, založené v rýsu osmicípé hvězdy. — *Ratzeburg* v malém území u Lubeku, bývalém to biskupství Ratzeburgském.

II. 5 států uprostřed mezi *Německým* mořem a řekou *Mohanem*.

1. Lippe-*Detmold* na Teutoburském Lese, v něm pramení se tu řeka *Lippe* (Území *Detmoldské* zabírá 11 □Mm.). *Detmold*, hl. město. Nedaleko pomník staroněmeckého vojvody *Hermann*a, jenž v Teutoburském Lese římské vojsko, vedené *Varrem*, strašně pobil (za císaře *Augusta*).

210.
7. *Lippe-
Det-
mold.*

2. *Lippe-Schaumburg*, na sv. od *Detmoldu*, na pravé straně řeky *Vesery*, mnohem menší než *Lippe Detmoldské*. Hl. město *Bückeburg*.

8. *Lippe-
Schaumburg.*

3. *Braunschweig* (*Brunšvicko*) na *Harzu* a v okolí tohoto pohorí. *Braunschweig* záleží z 5 území: a) *Hlavní* území zabírá část nížiny *Německé* na s. od *Harzu*. — *Braunschweig* hl. město uprostřed území, ozdobeno velkolepým nádražím. b) Území na sv. od něho (*Kalvörde*), c) území u *Bremy* na *Vesere*; 2 území na *Harzu*. V tomto jednom *Lutter* na jz. od *Braunschweigu*, u něhož v 30leté válce *Tilly*, vůdce ligy *Německé*, *Dánského* krále porazil. V územích *Harzských* dobývají mnoho užitečných nerostných přírodnin, drahé kovy i pestrý mramor a průmyslníci mnozí je u výrobky přerábají. — Úhrnem měří dobrou polovici *Oldenburska* (toto 64 □Mm.).

9. *Braun-
schweig*;
území a město,

jak velké.

4. *Anhalt* u řeky *Labe* při ústí *Muldy* do *Labe*, zabírá část *Severoněmecké* nížiny i část východního svahu *Harzského* (měří $\frac{1}{2}$ *Oldenburska*). Hl. město *Dessau* u *Labe*. Země záleží ze 2 území: většího *Polabského* a menšího *Harzského*, které k *Braunschweigskému* na v. přiléhá.

10. *Anhalt.*

5. *Waldek* hlavně na z. od stoku *Werry* s *Fuldou*, obklíčeno *Pruskem*, země méně hornatá, hl. město *Arolsen*. Menší *Waldecké* území jest severněji na vých. svahu *Teutoburského* *Lesa*, v něm slavné lázeňské město *Pyrmont*.

11. *Waldeck.*

III. 8 států *Sasko-Duryuských*, rozložených na *Durynském* Lese, a království *Saské*.

211.

1. *Království Saské*, na severním velmi povlném svahu *Rudohorském* až do nížiny *Severoněmecké*, jest země menší než $\frac{1}{2}$ *Čech*, ale obyvatel živi více než $\frac{1}{2}$ *Čech*, mezi nimi *Lužičtí Srbové* ve vých. cípu (okolo města *Buděšína*). *Sasko* je nejlidnatější a nejvzdělanější *Německá* država.

12. *Království
Saské*;

V středověku byla země tato osazena *Slovanskými Srby*, kteří na z. až k řece *Sále* bydleli, ti však byli již v středověku přemoženi a poněmčeni až na malé zbytky v *Lužici* (asi 200.000). V *Středověku* slula pak země ta *Míšensko* (od hlavního města *Míšně*, německy *Meissen*) a ve východní části *Lužice*, která dlouho jako léno k *Čechám* patřila.

V středověku.

Místopis: *Drážďany* hl. město u řeky *Labe*, velké jak *Praha*, chovají pěkné umělecké sbírky, zvláště bohatou obrazárnu i proslulou *Zelenou komoru* (z 5 pokojů), v níž uloženy jsou vzácné skvosty, některé od *Sasů* v 30leté válce z *Prahy* odvezené. — Města na v. od *Labe*: *Buděšín* (něm. *Bautzen*) u řeky *Sprévy*, hl. město bývalé *Lužice*. *Herrenhut* (česky *Ochranov*), hlavní osada evangelická *Českoobratských*, proslulých mravností. *Zitava* (něm.

Místopis.
hl. město,

města: na v.
od *Labe*.

- Zittau) u Lužické *Nisy*, mezi oběma sev. výběžky Českými. —
na z. od Labe. Místa od Labe až k řece Muldě: *Königstein*, tvrdá pevnost na vysoké skále u Labe. *Perno* (něm. Pirna) u řeky Labe na sev. úpatí pískovcových skal Děčínských, nedaleko hranic Českých. *Míšeň*, u Labe, proslulé výborným porcelánem, bylo v středověku hl. městem Míšeňské marky, která většínu nynějšího království Saského obsahovala. *Freiberg*, báňské město na sev. svahu Rudohorském u Freiburské Muldy, báně stříbrné a olovné. *Kamenice* (něm. Chemnitz) na jz. nejprůmyslnější město Saské, má mnoho továren, v okolí jeho největší jest lidnatost. *Hubertsburg* nedaleko sev. hranice, zámek, na němž umluven Hubertsburský mír, jenž ukončil krvavou 7letou válku (r. 1763). — Místa od řeky
na z. od Muldy. Muldy na z.: *Cvikov* (něm. Zwickau) u řeky Muldy na sev. svahu Rudohorském, má uhebné doly, zde a podél Rudohor žije se mnoho lidí krajkářstvím. *Lipsko*, velkoměsto v severozáp. cípu království Saského u řeky Plisny (něm. Pleisse), již v rovině Severoněmecké, zámožno hlavně obchodem, obdívá tři velmi hlučné výroční trhy (*Messen*), jest prvním kněhkupeckým městem Německým. V rovině natém jeho *okolí* byly mnohé velké bitvy svedeny (r. 1631, 1632, 1813). *Plavno* (něm. Plauen) u řeky Elstery, nedaleko výběžku Ašského, bývalo hl. městem „Voigtlandu“.
13. a 14. *Reuss*. 2. a 3. dvě državy *Reuss*-ské, vedle sebe na z. od království Saského, na horní Sále: 2. *Reuss-Schleiz*, hl. město *Schleiz*; 3. *Reuss-Greiz* hl. město *Greiz* u řeky Elstery, na s. od Saského města Plavna; jich vévodové všichni slují Jindřichové a rozeznávají se řadovými čísly.
15. a 16. *Schwarzburg*. 4. a 5. dvě državy *Schwarzburg*-ské. 3 *Rudolstadt*-ské, hl. město *Rudolstadt* u ohybu řeky Sály, země záleží ze dvou území na Durynském Lesě. 4 *Sonderhausen*-ské mezi Durynským Lesem a Harzem uprostřed; hl. město *Sonderhausen*. *Schwarzburgský* hrabě Günther byl německým vzdorokrálem proti císaři Karlu IV.
- Čtyři státy *Saské*.
17. *Sachsen-Weimar*. 6. *Sasko-Weimar*-ské (*Sachsen-Weimar*). Země záleží z několika kusů; a) hlavní kus na sv. svahu Durynského Lesa, okolo hl. města *Weimaru* (u řeky Ilmu), v něm slavný básník *Göthe* ministrem byl. *Jena* (u řeky Sály), na její universitě byl slavný básník *Schiller* professorem; na blízku svedl císař Napoleon I. vítěznou bitvu s Pruským králem. b) *Eisenachské* území u řeky *Werry*, město *Eisenach* bylo sídlem lanthrabat Durynských; na jihu strní na jednom ostrohu Durynského Lesa hrad *Wartburg*, na němž *Luther* před německým císařem se skryl. — Úhrnem měří dobrou polovici *Oldenburska*, i jest z 4 menších Saských států největší.
18. *Sachsen-Meiningen*. 7. *Sasko-Meiningen*-ské má podlouhlé území u řeky *Werry*, která v něm se pramení, hl. město *Meiningen*. V horské této zemi dobývají značně nerostných plodin. *Hildburghausen* jako i *Meiningen* průmyslné město.
19. *Sachsen-Koburg-Gotha*. 8. *Sasko-Koburg-Goth*-ské záleží ze 2 území větších a několik menších, na sev. i na již. svahu Durynského Lesa. *Koburg* hl. město. *Gotha* jest větší a průmyslnější, v něm jest velký zeměpisný ústav, v němž velmi pěkné mapy tisknou.
20. *Sachsen-Altenburg*. 9. *Sasko-Altenburg*-ské, hl. město *Altenburg*. Země záleží ze 2 skoro stejných kusů, západní u řeky Sály.
212. IV. 6 států Jihoněmeckých.
21. *Hessen*: území a města. 1. *Hessen* (*Hessko*, velkovévodství) 77□Mm. záleží ze dvou území:

A) Severní Hessen zabírá *Ptačí hory*. *Giessen* blízko záp. hranice, u řeky *Lahn-y*, universita. — B) Jižní Hessen na jih od ústí řeky *Mohanu*, na obou stranách řeky *Rýnu*. *Mohuč* naproti ústí řeky *Mohanu* (*Main-u*), bylo pevností již starověkým *Rímanům*. V středověku bylo sídlem prvního arcibiskupa a kurfirsta německého. *Worms* jižněji na levém břehu *Rýnském* bylo ve středověku mnohem větší a slavnější, v něm sídleli často králové a scházely se často říšské sněmy. *Darmstadt* na úpatí *Odenwaldu*, hl. město.

2. *Elsasko* a *Lotrinsko* skoro dvakrát tak velké jak *Hessko*, připadly Německu po kruté válce s Francií r. 1871 i zařizeny jako zvláštní říšské země.

22. *Elsas-Lothringen.*

V *Lotrinsku*: *Metz* (č. *Mety*), velmi tvrdá pevnost u řeky *Mosely*. V *Elsasu*: *Mühlhausen* u řeky *Illu*, od které *Elsas* (původně *Il-sas*) jméno vzalo, na sz. od *Svyc. Basileje* u *práplavu*, jenž spojuje řeku *Rýn* s *Doubsem* a tím se *Saonou* a *Rónou*, v rovině *Rýnské*, žije se namnoze přádelnami na bavlnu. *Colmar* blízce úpatí *Vogesského*. *Strassburg* u řeky *Illu*, nedaleko řeky *Rýnu*, pevnost podobně jako *Metz* tvrzemi ohrazená. Velký a krásný *gotský chrám „Münster“*. Dlouhý *řetězový most* přes široký *Rýn*.

3. *Bádensko* velkovévodství dvakrát tak velké jak *Hessko*, zabírá pravé rovinaté pobřeží *Rýnské* až za dolní řeku *Neckar*, a větší díl *středohorského lesnatého Schwarzwaldu*, náleží mezi nejúrodnější země Německé.

23. *Baden*: země,

Kostnice (něm. *Konstanz*) na jižním břehu *Bodamském*, obklíčeno *kantonem Thurgavským*. V něm byl *mistr Jan Hus* upálen (r. 1415). *Donaueschingen* v *Schwarzwaldu* tam, kde oba *prameny Dunajské* se stýkají. *Freiburg* v krajině, jež *Breisgau* sluje, na sz. od nejvyšší hory *Schwarzwaldské*, *Feldbergu*, jím ubírá se obchod od *Rýnu* k *Dunaji*; zdejší *biskupský chrám* vystavěn jest *dokonalé gotickým slohem*. *Baden-Baden*, velmi oblíbené lázně v *půvabném údolí Schwarzwaldském*. *Karlsruhe*, hl. město, v sev. části *velkovévodství* na úpatí *Schwarzwaldském*, je do polokruhu tak pravidelně (vějíří podobně) stavěno, že alicke k sídelnímu paláci se sbíhají, a z něho do všech jest viděti. *Mannheim* při ústí *Neckarském*, až do něho přijíždějí těžké lodě *Nizozemské*, *provozuje* čilý obchod, *vyváží* mnoho dříví z *lesnatého Schwarzwaldu* do *bezlesého Nizozemska*. *Heidelberg* v krásném údolí u řeky *Neckaru*; *velkolopé zříceniny skvostného zámku bývalých kurfirstů Falckých*, kteří tu sídleli (i *Fridrich, český „zimní král“*). — *Bádensko* jest země *plodinami* bohatá: *užitečné nerosty* (mramor, porcelánovou hlinu a j.) těží v *Schwarzwaldu*, a tam *prýští* se i *mnohé léčivé vody*; *rovina Rýnská* jest velmi *úrodná obilím*, *pahorky vlnem*, *Schwazwald* *Jehličnými lesy*.

městu,

hl. město,

plodiny zemské.

4. *Württembersko*, *království*, na v. od *Bádenska*, napolo jím objato, ale větší (o málo menší než *Morava* (tato 222□Mm.); země pne se na z. *Schwarzwaldem*, ve středu širohřbetým *Svábským Jurou* (*Rauhe Alp*) a na j. od *Dunaje* *planinou Svábskobavorskou*.

24. *Württemberg.* jak veliké?

Jak se pne?

Stuttgart hl. město v záp. části *království*, v *pobočném údolí řeky Neckaru*, *ozdobeno zvláště krásným královským zámkem*, *služe knihkupeckým obchodem* podobně jako *Lipsko*. *Esslin-*

Hl. město,

- města. *gen* u řeky Neckaru na blízku Stuttgartu, bývalé říšské město. *Marbach* u Neckaru, na s. od Stuttgartu, rodiště slavného básníka Schillera. *Tübingen* u Neckaru od Stuttgartu na jih, universita. *Hohenstaufen*, příkrý vrch Švábsko-Jurský na v. od Stuttgartu, na něm čněl rodný hrad císařů Hohenstaufských. *Ulm* na vých. hranici, u řeky Dunaje na úpatí Švábského Jury, tvrdá pevnost, zde počíná být Dunaj splavným. *Friedrichshafen* přístavné město u jezera Bodamského. — *Země* jest méně úrodná než sousední Bádensko, ale přece obyvatelstvo hlavně hospodářstvím se žíví.
- Jak je země úrodná?
25. *Bavorsko*:
jak velké?
5. **Bavorsko, království**, jest největší Německý stát po Prusku, i zabírá 1/4 všeho Německa (toto 5406 □ Mm.); rozděleno jest v 8 krajů:
- a) *Pfalz Porýnská*. a) **Pfalz Porýnská** mezi Hesskem a Elsaskem na levém břehu Rýnském, nejlidnatější kraj Bavorský. — *Speier* (č. Špýr) na levém břehu Rýnském, na jih od Wormsu, jako toto v středověku větší a slavnější, v domě pohřbeno několik německých císařů. *Kaiserslautern* uprostřed země. *Zweibrücken* na jz. bývalo sídlem *Zweibrückenských vévodů*.
- b) *Horní Bavorsko*. b) **Horní Bavorsko** od řeky Lechu na v., zabírají širokou planinu Švábskobavorskou a sev. svah Bavorských Alp Vápencových, o něž se dělí s Rakouským Tyrolskem. — *Berchtesgaden* v jihových. cípu v krásném údolí Alpském, ze tří stran Rakouskými zeměmi obklíčeno, na blízku jezero *Königsee* v divoké krásné krajině. *Rosenheim*, u řeky Innu, na sev. úpatí Bavorských Alp, opodál na z. od půvabného jezera Chiemského. *Mnichov* hl. m. Bavorské u řeky *Isaru*, pobočky Dunajské, která v Alpách Bavorských (v Tyrolsku) se pramení, v širé *planině* Švábskobavorské, neleží v krajině krásné, ale ozdobeno je krásnými *stavbami*, zvláště novými chrámy a sbírkami vzácných uměleckých děl (*pinakotheka* obsahuje malby, *glyptotheka* sochy), obrovskou, kovolitou sochu *Bavarie* (17 m. vys.); universita; z průmyslových dílen prosluly velké pivovary; jediné velkoměsto Bavorské (= Praha). *Amergau* v horách Bavorských u řeky Ameru, tekoucí do ř. Lechu, proslulo divadelními hrami, které život Kristův představují. *Ingolstadt*, pevnost na levém břehu řeky Rýnu, naproti močálům, kterými Švábskobavorská planina k Dunaji přiléhá.
- Mnichov.
- c) *Dolní Bavorsko*:
pnou se
- c) **Dolní Bavorsko**, mezi Bavorsko Horními a Čechami pnou se Švábskobavorskou planinou, Bavorským Lesem, a nejvýše pohraniční Šumavou, která v Bavořích nejvyšším svým vrcholem *Velkým Javorcem* (*Grossarber*) strmí jen o 125 m. níže než Sněžka (tato 1600 m.). — *Pasov* na hranicích Rakouských, u stoku mocného Innu s Dunajem, v kotlině, jež zavírají vysodiny Alpská a Česko-Německá. *Landshut* u řeky Isaru, honosí se kostelní věží vyšší než Svatoštěpánská ve Vídni (tato 138 m.), bývalo sídlem zvláštního Bavorského vévodství. *Kehlheim* u Dunaje u vtoku řeky *Altmühl*; u okolí láskou výbornou bídlicí kamenopisnou.
- d) *Horní Falz*:
pne se
- d) **Horní Falz** (něm. *Oberpfalz*), od Bavor dolních na s., pne se z polovice Českým Lesem a z polovice širohřbetým *Franským Jurou*, kterou odděluje řeka *Nab*, pramenící se v *Smrčinách*. — *Furth* (č. *Brod*), železniční stanice na hranicích Českých. *Waldsassen* blíže hranic Českých v počtí řeky *Ohře*, náleželo v středověku s *Chebskou krajinou* k Čechám. *Řezno* (něm. *Regensburg*, starořímsky *Reginum*) u nejsev. ohebu řeky *Dunaje*, na pravém břehu, naproti ústí řeky *Řezny* (něm. *Regenu*), která na nejvyšší Šumavské hoře, *Velkém Javoru*, se pramení a horním tokem *Šumavu* od Bavorského *Lesu* odděluje. Odtud jezdí po *Dunaji* paro-
- mista.
- mista.
- mista.

lodě i počíná čilejší Podunajský obchod. Řezno bylo dlouho hl. m. bavorským, v něm zasedaly mnohé říšské sněmy a konečně i stálý říšský sněm. Od Řezna na v. vystavěn mramorový chrám Valhalla, v němž vystavují poprsí slavných Němců.

e) Horní Franky na sz. od Horního Falcu *pnou se* na hranici české Smrčinami, na hranici Saské Durynským Lesem, od řeky Mohanu na jih Franským Jurou. — *Wunsiedel* v Smrčinách v potočce Ohře náleželo v středověku s Waldsasy k Čechám. *Bamberg* u splavné řeky Regnitz, opodál jejího ústí do řeky Mohanu v širé úrodné kotlině, obklopeno mnohými zahradami, vkusně stavěno, honosí se krásným byzantským chrámem biskupským.

f) Dolní Franky od Horních na z., je protéká řeka Mohan obširnými oklikami. *Svinobrod* (n. Schweinfurt) u sev. ohebu Mohanského. *Würzburg* u středního toku Mohanského, největší město Franské v úrodném údolí; universita. *Aschaffenburg* u Mohanu tam, kde vtéká do krásné nížiny Dolnorýnské, na západním úpatí pohoří Spessartu. *Kissingen* lázeňské město na úpatí Rhönského pohoří.

g) Střední Franky od obojích ostatních Frank na jih. — *Erlangen* u řeky Regnitz, nevelké universitní město. *Norimberk* (něm. Nürnberg) po Mnichově největší Bavorské město (= 1/2 Mnichova) u průplavu Ludvíkova, který spojuje splavnou řeku Regnitz s Altmüllou, tím Mohan a Rýn s Dunajem, Německé moře s Černým. Norimberk proslul již v středověku jako říšské svobodné město průmyslem a obchodem a svou básnickou školou „*Meistersänger-ů*“. Výrobky Norimberské, zvláště hračky obchodníci Norimberští dosud široko daleko rozprodávají. *Svabach* od Norimberku na jih, v něm počali literami, kterým švabach říkají, tisknouti. U *Solenhofenu* lámou výborný vápence kamenopisný. (Vyobrazení viz v Pokorného-Bořického nerostopise.)

h) Švábsko na z. od Horních Bavor, mezi řekou Lechem a Illerou. — *Lindau* na 3 ostrůvkách jezera Bodamského, zámožno obchodem. *Füssen* na hranicích Tyrolských u řeky *Lechu*, která tu dělí vápencové Alpy Algovské od Bavorských. V něm smluvili mír mezi císařovnou Marií Teresí a poraženým vévodou Bavorským, jehož otec byl v Praze za českého krále Karla VII. korunovati se dal. *Augsburg* u dolního Lechu, po Mnichově a Norimberku největší město v Bavorsku, bohaté obchodem již ze středověku, tam sídlil nejbohatší kupec německý *Fugger*. Augsburg proslul i osudy svými v dějinách, u něho porazil císař Otto I. loupeživé Maďary (r. 955.) na „poli Lešském“, v něm odbývány mnohé říšské sněmy, i sněm, na němž podáno evangelické „vyznání augaburské“.

Bavorsko územím větší jest než Čechy s Moravou dohromady, ale obyvatel živi méně než Čechy samy, (tyto 5,100.000). Obyvatelé živi se hlavně polním *hospodářstvím*, nejlépe na vysočině Švábskobavorské, v Porýnské Falci těží výborné *víno*, na Alpských stráních vypásají nejlepší *skot*, v horách dobývají mnoho soli (zvláště u Berchtesgadenu). *Města* živi se (ovšem) hlavně průmyslem a obchodem, a to zvláště Norimberk a Augsburg.

Velkoměsto jen 1, Mnichov, obyv. tisíc: nad 80: Norimberk, nad 50: Augsburg, nad 40: Würzburg, nad 30: Řezno; tedy některá města větší než v Čechách a na Moravě.

Prusko. — Království Pruské zabírá 2/3, všeho Německa, a to hlavně země od moře Baltského a Sever-

e) Horní Franky :
pacou se,
mista.

f) Dolní Franky :
kde,
mista.

g) Střední Franky :

h) Švábsko.

Obyvatel :
Kolik ?

Jak se živi :

Největší města :

313.
Prusko :
zabírá,

ního až na hranice Rakouské a od hranic Ruských u řeky Němenu až k hranicím Francouzským za řekou Rýnem, *objímá* svou zemí některé menší státy Německé a drží některé *kousky* uvnitř jiných států Německých.

1. *Hannoversko:*
kdo,

1. **Hannoversko** na jih od Německého moře, mezi Nizozemskem a dolním Labem, objímá Oldenbursko a Brémy, záleží ze 3 zemí:

a) *západní*
země,

a) **Západní země**, mezi Nizozemskem a Oldenburskem v samé nížině, kteráž nížině Nizozemské se podobá. — *Emden*, přímořské město u zálivu, do něhož ústí se řeka *Ems*, v krajině, jež sluje východní *Friesland*. *Osnabrück* na sev. úpatí Teutoburského *Lesá*, jenž z Česko-Německých středohor nejseverněji do Německé nížiny vyběhá; v *Osnabrücku* umluven *Westfalský mír* (r. 1648). *Wilhelmshaven* v zemi, jež Oldenbursko obkličuje, válečný přístav Německého loďstva.

b) *Hlavní* země,

b) **Hlavní země**, od Oldenburska na v., na jih až k *Braunschweigu*: *Harburg* u Labe naproti *Hamburgu*. *Lüneburg* od *Hamburgu* na jv., od něho na z. vypíná se z nízké blatné pády rovná pláň jen málo povýšená, samá suchá step, „*Lüneburger Heide*“, jež od *Harburgu* na jih se šíří a největší Německou stepí jest. *Hannover* hl. a největší město *Hannoverské*, na řece *Leine*, která *Harz* na z. obtéká; do *Allery* a tou do mocné *Vesery* vytéká; zde viděti dům, v němž slavný německý spisovatel *Leibnitz* žil. *Hildesheim* na jv. mezi dvěma územími *Braunschweigskými*. *Goslar* na sev. úpatí *Harzském*, na samé hranici *Braunschweigské*, v něm sídleli někteří *Němečtí císařové*.

c) *jižní* země.

c) **Jižní země**, od hl. země oddělena úzkým pruhem *Braunschweigským*. *Münden* na záp. hranici při ústí řeky *Fuldy* (která na *Staších horách* se pramení), do řeky *Verry*, která odtud *Veserou* sluje. *Göttingen* u řeky *Leine*, která odtud k městu *Hannoveru* teče; zde proslulá *universita*. V okolí leží některá *baňská města* na *rudném Harzu*.

2. *Schleswig-Hol-*
stein:
zabírá,
místa.

2. **Schleswig-Holstein** a *Lauenburg* zabírají jižní polovici *půlostrova Jutského* až k *dolnímu Labi*, zemi vesměs nízkou, blíže *břehů blatnou* a *úrodnou*, vůbec *Nizozemské podobnou*.

a) V *Schleswigu*,

a) V **Schleswigu**: *Ostrovky* v moři *Německém* druzí se k záp. břehu, jich *mořské lázně* navštěvují *cizinci*. *Flensburg* u *chobotu Flensburského*, jímž *Balt* daleko do země se zalévá, od *Flensburgu* na s. obývají *Dánové*, na j. *Němci*. *Schleswig* skoro uprostřed mezi oběma moři, u *úzkého chobotu Baltského*. b) V *Hol-*

b) V *Holsteinu*.

steinu (*Holštýnsku*): *Rendsburg* na hranicích *Schleswických* u *práplavu Eiderského*, jenž *horní tok řeky Eideru* (a tím i *moře Německé*) spojuje s *Baltem*. *Kiel* u (*Baltského*) *chobotu Kielského*, hl. město *Holsteinské*, válečný přístav *Německého loďstva* na *Baltu*. Od něho na jih obývali na *východním pobřeží* v *středověku Slované*. *Altona*, největší město *Schleswicko-Holsteinské* (70 t. ob.), u *Labe*, u *samého Hamburgu*, živí se *hlavně obchodem*. c) V *Lauenburgu*: *Lauenburg* na *pravém břehu Labském* (nad *Hamburgem*). *Ratzeburg* (*Ratibor*) na jih od města *Lübecku* na *ostrově* v *půvabném jezeře Ratzeburském*.

3. *Pomořany:*
zabírají,

3. **Pomořany** (něm. *Pommern*) zabírají *prostřední díl Baltského pomoří*; část od *Odry* na z. sluje *Přední* (*Vor-P.*)

i jest nízká, úrodná; část od Odry na v. jest větší; sluje *Zadni* (Hinter-P.), zabírá méně úrodnou jezernatou pláň (vypnulínu) Pobaltickou.

a) **Ostrov** náleží k Pomořanům tři: rozčleněná a pěkná *Rujaná* (Rügen), a *Useedom* a *Volyň*, jež uvírají liman Oderský; na ostrovech těch v středověku obývali Slované (Polabané), jich chrám Svantovitův na Rujaně a obchodní město Volyň prosluly. b) V Předních Pomořanech: *Stralsund*, přímořské město naproti blízké Rujaně, jeho Švédský král Gustav Adolf úsilně dobýval. *Stettin* (něm. Stettin) při ústí řeky Odry, hl. a největší město Pomořanské (70.000 obyv.), zámožné hlavně obchodem. c) V Zadních Pomořanech: *Kolberg* (Kolobřeh), přímořská pevnost.

4. Prusko (Preussen) nejvých. země Německá, u Baltského moře, zabírá část nížiny Ruské, hlavně část jezernaté vypnuliny Pobaltické. Na březích nalezejí tu hojně jantar. Původní obyvatelé jménem Prusové nebyli Němci, nýbrž *Lítvané*, od Visly na z. bydleli Slované.

a) V Západním Prusku: *Gdansk* (něm. Danzig), u západ. hrdla řeky Visly, nedaleko ústí, u velmi úrodné deltě Vislině, skoro velkoměsto (90.000 obyv.) a stanice válečného loďstva, živí se hlavně obchodem, vyvážejíc zvláště polské obilí a dříví; při samém Vislině ústí tvrz *Weichselmünde*. *Elbing* nedaleko ústí vých. hrdla Vislina, jež tu do již. cípu dlouhého limanu (*Frisches Haff*) se ústí. V Elbingu spisoval slavný Komenský některá svá učebná díla. *Marienbuř*, uvnitř země, na pravém hrdlu řeky Visly, ve velkém jeho zámku sídleli velmistři Německého rytířského řádu. *Toruň* (něm. Thorn) u Visly, rodiště nejslavnějšího hvězdáře Koperníka. b) Ve Východním Prusku: *Královec* (něm. Königsberg), velkoměsto blízko ústí řeky *Pregel*, jež tu do sev. cípu, dlouhého limanu (*Frisches Haff*) se ústí, hl. město Pruské, v něm korunovali se králové Prusí; na jeho univerzitě učil slavný německý filosof Kant. *Tylsít* (Tylže) u dolního Němenu, jež do obšírného limanu se ústí, v něm umluven mír (r. 1807) mezi cářem Alexandrem I. a císařem Napoleonem I.

5. Poznaňsko od záp. Pruska na jih, zcela vnitrozemské, jest částí Německé nížiny, obydleno národem Polským a částečně již také Německým.

(szcz = šč) *Bydgoszcz* na z. od záp. ohebu řeky Visly u *práplavu* Bydgoszczského, jež Vislu s Netze (Noteč) a tak s Vartou a Odrou spojuje. *Gnězdno* (něm. Gnesen) na jih, kde prvě Polské arcibiskupství založeno, v starožitném chrámě hrobka Českého patrona svat. Vojtěcha. *Poznaň* u řeky Varty, skoro v prostřed země, největší a hlavní město. *Lešno* (něm. Lissa) nedaleko hranic Slezských, v Lešně Komenskému vzácné spisy shofely.

6. Slezsko hraničí se Slezskem Rakouským, s nímž dříve jednou zemí bylo a to dvakrát tak velkou jak Morava (tato 222 □ Mm.), i s Moravou a Čechami, na jichž hranicích pue se Sudetskými horami; jest nejlidnatější provincií Německou.

a) Na řece *Odře*: *Ratiboř*, od něho nosí Odra loď. *Oppeln* (č. Opol), hluché obilné trhy. *Vratislav* (něm. Breslau) skoro uprostřed země, velkoměsto větší než Praha, největší v Prusku po Berlíně, živí se hlavně obchodem, jsouc ve středu mezi Vídní

- a) Berlínem, Prahou a Varšavou. *Hlohov* (něm. Glogan) nedaleko Poznaňska. b) Od *Odry* na z.: U *Kladské Nisy*, která pramení se na Sněžníku, nedaleko pramenů řeky Moravy: Kladsko a Nisa. *Kladsko* (něm. Glatz) u prostřed kotliny, Čechami, Moravou a Slezskem ze tří stran obklíčené, která druhdy jako hrabství k Čechám patřila [viz výkres 59.]; v ní dosud na hranicích českých 50.000 Čechů žije. *Nisa* (něm. Neisse), tvrdá pevnost nedaleko hranic Rakousko-Slezských. *Hirschberg* na sev. úpatí Krkonošském u řeky *Bobry*, která v Krkonoších na samé hranici České se pramení, v krásném údolí, dělají tam zvlášť pěkné krajky. *Zhořelec* (něm. Görlitz) u *Nisy Lužické*, která z Čech přitéká, po Vratislavi největší město Slezské (40.000 obyv.). *Lehnice* (něm. Liegnitz) na z. od Vratislavi, u něho strašní Tataři porazili vojsko Slezské (r. 1242). c) Od *Odry* na v.: *Tarnovice* (něm. Tarnowitz) nedaleko hranic Ruských; zde v mnohých místech okolních dobývají v kopcovité vypnulíně mnoho *železa* a kamenného *uhlí* i zřídili mnohé *továrny*; tu a podél hranic vých. dále obývají *Poláci*, a Slezsko bylo v středověku zemí Polskou.

7. Braniborsko.

7. Braniborsko uprostřed všech ostatních provincií, zabírá střední část nížiny Německé.

Frankfurt a. O. u *Odry*, hlavně obchodem zámožný, nedaleko ústí *průplavu*, jenž *Odru* se *Sprevou* a tak i s *Havelou* a *Labem* spojuje; na blízku něho ves *Kunersdorf*, u níž udála se velmi krvavá bitva za války 7leté. *Küstrin* při ústí řeky *Warthe* (Varty). *Berlín* skoro uprostřed země a všeho Pruského království, v širé rovině u splavné řeky *Sprevy*, která v nejsevernějším Českém výběžku se pramení, velkoměsto (900 t. obyv.) čtvrté v Evropě, hl. město Pruska i císařství Německého, pravidelné a pěkné stavěno zvlášť v částech novějších, ozdobeno pěknými chrámy a pomníky; jest prvním průmyslným a obchodním městem Německým, v něm mnoho železnic se sbíhá. *Spandau* u ústí řeky *Sprevy* do ř. *Havely*, která na vypnulíně Meklenburské se pramení. *Postupim* (něm. Potsdam) u řeky *Havely*, mezi jezery, je zdobí velkolepý královský zámek s rozsáhlými sady. *Branibor* (něm. Brandenburg) u řeky *Havelu* skoro na hranici, bylo původně slovanským hradem Slovanů Polabských, kteří od Kielu a ostrova Rujany až k Českým Rudohorám bydleli; nedaleko rýpají mnoho rašeliny.

8. Sasko:

8. Sasko (něm. Sachsen) mezi Braniborskem a malými državami Saskými, objímá celé Anhaltsko a Schwarzburg-Sondershausen.

a) na Lubl,

a) u řeky *Labe*: *Magdeburg* (č. Děvín) u záp. ohybu a skoro uprostřed splavného toku Labského, velkoměsto, vzrostlo hlavně Polabským obchodem; v 80leté válce ho katolický vůdce Tilly dobyl a strašně poplenil. *Schönebeck* na jih, velké solivárny. *Wittenberg*, druhdy hl. město kurfirství Saského, na jeho universitě učil Luther. b) u řeky *Sály*: *Naumburg* nedaleko Saska Weimarského, slaví dosud ročně slavnost Husitskou, kterou se pamatuje na obléhání Prokopa Velkého. *Merseburg* (č. Mezibor), u něho porazili Němci loupeživé Maďary poprvé (u Augsburgu r. 855 podruhé). *Halle*, universita. c) V ostatních krajinách: *Eisleben* na sz. od Halle, rodiště Luthorovo. *Erfurt* nejjihnější město provincie Saské, mezi Weimarem a Gothou, rozsáhlé a výborné zahrady, z nichž zahradníci símě do vši Evropy rozesyílají.

b) na Sále.

c) V ostatních

9. Westfaly.

9. Westfaly na jih od Hannoverska.

Münster na jz. od Hannoverského Osnabrücku, v něm zároveň jak v Osnabrücku umluvili Westfalský mír (r. 1648). *Fa-*

derboren mezi Lippe a Waldeckem, jeho biskupství Karel Slavný (Velký) založil.

10. Porýnská provincie (něm. Rheinprovinz) vedle Slezska nejlidnatější a nejprůmyslnější, jméno má od řeky Rýnu, jenž ji podél protéká.

a) Na Rýně: *Koblenz* při ústí řeky *Mosely* a nedaleko ústí řeky *Lahn-y*, velmi tvrdá pevnost. *Bonn*, universita; zde narodil se veleslavný hudební skladatel Beethoven. *Reyn-Kolín* (Köln) velkoměsto a hl. město Porýnské, vzrostlo hlavně obchodem Porýnským, ač i mnohým průmyslem se živi („Kolínská voda“ = *Kölnischwasser*). Chrám biskupský, ač dosud nedostavěn, náleží mezi největší a nejkrásnější gotské chrámy, mimo něj ještě jiné pěkné chrámy a budovy město zdobí, ale ulice jsou těsné; arcibiskup Kolínský náležel mezi 7 Německých kurfirstů. b) Od Rýnu na v.: *Trier* (č. *Trevír*) u klikaté řeky *Mosely*, nedaleko hranic Lucemburských, jeho arcibiskup byl ve středověku ze 7 kurfirstů Německé říše (starofřímsky *Augusta Trevirorum*). *Cáchy* (něm. *Aachen*) na hranici Nizozemské; v něm sídlil císař Karel Slavný (Velký) i jest v jeho chrámě pohřben; v *Cáchách* bývali korunováni Němečtí králové. *Düsseldorf* nedaleko řeky Rýnu, zámožné velkým průmyslem, proslulo výbornými malíři. c) Od Rýnu na v.: *Elberfeld* a *Barmen*, na v. od *Düsseldorfu*, vedle sebe, města hlavně továrnická.

10. Porýnsko:

a) Na Rýně:

b) Od Rýnu na západ.

c) Od Rýnu na východ.

11. Hessen (česky Hessko), *Nassau* a *Frankfurt*, od Porýnska v., objímá sev. polovici Hessenu *Darmstadtského* a hraničí i s provincií *Saskou*.

11. Hessen.

Ems slavné teplé lázně u řeky *Lahny*, na úpatí *Westerwaldu*, naproti *Koblenzu*. *Nassau* na v. blízko, hl. město *Nassavska*. *Wiesbaden* na s. od města *Mohuče*, na jižním úpatí středohorského *Taunu*, z něhož ještě několik jiných léčivých pramenů se prýští (*Homburský* a j.). *Frankfurt* u řeky *Mohanu* v úrodné nížině *Dolnorýnské*, skoro velkoměsto, svobodným jako *Hamburg* do války r. 1866, bohaté hlavně obchodem, zvláště *Mohanským* a *Porýnským*, slavné dějinami. V něm mnozí Němečtí císařové sídlili, voleni i korunováni byli, v něm slavný německý básník *Goethe* se narodil. *Fulda* u řeky *Fuldy*, která na středohoří *Rhónském* se pramení, v středověku nejslavnější klášter Německý, jeho opat byl říšským knížetem. *Kassel* u řeky *Fuldy*, nedaleko ústí, hl. město, na blízku císařský zámek *Wilhelmshöhe*, na němž císař *Napoleon III.* zajat bydlél (1870). *Schmalkalden* v odděleném malém území u řeky *Verry*, na jižním úpatí *Durynského Lesa*, v něm umluvili evangelická Německá knížata *Schmalkaldský* spolek.

12. *Hohenzollern-Sigmaringen* zemička, již *Württenbersko* skoro celou obkličuje.

12. *Hohenzollern-Sigmaringen*.

Sigmaringen u řeky *Dunaje*. *Hechingen* na sev. úpatí *Švábského Jury*, na jih hrad *Hohenzollern*, na vysokém vrchu *Švábského Jury*, jako dále na sv. ve *Württembersku* *Hohenstaufen*, od *Hohenzollernu* jméno má nynější císařský rod Německý.

O obyvatelstvu. — Jak Německé státy veliky jsou, kolik obyvatel mají, jak lidnaty jsou a největší města, opakujeme z §. 105.

214. Úlohy.

Počty: všech 41 mill., z těch je dle národnosti: 88 mill. Němců, 2¹/₂ mill. Slovanů, 1/2 mill. Litvanů, Francouzů a Dánů, dle vřty: 9. evangelíků 62, katolíků 36, židů 1¹/₄.

Počty.

Obyvatelé Německa jsou valnou většinou Němci, ostatně však i a) Slované (2¹/₂ mill.), a to *Poláci* hlavně v Po-

Jakých národností?

a) Slované.

znaňsku a Slezsku, na hranicích Ruského Polska, *Lužičti Srbové* v Lužici (Saské a Pruské), *Češi* v Kladsku (50.000); v středověku obývali Slované od v. na z. až k dolnímu Labi a řece Sále. b) **Litvané** v Prusku na hranici Ruských krajin Litevských. c) **Dánové** v sev. polovici Šlesvické, blíže království Dánského. d) **Francouzové** v Elsasku a Lotrinsku na hranicích Francouzských. **Viru** vyznávají *evangelickou* většinou (skoro $\frac{2}{3}$ všech), ale mnozí (dobrá $\frac{1}{3}$) *katolickou*, a to hlavně Poláci a obyvatelé Jihoněmecka; *židů* jest mnohem méně jak v naší říši, ano méně než v jediné zemi Haliči (v této $\frac{1}{2}$ mill.).

O živnostech. — **Horníci** dobývají mnoho *kamenného uhlí, železa, pak zínku*, a to zvláště v **Sasku**, v *Harzu* a na *dolním Rýnu*. Z držav nejvíce kovů a uhlí poskytuje království **Saské**, kdež město *Freiberg* jest střediskem hornictví. **Minerální vody** prýští se v Německu hojně a lázně při nich vystavěny pěkně *Baden-Baden, Wiesbaden* (v Pruském Hessensku), *Pyrmont* (ve Valdeku).

Lidé v Němech *hlavně* se žijí **polním hospodářstvím** (jako i v naší říši), které pilně a pokročile tu provozují a z půdy, celkem úrodné, obilí pro spotřebu dostatek těží. *Neúrodná* krajina největší jest *Lüneburská step* (v Hanoversku), *málo* úrodné jsou jižní kraje **Alpské**. Nejvíce *rolí* má **Meklenbursko-Střelicko** (70%), *nejúrodnější* jsou krajiny **Porýnské**.

Obodní rostliny vedle obilí pěstují v mnohých krajinách, zvláště *len* nejen v krajinách hornatých, nýbrž téměř po všem Německu, i jest surovinou průmyslu plátenického. Kromě *lnu* pěstují v krajinách úrodnějších značně *řepku* i něco *barvířských rostlin, pak tabák*, v Rýnském *Falcku* nejlepší, *cukrovku*, v některých krajinách též *čekanu* (z níž vyrábějí náhražky kávové). **Zahrady** nejlepší jsou v okolí mnohých větších měst, zvláště *Norimberku, Erfurtu, Hamburku* a j. **Sadů** v mnohých krajinách pilně si hledí, zvláště na pokraji *roviny Porýnské* a j. **Vinaři** pěstují nejlepší révu v *Porýnských krajinách*, v údolí *Mosely* a j., hlavně v Německu *středním*, v severním velmi pořádku. **Chmel** nejlepší a nejvíce v *Bavorsku*.

Dobytěk chovají v Německu pečlivě, nejlépe v krajinách *Alpských*, v nichž travnatá jsou údolí a stráně (jako ve Švýcarsku). **Ovce** chovají výborně, nejlépe v *Sasku*, v některých krajinách *včelaři* pilně, zvláště v *Hannoversku*.

Průmysel jest v Německu *velmi čilý*; vyrábí nejvíce *tkaniny lněné, bavlněné a vlněné, pak hedvábné, cukr, pěkné drobné výrobky dřevěné* (Schwarzwaldské hodiny, *Norimberské hračky* a j.), z nerostů vyrábí mnoho zboží *kovového, nejvíce železného, sklo* a j.

Průmysl jest celkem *nejčilejší* v zemích *Pruských*, zvláště v *Porýnsku* a v *Slezsku*, pak v království *Saském*; *bavlnických továren* nejvíce jest v *Elsasku* a *Westfalsku*, v *Sasku* (okolo *Žitavy*)

b) Litvané.

c) Dánové.

d) Francouzové.

Jaké *řady* vyznávají?

Jak se žijí?

1. **Plodinami:**

a) plodinami nerostnými.

b) plodinami hospodářskými.

c) rostlinami obchodními.

d) plodinami živočišnými.

2. **Průmyslem:**

a) jaký jest?

b) kde?

a v Slezsku; *železárny* zvláště v hořejší části Slezska a v Porejní (Elberfeld a Barmen), *sklářny* v Bavorsku (v *Sumavě*), v Slezsku (v *Krkonoších*).

Obchod vedou v Německu *mnohý. Spojovací prostředky:* 3. *Obchodem:*
moře, velké splavné řeky, průplavy zvláště v Německé nížině, a) *spojovací pro-*
mnoho železnic a telegrafů. středky.

1. Kterých *držav* dotýká se *moře*; 2. kterými tekou velké řeky *Rýn, Labe, Odra, Visla a Dunaj*? 3. z mapy železniční, b) *Úlohy.*
v kterých krajinách jsou *železnice nejhustěji*?

Obchod zahraniční *vyváží* nejvíce výrobky průmyslové a *dováží* nejvíce zboží koloniální, i děje se *do země mno-* c) *Co vyváží a*
hých i dalekých, zvláště do země Pobaltických a do severní *dováží.*
Ameriky. Nejdůležitější *obchodní město* jest *Hamburg*, pak d) *obchodní*
Bremy, po nich *Lubek a Štětín* zvláště pro obchod nejvíce *Oderský* města.
ve *Frankfurtě n. O.*, *Polabský* v *Magdeburce*, *Porýnský*
v *Kolíně a Frankfurtě*; mimo to v *Lipsku* (zvláště *knih-*
kupecký), pak i v *Braunschweigu*, v *Naumburku* (v Pru-
ském Sasku), v *Norimberku*, *Augsburgu* a *Stuttgartu*, i

jsou mimo ně ještě mnohá města obchodem zámožna.

Obyvatelstvo Německa náleží mezi nejvzdělanější v Evropě, má *školy* dobře zřízené, *universities* mnohé (20), *vzácné sbírky* umělecké a vědecké, zvláště v *Berlíně, Dráž-* Jak *vzděláno?*
ždanech a *Mnichově*.

Německo jest *císařství* složené z 26 *států* rozdílně velikých a rozličně zřízených (*největší* jest *Prusko*). *Císa-* Jak *Německo*
řem jest *král Pruský*. V *Berlíně* sídlí *císař*, *zasedá* i *říšský* jest *zřízeno?*
sněm a *rada spolková*.

D) *Státy Severoevropské.*

D á n s k o.

1. *Opakujme* o něm z §. 106. 2. Určeme *zeměpisnou polohu* 3. *Změřme*, jak daleko je z *Kodaň* a) k sev. *Úlohy.*
cípu *Jutskému*, b) do města *Hamburku*, c) na ostrovy *Farské*.

Země jest kromě *Islandu* a *ostrovů Farských* skoro *215.*
vesměs nížinou nížině Nizozemské podobnou. *Podnebí* Jak *se pne?*
jsouc *přímořské*, jest v *zimě mírnější* než u *vnitrozemské* Jaké *jest pod-*
střední Rusi (průměrná roční teplota v *Kodani* jen o 3°C. *nebí?*
nižší než v *Praze*, ač leží skoro o 6° severněji).

Místopis. — 1. *Ostrovy Dánské:* *Bornholm* nejvýhodnější, *Místopis.*
osamělý, vyniká z *Baltu* vysokými žulovými břehy, k nimž lodem 1. *Ostrovy Dán-*
nesnadno přistáti. Seeland, největší ostrov *Dánský* (jako *Salcpur-* *ské.*
sko), *samá nížina*, jako i ostatní ostrovy *Dánské*, *řekami* a *jezery*
hojně ovlaženy, *úrodný* a *výborně vzdělaný. Kodaň* (> *Praha*),
na vých. břehu naproti *Skandinávii*, *čítáno* mezi nejkrásnějšími
městy evropskými, jest též *pevností*, *opatřeno* i *válečným přístavem.*
Před městem leží *ostrov (Amager)*, *samá zahrada*, *opatřuje* *Kodaň*
všelikou zeleninou. Helsingör, *tvrdá pevnost* u *Sundu* naproti
Svédskému Helsingborgu tam, kde *Sund* nejtěsněji súžen. *Ostrov*

Měs od Seelandu na jv. vystupuje *křídovou* horou, kterou až z ostrova Rujany viděti jest. Ostrov Falster od Seelandu na jih, zásobuje Dánsko *ovocem*. Ostrov Laaland druží se k Falsteru těsně na z., velmi nízký. Ostrov Flöken oddělen *Velkým* Beltem od Seelandu, užším *Malým* Beltem od Jutska.

2. Jutsko.

2. Jutsko: v nejsevernější části jest *ostrovem* od času, co tu moře pruhem se prolilo. *Aalborg*, průmyslné město u průlivu.

3. Faror-y.

3. (Ostrov) Faror-y (= ostrov ovčů) jsou skalnaty, neúrodný, obyvatelé žijí se rybolovem a ovci, jež na suchých pastvinách dobře se vypásají. Stromy tam nerostou, poněvadž je prudké vichřice brzy polámou.

4. Island.

4. Island jest ostrov studený, hornatý, hory namože holými skalami se pnou, pokryty věčným sněhem a ledovci, jež až k moři se smýkají, stromy tam již nerostou, *lidé* obývají jen na březích a tu řídké (nejvíce ještě na břehu severním), takže, ač celý ostrov skoro dvakrát tak velik jest jak Čechy, obyvatel má jen jako půl Prahy. *Reykjavík* na břehu záp., jest hl. město (700 obyv. = 1% všech Islandů). Od něho na v. pne se středohorská sopka *Hekla* (o málo vyšší než Česká Sněžka), kromě ní i jiné sopky a ledovcovité hory, jichž popel někdy až do Skandinávie zalétá. *Geisir* od Hekly na s. horký pramen, jenž (29 m.) vysoko vytryskuje.

Které osady drží?

Osady drží Dánsko jen v *Americce*: studený Grönland a 3 malé Antily.

Jakí jsou obyvatelé?

V celém Dánsku žije *lidí* méně než na Moravě (tu 2 mill.), ač jest s Islandem 6krát a bez něho skoro 2krát větší; i jsou co do národnosti *Dánové* a mají svou literaturu, co do náboženství *evangelici*.

Jak je zařízeno?

Dánsko jest *království* konstituční, král sídlí v Kodani, tamže zasedá sněm.

Svédsko a Norvéžsko.

Úlohy.

1. *Opakujme* o nich z §. 106. 2. Určeme zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je a) od mysu Kynu k jižnímu cípu Skandinávie, b) ze Stockholmu do Kodaně.

216. Kde jest?

0 zemi. — Švédsko s Norvéžskem jsou státem v Evropě nejsevernějším, nezasahující nejjižnějším cípem ani k 55. rovnoběžce, na s. pak končí nejsevernějším pevninským mysem Kynem a nejsevernějším evropským mysem Severním na ostrově Mageru. Země *pne* se z mělkého moře Baltského pobřežím *nízkým*, jezer-natým, ale stoupá pak pohořími až pne se *horstvem* hromadným, jež s pobřežím Norvéžským rovnoběžně postupuje a horou *Ymas-em* o dobrou $\frac{1}{2}$ České Sněžky výše se pne.

Jak jest ovlá-žena?

Skandinávii *ovlažují* moře, jezera i řeky a to *velmi* hojně. [Moře z mapy.] *Jezera*: Vönern, řídné [o 1 □ Mm. větší než Rakouské Slezsko (toto 51)], velikostí v Evropě třetí; na v. od něho klikaté Maelarské, na jv. Welternské a mnohá menší. *Řeky*: Klar Elf (Elf = řeka) teče s hlavního hřbetu horského do jezera *Venerského* a

vytéká z něho jmenem Göta Elf do Kattegatu. Mimo ni mnohé řeky tekou na jv. do nížiny dlouze, do chobotů Norvéžských krátce.

Vzdůch vane v údolí *Norvéžská* přimořský, Golf-
ským proudem poněkud oteplený, v *Švédsku* vnitrozem-
ský, v zimě velmi studený, ale v letě jasný a tak teplý,
že oves i žito zraje. Na horských *hřbetech* leží věčný
sněh, na stráních rostou výborné jehličné lesy a *údolí*
Norvéžská zelenají se šťavnatou travou, na níž tučný
skot se vypásá.

Místopis. — I. Švédsko. Části: 1. Gothland zabírá
jižní díl půlostrovny, od jižního cípu až do prostřed vel-
kého jezera Venerského, jest nejteplejší, nejživnější a nej-
lidnatější provincie Švédská, zachovala dosud jméno *Goth-
ského* národa, který na počátku středověku odtud vyšel stě-
hovat se po Evropě.

Göteborg (čili Gothenburk = gothský hrad), po Stock-
holmě největší město Švédské u ústí řeky Góty (vytékající z vel-
kého jezera Venerského), naproti sev. cípu Jutskému, na roz-
hraní mezi Skagerrackem a Kattegatem. *Helsingborg* u Sundu na-
proti Dánsku, odkud nejkratší převoz do Dánska. *Malmö* v nej-
jižnějším cípu Švédska, naproti Kodani, v nejbližší krajině
Skandinávské. *Karlskrona* (= Karlova koruna), tvrdá pevnost
vystavěná na 6 skalných ostrůvcích, středisko Švédského váleč-
ného loďstva. *Kalmar*, přimořská pevnost naproti štíhlému ostrovu
Olandu, památná Kalmarskou unii, která tři severní království,
Švédsko, Norvéžsko a Dánsko pod jednoho krále na $\frac{2}{3}$ století
spojila (za českého krále Václava, r. 1397). *Visby* na ostrově
Göthlandu, přimořské město, bylo v středověku po Lubeku (č. Bu-
kovic) největším Baltickým obchodním městem.

2. Švédsko (švédsky: Svea-Land) na s. od Gothlandu
a na v. od jižního Norvéžska, zabírá čttná jezera.

Stockholm nedaleko moře, naproti zálivu Čuchonskému,
u východního cípu klikatého jezera *Maelarského*, ozdobeného pěk-
nými ostrůvky a břehy, hl. a největší město Skandinávské (ač
menší než Dánská Kodan), i nejprůmyslnější, zvláště továrnami,
obchod vyvážá nejvíc dříví z velkých lesů Švédských a železo
z velovydátných dolů. *Upsála* u severního cípu chobotu jezera
Maelarského, město nevelké ale sídlo prvního Švédského arcibi-
skupa a university. V knihovně universitní chovají některé knihy
české, jež Švédové za 80leté války z Prahy odvezli; v krásném
arcibiskupském chrámě odpočívá král Gustav Vasa a slavný pří-
rodoppytec Linné. *Dannemora* na s. má největší železoruďné bahně
Švédské. *Kälun* na sz. mědné bahně.

3. Norsko málo zalidněno. *Harpuranda* při ústí řeky *Tor-
ncy*, naproti Ruskému městu Tornei, má nejsevernější přístav a
nejsevernější telegrafickou stanicí.

4. Lopařsko nejméně zalidněno, jest domovom soba, v ní
obývají žlutí Lopaři a Čuchonci, a ti velmi pořídku.

II. V Norvéžsku zalidněny jsou jen krajiny pobřežní
a údolí, na drsných hřbetech horských nikdo neobývá.

Christiania pod 60. rovnoběžkou u sev. cípu dlouhého cho-
botu (fjordu) *Christianijského*, hl. město, sídlo královského místo-

Jaký vzduch
vane?

Místopis.
1. Gothland:
zabírá,

mista.

2. Švédsko.

3. Norsko.

4. Lopařsko.

Norvéžsko.

držitele, největší město Norvéžské (= $\frac{1}{2}$ Stockholmu), má na blízku velké železné hutě. *Fridrichshall*, pevnost blízke moře na hranici Švédské, před hradbami jejími byl dobrodružný Švédský král Karel XII. úkladně zavražděn. Na *sáp.* břehu: *Bergen* na skalnatých vrších; největší město Norvéžské na břehu západním ($\Rightarrow$ Rlzeň), (*Tronthjem*) *Drontheim* u chobotu, na s. od Christianie, v něm bývali Norvéžští králové korunováni; lid žije se obchodem a rybolovem. *Röraas*, báňské město (na jih od *Drontheimu*) leží vysoko v horách (výše než vrchol České Sněžky) na pramenisku řeky *Klar-Elf*, největší Norvéžské měděné bane. *Hammerfest*, nejsevernější město Norvéžské i Evropské i všeho Starého Světa, na ostrově na jz. od ostrova *Magera*, žije se hlavně loven severomořských ploutvonožců; nejdelsí den trvá tu 2 měsíce (i nejdelsí noc).

Osady: *Osadu* drží Švédsko jen 1: malý *Maloantilský ostrov Barthelemy*.

Obyvatelé: *Obyvatel* žije v Švédsku a Norvéžsku 6 mill., tedy

kolk,

jen $\frac{1}{6}$ tolik co v naší říši, ač tato jest o $\frac{1}{6}$ menší, i jest Švédsko a Norvéžsko *nejméně lidnatým* státem evropským

co do národnosti?

(8 lidí na 1 □ Mm.). Obyvatelé jsou co do *národnosti* *Germanští Švédové* a *Normani*, kteří obyvatelé původní, *Žluté Lopáře* a *Čudy* do nejsevernějších a nejstudenějších končin zatlačili. *Normani* prosluli na počátku *středověku* jako plavci, kteří po všech západoevropských březích loupili, Švédové v 30leté válce. *Věru* vyznávají skoro všickni evangelickou.

co do víry.

Čím se žijí?

Obyvatelé *žijí se* hlavně *hospodářstvím*, obyvatelé pobřežní namnoze rybolovem, velmi vydatným, a obchodem, vyvázejí hlavně dříví z velkých lesů, jež $\frac{9}{10}$ vsí půdy pokrývají, pak železo, jehož v horách mnoho dobývají.

Jak státy zařizeny jsou?

Státy jsou oba *monarchií* sněmy omezené, ale každý jinak zařizen, spojeny jsou jen majíce společně jednoho krále.

E) Stát Východoevropský.

R u s k o.

Úlohy.

1. *Opakujeme* o něm z §. 107. 2. Určíme zeměpisnou *polohu*. 3. *Nakreslíme* obrys do lichoběžníku dle výkresu 26. 4. *Vyměříme*, jak daleko je a) z Oděsy do nejsevernějšího cípu, b) do Petrohradu, c) do Moskvy, d) do Varšavy, e) z Petrohradu do Vídně.

217.
Jak se pne?
Ural:
jak postupuje?

0 zemi. — Rusko *pne se* Uralem a šírou nížinou Ruskou. *Uralská hornatina* *postupuje* podél vých. hranice od Sev. Ledového moře skoro až k Aralskému jezeru směrem poledníkovým (hlavně po poledníku 77. asi 20° čili 222 Mm.), i jest po amerických *Kordillerech* nejdelsí poledníkovou hornatinou pozemskou, svažuje se namnoze povlovně v šíré nížiny, *nejvýša* ční středohorským *Telposem* (jen o 50 m. výše než Česká Sněžka,

jaký jest?

tato 1600 m.) i poskytuje velmi mnoho rud (zlata, stříbra, platiny, mědi, a j.) a jiných užitečných nerostů (kamenného uhlí, malachitu, i některé diamanty.)

Ural dělí se ve 3 části, severní, střední a jižní. Severní č. *Pustý Ural* pne se nejvýše, zvláště Telposem, ale jest pustý, jen nízké křovi na něm roste; střední č. *Rudný Ural* stoupá nejméně i nešíří se valně, ale poskytuje velmi mnoho rud; jižní Ural šíří se pohořími a údolními podélnými i pokryt jest velkými lesy. — [Opakujme §. 87.]

Části:

Země Ruská *ovlažena* jest 4 moři, mnohými jezery, bařinami, a řekami. — Vytkneme: *moře* z mapy, jezera a bařiny z §. 75. *Řeky*: Pečora, Severní Dvina, Něva, Západní Dvina, Němen, Visla, Dněpr, Don, Volha, Kuban, Terek, Ural; opakujme o nich z §. 78.

O nížině:
Jakým vodotěm území ovlaženo jest?

Podnebí je v rozličných částech šířého území Ruského *velmi rozličné*: kdežto v nejsevernějších krajinách bařiny některé v lesích ani nerozmrzají, daří se na půl-ostrově *Krimu* jižní ovoce.

Jaké jest podnebí?

V Rusku hlavně pak rozeznáváme *tri podnebné pásy*: Podnebné pásy:

1. *Teplý* pás v jižní třetině: v rovinách to větším dílem stepnatých léto horké a suché, zima krátká ale tuhá, podnebí vnitrozemské. 2. *Mírný* pás, v prostřední třetině, která jest nejúrodnější. 3. *Studený* pás, v severní třetině, má dlouhou tuhou zimu a krátké léto, zvěř opatřenou výbornými kožešinami.

Ruské cářství rozděleno jest v *gubernie* a gubernie v *kraje*; mimo to rozeznáváme je v jednotlivé země, z nichž velmoc Ruská znenáhla se složila.

Jak jest rozděleno?

Místopis. — 1. *Čudsko*, velkoknížectví, největší z provincií Baltských (větší než 1/2 naší říše), pne se *platinou Čuchonskou* (Finskou), velmi jezernatou a namnoze skalnatou, která místy nad obyčejnou míru nížinnou vystupuje a neúrodnou se jeví. *Obyvatelé* jsou hlavně původní žlutí *Čudové* a přistěhovalí bílí *Švédové*; tito usadili se tu ještě za doby, když Čudsko k Švédsku patřilo. — Viz v *Jirečkově* čítance pro III. třídu čl. 99. „Finland“.

218.
Místopis.
1. Čudsko:
Jak se pne?

Jací obyvatelé?

Města: *Helsingfors* hl. město, sídlo místodržitele, sněmu zemského a university, na jižním břehu Čuchonském, na němž lidé ještě obilí sklizejí a průmysl čile provozují. — Naproti němu pevnost *Sveaborg* na skalnatých ostrůvčích, jakým tu Švédové „*skaeren*“ říkají. — *Abó*, pobřežní město na rozhraní mezi zálivem Čuchonským a Botnickým, naproti hustému souostroví *Alandskému*. — *Tornea*, město pohraničné u ústí řeky Torney, naproti Švédskému městu Harparandě.

Města.

2. Země Baltské zabírají *pobřeží* moře *Baltského* od jezera Ladožského na jz. a na jih až k hranici Pruské, tedy podél dvou zálivů Baltských, dlouhého Čuchonského a okrouhlého Říšského. Země ty *pnou se nížinami* jezernatými, půda jest mezi jezery někde úrodná, někde bařinatá, od

2. Baltské:
co zabírají?

jak se pnou?

Jak ovlázeny? Dviny pně se *nizohorami*. Země Pobaltské *ovlázeny* jsou mořem, jezery, bařinami a řekami. *Řeky* tekou tu: Něva, výtok to velkého jezera *Ladožského*, do kterého stéká se voda 3 jezer: *Oněžského* řekou *Svirem* a *Ilmeňského* *Volchovem*. Řeka *Narova*, výtok to jezera *Čudského* (n. *Peipus*), veletok západní *Dvina*, jež pramení se nedaleko *Volhy* na jihu vysočiny *Valdajské*.

Jací jsou obyvatelé?

V zemích Baltických obývají *lidé různých národností*, původní národové *žluté čeledi Čudské*: Čudové, Estonci a Livonci; bílých kmenů *Germanického* (Němci) a *Slovanského* (Rusové).

1. Ingerie.

1. *Ingerie* mezi jezerem *Ladožským* a *Čudským* (*Pejpus*): *Petrohrad* (rusky *Petěrburg*, *Pítěr*, něm. *Petersburg*), založeno r. 1703, a tedy z nejmladších měst evropských, je hlavní město celé říše, má 1/2 mill. obyvatel; mnoho velkolepých *budov*, nejkrásnější *chrám* je *sv. Izáka*, nejkrásnější palác je *cárskij zimní palác*; *průmysl* a *obchod* města *Petrohradu* je veliký; na blízkou leží *cárské letohrádky*, nejpěknější *Carskoje selo* (= císařské sídlo); *Kronstadt*, velká pevnost na ostrůvku *Čuchonském*, chrání *Petrohrad* od nepřátelského loďstva. *Narva*, přímořské město u ústí řeky *Narovy* vytékající z jezera *Čudského*. U *Narvy* porazil císař *Petra I. Švédský* král *Karel XII.*, bitvou velmi krvavou, ale za 4 léta na to dobyl *Petr I.* pevné *Narvy*. — 2. *Estonci* od jezera *Čudského* na z. mezi zálivem *Čuchonským* a *Rižským*, obydleno hlavně *Čudskými* *Estonci* a *Němci*. *Reval* u zálivu *Čuchonského*

2. Estonsko.

naproti městu *Helsingforsu*. — 3. *Livonsko* obydleno *žlutými* *Estonci*, *Livonci* a *Němci*. *Riga*, přímořské velkoměsto, blíž ústí západní *Dviny*, bohaté obchodem. *Dorpat* uvnitř země, sídlo *německé university*, *Ostrov Oesel* uvrá záliv *Rižský*. — 4. *Kuronsko*. *Mitau* uvnitř země v krajině bařinaté, bývalo sídlem *Kuronských vévodů*.

3. Litvonsko.

4. Kuronsko.

3. *Polako*: kde jest?

3. *Království Polské* na z. od *Západní Rusi*, od ní odděleno řekou *Bugem*, která v *Haliči* se pramení a pod *Varšavou* do *Visly* ústí, *nejzápadnější* díl říše *Ruské*, na obou stranách střední *Visly*, větší než *Čechy*, *Morava* a *Slezsko* dohromady, druhy bývalo říší samostatnou a velmi rozsáhlou, že k ní *Maloruské země* až k moři *Černému* patřily.

Místa.

Varšava u řeky *Visly*, hl. a největší město *Polské*, po *Petrohradu* a *Moskvě* největší na vší *Rusi*, opevněno zvláště pevností *Pragou*, která na pravém břehu *Vislině* leží. — *Lublin* na jv., honosí se krásným *biskupským chrámem*. — *Čenstochov* od *Varšavy* na jz. u řeky *Varty*, nedaleko hranic *Prusko-Slezských*, slavné poutnické místo *Marianské*. — *Ostrolenka* od *Varšavy* na s. památné bitvami (naposled v *Polském povstání* r. 1831.).

4. Západní Rus:

4. *Západní Rus*. V ní tekou řeky: na jižní hranici *Dněstr*, na z. *Bug*, ostatně *Dněpr*, jenž tu *Pripet* pije, *Němen* a západní *Dvina*. *Jednotlivé krajiny*:

Podolie.

Volyn.

Litva.

1. *Podolie* u řek *Dněstru* a *Bugu*. *Kamjenec*, pevnost blíž *Rakouské Bukoviny*. — 2. *Volyn*. *Žitomiř* na z. od *Kyjeva*. — 3. *Litva*, bývala knížectvím napřed samostatným, pak s *Polskem* spojeným, hlavní bydlisko *národa Litevského*, v *Litvě* rozkládají se rozsáhlé *bařiny Pripetské*. — *Mohylev* u horního *Dněpru*. —

Vilno u řeky Vilny, největší město Litevské (80.000 obyv.) — Kovno u vstoku Vilny do Němenu. — Grodno u Němenu. — Minsk u prostřed mezi řekami Dněprem, Němenem a Dvinou, na v. od něho teče Dněperská pobočka Berezina, na níž Napoleon I. utíkáje z Ruska, rozhodně poražen jest.

5. Malá Rus (čili *Ukrajina*), po obou stranách řeky Dněpru. 5. Malá Rus:

Kyjev na Dněpru u ústí řeky Desny, která na z. od řeky Oky v opačném směru teče, město hl., starožitné; bylo dříve hlavním městem vsí Rusi než Moskva, v městě jest nejstarší ruský klášter (z 9. století) a nejstarší ruská universita. — *Poltava* (na jv.) památná bitvou, v níž dobrodružný Švédský král Karel XII. poražen byl od cáře Petra I. (9 let po bitvě u Narvy). — *Chárkov* na sv. blíže řeky *Donce*, která na z. od města Voroneže se pramení, s Donem skoro rovnoběžně teče a pak v jeho dolní tok se ústí; hlučné trhy, zvláště na obilí, jež v okolí, na úrodné „Černé zemi“ výborně se daří; má universitu. — *Berdyčev* bohat obchodem, v něm mnoho židů žije.

Místa.

6. Jižní Rus, podél Černého moře, od řeky Prutu na v. až za řeku Don, na s. až na stepnatou vypnulínu Jihoruskou, země na mnoze orná a lučná, dobře vzdělaná, náležela ještě v 18. století Turecku, a byla před tím chanstvím samostatným (jako Kazaňsko a Astrachaňsko). 6. Jižní Rus:
Kde jest?

Části: 1. Kozácké země: *Novočerkask*, nedaleko řeky Donu, sídlo atamana Kozáků Donských. — 2. Krim půlostrov. *Simferopol* skoro uprostřed půlostrova, největší město Krimské. — *Sebastopol* přímořská pevnost, již dlouho dobývali spojenci, Turci, Angličané, Francouzové a Italianti (r. 1855). — *Kerč* obchodní město u průlivu Kerčského. — 3. Bessarabie mezi řekou Dněstrem a Romanií. *Kišénév*, velkoměsto, po Oděse největší město Jihoruské, zámožné průmyslem, — *Bendery* město, do něhož se utekl Švédský král Karel XII., po bitvě u Poltavy. — 4. *Ostatní Jižní Rus*. *Oděsa* na s. od ústí řeky Dněstru, velkoměsto, hl. město Jižní Rusi, největší město u Černého moře (= Praha), bohaté obchodem, sídlo university (ač založeno teprv koncem 18. století), 111 Mm. od Moskvy vzdáleno. — *Nikolajev* u ústí řeky *Bugu*, která ve vypnulíně Jihoruské nedaleko hranic Haličských (Rakouských) se pramení, s Dněstrem skoro rovnoběžně teče a za Nikolajevem do limanu Dněperského se ústí. — *Cherson* nedaleko, při ústí veletoku Dněpru. — *Taganrog* v sev. cípu Azovského moře na příkrém vrchu, zde umřel cář Alexandr I. (r. 1825.) — *Azov* při ústí řeky Donu. — *Jekaterinostav* u Dněpru, na blízku porogů (prahů = vodopádů) Dněperských, od nichž kozáci Záporožští (za-porog) jméno vzali. Části a místa.

7. Kavkazsko mezi mořem Černým a Kaspickým, náleží jen menší částí k Evropě, až totiž k řekám Kubani a Tereku; ostatek k Asii. (Viz dále v §. 220.) 7. Kavkazsko.

8. Astrachaňské cárství, bývalo chanátem Mongolským, zabírá jihovýchodní díl evropské Rusi, od hranic asijských až ke Kamě a Volze a částečně za Volhu, krajiny hornaté i stepnaté. 8. Astrachaňsko:
zabírá,

Města: a) Na řece *Volze*: *Astrachaň* v obšírné deltě Volžské, nejnižší sníženině evropské (25 m. pod hl. okeanskou), největší město Kaspické (50.000 obyv.), hl. město a hlavní stanice pro Města.
a) na Volze.

námořský obchod Kaspický, v něm různé národnosti a viry se stýkají (chrámy křesťanské, mohamedanské i budhovské). *Carycin* u záp. ohybu Volžského naproti blízkému vých. ohebu Donskému, kteréž oheby železnici jsou spojeny. *Saratov*, skoro velkoměsto, v jeho okolí jsou Německé osady. *Volžská Samara* u okliky Volžské. b) *Orenburg* u středního toku řeky Uralu, na hranici evropské, pevnost proti kočovníkům (Kirgizům), stanice asijských karavan.

b) na ř. Uralu.

9. *Kazaňsko* :

9. **Cárství Kazaňské**, dříve **Mongolský Chanát Kapčadský** čili **Zlaté hordy**; zabírá **Rudný Ural**, hlavně poříčí mocné řeky **Kamy**, a táhne se daleko do vnitř Rusi, za střední tok řeky **Volhy**.

Města.

Jekatěrinburk v samém Rudném Uralu, na vých. svahu u řeky, která do asijské řeky **Tobolu** teče (= **Pižeň**), v něm sídlí vrchní báňský úřad; *lutě*, *brusírny* na *drahokamy*, *mincovna*. *Perm* u středního toku řeky **Kamy** na záp. úpatí **Uralském** (= *Jekatěrinburk*) báňské město (železo a měď), v okolí obývají *Čudští Permjáci*. *Vjatka* u řeky *Vjatky*, která nedaleko **Kamy** se pramení, dlouhým obloukem do ní dotéká. *Simbirsk* u řeky **Volhy**, *Kamou* již sesílené.

10. *Velká Rus* :
jak velká?
zabírá,

10. **Velká Rus**, největší z částí **Ruských** (4krát tak velká jako **Francie**), zabírá nejsevernější neúrodné krajiny od **Čuchonska** až k **Asii** a velmi úrodné krajiny vnitřní, na jih až do **Jihoruských stepí** (do polovice řeky **Donu**).

Města :

a) *Moskva*.

a) **III. město Moskva** leží u řeky *Moskvy*, která uprostřed mezi řekou **Volhou** a **Okou** se pramení, skoro uprostřed evropské Rusi, je druhé hlavní město **cárství Ruského**, má nad $\frac{1}{4}$ mill. oby., **Rusové** říkájí jí *matička Moskva*. **Moskva** byla dříve **hl. městem** **cárství Ruského** než **Petrohrad**; část města, která sluje **Kremľ**, obsahuje nejkrásnější chrámy, paláce a kláštery, pak věž **Ivana Velkého**, v níž je největší na zemi *svón* (váží $\frac{1}{4}$ mill. **Kgr.**); **průmysl a obchod** **Moskevský** je velký, v ní soustřeďuje se obchod **vnitrozemský**. **R. 1812** celá *shorela*, když jí byl obsadil **Francouzský císař Napoleon I.** s vojskem. — b) **Města u řeky Oky**, která pramení se na **Jihoruské vypulině**, a na jih od ní: **Orel** a **Kaluga** (na jih od Moskvy), **průmyslná města**. **Tula** na jv. má největší **továrnu na zbraně**. **Voroněž** na j. blízko výtoku řeky **Voroněže** do **Donu**, město obchodní. — c) **U řeky Volhy** a na jih od ní až k **Oce**: **Tver** při ústí řeky **Tvercy**, jež na **Valajské vysočině** se pramení, a **Kostroma**, města **průmyslná**. **Nižný Novgorod** u stoku řeky **Oky** s **Volhou**, **slovutný velmi hlučnými trhy**, největšími v **Evropě**, na které scházejí se **obchodníci z celé Rusi** a **skoro z celé Asie** (**Peršané**, **Indové**, **Cíťané**), že se jich až i $\frac{1}{2}$ mill. sejde; (z **Asie** přivážejí hlavně **kožešiny** a **čaj**). **Smolensk** u horního **Dněpru**, **starožitné město a pevnost** ve **válkách Polsko-Ruských** proslulá. — d) **Na s. od řeky Volhy**: **Novgorod Veliký** u jezera **Ilmeňského**, při výtoku **Volchovu**, z nejstarších a nejslavnějších **měst Ruských**. V něm usídlil se **Rurik** (r. 862.), **zakladatel říše Ruské**; později byl **Novgorod Veliký** **svobodnou obcí a nevjýchodnějším člepem slavné Hansy**, i měl tehdy téměř **20krát** víc **obyvatel** než nyní (nyní skoro 20.000). **Vologda** nedaleko **pramenů řeky Suchony**, z níž povstává **sev. Dvina** na **předělu** mezi **oumořím Severním a Kaspickým**, město **průmyslné a důležité** pro **obchod Sibiřský**; na s. od něho **počínají širopusté kraje Severo-Ruské**, na nichž **Samojedí** a jiní **nevzdělaní křídce obývají**, **lovem se živíce**. **Archangelsk** největší město u **Bílého** (i **váého Ledového**)

b) na řece Oce.

c) na Volze.

na Dněpru.

d) na s. od Volhy.

moře (20.000 obyv.); blíže deltového ústí severní Dríny, kde již nejkratší zimní den jen 3 $\frac{1}{4}$ hodiny trvá (na štědrý den). Město žije se hlavně lovem ryb a ploutvozočů. *Kola* na sev. břehu púlostrova Kely (nejdelší noc 1 $\frac{1}{2}$ měsíce). — e) K Velké Rusi patří i *ostrovy* Ledového moře: souostrovi *Nová Země*, *Vajgač*, *Kalgujev*, všechny velmi studené a neobydlené; jen v létě je rybolovci navštěvují.

e) Ostrovy.

219.

Počty.

O obyvatelstvu. — Obyvatel milionů: *Všech* 71 mill. Dle *národnosti*: Rusů 55, Poláků 5, žlutého plemena 5 $\frac{1}{2}$, židů 2 $\frac{1}{4}$, Litvanů 1 $\frac{3}{4}$, Němců 1, jiných $\frac{1}{4}$. Dle *věry*: pravoslavných 55, katolíků 7, židů 2 $\frac{1}{4}$, evangelíků 2 $\frac{1}{2}$, jiných 3 $\frac{1}{4}$ (arménů, mohamedánů, pohanů). — Guberní jest 69. — Města mají obyv.: Petrohrad 670.000, nad 600.000: Moskva, nad 250.000: Varšava, nad 160.000: Oděsa, nad 100.000: Kišeněv a Riga, nad 80.000: Saratov, Vilno a Kazaň, asi 70.000: Kyjev, Nikolajev a Charkov.

1. Vypočteme lidnatost (na 55.000 □ Mm.); 2. kolik □ Mm. 1 gubernie (z 69) průměrně drží.

Úlohy.

V Rusku žije 71 mill. lidí, čili 2krát tolik co v naší říši (ač jest Rusko skoro 9krát větší). Kolik lidí v Rusku obývá?

Národové v Rusku obývající náležejí k 2 *plemenům*, bílému a žlutému. I. *Žlutého* plemene jsou: *Estonci* (v Estonsku a Livonsku), *Čudové* (čili *Finové*), obývají okolo Čudského zálivu. *Lopaři*, obývají v Kole vedle Lopařů, Norvěžských. *Samojedi* v nejsevernější Rusi. *Permjáci* na jih od Samojedů. *Kalmyci* a *Tataři* kočují u Volhy dolní; všech lidí žlutého plemene jest v Rusku asi co obyvatelů v Čechách. II. *Bílého* plemene mnozí národové v Rusku obývají, nejvíc je 1. *Slovani* (60 mill.) a mezi těmi Rusů *Rusů* je 55 mill., pak *Polácků* (skoro 5 mill.); 2. mimo Slovyany obývají v Rusku *Litvané* (okolo Vilna), *Němci* v Baltských zemích a u Volhy (okolo Saratova), *Řekové*, na Kavkazu rozliční národové, jako *Gruzinci*. V Rusku vůbec obývá velmi *mnoho* rozličných *národů*, kteří však mimo Slovyany všickni dohromady neobsahují ani 10 milionů lidí. Jaké národnosti?

Obyvatelé Ruska jsou nejvíc *křesťané pravoslavní*. Poláci jsou *katolíci*, Němci *evangelíci*. Někteří v nejsevernějších krajinách obývající Samojedi jsou ještě *pohané*. Tataři jsou *mohamedáni*. Církev pravoslavná jest *Ruskou státní církví*, její hlavou jest *cář*, vedle něho „svatý synod“ a 4 metropolitů. Jakých náboženství?

O živnostech. — Dle *živnosti* obývají v Rusku *národové trojí*: lovečtí, kočovní a usedlí. Kolik lidí jsou dle živnosti?

1. *Lovečtí* národkové obývají ještě v nejsevernějších krajinách, kdež *ryby* loví, na jezerech a močálech *ptactvo* a v lesích *zvěř* střílí, zvláště *zvěř*, mající pěkné *kožešiny*, 1. lovečtí.

(soboly, lišky, medvědy a j.); lovečtí ti národkové (jako jsou *Samojedi*) obývají v krajinách velmi rozsáhlých, ale velmi řídké.

2. kočovní. 2. *Kočovní* národkové kočují v stepnatých krajinách mezi Volhou a řekou Uralem a na z. od dolní Volhy.

3. usedlí. 3. *Usedlí* národové žijí se plodinami, průmyslem i obchodem.

Jak se žijí?
a) Plodnamí.

Rusko je země plodinami bohatá: a) *nerostů* dobývají Rusové mnoho v horách Uralských, nejvíc u města *Jekaterinburku*, v Uralu *Rudném*, též v horách království Polského a v Kavkazu, a to: zlato, stříbro a platinu, železo, měď a kamenné uhlí, i malachyty a jiné pěkné nerosty. — *Rostlinné* plodiny: *nejúrodnější* je Rus střední, na „černé zemi“; na jižním břehu Krimském daří se jižní ovoce a rostlinstvo jako v Itálii; u řeky *Pripetu* bují ještě velký prales, též v nejsevernějších krajinách Velké Rusi. — *Živočišné* plodiny (též) jsou rozmanité, zvláště výborný dobytek, v severních krajinách mnoho zvíře.

b) průmyslem.

b) Výrobků průmyslových vyrábějí Rusové mnohem méně než v Evropě západní, ale ne málo pro potřebu země; *zvláště* mnoho vyrábějí látek *lněných*, *konopných* a *kožených*.

c) obchodem.

c) *Obchod* provozují rozsáhlý a to uvnitř Ruska samého, do Asie a do Evropy ostatní; *spojovacích prostředků* ještě není mnoho, ale jsou dobré *průplavy*, které spojují řeky tak, že mohou lodě ze 4 rozličných moří (vytkneme kterých) z jednoho do druhého projížděti; železnic mnoho staví.

Úloha.

Opakujme o *Evropě* §. 108. —

Státy asijské.

Úloha.

Opakujme o *Asii* §. 115—127.

A) V Přední Asii.

Kavkazsko.

230.
Úlohy.

Určíme 1. *hranice*, 2. *zeměpisnou polohu*, 3. *vyměříme*, jak dlouhý jest Kavkaz (od průlivu Keréského k moři Kaspickému).

Kavkazsko:
jak se pne?

Kavkazsko *pne se* hlavně horstvem, od něhož jméno vzalo, ale také částí hornatiny *Arménské* a zabírá nížinu *Kurskou*, mezi nimi rozprostřenou.

O Kavkazu:
jaký,

Kavkaz jest horstvo pásemné, i vypíná se *jediným* hlavním *hřbetem*, od něhož *rozsochy* četné ale krátké *vyšlá*, podoben Pyrenejím, jichž směrem také *postupuje*, od

kudy,

právilu Kérčského (od 45° sev. šířky) na jv. až k jezeru Kaspickému, do něhož krátký půlostrov, *Baku* řečený, vysílá (úhrnem skoro jako Alpy 111 Mm. = $\frac{1}{5}$ největší délky evropské) dlouhý. Kavkaz pne se hřbetem *velehorským* výše než Pyreneje a některými vrcholy i nad nejvyšší vrcholy Alpské, nejvýše věčnosněžným *Elbrusem* nad 5000 m. vysoko (výše než Mont Blank), na s. od vých. cípu moře Černého; ale nenese velkých *ledovců*, a to *proto*, že vypínaje se hlavním hřbetem jen jedním a to neširokým, a svažujíc se příkře nemá místa pro velké ledovce a spousty sněhové, podobně jako Pyreneje, i napájí tudíž řeky také méně než Alpy.

Jak dlouhý?

Jak vysoko?

Mnoho-li ledovců?

Mistopis. — A) Severní Kavkazsko: *Jekaterinodar* u řeky *Kubaně* na úpatí nejzáp. Kavkazu, na němž leporostlí horalští *Cerkesové* obývají. *Stavropol* v širé stepi. *Vladikavkaz*, Ruská pevnost v údolí horském u řeky *Tereku*, v krajině udatných horalských *Cečenců*; z něho jde přes vysoký Kavkaz nejpohodlnější přesmyk do vnitř Asie. *Děrbent*, přístavné město, žije se hlavně obchodem po jezeře Kaspickém. — B) Jižní Kavkazsko: *Tiflis* u řeky *Kuru* v širokém údolí mezi horstvem Kavkazským a Arménským, u silnice, která přes nejpohodlnější Kavkazský přesmyk do *Vladikavkazu* vede; největší a hlavní město Kavkazské. Obyvatelé (60.000) náležejí *sedmero* přerodilným *národnostem*, jako obyvatelé Kavkazska vůbec (*Rusové* panují, *Arméni* obchod vedou, *Němci* jako osadníci v okolí pole vzdělávají, *Persové* řemeslem se žijí, k nim rozdílní Kavkazští národkové se druží). *Baku* na břehu půlostrova *Baku*, válečný přístav pro Ruské Kaspické loďstvo; v okolí šlehají ze země plameny hořící nafty, a vyznávači víry *Zoroastrovy* putují k nim čteně jako k ohňům posvátným. *Erivan* na sev. úpatí nejvyšší Arménské velehory, sopečného *Araratu*, který tak jako Kavkazský *Elbrus*, výše než evropský *Mont Blank* strmí (nad 5000 m.) a jak obrovský *mezník* na hranici tří rozsáhlých říší ční, Ruské, Turecké a Perské, kteréž o vysočinu Arménskou a o národ Arménský, jenž v ní obývá, se rozdělily. *Erivan* jest hlavním městem *Armenie* Ruské, sídlo prvního arménského patriarchy.

A) Sev. Kavkazsko.

B) Jižní Kavkazsko.

Lidi žije v Kavkazsku skoro tolik co v Čechách (tu 5·1 mill.) a národností i náboženství velmi rozdílných: původními obyvateli jsou v Arménii *Arméni*, v horstvu Kavkazském šestero národků horalských (*Cerkesové*, *Cečenci*, *Gruzínci* a j.), na s. od Kavkazu v stepích kočovní *Žlutí Tataři*; mezi ně přistěhovali se z Asie *Persové*, jako pilní řemeslníci do měst, z Evropy panující *Rusové* a někteří jiní osadníci.

Obyvatelů: Kolik jich? Jakých národností a náboženství?

Asijské Turecko.

1. Opakujme o Turecku asijském z §. 129., horopis a vodopis z §. 120—125. 2. Určeme z mapy a) hranice, b) zeměp. polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest z Cařihradu a) do Smyrny, b) do Jerusalema, c) k ústí řeky *Eufratu*.

Úlohy.

Části:

Části, z nichž asijské Turecko se skládá, jsou: Malá Asie, Syrie, Palestýna, (turecká) Arabie se Sinajským púlostrovem, Irak Arabi, Mesopotamie, Kurdistan a Armenie.

221.

Kde jest?

O Malé Asii. — Malá Asie (čili *Anatolie*) jest nejzápadnější výběžek pevniny asijské, jehož západní břeh leží západněji než východní hranice naší říše, jest jediným západním púlostrovem asijským; velikostí vyrovná se skoro nejzápadnějšímu púlostrovu evropskému (Pyrenejskému), jenž jest menší než naše říše. Malá Asie

Jak velika?

rozčleňuje se jen na západě naproti nejčlenitějšímu púlostrovu evropskému (jenž sám naproti ní také hojněji se rozčleňuje než na své protější straně), ostatně podobá se obdélníku. Malá Asie vypíná se téměř všechna vysočinou mohutnou, na povrchu namnoze rovinatou, takže

Jak se rozčleňuje?

naproti sousednímu, veskrz hornatému púlostrovu Balkánskému planinský ráz vysočin asijských proti hornatému rázu vysočin evropských naznačuje. Na z. přechází v nížinu, z níž středohorská pohoří se pnou; Ida na s. (z liady známé sídlo velmocného Dia), u prostřed Tmolos (v starověku zlatonosný) a j.; na jihu pne se okrajným velehorským pohořím Taurem, jenž k moři přikře se svažuje a dále na v. až do Arménských vysočin postupuje; na v. pne se vysočina Maloasijská pohořím Antitaurem, jenž od okrajného Tauru na sv. též až do Arménie postupuje. Uvnitř šíří se vysočina Maloasijská hlavně planinami i stoupá k v., velehorské Arménské vysočině se blíží, až osamělou věčnosnožnou homolí Ardžizem, nedaleko Antitauru, nejvýše (4000 m.) strmí.

Jak se vypíná?

a) na krajích.

b) uvnitř.

Jak jest Malá Asie ovlážena?

Malá Asie ovlážena jest mořem, řekami i jezery, ale ne všechna, ostávajíc (právě uprostřed) na planinách suchou stepí. Okeanem otočena je Atlantickým (části z mapy), jenž do ní zálivy malými, ale přístavy mnohými a dobrými se zalývá, u kterých již v starověku obchodumilovní národové (Foinikové a Řekové) města založili. Větší řeky tekou jen s povlbného záp. svahu a na s., největší maloasijská řeka Kisil Irmak (= Červená řeka, v st. Halys). Vzduch vane nejpríjemnější na nížinách a březích západních, kde i rostlinným plodinám výborně svědčí.

Jaký vane vzduch?

Mítosis.

A) Ostrovy.

Ostrovy: a) Na s.: V moři Marmarském ostrov Marmara. b) Na z.: V moři Egejském Mytilini (v st. Lesbos) nejs severnější. Chio téměř ke středu záp. břehu se druží, velmi úrodný (ale nerodí obilí), jest nyní nejlépe vzdělán a nejčetněji obydlen. Samo jižněji úrodný, ale trpí nedostatkem pitné vody. Rodos dosud slyne čilým obchodem; po něm slují rytíři Joanitští také Rodýzskými. III. město Rodos na sev. cípu naproti pevnině, má od starověku výborný přístav. c) Na jihu: Kypr samojediný v nejvýchodnější krajíně ostrovnatého Středozejského moře, hornatý (hora Olymp), úrodný, ale jako téměř všechny země pod vládou Tureckou zanedbaný. III. město Levkosia uvnitř ostrova na úrodné rovině, na níž bují subtropické rostlinstvo vždy zelené.

Všude

Ostrovy druží se k Malé Asii čteně v ostrovnatém

moři Egejském, na s. v bezostrovném Černém moři žádne, na jih jen jeden, ale největší, Kypr.

b) Na půlostrovném pobřeží: *Trapezunt* (č. Trebizonde), nej- B) Na pobřeží. důležitější obchodní město v jihovýchodním cípu bezostrovného Černého moře, živno obchodem karavanským do Persie a námořským do vých. Evropy. V středověku sídlili tam někteří řečtí císařové. — *Sinope*, uprostřed sever. břehu, město přístavné. — *Skutari* u úzkého Bosporu naproti Cařihradu v krajině velekrásné, pohřebiště Cařihradských mohamedánů. — *Brussa*, nedaleko Marmary na sev. úpatí hory Olympu, v níž vydatné lomy na mořskou pěnu, město průmyslné jsouc vyrábí zvláště pěkné koberce, čalouny, hedvábné tkaniny a jiné ozdobné zboží; bylo v středověku sídlem Osmanských sultánů, než dobyli krásnějšího Cařihradu. — *Sřice-niny Trojské* u říčky *Skamandru*, která na hoře *Idě* (Diu libé) se pramení a naproti jižnímu cípu Thrackého půlostrova do *Dardanellského* průlivu (st. Hellespontu) se ústí. — *Smyrna*, založená v středověku, skoro uprostřed západního pobřeží, u chobotu, jež po ní jméno má (a do něhož řeka *Kaistros* se ústí), na z. od zlatonosného *Imolu*, největší přístavné město Maloasijské (skoro jako Praha), do něho i Rakouské lodě často jezdí. — *Budrun*, na místě starořeckého Halikarnassu, v němž narodil se slavný Herodot „otec dějepisu“. — *Tarsus*, nedaleko jižního břehu na úpatí velchoráského Tauru, naproti ostrovu Kypru, rodiště sv. Pavla.

c) Uvnitř půlostrova: *Manissa*, na sv. od Smyrny u řeky *Geđisu*, která skoro uprostřed mezi sev. a jižním břehem Maloasijským do Egejského moře teče, na místě st. *Magnesie*. — *Kjutahia*, na planině na jv. od Brussy, u ní též lámou mořskou pěnu, v ní pak živi se mnoho lidí vyráběním z ní dýmek a jiných drobotin. — *Angora*, na z. od řeky Kisilu na planině, kde chovají hebkosrnaté kozy. — *Amasia*, na v. od dolního Kisilu, rodiště bojovného Pontského krále Mithridata. — *Kaisarich* (st. Caesarea), na sev. úpatí věčnosušného *Ardžize*, opodál středního Kisilu.

C) Uvnitř.

O Syrii (Soristanu) a Palestýně. — Syrie a Palestýna *pnou* se Syrskou *vysočinou*, která od východního břehu Středozemského moře vysoko se vypíná a dále na v. do Syrské pouště povlovně se svažuje, na s. k vysočině Maloasijské i Arménské, na j. k Sinajské a Arabské se pojí, od s. na jih velmi *dlouha*, od moře do vnitř však *úzka* jest.

222.
Jak se *pnou*?

Jakkoliv *úzka* jest, *prohybá* se přece od severu až na jih podélným údolím, kterým největší dvě řeky protékají: *Orontes* na s. a *Jordan* na jih. Hlouběji *prohybá* se na jih, kdež údolím Jordánským snižuje se až v nejhlubší sníženinu pozemskou, u *Mrtvého Moře* (— 400 m.). *Nejvýše* pne se vysočina Syrská částí prostřední, pohořím *Liban-nem* (= bílým) a ještě výše východnějším *Antilibanonem*, mezi nimiž obě největší řeky *Jordan* a *Orontes* protékají.

Jak vysočina se *prohybá*?

Syrie zabírá polovici sev. větší, *Palestýna* jižní *Kde* která jest? menší.

Mistopis. — I. V Syrii: a) blíže moře *Antakia* (st. Antiochia), u dolního toku řeky *Orontu*, která na záp. svahu velehorského Antilibanonu se pramení, dlouhé a hluboké *údolí* a nedaleko Antakie pobřežní pohoří prorývající, v moře vtéká, na-

Mistopis.
I. V Syrii:
a) blíže moře,

proti ostrovu Kypru. Dolní toto údolí Orontské otvírá nejpohodlnější cestu do moře Středozemského k blízké splavné řece Eufratu a do vnitru asijského. Proto kvetlo již v starověku město toto obchodem mezi vnitrem asijským a Evropou (podobně jako Trapezunt na moři Černém), i bylo sídlem Seleukovců, králů Rekoasijských. — *Tripoli* a *Beirut* na břehu, na úpatí pohoří *Libanonu*, drulidy mohutnými vonnými cedry porostlém, mají dobré přístavy, jichž na tomto vých. břehu Středomořském málo jest. — *Haleb* (Aleppo), jakožto stanice na karavanské cestě od Antiochie k blízkému Eufratu, zámožno hlavně obchodem. — *Baalbek*, na záp. úpatí Antilibanonském v hlubokém a širém údolí, zde velkolepé sříceniny (starověkého města *Helipolis*). — *Damašek* na vých. úpatí Antilibanonském, nedaleko pouště v krajině zelenými vinicemi a sady líbezné (pročež „okem východu“ sluje), průmyslné (látká damašek a meče damascenské slynou), po Smyrně největší město v Přední Asii. V středověku sídlem Arabských kalifů jsou, slavněji se skvělo. *Palmyra* (st. Tadmor) na karavanské cestě z Damašku k splavnému Eufratu, v oase malé a veleúrodné, honosí se sříceninami velkolepého paláce římské císařovny Zenobie.

b) uvnitř země.

II. V Palestýně:

A) Galilea.

II. V Palestýně: A) V Galilei, na jih od Antilibanonu až k pohoří Karmelskému, jež mysem do moře vybíhá. *Saida* (Sidon) a *Tur* (Tyros), v starověku nejbohatší obchodní města Foinická, mají nyní přístavy pískem zanešené. — *Akka* (také Akre, Ptolemais) na s. od hory Karmelu, přístav zvláště za válek křižáckých velmi důležitý. — *Navaret* (n. Nasariah), domovina Kristova, uvnitř vysočiny Galilejské, nedaleko hory Taboru, nyní malé místo. — *Tiberias* (n. Tabariejh), na záp. břehu jezera *Genezaretského* (č. Tiberiadského). Jezero to tvoří řeka Jordan, která na záp. svahu věčnosněžného *Hermonu*, nejvyššího vrcholu Antilibanonského, se pramení. Okolí jezera Genezaretského, hlubokým jsouc údolím, bujně plodí rostlinstvo, i horkopásmové, Kristu bylo krajinou velmi milou, v níž první apoštoly si vybral; nyní jest za tureckého panství zanedbána. — B) V Samarii, prostřední

B) Samaria.

to krajině Palestýnské: *Caesarea*, na břehu mořském. — *Samarria*, uprostřed vysočiny býv. hl. město krajiny Samarie a králů Israelských. — *Sichem* na jv. — C) V Judei: *Časa*, nedaleko břehu mořského, zámožné obchodem, jakožto stanice na karavanské cestě mezi Palestýnou a Egyptem (v krajině býv. bojovného národa Filištinského). — *Hebron*, na vysočině, od prostředka Mrtvého moře na z., dosud řízné město, v starověku pohřebiště praotců Israelských (i Abrahama). — *Betlem* (= domov chleba) na s., na místě, kde Kristus se narodil, stojí krásný křesťanský kostel. — *Jerusalem* na vysočině, na z. od sev. cípu Mrtvého moře, v krajině méně úrodné, ale na skalnaté výšině, ze tří stran hlubokými údolmi (na v. Josafatským) otočené, vysokými hradbami ohrazeno, bylo proti nepřítelům velmi pevné, má přece ještě 25.000 obyv. (více jak v Čechách Plzeň, v starověku nad 100.000), z měst na váš zemi nejpamátnejších. Sem jako i do Betlema putují mnozí křesťanští poutníci, i navštěvují místa životem a smrtí Kristovou památná, na mnoho chrámů ozdobená. *Obyvatelé* nejsou však sami křesťané, nýbrž mnozí židé a mohamedáni; křesťané pak sami různého vyznání. Podobně i co do národnosti obyvatelé jsou smíšení. [Viz v *Jirečkové* čítance pro III. tř. č. 88. „Poloha Jerusalema.“] — *Jericho*, v hluboké sníženině Jordanské, na úpatí vysoké stráně, kterou vysočina Palestýnská v Jordanské údolí příkře spadá, v starověku hlučné město v krajině velmi vzdělané, nyní bídná ves.

C) Judea.

O Mezopotamii, Kurdistanu a Arménii. — Mezopotamie (= meziříčí) sesterských řek Tigridu a Eufratu, šíří se od zálivu Perského na sz. nížinou Mezopotamskou, až na s. planinami u velehorskou vysočinu Arménskou přechází. Na planinách těchto byla země již za starověku neúrodnou, ale v jižním díle, kde obě mocné řeky sobě se blíží a ji hojněji ovlázejí, plodila, dokud staří Babyloňané vláhu strouhami pečlivě upravovali, dvoustonásobnou úrodu, nyní však pod nedbalou vládou tureckou dílem nezdravými močály, dílem vyprahlými lady obyvatele odstrašuje a dravé tygry hostí.

223.
Jaká jest Mezo-
potamie?

Mistopis. 1. Irak Arabi (= země arabská) u zálivu Perského: *Basra*, na pravém břehu spojeného dvojríčí, za Arabských kalifů obchodem bohatá. — *Bagdad*, u řeky Tigridu tam, kde Eufrat se mu blíží a kde tedy obchod poříčný i cesty karavanské se stýkají, žíví se hlavně obchodem. Dokud bylo sídlem velmocných kalifů Arabských, mělo asi 1 mill. obyvatelů a skvělo se velkolepými stavbami, nádherným orientalským přepychem i účeností. V krajině jeho pro obchod důležité leží sríceniny několika druhdy velmocných měst (*Seleukie, Ktesifonu, Madaimu* a o něco jižněji u Eufratu *Babylonu*).

1. Irak Arabi.

2. **Al-Džesirah**, sev. větší polovice Mezopotamská, stoupá stepnatými planinami k velehorské vysočině Arménské. — *Mosul* u Tigridu, průmyslné město, bývalo větším, dokud svůj „mušelin“ nejen do vší Přední Asie, nýbrž i do Evropy prodávalo. U něho na blízku vykopávají ze ssutin starověkého velkoměsta *Ninive* pěkné Assyrské stařiny (sochy, vypukliny a j.). — *Urfa*, opodál řeky Eufratu uprostřed širých stepí v krajině úrodné, žíví se průmyslem i obchodem (v starověku slulo *Ur*, z něhož Abraham vyšel, v středověku *Edessa*, v křížáckých válkách proslulá).

2. Al-Džesirah.

3. **Kurdistan** na levém břehu řeky Tigridu, která ne-daleko horního toku Eufratského se pramení, země pne se na s. horami *Arménskými* a od Tigridu na jv. horami, jimiž svažuje se záp. kraj rozsáhlé vysočiny *Iranské*. Jméno má po Kurdech, národě horalském, nevzdělaném, na vládě turecké napolo nezávislém. *Diarbekr*, hl. město ve vrchovišti Tigridském.

3. Kurdistan.

4. **Arménie** (Turecká) zabírá severozáp. díl velehorské Arménské vysočiny, na hřbetech horských trvá dlouhá sněžná zima, v údolích některých vane skoro po celý rok libý jarní vzduch. *Van*, u volkého jezera, jež po něm *Vanským* sluje. — *Bajasid*, sešlé město na jižním úpatí sopečné velehory *Araratu*. — *Kars* u řeky *Karsu*, do řeky *Arasu* tekoucí, pohraniční Turecká pevnost. — *Erserum* v prameništi Eufratském, zá-možné jako stanice karavan, které mezi Trapezuntem a Persií obchod vedou.

4. Arménie.

Místn.

5. **Arable Turecká** [viz dále v §. následujícím].

5. Arable Ture-
cká.

A r a b i e.

224.

Uloha.

1. Určíme zeměpisnou polohu. 2. Vyměříme, jak daleko jest od ústí řeky *Eufratu* do Suezu a k průlivu *Mandebu*.

Kde jest ?

Arabie jest nejzápadnější z 3 jižních púlostrovů asijských, nejbližší Africe, s jejímž severových. břehem rovnoběžně na jv. se prostírá; jí *podobá* se přirozeným svým rázem více než Asii, nerozčleňující se a vypínající se skoro samou suchou planinou. (Poněkud taktéž podobá se Africe nejzáp. jihoevropský púlostrov *Pyrenejský*, jí též nejbližší.) Arabie, jméno má po Arabech, národě to semitském, jenž od pradávna v ní obývá, na širokých stepích hlavně kočovně se živí. Arabové, přijavše víru svého domorodce Mohameda, *dobyli* rozsáhlých krajín v Starém Světe, od okeanu Atlantského až do Indie, a *vstúpili* víru, jazyk a pak i vzdělanost svou tak mnohým národům, že dosud asi 100 mill. lidí jí se kojí.

Jak Africe se podobá ?

Po čem jméno má ?

Jak Arabové prosluli ?

A) Turecká A.: Púlo. Sinajský.

Mistopis. A) V Turecké Arabii: *Púlostrov Sinajský*, jenž na jih mezi oběma sev. zálivy Rudého moře vybíhá, podoben trojúhelníku, zdvihá se suchou planinou a na jih žulovým horstvem, vrcholem *Horebem* do výše velehorské (nad 2600 m.). V horstvu rozsáhlý *klášter Kateřinský*, jako pevnost hradbami proti loupeživým kočovníkům obklíčený, hostí křesťanské poutníky, kteří památky Sinaj navštěvují.

Púlo. Arabský.

Medína (= město) uvnitř země, ještě v mírném zeměpásu v úrodném údolí malé krajiny horské, na kraji širé pouště; v M. hrobka proroka Mohameda, k níž mnozí tisícové mohamedánských věřících putují. — *Mekka*, již v horkém zeměpáse, opodál záp. břehu, skoro uprostřed mezi sev. a jižním jeho koncem, v neúrodné roklí vysočiny Arabské, živí se hlavně trhy, na něž statisíce poutníků přichází, kteří Mekku jakož „matku měst“ a rodiště Mohamedovo navštěvují. V městě nej památnější jest velká mečeta u pramene Mohamedánům posvátného, z něhož voda jako lék proti všelikým nemocím pijí; nejposvátnějším však jest Mohamedánům černý kámen *Kaaba* (povětroň), k němuž Arabové již před Mohamedem jako k svátosti putovali. — *Džeda*, přímořské město, tam kde rokle od města Mekky k moři se otvírá, přístavné město pro Mekku. — *Mocha* v jižním cípu u průlivu *Mandebského* (= nebezpečného), v neúrodnější krajíně Arabské, již *Arabie Štátní* *Kikají* (*Jemen*), údolními zprohybané, které malé bystřiny horské hojně ovláňují; město samo již sešlo, i předstíženo jest severnějším přímořským městem *Hodeidou*. — V Štátní Arabii daří se zvláště mnoho výborné *kávy*, kterou odtud obchodníci do Evropy vyvázejí (též kadidlo a arabskou gumu), ale rostou i datlové palmy, živná *durrha* a j. plodiny tropické bujně.

B) Ostatní A.

1. Na jižním břehu.

B) V ostatní Arabii: 1. Na jižním břehu obsadili a ohradili Angličané město *Aden*, na skalnatém púostrávkú (jakov Evropě *Gibraltar*), u zálivu *Adenského*, nedaleko průlivu *Mandebského*, veledůležitého pro obchod východoindický, zvláště od času, co prokopán průplav Suezský; město má volký a výborný přístav, v němž i válečné loďstvo skryti se může. Angličané obsadili i

v průlivu samém ostrůvek *Perim*, na něm také dobrý přístav. *Ostatně* zdvihá se dlouhý jižní břeh z moře přískře a namnoze pustě.

2. Na vých. břehu *Maskat* blízko sev. obratníku v krajině 2. Na výchocním břehu.
palmami úrodné, sídlo Arabského panovníka, jenž *imam* sluje a všemu vých. pobřeží i půlostrovu, o nějž průliv *Hormuzský* se ohybá, panuje; obyvatelé žijí se také lovice perly v Perském zálivu, jinak od obchodníků téměř opuštěném.

3. Uvnitř Arabie.
8. Vnitřní Arabie jest nám namnoze málo známa. Na plá-
ních dílem písek poušť tvoří, dílem po zimních deštích bujná tráva roste, na níž kočovníci svá stáda pasou. Kočovníci tu slují arabsky *Beduini* (= dítky pouště), a žijí pod svými náčelníky, *šejky* (emiry), jiné nadvládý neuznávajíce, někdy poutníky do Mekky a Mediny putující olupující, chovají koně „arabské“, nej-
pěknější na vsí zemi.

Státy Iranské.

1. Opakujme o nich z §. 129. 2. Určeme jich hranice a zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest z *Teheranu* do *Kabulu*, do *Mekky*, do *Cafrgradu*. 4. Opakujme o *Iranu* z §. 121.

225.
Ulohy.

1. Persie zabírá třetinu *Arménské* vysočiny, od ve-
lehořy *Araratu* na jv. k řece *Uzenu*; západní větší polovici vysočiny *Iranské*. Iranská vysočina podél západního svého kraje v různotvárnou hornatinu se spodobuje, na severu velehořím *Elburským*, na jižním břehu *Kaspickém* nejvyšše strmí, do vnitř pak planinami širými, rovnými a pustými se níží až k plesu *Hamunskému*.

1. Persie :
co zabírá ?

Jaký jest Iran ?

Mistopis. — *Tabris*, velkoměsto u prostřed Perské Arménie v rovině u řeky do plesa *Urmíjského* tekoucí, největší město Arménské, bývalo však ještě větším (až 1/2 mill. obyvatel), ale utrpělo strašně úžasným zemětřesením a krutými válkami. — *Urmia* u jezera, jež po něm sluje (větší než *Plzeň*, která má 24.000 obyv.). — *Kurdistan* hornatá krajina *Kurdy* obydlená (většinu *Kurdistanu* drží *Turecko*), kteří v svých horách pod dědičnými chany volně žijí, vrchní vládu Perskou jen dle jména uznávajíce, jako i ostatní horalé říše Perské. — *Sustr*, na záp. kraji vysočiny Iranské, nedaleko stíceniny starověké *Susy*. — *Farsistan*, od zálihu Perského na s., bývalá *Persis*, část to hornatiny Západoiranské, v údolích ovanuta vzduchem velmi zdravým a velmi úrodná, v ní rostou divoce pšenice a žito, len a konopě, broskve, mandle a j. (odtud snad přenešeny do Evropy). — *Štráz* (větší než *Plzeň*), akoro uprostřed, v krajině rozkošné, již *sahra*da rášová tiskají, zde hrobka nejslavnějšího Perského básníka *Hafise*; opodál (na sv.) stíceniny velkolepého paláce Staroperských králů (*Persepolis*). — Od *Farsistanu* na s. *Isfahán*, mělo dříve až 1 mill. obyv. — *Kašan*, bývalé velkoměsto na s., na úpatí západní hornatiny, na kraji širých stepí. — *Hamadan*, na sz. v horách, na místě Staromédké *Ekkatany*. — *Teheran*, hl. a sídelní město na úpatí velehořím *Elburského*, na výšině nepřátelům nesnadno přístupné, ale v krajině v létě velmi nezdravé, hl. a sídelní město Perského panovníka, (šá-a) šah-a. Za letního vedra odebírá se šah na chladnější vysočiny *Elburské* neb do jiného města, s ním i jeho obšírný dvůr a bohatší obyvatelé (asi 40.000 osob). — *Yezd*, v krásné, bujně zelené oase, uprostřed širých, bílých, solných pouští, zámožné jako stanice obchodních karavan, jichž cesty tu se křížují.

1. Arménie.

2. Kurdistan.

3. Farsistan.

4. Teheran.

2. *Afganistan*: zabírá, 2. *Afganistan* zabírá severovýchodní čtvrtinu širé vysočiny *Iranské* i velehorské pohoří *Hindukuš* (= Indské pohoří), kterým Iran s nejmohutnější pozemskou vysočinou, Mongolskou, souvisí, na s. až k hornímu toku řeky *Amu*, na v. až na velehorské okrajné pohoří *Solimanovo*, kterým Iran v nížinu Indskou přikře a neschůdně se svažuje, na jz. až k plesu *Hamunskému*.

Místa

Mistopis. — *Herat*, velkoměsto, největší v *Afganistanu*, ne-daleko *Perských* hranic v překrásné a úrodné krajině, že o ně několik válek mezi mocnými sousedy vedeno. — *Kandahar*, uvnitř země v porůčí řeky *Hilmendu*, která tvoří pleso *Hamunské*. — *Kabul* u řeky *Kabulu*, která jediná s *Iranu* do řeky *Indu* teče a údolím svým mezi velehorami *Hinduškými* a *Solimanskými* jedinou cestu z *Přední* *Asie* do veleúrodné *Indie* otevírá; proto město *Kabul* zámožno obchodem karavanským. V něm sídlí chán, jehož však horalé a kočovníci málo poslouchají.

3. *Beludžistan*: zabírá,

3. *Beludžistan* zabírá jihovýchodní úhel vysočiny *Iranské*, namnoze pustý neb stepnatý.

místo.

Kelat opodál hranice *Afganistanské*, v krajině vínem tak úrodné, že jím i dobytek krmí; v *Kelatu* sídlí chán.

O obyvatelstvu *Předoasijském*.

226.

Úloha.

Opakujme konec §. 120. „Jak veliky státy ty jsou a jak za-lidněny?“

Jaci národové?

V *Přední* *Asii* obývají národové původní a přistěho-valí. Původní obyvatelé náležejí vesměs plemenu bílému a čeledi dvojí, semitské a arejské. 1. Semity jsou: Arabové, obývající ve vsi *Arabii* a částečně i mezi ostatními, *Israelité* v *Palestýně* (ale ne sami, nýbrž smíšení s jinými), *Arméni* na *Arménské* vysočině, ale i jinde v městech. 2. *Areité*: *Persové*, *Afganové* a j. na *Iranu*, ale i v *Tiflisu* a jinde; 3. *Přistěhovalci*. *Kurdové* v západních horách *Iranských* a j. 3. *Přistěhovali* národové přitrhli jako směli dobyvatelé z krajín *Mongol-ských* a jiných severnějších plemena žlutého, i smísili se s obyvateli původními: *Turci*, *Turkmani* a j. Kromě žlu-tých usadili se také bílí přistěhovalci: *Hellenové* od staro-věku na březích *malooasijských*, *Rusové* v dobytém *Kav-kazsku*, a j.

Úhrnem.

Úhrnem obývá v *Přední* *Asii* lidstvo národnostně velmi pomísené, rozumí si však hlavně jazykem *arabským*, jemuž všickni *mohamedáni* (čili *moslim*) se učí a jímž se modlí.

Jakého nábožen-ství?

Hellenové a jiní národové částečně jsou *křesťané*, *židé* trvají při své víře, *Persové* dosud dle učení *Zoroastrova* ctí boha světla (*Ormuzda*) a bojí se boha tmy (*Arimana*); ostatně vyznávají hlavně víru *Mohamedovu* i národové, kteří se později přistěhovali a panství *Arabské* svrhli, ale všickni různí se ve dvě společnosti *šitty* a *sunity*, kteří se nená-vídí tak, že spíše *křesťany* a *židy* trpí, než své rozkolníky.

O žívnostech. — *Lidé* v Přední Asii žijí z většího dílu usedlí, ale také *kočovní*: V samostatné Arabii většinou kočovníci, *Beduíni*; na *Iranu* žijí v městech obyvatelé usedlí, dále od měst kočovníci, nejvíce *Turkmani*, zvláště tam kočujíce, kde stepi se rozkládají. Jak se žijí?

Obyvatelé *usedlí* 1. *těží plodiny*, nejvíce *hospodářstvím*; některé přírodniny jsou výborny, tak: *arabské koně* jsou nejpěknější a nejdražší na veškeré zemi, kupují si je i knížata a největší boháči evropští; *kozy* hebkosrstné na *Iranu*; *perly* loví v zálivu Perském, *koraly* v moři Rudém; *káva* daří se v Arabii velmi dobrá a velmi mnoho, nejlepší v Arabii *Štastné*; *víno* daří se výborně a připravují z něho také *hrozinky*; pak *ovoce naše i jižní*, *pálmy*, a j. 1. plodinami,

2. *Průmyslem* živí se obyvatelé také, ale jen *rukodělným* čili *řemeslem*; nejlepší pak průmyslníci jsou *Persové* čili *Tadžikové*, kteří i mimo Persii v mnohých městech se usadili, a řemeslo provozují; proslulé jsou *perské koberce* a *pestrobarevné látky z hebké kozi srsti*. 2. průmyslem,

3. *Obchod* vedou *obyvatelé* nejvíce do Indie a do Evropy, vyvázejíce *kávu*, *vlnu*, *perly* a j. *zboží*; uvnitř Přední Asie není ještě *železnic* ani *pořádných silnic*, *zboží* posílá nejvíce *velbloudi*, a přes pouště ani jinak se *necestuje*, než *karanami* na *velbloudech* neb *koních*. 3. obchodem.

Nejvzdělanější jsou *Hellénové* (čili *Řekové*), *Arabové* a *Persové*. *Národ Arabský* rozšířil se z *Arabie*, své to *otčiny*, do celé Přední Asie a do severovýchodní Afriky, a tím i *vzdělání*, jež *dílem* od *Hellénů* pojal, *dílem* sám vytvořil (*arabské číslice*). *Hellénové* obývají na březích *malosijských*. Jak jsou vzdělaní?

Státy Předosijské *zařizeny* jsou, *vesměs* jako *jednovlády neobmezené*, *Šah Perský* i *ostatní panovníci* a *jich předsedáci* *vládnou* na mnoze *libovolně* a *vedou* si na svém dvoře *velenádherně*, *velké daně* *vybírají* (v *Persii* i z *pramenů* a *potoků*); ale *panují* hlavně jen *obyvatelstvu* *usedlému*, neb *kočovníci* a *horalé* (na př. *Kurdové*) *žijí* *volně* pod *svými náčelníky*, jen *jménem* do *některého státu* patří, *Beduíni* v *Arabii* *nikoho* za *vrchního panovníka* *neuznávají*. Jak státy jsou zařizeny?

Nejuvětší města *Předosijská* *mají* *obyvatel* *tisíc: nad 150*: *Smyrna* a *Damašek*, *nad 100*: *Tabris*, *nad 80*: *Teheran* a *Beirut*, *nad 70*: *Haleb*, *Mosul*, *Brussa*, *nad 60*: *Manissa*, *Kjutahia*, *Diarbeker*, *Bagdad*, *Kabul*, *Isfahan*, *Tiflis*, *Maskat*. Největší města.

B) V Asii Indické.

Přední Indie.

227.
Ulohy.

1. Opakujeme o ní z §. 180. státy Indické. 2. Určíme její zeměpisnou *pólohu*. 3. *Vyměříme* a) jak jest *délouha* od mysu Komorinu až k sev. ohebu řeky Indu, b) jak daleko jest z *Kalkuty* do Bombaje, do Kabulu, na ostrov Ceylon.

Kde jest (přirovnána k Itálii)?

Přední Indie jest ze tří jihoasijských půlostrovů *prostřední*, jako Itálie ze tří jihoevropských, i počítáme k ní z trupu pevninského všecku *Hindustanskou nížinu* až k velehorám Himalajským jako k půlostrovu Italskému nížinu Pádskou až k velehorám Alpským. Přední Indie vyběhá však (mezi moře Arabské a velký záliv Bengalský) *jižněji* než Itálie, polovicí do horkého zeměpásu, tak že její nejsevernější cíp s Italským nejj jižnějším pod touž leží rovnoběžkou, i jest mnohem *větší* než Itálie (17krát = dobré $\frac{1}{3}$ celé Evropy). Přední Indie *pne se* vysočinou *dekanskou*, kterou na všech třech krajích středohorská pohoří lemuji, na v. pobřežní *Východní Ghaty*, na záp. pobřežní vyšší *Západní Ghaty*, na s. pohoří *Vindhya* (= rozryté), jež v šírou *Hindustanskou nížinu* se svažuje. Na s. strmí obrovská hradba, nejvyšší pozemské pohoří *Himalaja*. Přední Indii *ovlažují* řeky: *Ind*, *Brámaputra*, *Ganges*, *Dekanská Nerbuda* a jiné *Dekanské řeky*. [Vytkneme jich toky z mapy.] Dobrá polovice, celý vlastní půlostrov *Předoindický* leží v pásu *horkém*, část ostatní v pásu *subtropickém*, a ta ohrazena jsouc velehorím Himalajským proti chladnějším větrům severním, jest též *ovanuta* vzduchem horkým.

Jak velika?

Jak se pne?

Jak jest ovlažena?

Jakým vzduchem jest ovanuta?

Ostrovy.

Místopis. — 1. *Ostrovy*: *Maledivy* od mysu Komorinu na jihoz. a *Lakedivy* (= ostrovy stotiscné) od Maledivů na s. v moři Arabském rozložené, jsou drobný a korálovými útesy obkličeny a proto nesnadno přístupny a dosud svobodny.

(C = S) *Ceylon* (= ostrov lví) druží se k jižnímu cípu Přední Indie jako *Sicilie* k Itálii, ale na stranu jv. a jest dvakrát tak velik, průliv jest širší (než Messinský), ale mělký a korálovými útesy loďní plavbě nebezpečný. *Ceylon pne se* uvnitř vysočinou, z níž *Adamův štít* (o $\frac{1}{2}$ níže než Sicilský *Etna*, tento 9200 m.) strmí. Na ostrově bují horkopásmové lesy a traviny, vane vzduch vlhký, vonavý, jasným sluncem mezi svěží přírodní zelení jako kouzelně osvětlený. Stromy chlebové, palmy, bavlníky a jiné veleužitečné rostliny poskytují užitečných plodin hojně. — Hl. m. *Colombo* na západním břehu, velkoměsto.

2 Na záp.břehu.

2. Na *západním břehu*, jenž na j. *Malabar* sluje, na úpatí *Západních Ghat*:

Goa, Portugalské město na ostrůvku. — *Bombaj* na s., na dlouhém ostrůvku, velkoměsto (skoro jako Vídeň). U ní ostrůvek

Elefanta (a ostrov Salsetta), na nichž velké Indické chrámy ve skalách pracně vytesané. Na sz. hornatý půlostrov Gudžerat.

3. Na východním břehu, jehož jižní díl Coroman-3. Na východním
del sluje: břehu.

(ch=š) Pondicherry, Francouzská osada. — Madras, přístavné velkoměsto, největší na břehu východním (v němž přístavů málo), zámožné velkým obchodem. Na jih od něho 7 indických pagod ze skály uměle vytesáno. — Masulipatam, velkoměsto blíže ústí řeky Kisiny, jež v Západních Ghatech se pramení a Dekanem na v. protéká, ukazující s ostatními Dekanskými řekami, že vysočina ta od vyšších Západních Ghat na v. povlovně se svažuje.

4. Uvnitř Dekanu:

Seringapatam na z. od Madrasu, hl. město Indického státu (Majsór-u) Mysore, jež trvá pod ochranou Britskou. — Ellora na sv. od města Bombaje, město nevelké, u něho hora, v níž mnoho chrámů tesaných (více než na ostrově Elefante). — Hajderavad na sz. od Masulipatamu, hl. město ochranného státu téhož jména, nedaleko na sz. Golkonda, v níž nejkrásnější diamanty nalézají (Kohinur, viz v Pokorného-Bořického nerostopise).

4. Uvnitř Dekanu.

5. Nížina Ganžská šíří se podél hor Himalajských až k Dekanu, Ganges a jeho pobočky, s věčnosněžných Himalajů a z lesnatého Dekanu četné přítékající, hojně úrodnou naplaveninu Ganžské nížiny ovlažují a společně s horkým sluncem nesmírně zúrodnují tak, že tu lidé hustě obývají mohou, i bydlí v přemnohých vsích, městech a několika velkoměstech.

5. Nížina Ganžská:
a) jaká jest?

Kalkuta v Ganžské deltě, která pojí se s deltou řeky Brámaputry, největší deltou na vsí zemi jest. Kalkuta větší jest než Vídeň, zámožná obchodem mezi Indií a Britskem, hl. město vsí Britské Indie, v něm sídlí vrchní vladař (guvernér), jemuž ještě guvernéri Bombajský a Madrasský podřízeni jsou. Město záleží ze 2 částí: evropské město jest bílé, čisté, vkusné a nákladně stavěno; Indické těsně, tmavě (podobně rozdělena jsou i jiná pobřežní města Indická). — Dacca též v deltě, blíže Brámaputry v krajině nejdeštěvější na vsí zemi (na nedalekých pahorcích sprchne za rok vody až 1400 cm.). — Muršidobad, Indické velkoměsto tam, kde počíná Ganžská delta. — Patna, velkoměsto u řeky Gangu, na blízku viděti stíceniny bývalého slavného královského Patnaputry. — Benares velkoměsto u řeky Gangu, nejslavnější poutnické město indické, kdež poutníci v svatém Gangu se koupajíce duši od hříchů očišťují, v něm mnoho brámaných chrámů a škol. — Allahabad u vtoku Himalajské řeky Džumny do Gangu, zde četná Britská posádka na dozor, aby Indové proti Britské vrchnosti se nezbouřili. Agra a Delhi u Džumny, velkoměsta. Dokud v Delhi sídlil mohamedánský velkomogul (= Mongol), jež skoro celému Hindostanu panoval, mělo 2 mill. obyvatel.

b) místa.

6. V porůčí řeky Indu. Pendžab (= pětiříčí) ovla-6. V porůčí řeky
žen jest řekou Indem a velkou, levou pobočkou, která ze Indu:
4. mocných řek povstává, z nichž nejvýchodnější Sedlec na a) Země.
severním svahu Himalajském nedaleko řeky Indu se pramení a obrovskou hradbu Himalajskou hlubokým, příčným údolím protéká. Pendžab jest země veleúrodná, ale jen u řek, ostatně šíří se i pouštěmi, též od Dekanu oddělena jest šírou Indskou pouští (Thurr).

- b) Místa. *Kašmír* (č. Srinagar), hl. město ochranného státu *Kašmíru*, u horního Indu v širokém údolí Himalajském; kteréž pověstno podnebním libým, vždy jarním. V okolí chovají kozy, z jichž hebounek srsti vyrábějí pověstné pěkné kašmířské šály. — *Lahore* v nížině, v ochranném Indickém státě. *Hajderabad* u dolního Indu.
7. Himalaja:
a) jaké jsou? 7. *Himalajské hory* (kromě Pendžabu) vystupují z nížiny Ganžské krátkými obrovskými stupni, napřed velkými lesy pokryty, vysoko nad sněžnou čáru.
- b) státy. Na nich udržely se dva státy před Brity samostatně, *Nipal* a *Bhutan*. Mezi nimi malý stát *Sikim*, jenž uznává ochranu, ale i vrchmoc Britskou.

Z a d n í I n d i e.

228. Úlohy. 1. *Opakujme* o jejich státech z §. 180. 2. Určíme jich *hranice* a zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko jest ze *Singapore* do *Bangkoku*, do *Hue* a do *Kalkuty*.
- Kde jest? *Zadní Indie*, *nejvýchodnější* ze 3 jihoasijských půlostrovů, vybihá i *nejjižněji*, skoro až k rovníku a skoro celý v pásu horkém, *rozčleňuje* se jako i nejvýchodnější ze 3 jihoevropských půlostrovů více, i *pne* se do výše rozmanitěji než ostatní dva, ač ne tak rozmanitě jako *Balkánský*. *Zadní Indie* jest mocnými řekami ovlažena, tropickými plodinami, i užitečnými nerosty bohatá, zvláště lesy tek-ovými, z nichž výborné lodní, stavební dříví těží.
- Jak se rozčleňuje a pne? *Mistopis*. — 1. *Britsko* zabralo: ostrovy *Andamany* a *Nikobary* v zálivu *Bengálském*, na s. od ostrova *Sumatry*. — (ore = úr) *Singapore* (= lví město) u mysu *Romanijského*, velkoměsto vzrostlé obchodem. *Malaka* na půlostrově *Malace*, u průlivu *Malackého*, v krajině rozdrobené v malá knížectví malajská. *Ostrov prince Walleského* v průlivu *Malackém*. — *Západní pobřeží* *Zadní Indie* od 10° severní šířky na s. až k *Přední Indii*: *Kangum* v širé deltě řeky *Iravady*, nedaleko zálivu *Martabanského*, jímž záliv *Bengálský* do *Zadní Indie* se zálévá, velkoměsto.
- Jak jest ovlažena? 2. *Francie*: *Dolní Kochinchinu* při ústí veletoku *Mekongu*; v ní velkoměsto *Saigon*, zámožné obchodem. — Stát *Kambodža* u zálivu *Siamského*, kterým Jižní Čínské moře *Malaku* od trupu *Zadoindického* odštěpuje, trvá pod ochranou *Francouzskou*.
1. *Britsko*. 3. *Anam* zabírá východní pobřeží od *Saigonu* až k *Číně* (menší než evropská *Francie*). Hl. města *Hue* skoro uprostřed, nedaleko břehu, a *Kešo* na s., uvnitř země, velkoměsto o 1/2 mill. obyvatel. Císař nastupuje povinen žádati císaře *Čínského* o potvrzení (jako kníže *Srbský* sultana *Caribradského* žádá).
2. *Francie*. 4. *Siam* zabírá severní polovici půlostrova *Malackého* a velké nitro *Zadní Indie*, největší stát *Zadoindický* (větší než naše říše). Hl. město *Bangkok*, nedaleko severního cípu zálivu *Siamského*, velkoměsto o 1/2 mill. obyvatel (jako *Kešo*) vystavěno skoro celé ve vodě na jehlách (jako *Benátky* neb *Amsterdam*), některé domy také na bambusových prámech. V něm sídlí v nádherném paláci císař, jehož rod pochází z *Číny*, za ním mnoho *Číňanů* do země se přistěhovalo.
- Jak jest ovlažena? 5. *Birma*, *Brity* od moře odloučeno. Hl. město *Mandalaj* u mocné řeky *Iravadi* skoro uprostřed země, velkoměsto; nedaleko něho *Ava*, bývalé hl. město, jest menší.
3. *Anam*. 4. *Siam*. 5. *Birma*.

Souostroví Indické.

1. Opakujme o státech ostrovných ze str. 97. 2. Určeme zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest z *Batavie* do *Singapore*, do *Dilli* (na *Timoru*), do *Manily* (na *Luzonu*).

Souostroví Indické rozkládá se v okeaně Indickém až na kraj okeanu Tichého, mezi pevninou asijskou a australskou, vesměs v zeměpáse horkém, hojně ovláženo jsouc, bují rozmanitými plodinami tropickými, povrchem svým největší souostroví pozemské (= $\frac{1}{3}$ Evropy).

Místopis. — I. Velké ostrovy Sundajské. 1. *Sumatra* dlouží se s půlostrovem Malackým rovnoběžně, rovníkem rozpučen, menšími ostrovy obklopen, skoro dvakrát větší než *Uhry* (tyto 2255 □ Mm.), vypíná se podél západního břehu velehoří, nejvýše horou *Ofírem* pod rovníkem (skoro jako evropská *Étna*, tato 8200 m.). *Ačín* na severním cípu, naproti Britským *Nikobarům*, hl. město říše *Ačínské*. — *Padang* na jih od hory *Ólru*, přístavné město, sídlo nizozemského vladaře. — *Bangka*, ostrov na v., na němž výnosné cínové bány.

2. (Ja = *Džá*) *Java* podoben evropské *Kandii*, ale mnohem větší (= $\frac{1}{2}$ *Sumatry*), vypíná se ještě výše než *Sumatra*, 9 sopečnými holemi nad 8000 m., mezi velmi úrodnými Indickými ostrovy nejúrodnější, plodí zvláště mnoho rýže a proslulé kávy. — *Batavia* na severním břehu, naproti ostrovu *Bangce*, hl. město a sídlo nizozemského vladaře vší nizozemské Východní Indie, schází pro nezdravé podnebí, jež zvláště *Evropanům* nesvědčí (proto sluje hrobem *Evropanů*), i vzmáhá se nad ně přímořské *Surabaja* (90.000 obyv.), v kterém i vrchní vladař rád se zdržuje. — *Java* jest z ostrovů Indických nejlidnatější, na něm žije 17 mill. obyv., víc než na všech ostatních Indických ostrovech dohromady, jsou (kromě evropských osadníků) *Javané* plemena malajského a z *Malajů* nejvzdělanější, honosí se i značnou literaturou.

3. *Borneo*, největší ostrov asijský, velik jako všechny evropské ostrovy dohromady (7500 □ Mm.) jest na březích osazen *Evropany*, ostatně *Malaji*, uvnitř neznám.

4. *Celebes* (č. *Makassar*), *Rotterdam*, nizozemská pevnost na jižním půlostrovu.

II. Malé ostrovy Sundajské. *Rotti*, nejjižnější část vší *Asie*. *Timor* nejvýchodnější a největší, polovice severní náleží *Portugalům* (hl. město *Dilli*), jižní *Nizozemcům*. *Bali*, ostrov nejzápadnější, u *Javy*. Všecky pnou se horami sopečnými.

III. *Moluky*, největší je *Džilolo* tvarem sousednímu *Celebesu* podobný, všechny jsou *veleúrodné*; jsou vlasti vzácných *muškátových ořechů*, *hřebíčku* a *pulmy sagové*.

IV. *Sula*, drobné souostroví mezi *Borneem* a ostrovy *Filipskými*, *malajský sultanat*, jehož obyvatelé jsou nejsměššími námořáky *loupežníky* v Indickém souostroví.

V. *Filipské* ostrovy, na nichž plavec *Magellan*, jenž poprvé zeměkouli obhlul, vkročiv na ně, usmrcen jest, za *Španělského krále Filipa II.*, po němž jméno mají. *Luzon*, ostrov nejsevernější a největší (= *Anglicko*). Hl. město *Manila* u zálivu *Manilekého*, naproti *Borneu*, velkoměsto (obyvatel = *Praha*) trpívá zemětřesením.

229.
Úlohy.

Kde se rozkládá?

Jak úrodná?

I. Velké Sundajské ostrovy.
1. *Sumatra*:
a) jaká jest?

b) místa.

2. *Java*:
a) jaká jest?

b) místa.

c) jaké má obyvatelstvo?

3. *Borneo*.

4. *Celebes*.

II. Malé Sundajské ostrovy.

III. *Moluky*.

IV. *Sula*.

V. *Filipské*.

O obyvatelstvu východoindickém.

- 230.**
Útaha. Opakujme ze str. 97., jak veliky státy východoindické jsou a jak zalidněny.
- Jakých národů-
 stí jsou? Co do národnosti liší se obyvatelé Východní Indie v domácí (č. asijské), a přistěhovalé (z Evropy).
- I. Domáci:
 Jakých plemen? I. Domáci obyvatelstvo ve Východní Indii jest 3 ple-
 men, bílého, žlutého a malajského.
1. bílí, 1. Plemena bílého: Většina obyvatel Přední Indie jsou Indové, národ čeledi arijské č. indoevropské, kteří do Indie, hned r. 2000 před Kristem přišli a tmavší obyvatelstvo přemohli; od nich Indie jméno vzala. Indové jsou ze všech domácích národů nejvzdělanější; vyznávají skoro všichni náboženství bráhmanské.
2. hnědí, 2. Plemena hnědého č. malajského jsou: 1. Dravidové a jiní národové v Přední Indii v hornatých krajinách obývající, kamž v starověku od vítězných Indů zatlačeni byli. 2. Obyvatelé půl-ostrova Malackého. 3. Skoro všichni obyvatelé Indického sou-ostrovi, kteříž ve mnoho národů jsou rozděleni. Mezi všemi malajskými národy jsou nejvzdělanější Jáváné na ostrově Jávě, jich jazykem mnoho je sepsáno knih, i rozumějí mu všichni vzdělanější Malajové na souostroví Indickém. Náboženství Jáváné vyznávají pohanské, křesťanské jen ti, kteří na pobřeží s Evropany bydlí, aneb aspoň blíže nich.
3. žlutí. 3. Plemena žlutého jsou namnoze obyvatelé Zadní Indie a různí se v národy řečené Anamci, Siamci, Birmani a j. Všichni tyto národové jsou poněkud pomlšení s Malaji; přijali vzdělání od Číňanů a zřídili si státy podle císařství čínského, náboženství jsou nejvíce Budhovského. Číňané usazují se tak jako Evropané v městech přímořských a žijí se tu řemesly a obchodem.
- II. Evropané. II. Evropané obývají hlavně v městech pobřežních, jsou ze států západoevropských: Angličané, Francouzové, Holanďané, Portugalci a Španělévé; nejvíce je tam Angličanů.
- Jak se žijí? O živnostech. — Obyvatelé Východní Indie žijí se nejvíce dobýváním plodin, průmyslových výrobků vyrábějí méně, obchod námořský vedou Evropané a to ze států, které drží ve Východní Indii osady.
- Plodiny:
 a) nerostné, Plodiny Východoindické: a) Z říše nerostné dobývají některé užitečné nerosty, nejvýznamnější jsou však drahokamy, a z těch diamanty, jichž v Přední Indii mnoho dobývají, nejvíce v Golkondě u města Hajderabadu.
- b) rostlinné, b) Z říše rostlinné plodí Indie velmi mnoho a velmi rozmanité rostliny, a z těch jsou některé vzácné tak, že skoro jen v Indii se dají, jako skořice, kakao, pepř, hřebíček a některé koření. Mnohé rostliny Indické jsou člověku velmi užitečné, jako palmy kokosové a jiné, rýže, cukrová třtina, bavlny pak dají se v Indii velmi mnoho; káva nejlepší na ostrově Jávě a j.
- c) živočišné. c) Z říše živočišné žijí Indie mnohá užitečná zvířata (ač vedle mnohých velkých dravců, jako tigra, lva, nosorožce a j.), mnoho slonů, kteréž Indové umějí chytati a krotiti, tak že jim pak ořou a jiné práce vykonávají, jako u nás koně.

Plodiny Indické úhrnem tak jsou hojny, že všechny ty milióny lidí, kteří v Indii obývají, snadno jimi se užijí, a ještě mnoho na prodej do jiných zemí zbývá. Indie jest již déle než 3 tisíciletí Evropanům známa jakož země plodinami nejbohatší, a také již déle než 3 tisíciletí do ní obchod vedou.

Státy v Indii domácí jsou vesměs monarchie sněmy neomezené, císař Siamský a skoro všickni ostatní asijské (domácí) panovníci panují tak libovolně a vedou si na svém panovníčím dvoře tak velenádherně, jako šah Perský, jenže utiskují obyvatelstvo veškero (vzdorovitých kočovníků v zemi nemajíce). V Britské Indii Britové a podobně i ostatní osadníci evropští rozdělili zemi zabranou v části poddané, které sami svými úředníky spravují, a části poplatné čili ochranné, které asijské panovníci se svými úředníky spravují, Evropanům poplatek platíce, kterýž Evropané platem „za ochranu“ nazývají.

d) úhrnem.
Jak jsou státy zařizeny?
a) státy domácí,
b) evropské osady.

Největší města Indická mají obyvatel tisíc: 800: Kalkuta, nad 600: Bombaj, nad 600: Bangkok, Kečo, 400: Madras, 300: Luknov, nad 250: Delhi, nad 150: Hajderabad, Benares, Patna, Srinagar, Manila; nad 100: Singapur, Muršidabad, Alahabad, Lahore, Colombo (a jiné v Přední Indii), nad 90: Surabaja a Rangun.

C) V Mongolské Asii.

J a p a n.

1. Opakujeme o něm z §. 181. 2. Určeme zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko je z Jeda do Manilly a do Hue. 4. Vypočteme lidnatost Japanskou.

331.
Úlohy.

Ostrov Japanské leží naproti prostředku východního pevninského břehu, bouřlivé, nehostinné moře Japanské uvírajíce, menší Kurily pak řadou běží od ostrovů Japanských k jižnímu cípu Kamčadskému obšírné moře Ochotské s Japanským o. Jesem uvírajíce. Ostrov Japanské pnou se samou hornatou vysočinou, největší ostrov Nipon vysokými velehorami i nad sněžnou čáru, všechny pak, i Kurily, strmí mnohými sopkami a otřásají se zemětřesením tak často, že obyvatelům strašný ten děj již sevšedněl. Vzduch vane tam přímořský, a ještě všacka říše jižněji než Čechy leží, i teplejší než u nás, ano i teplejší než na protější pevnině a jde k duhu jak rostlinstvu tak i obyvatelstvu velmi četnému.

Kde území leží?
Jak velké jest?
Jak se pnou?
Jaký vane vzduch?

Místopis. 1. Kluziu, ostrov nejjižnější i nejteplejší (leží jižněji než nejjiž. evropský ostrov Kandia), Nangasaki na záp. půl-ostrovku naproti Číně, velké přímořské město, jehož přístav nejdříve Evropanům otevřen byl. — 2. Sikok mezi Kluziu a Niponem nejmenší ze 4 velkých Japanských ostrovů. — 3. Nipon protáhá se mezi všemi 3 velkými ostrovy, větší než všechny ostatní

1. Kluziu.
2. Sikok.
3. Nipon.

dohromady (větší než největší evropský ostrov Velká Británie): *Osaka*, velkoměsto, má velký přístav naproti ostrovu Sikoku, nejdůležitější a nejmáloobchodní město Japonské. — *Miako* (č. Kioto) od Osaky na s., velkoměsto (1/2 mill. obyv.) a sídlo panovníka, jenž „*mikado*“ sluje. — *Jedo* (č. Tokio) u pěkného zálivu Jedského, skoro uprostřed vých. břehu, na v. od nejvyšší japonské hory *Fusi-amy*, největší a býv. hl. město japonské (skoro 1 mill. obyv.), nyní druhým hl. městem, velmi pořádně a obyvatelstvu pohodlně vystavěno, má již železnici i telegrafy; mnoho v něm chrámů a lázní. — 4. Ostrov *Jeso* nejsev. po Niponu největší, ale nejtídejší obydlen. 5. *Kurily*.

4. *Jeso*.
5. *Kurily*.
Liukiu.

Liukiu jest malé *souostroví* mezi ostrovy Japonskými a *Formosou* uprostřed, uvírá vých. *Čínské moře*, má svého panovníka, jenž i japonskému i čínskému císaři poplatků odvádí.

Korea:
jaká jest?

Korejský stát zabírá půlostrov *Korejský* a část trupu pevninského, podobně jako v Evropě *Itálie*. *Korea* podobá se *Itálii* i *polohou* ležíc o málo jižněji, i *vyvýšením* pnouc se podélným pohořím, které též blíže břehu východního, přístavy též méně opatřeného, postupuje.

hl. město.

Hl. město *Han-jang*, leží, podobně jako Řím v *Itálii*, skoro uprostřed půlostrova, blíže záp. břehu. V něm sídlí panovník, jenž sluje panovníkem 10.000 ostrovů.

Jaké jest obyvatelstvo?

Obyvatelstvo v zemích těch vesměs náleží k plemenu žlutému, nejvzdělanější jsou *Japanci*, kteří vzdělání své nannoze od *Číňanů* přijali a čínským způsobem se živí i vzdělávají, ale *evropskému* vzdělání neodporují (jako *Číňané*), nýbrž svůj průmysl i své vzdělávací ústavy dle *Evropanů* opravují. Oni oběsílali světovou výstavu *Vídeňskou* svými výrobky i odesílají vyslance do *Evropy* na výskumy. Zvláště vzorně *přádu svou vzdělávají*, tak že, ač hornatá jest, velmi husté obyvatelstvo živí.

Č í n a .

Úlohy.

1. Které země zabírá z §. 131. 2. Jak se pne z §. 123. 3. Určíme hranice a zeměpisnou polohu. 4. Vytkneme vodstvo z mapy. 5. *Vyměříme*, jak daleko je z *Pekingu* do *Jedu*, do *Hue*, do *Kalkuty*.

232.
I. *Mandžusko*:
země,
národ.

O jednotlivých zemích. — I. *Mandžusko*, zcela vnitrozemské, na z. ohraženo sněžnými velehorami *Činganskými*, pne se hornatinou. *Národ Mandžuský* (čili *Tunguský*) plemena žlutého, jako *Číňané*, ale pleti poněkud světlejší, opanoval v 17. století (za naší 30leté války) císařství *Čínské*, vůdce usadil se na císařský trůn a rod jeho panuje dosud.

II. *Mongolsko*:

země,

II. *Mongolsko* zabírá vých. polovici planiny *Mongolské*, od *Činganských* velehor na z. až k vrchoviskům veltoku *Jeniseje*, *Obu* a *Irtyše*; země jest uvnitř pouští ka-

menitou a solnou, okolo stepí v ní v létě horko praží, v zimě mrazy a sněhové prášence lidi stíhají.

Majmačin na hranici Ruské (u Ruského města *Kjachtu*), hlavní tržní místo pro trhy mezi Číňany a Rusy. Číňané dovážejí tam zboží (hlavně čaj) karavanami po dvouhrbých velbloudech (drabařích) přes strašnou poušť *Gobi*. — *Urga* od M. na jih na cestě karavanské, v horách ale blízko pouště, hl. město Mongolské, sídlo Čínského místokrále. — *Karakorum* na jz., sříceniny sídelního města mocných nástupců strašného Mongolského dobyvatele Čingischána.

Města.

III. **Malý Tybet**, u ohebu řeky Indu mezi věčnosněžnými velehorami. *Lé* (č. *Ladak*) na pravo od řeky Indu, hl. město.

III. *Malý Tybet.*

IV. **Velký Tybet**, rozsáhlá země, pne se (jako Malý Tybet) i údolními svými skoro tak vysoko nad moře, jako vrchol nejvyšší hory evropské, horami pak krajnými, *Karakorumem*, *Kyenlynem* a *Himalajou* skoro dvakrát tak vysoko, i jest tedy nejvznošenější vysočinou na vší zemi, mnohem rozsáhlejší a velkolepější než velkolepé velehorské země evropské *Švýcarsko* a *Tyrolsko*. Na ní *pramení* se veletoky *Ind*, *Brámaputra*, *Mekong*, *Jangce*, *Hoangho*.

IV. *Velký Tybet:*
Jak se pne?

Hlassa (č. *L' Hassa*), nedaleko ohybu řeky *Brámaputry*, město rozsáhlé a vysokou zdí ohražené (80.000 obyv.). V něm sídlí *dalajlama*, duchovní panovník Tybetský, hlava *Budhovského* náboženství v Tybetu, o něm *Budhovci* věří, že v něm *Budha* vtělen jest; žije s mnohými kněžími (kteří žluté čepice nosí) u velkém klášteře, jenž na zvláštním pahorku stojí a 10.000 pokojů obsahuje (jako papežský vatikán). Mimo něj sídlí v *Hlasse ná-městec* císaře Čínského. — *Digarči* u řeky *Brámaputry* na sev. úpatí himalajském, má klášter podobný *Hlasskému*, a v něm sídlí *bogdalama* s kněžími (kteří červené čepice nosí).

řeky,

města.

V. **Vlastní Čína** zabírá dobrou $\frac{1}{3}$ vší Čínské říše, pne se z Vých. Čínského moře šírou rovinatou *Čínskou nížinou*, dále na z. stoupá obrovskou stupňovinou horstvem *Jynling-ským*, jež lemují rozsáhlou *Vysokou Asií*; z moře Jižního Čínského pne se *hornatinou*, z níž vynikají pohoří *Pe-ling* (= sev. pohoří) mezi oběma Čínskými veletoky a *Nan-ling* (= jižní pohoří) na jih od *Jangce*, obě pohoří z *Jynlingu* odbočující. [Viz výkres 49. na str. 90.] Vlastní Čína ležíc skoro všecka od 40° s. š. na jih i dosahující jižním cípem až do pásu meziobratníkového ovanuta jest vzduchem *teplejším* než naše země, takže daří se v ní i severnější plodiny italské, jižnější i mnoho bavlny, cukrové třtiny, a vedle všeho mnoho čaje a to čaj nejlepší na vší zemi.

V. *Vlastní Čína.*
Jak se pne?

Jakým vzduchem ovanuta jest?

Jaké plodiny se daří?

Mistopis. 1. *Pe-king* (= severní dvůr) u řeky *Pej-ho* (= bílá řeka), jež teče do zálivu *Pečili* v sev. cípu přirodné nížiny Čínské, nedaleko velehor *Jynlingských*, velkoměsto (nad 1 mill. obyv.), pravidelně a slušně stavěno, záleží z města vnitřního č. *Tatarského* a vnějšího čili Čínského. V něm sídlí *císař*, jemuž Číňané *Tyn-ce* (= syn nebes) říkají; v něm vysoké školy, hvězdárna, velká knihovna (300.000 svazků). Od *Pekingu* severně

Mistopis:
1. hl. město.

táhne se obrovská *Čínská zeď*, zděná to hradba, kterou Číňané v starověku (za 2. Panské války) úrodnou zemi svou obradili proti kočovnickým národům, kteří na Mongolských planinách až dosud kočují (zeď jest nad 200 Mm. dlouhá, č. jako z Paříže do Cařihradu), i jest největší budovou pozemskou.

2. Ostrovy. 2. Ostrovy: Hajnan v Jižním Čínském moři mezi Zadní Indii a trupem pevninským, jest *nejjižn.* částí říše Čínské. — Formosa na rozhraní mezi okeanem Indickým a Tichým a mezi pásem horkým a mírným pne se sopečnými *velehorami* až nad sněžnou čáru, jeví krásnou přírodu i živí četné obyvatelstvo.

3. Na břehu mořském. 3. Na břehu mořském: Kanton při širokém ústí mocné řeky Si (Si-kiang), přítékající z pohoří Nan-lingu, na kraji horkého zeměpásu, velkoměsto (1 mill. obyv.), bylo ze všech Čínských měst Evropanům nejdříve otevřeno (jako v Japaně Nangasaki); obyvatelé obývají nejen na souši, nýbrž i v domech na prámech, na řece vystavěných (jako i v Bangkoku). — V samém ústí říčném mají *Portugalci* dávno osadu (Masam) *Maçao* a *Britové* na ostrově Hong-kong-u obchodní osadu *Viktorii*, čistě a vkusně po evropsku vystavěné velkoměsto. — *Fu-ču*, velkoměsto naproti ostrovu Formosa. — *Ningpo* na jih od ústí řeky Jangce, hlavně vede obchod do Japonska. — *Šang-haj* při ústí řeky Jangce, velkoměsto obchodní. — *Tientsin* (skoro 2 mill. obyv.) u zálivu Pečili, přístavné město Pekingské.

4. Uvnitř země. 4. Uvnitř země: *Suču* na z. od Šanghaje u jezera, kde končí průplav Císařský, který voleúrodnou Čínskou nížinu od Pekingu probíhá, ne v zemi vykopán, nýbrž hrázemi nadržován a nejdůležitější Čínskou obchodní dráhou jest. Suču má snad celé 2 mill. obyv. i jest *největším* městem Čínským i asijským vůbec. — Podél průplavu Císařského několik jest velkoměst. — *Nan-king* (= jižní dvůr) u dolního toku řeky Jangce, býv. hl. město Čínské, sídlo největší čínské učnosti. Číňané mají je za nejkrásnější město na světě. Porcelánová věž, kterou bohaté město to se chlubit, jest porouchána. — *Mukden* nedaleko hranic. Hranice Korejské od Čínských dělí obšírný pruh země, dle smlouvy neobydlený, jakož půda neutrálná. (6—9 Mm. široký).

233. 0 obyvatelstvu. — V Čínské říši obývá asi 425 (nebo snad až 450) mill. lidí, čili téměř $\frac{1}{3}$ všeho lidstva, a to hlavně v Číně vlastní, kdež žije lidí 10krát víc než ve všech poddaných a poplatných zemích dohromady, a tu nejhustěji v *nížině Čínské* voleúrodné, výborně vzdělané, kde mnoho jest velkoměst, i města millionová. Obyvatelé říše Čínské jsou Tybetané, Mongolové, Mandžuvové a Číňané v zemích, které po nich slují, vsměs plemena žlutého, nejvzdělanější *Číňané*; *Mandžuvové* panují, oni nejvyšší úřady spravují a vojsku velí. Skoro všickni obyvatelé vyznávají *náboženství Budhovo* (jemuž *Fo* říkají), jen bohatí Číňané drží se posud staré čínské víry, kterou jim *Kon-fu-ce* upravil.

Jaký jest jazyk čínský? *Jazyk čínský* č. *kytajskej* velmi se liší od jazyka našeho, skládá se ze samých jednoslabičných slov, která se ani neskláňají ani nečasují; *písmo* čínské nezáleží z písmen hláskových, nýbrž každé písmě vyobrazuje smysl slova a jest tedy kolik slov tolik písmen a to asi 80 tisíc. Žádným jazykem nemluví tolik lidí jako čínským.

O živnostech. — 1. *Plodiny* daří se mnohé, a Číňané velmi pilně jich dobývají; jmenovitě velmi mnoho lidí žije se *orbou*, která jest tam velmi výnosná, zvláště u veleúrodné nížině Čínské; tam přičinliví Číňané tak pilně půdu vzdělávají, že klidí úrodu dvakrát do roka. Sám císař ročně jednou oře, aby orbu poctil. *Vzácnými* i Evropanům jsou některé čínské plodiny, jako: čaj, hedbávi, lékařské a barvířské byliny a j. v., kromě těch daří se ještě mnohé plodiny horkého zeměpásu.

Jak se žije?
a) plodinami.

2. Mnoho je též *průmyslníků*, kteří pěkné výrobky b) průmyslem. vyrábějí, zvláště pak: *látky hedbávné* (hedbávi naučili se Evropané znáti od Číňanů), *porcelán* a *sklo* vyrábějí výtěčné, pak tuše, velmi drobné řezby ze slonoviny. Knihy tiskli a z děl stříleli Číňané dříve než Evropané.

3. *Obchodníci* Čínští vedou obchod jen v Číně, málo kde za hranice; mají mnoho silnic a průplavů, ale málo železnic a telegrafů; nejdůležitějším spojovacím prostředkem jest průplav *Císařský* (der Kaiserkanal) v nížině, u něhož největší Čínská města vystavěna jsou. Číňané jsou neradi, že Evropané k nim dojíždějí a s nimi obchod vedou; dlouho se zdráhali než Evropanům dovolili, aby s nimi obchod vedli, a pak otevřeli jim jen 5 *přístavů*, z nichž nejdůležitější jest přístav *Sanghajskej*, nedaleko ústí řeky Jangce. Na Vysoké Asii dopravují zboží hlavně po *velbloudech* dvouhřbých. c) obchodem.

Číňané mají vzdělání značné, starodávné, vlastní; *školy* mnohé, zvláště pokročilí jsou v *řemeslech*; ostatně vzdělání své *přeceňují*, domnívajíce se, že jsou nejvzdělanějším národem na světě, a opovrhují vším cizím, jmenovitě i Evropany. Muži i ženy holi si přední část vlasů, zadní část pak v cop splétají.

Jaké vzdělání mají?

V y s o k é T a t a r s k o .

Vysoké Tatarsko jest *chánství*, které povstalo ze vzpoury proti Čínskému císaři, jest čtyřikrát tak velké jak Japan, ale obyvatel žije o málo více než druhé hl. město Japonské, Jeddo. *Žarkand*, u řeky *Žarkandu*, která pramení se ve velehorách *Karakorumských*, velkoměsto, v úrodné krajině nedaleko stepnaté planiny. *Kašgar*, u řeky *Kašgaru*, která stékající s velehorského Bolorgu s řekou *Žarkandem* pojí se v řeku *Tarim*; v Kašgaru sídlí chán Tatarský. *Urumci* na severním úpatí Thiansanském, velkoměsto obchodní.

234.
Jaké jest?

Místa.

D) V severozápadní Asii.

T u r a n s k o.

235.
Úlohy.

1. Opakujeme o něm z §. 132. 2. Vyměříme, jak daleko jest z Chivy do Chokandu, do Teheranu, do Orenburku.

Jak jest ovla-
ženo?

Turansko (č. *Nížký Turkestan* a *Vysoký Turkestan*) všecko na vysoké Asii se rozkládá, ovlaženo jezery a řekami. S věčnosněžných výšin Bolorgských stéká mnoho bystřin, které hojně zavlažují horská údolí, v nížině pak ve dvě řek (*Amu* a *Syr*) spojeny, jen nešíroká pobřeží zavlažují a zúrodňují, ostatní rovinu chudou stepí a pouští zůstávajíce.

Místopis.

Místopis. — 1. Chiva, chanství (č. chanát), zabírá šírou nížinu na jihu od jezera Aralského; jest nyní podřízen Rusku; hl. město *Chiva* blíže řeky *Amu* (st. Oxus) v krásné oase, mezi šířými pouštěmi. 2. Buchar-ské chanství zabírá stupňovinu Turanskou na sever od Afgánistanu až k velehorskému hřbetu Bolorgskému; jest z Turanských chanství nejlépe zařízeno a samo Rusku nepodřízeno; hl. město *Buchara*, na jv. od města Chivy, největší město Turanské (70.000 obyv.), zámožné obchodem, tu zastavují se obchodní karavany Indicko-Ruské. 3. (Chokand-ské chanství) nyní *Ferghana*, na s. od Buchary, země Ruská; hl. město *Chokand* u horního toku Syrského (st. Jaxartu). *Samar kand* mezi Chokandem a Bucharou, bylo sídlem strašného výbojníka *Timura* (panoval za Českého krále Václava IV.). 4. Ruský Turan; *Tashkend* opodál středního toku Syrského (větší než Plzeň); *Turkestan* severněji.

S i b i ř.

236.
Úlohy.

1. Opakujeme o ní z §. 132. 2. Určíme hranice a zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko je z *Tobolu* do Petrohradu, do Orenburku, do Chivy, do Irkutska, k průlivu Behringovu. 4. Opakujeme z §§. 125. a 126. o řekách severního Ledového oceánu.

Jak se pne?

Sibiř šíří se největší pozemskou nížinou, od sev. Ledového moře dovnitř, až stoupá rozsáhlým horstvem *Altajským*, dále *Jablonným* až po kraj Vysoké Asie, hranice tu s říší Čínskou. *Ovlažena* jest největšími asijskými *veletoky* (Obem, Jenisejem, Lenou) a v končinách nejsevernějších rozsáhlými *tundrami*, vzduchem ovanuta velmi *studeným*, náležíc téměř celá do severozápadního podnebného okresu asijského, nejstudenějšího; i jest země *málo úrodnou*, protože v nížině podnebí jest tak studené, že země zamrzá téměř na dobu $\frac{3}{4}$ roku.

Jak jest ovla-
žena?

Jakým vzduchem
ovanuta?

Jak úrodná?

1. Záp. Sibiř:
a) Kirgizská
step.

Místopis. — 1. V Západní Sibiři: a) Kirgizská step, prostírá se od stepí Turanských až k předělu mezi počtším Ob-ským a vnitrozemským, od Uralu až k Altaji, jméno má od Kirgizů, národa tu kočujícího. V stepi jsou Ruské tvrze, osazené Ruským vojskem, které udržuje vzdorovitě kočovníky v poslušnosti. — b) V nížině Sibiřské: *Tobolsk* (20.000 obyv.) u vstoku

b) V nížině Si-
biřské.

Uralské řeky *Tobolu* do Irtyše, evropskému Rusku z Sibiřských měst nejbližší. Na zdejší trhy svázejí kožešiny z Sibiřské zvěře. — *Omsk*, tam kde vtéká řeka *Om* do mocného Irtyše, vede obchod s Kirgizy. — c) V horách Altajských: *Tomsk*, opodál vtoku řeky *Tomu* do Obu, hl. město západní Sibiře, v něm sídlí vrchní její vladař, jest zámožno obchodem do Číny. *Barnaul* u řeky Obu, na úpatí Altajském, v jeho báních kopají mnoho zlata a stříbra.

e) V horách Altajských.

2. Ve Východní Sibiři: a) V Altajských horách (Viz v *Jirečkově* čítance pro III. tř. č. 118. „Jenisejská gubernie.“) *Krasnojarsk* u řeky *Jeniseje*, (= 1/2 *Toholska*), ryžuje zlato. *Jenisejsk* u řeky *Jeniseje* za vtokem Horní *Tungusky*, na úpatí hor Altajských a na kraji širé nížiny Sibiřské, tržní město širého okolí. — *Irkutsk* u *Horní Tungusky*, nedaleko dlouhého, horského jezera *Bajkalu*, od *Petrohradu* dále než jest Evropa dlouha (tato 555 Mm. dlouha) největší (30.000 obyv.) a nejpěknější město Sibiřské, hl. město Východní Sibiře. — b) V horách ostatních: *Kjačta* u řeky *Selengy*, což tvoří jezero *Bajkalské*, od Čínského města *Majmačinu* jen potokem odděleno, žíví se hlavně obchodem s Čínou (čaj, rebarboru kupující). — *Jakutsk* u nejvýchodnějšího ohebu řeky *Leny*, v krajině žlutého národu *Jakutského*, tržní město širého okolí (jako *Jenisejsk*). [Viz v *Čelakovského* čítance č. 36. „Povětrnost v *Jakutsku*.“] — c) Na břehu mořském: *Nikolajevsk* při ústí *Amurském*, naproti Ruskému ostrovu *Sachalinu*, hl. město *Amurska*, v němž málo lidí, ale hojně doly na zlato. *Ochock*, malé městečko (300 obyv.) u moře, kteréž po něm sluje, skoro pod touž rovnoběžkou co *Petrohrad*. *Petropavlovsk*, malé (500 obyv.), ale hl. m. a pevnost na východním břehu *Kamčadském*. *Přelostrov Kamčadka*, větší než *Korea*, vypíná se velehorami věčnosněžnými, největše horou *Klčevskou* (skoro jako evropský *Mont Blanc*) i jest řídcé obydlen žlutým národem *Kamčadským* (asi 5000 lidí). — d) Na

2. Vých. Sibiř:
a) V horách Altajských.

b) V horách ostatních.

c) Na břehu mořském.

d) Nová Sibiř.

O obyvatelstvu severozápadní Asie.

Ve vsí rozsáhlé severozápadní Asii žije jen 14 mill. lidí, ti pak většinou v Turansku. V studené Sibiři, ač o 1/2 větší jest než celá Evropa, obývá lidí o málo více než v samých Čechách.

237.
O obyvatelstvu:
Kolik lidí?

Obyvatelé severozápadní Asie jsou dílem žlutého, dílem bílého plemena.

Jakých plemen a národností?

1. Žlutí jsou tam *přirodními* obyvateli; i různí se ve *mnohé národky*, z nichž některý tak je *malý*, že ho ani tisíce lidí není; národkové slují: V Turanu mohamedanští *Turkmeni*, v Kirgizské stopi kočovní *Černí Kirgizové*; v Sibiři *Ostáci* (u řeky Obu), *Tunguzové* (u řek *Tunguzek*), *Jakutí* (u řeky *Lény*), *Kamčadové* na *Kamčadce* a mnozí jiní, namnoze náboženství *budhovského*.

1. žlutí,

2. *Bílí* jsou hlavně *Rusové* a *Persové*. *Rusové* vnikají tam jako osadníci i žíví se hlavně hornictvím a obchodem, kupují od loveckých národků *kožešiny*, z Číny výborný čaj, rebarboru a jiné zboží, a prodávají evropské výrobky.

2. bílí.

Persové usazení jsou v městech Turanských jako pilní řemeslníci.

Největší města.

Největší města severozápadní Asie mají tisíce obyvatel: 80: Taškend, 70: Buchara, 50: Chokand, 30: Irkutsk, nad 20: Omsk, Tomsk, Tobolsk.

Úloha.

Opakujme o státech asijských §§. 133—138.

Popis států afrických.

Úloha.

Opakujme o Africe §. 139—145.

A) Na ostrovech.

Úloha.

1. *Opakujme o státech ostrovných* §. 150. 2. *Vyměřtme, jak daleko od pevniny* jsou Azory, Kanary, sv. Helena, Madagaskar.

Ostrovny atlantské.

238.

1. Azory:
a) vůbec,

1. **Azory** (= ostrovny jestřábí), nejsevernější a nejzápadnější to část zemědílu afrického, všechny na polokouli západní, jsou drobný (9 ostrovů, drží 26 □ Mm. = 1/2 Rakouského Slezska); skalnatými břehy odrážejí mocné vlnobíjí širého okeanu, jsou hornatý, ale v údolích tak úrodný, že žíví 1/4 mill. obyvatel.

b) jednotlivé,

Největší a nejvýhodnější z nich S. (Migél) Miguel (= sv. Michal) jest i nejlidnatější. Azory náležejí *Portugalsku*, kteréž jim jest z evropských států nejbliže (a to je počítá k Evropě).

c) komu náležejí?

2. Madeiry:
a) kde jsou?

2. **Madeiry**, (též) *Portugalské*, leží mezi Azory a africkou pevninou, skoro na kraji východní polokoule, Portugalsku blíže než Azory.

b) jednotlivé,

Největší Madeira větší jest než ostatní dohromady, na něm město (ch = č) Funchal. Vzduch tam vane velmi teplý, jehož subtropické horko okean mírní, i jest pro churavé velmi zdravý, tak že užívala ho i naše císařovna po jednu zimu. Madeiry jsou velmi *úrodný*, plodily výborné víno, ale réva ochuravěla tam tak, že všechny vinice zkázu vzaly. Nyní sázejí cukrovou třtinu a jiné užitečné rostliny i na bývalých rozsáhlých vinicích. Dokud víno rodila, byla Madeira pravou „perlou v koruně Portugalské.“

c) vůbec.

3. Kanary:
a) vůbec.

3. **Kanary**, Španělské, leží od Madeiry na jih, pevnině blíže, ale šíří se na obě polokoule ještě v zeměpáse subtropickém (3krát tak velký jak Azory), pnou se přfkře jako Azory, úrodný a ovanuty vzduchem povždy mírným, jarním.

b) jednotlivé.

Ferro nejzápadnější, mimo něj běží hlavní poledník, jenž po něm Ferrským sluje. Palma, hlavnímu poledníku blíže než Ferro. Tenerife, skoro uprostřed ostrovů Kanárských, největší (22 □ Mm.) z nich, pne se homolů sopečnou (Pic de Teydes) nad 3700 m., *nejvyšše ze všech ostrovů afrických*. Kanaria nejúrodnější.

Z Kanarů přivezení k nám oblíbení zpěvní *kanárce* (ale tam jsou zelení).

4. Kap-Verdské (= zeleno-mysové), *Portugalské*, menší 4. *Kap-Verdské*. než Kanary, leží již v horkém zeměpáse i trpí tropickým vedrem, někdy i strašným suchem (nouzí o pitnou vodu), pnou se příkrými horami.

Největší ostrov *St. Jago* pne se i velehorou (sv. *Antonína*); na něm sídlí Portugalský vladař.

5. Guinejské ostrovy, 4, v koutě velebširného zálivu 6. *Guinejské*. Guinejského, naproti ústí řeky Nigru.

Fernão de Po, nejsevernější, pne se velehorou jen o málo nižší než Kanárská Tenerifa. Anobom, nejjižnější, od rovníku na jih, jest nejmenší, ale nejzdravější. Tyto dva náleží *Španělsku*, dva prostřední *Portugalsku*.

6. (Essenšen) *Ascension* (= nanebevstoupení), osamělý v šířím okeaně, malý ostrov (1□Mm.). — *St. Helena* na jv., též osamělá, strní z moře srážně, že lodí nesnadno k němu přistáti, pne se čedičovou skalou. Na něm zemřel císař Nápoleon I. — *Tristan da Cuña*, 3 ostrovy na zjz, od Capu v pásu mírném, úrodné a zdravé. 6. *Ostrovy v šířím okeaně osamělé.*

Všecky tyto ostrovy leží na cestě, kterou ubírají se lodě do Východní Indie plovouce, i jsou jim výbornými stanicemi. Všecky tyto náleží Britsku.

Ostrovy okeanu Atlantského jsou úhrnem ostrovy *drobné*, největší z nich, Tenerifa, drží jen 22□Mm., jsou hustě *zaldněny*, nejhustěji nejzdravější, *Madeiry*, pak *Azory* a to skoro samými Evropany, té *národnosti*, které který ostrov náleží, *živi se hlavně* plodinami rostlinnými, jež namnoze výborné se daří.

Jaké úhrnem jsou?

Ostrovy Indického okeanu.

1. Madagaskar pod jižním obratníkem, největší africký ostrov (10krát větší než všechny ostatní dohromady), pne se vysočinou velehorskou, nejvýše horou *Antaraktou* skoro uprostřed (asi jako *Madeira* vysoko). Na jihu, kde v nížinu přechází, prahne suchem, ale v horách výborně ovlažen, bujně plodí husté lesy, cukrovou třtinu, kávu, bavlan, pepř, tabák a jiné plodiny, jež na horkém slunci dozrávají. — Ill. město *Atanarivo*, na s. od hory *Antaraktry*, v něm sídlí král malajského národu, *Hoví*, kteří na ostrovu panují, a jej Evropanů udatně brání. — Ostrov *Sta Maria*, jenž k Madagaskaru na východ se druží, náleží *Francii*.

239.
1. *Madagaskar*:
a) jaký jest?

b) místa.

2. *Maskareny*.

3. *Komory*.

4. *Seychely a Amiranty*.

2. *Maskareny*, od Madagaskaru na východ. a) *La Réunion*, Francouzský, úrodný, hustě obydlený. b) *Mauritius*, Britský, plodí zvláště mnoho cukrové třtiny, i jest velmi hustě obydlen (1/2 mill. obyv. na 12□Mm.), čili o 1/2 hustěji než nejlidnatější evropský stát *Belgie* (v této 170 obyv. na 1□Km.).

3. *Komory*, v sev. části průlivu *Mozambického*, jsou úrodný; obývají na nich hlavně černoši, ale osadníci Arabští panují; ostrov *Majotte*, náleží *Francii*.

4. (Sěchely) *Seychely* a *Amiranty*, drobné ostrůvky, na sv. od *Madagaskaru*, náleží *Britům*.

5. Sokotora.

5. Sokotora naproti mysu Gardafuji a naproti Arabii, největší ostrov africký po Madagaskaru, náleží Arabskému imamu *Maskatskému*.

Jaké jsou úhrnem?

Ostrovny Indického oceánu jsou namnoze hustě *obydleny*, nejhustěji Mauritius, ale ne samými Evropany, nýbrž více černochoy, Malaji i Araby, i náleží jen malým dílem státům evropským; vůbec jsou rozmanitější než Atlantské, to i velikostí, rázem své půdy, i obyvatelstvem.

B) V severní Africe.

Marokko.

Úlohy.

1. Opakujme o něm z §. 146. 2. Určíme hranice a zeměpisnou *polohu*.

240.

Země:
Jaká jest?

Císařství Marocké (čili *Magrib-ské*) pne se západní částí vysočiny Berberské, z níž pohoří *Vysoký Atlas*, zvláště horou *Miltsinem*, nad sněžnou čáru ční a ji od zhoubných Saharských větrů chrání. Země jest na vysočině malými řekami hojně *ovlažena*, *velmi úrodná*, podnebí *velmi zdravého*, ale přece řídce obydlena a nebdale vzdělávána, nížina pak, která a jihu vysočinu Berberskou od pusté Sahary odděluje, trpí částečně suchem a parnem.

Mistopis.

Mistopis. — Marokko, hl. město, leží v krásné rovině na úpatí sněžné velchory Miltsinu, sluje též *Marakeš*, t. j. ozdobená, ale vnitřek jest, jako v městech severoafrických skoro všech, nepěkný a nečistý, ulice úzké a blátivé (nedlážděné). Císařský palác jest z mramoru nádherně vystavěn a zahradami krásnými, věčně zelenými, obklopen. *Fez*, velkoměsto, větší než Marokko, v líbezném říčním údolí, plném sadů citronových a marhaníkových, jichž svěže žluté a krásně karminové ovoce ze šťastnaté zeleného listoví líbezně prohlíží. V něm vysoká škola, již „dům moudrosti“ říkají a jež v středověku Arabskými učenici proslula. *Fez* je nejprůmyslnější Marocké město, v něm shtovují fezy, jež od města toho jméno vzaly. *Mekinez*, město nedaleko Fezu, v němž sultan nejraději sídlí a to v nádherném paláci. *Tafilet*, v rovině, na jih od vysočiny Berberské, hlavní místo obchodu mezi Marokkem a Saharou, z něho karavany na několik stran vycházejí.

Portugalské osady.

V Marokku drží *Portugalsko* 4 malé osady, největší jest *Ceuta* na skalnatém mysu *Ceute*, naproti Britskému Gibraltaru, jest pevnost, hlavně pro trestníky. Vysokým mysům Gibraltarskému a Ceutskému říkali starověcí plavci „*Heraklovy sloupy*.“

Jací jsou obyvatelé dle národnosti a dle náboženství?

Obyvatelé jsou hlavně Koptičtí *Berberi*, kteří praobyvateli Marockými býti se chlubí a ostatní za vetřelce považují, *Arabové* i něco *černochoů*; jsou *náboženství* mohamedanského. Císař jejich nazývá se „neobmezeným panovníkem pravověrných,“ také sultanem. Všickni obyvatelé však ho neposlouchají.

Jak říše jest zařizena?

Jak se živí?
a) plodinami,

Obyvatelé živí se hlavně polním *hospodářstvím*, ale opatřují veleúrodnou svou půdu nebdale a to proto, že sul-

tan, neobmezeně panuje, nedovoluje plodiny ze země vyvážet a oni tedy pěstují jen pro *spotřebu domácí*, (pěstují pšenici, kukuřici, ječmen, v sadech oranže, filky, olivy, mandle i jiné ovoce, víno a bavlnu, chovají mnoho dobytka, ovci a skotu, koně a dromedáry). Hospodářům překáží nejvíce velká hejna žravých kobylek, pasákům hltavé šelmy, jako lev, levhart, hyéna z pouště přicházejíce. *Průmysl* jest slabý, b) průmyslem. neb lid sám lepších výrobků málo potřebuje a pro vývoz vyrábějí jen pestré čalouny, jež v Evropě tureckými nazýváme, kůže levhartí a lví, jež velmi jemně vydělávati umějí. *Obchod* jest nepatrný, protože v zemi není cest a na břehu c) obchodem. dobrých přístavů, kupci jezdí hlavně karavanami do Sahary a střední Afriky, obchod pomořský vedou Britové, nejlepší přístav jest *Mogador* na z. naproti ostrovům Madeirským.

A l ž í r s k o .

1. *Opakujme* o něm z §. 146. 2. Určíme *hranice* a zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je z *Alžíru* do města Marokka, na ostrovy Balearské, do Marseillu.

241.
Úlohy.

Alžírsko čili *Alžerie* (starověká *Numidie*) pne se jako Marokko vysočinou Berberskou a nížinou, která vysočinu na jihu od Sahary dělí i podobá se vůbec zemi Marocké.

Země:
Jaká jest?

Mistopis. — Alžír, skoro uprostřed mořského břehu, vystavěno na příkrém svahu pobřeží mořského, takže všechny domy, vesměs bílé, z moře dobře je viděti, jest hl. město, sídlo vrchního vladaře, (generálního guvernéra) Francouzského, největší v zemi (100.000 obyvatel). *Konstantine* na v. v horách, na místě starověké *Cirty*, hlavního to města Numidského, v němž později sv. Augustin biskupem byl. *Oran*, přístavné město, v západní části, naproti jižnímu Španělsku, obydleno i Španěly, protože druhdy Španělsku patřilo.

Mistopis.

Obyvatelé jsou taci, jako v *Marokku* (Berbeři zdejší slují též *Kabylové*), kromě nich ještě panující *Francouzové* a v *Oraně* *Španělové*, a ti žijí po evropsku, i zavádějí evropské spůsoby i u Kabylů a Arabů, kteří však neradi je přijímají.

Obyvatelé:
Jací jsou?

A f r i c k é T u r e c k o .

1. *Opakujme* o něm z §. 146. 2. Určíme *hranice* a zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je a) z *Tunisu* do Alžíru, do Říma, b) z *Kaira* do Tunisu, do Cařihradu, do Jersalema, do Mekky.

Úlohy.

Tunisko pne se východním dílem hornatě vysočinou Berberskou a šíří se nížinou, která ji od pusté Sahary odděluje, i podobá se vůbec sousednímu Alžírsku, jenže více *mořem* otočená, do něhož tu nejsevernější cíp pe-

242.
Jak se pne

vniny africké, mys *Blanko* (= bílý), naproti ostrovu Sardinii a mys *Bon* naproti Sicilii vyběhá.

Místopis.

Místopis. — Tunis, přístavné velkoměsto u zálivu mezi oběma mysy, živi se hlavně čilým námořským obchodem, hlavní sídlo vládaře, jemuž *bej* říkají, a jenž vrchmoc sultana Cařihradského jen dle jména uznává. U něho zboženisko slavné starověké Karthaginy. *Kabes*, přimořské obchodní město, u zálivu, jenž po něm *Kabesským* sluje (v starověku Malá Syrta). *Nefta* nedaleko pouště, z něho Tunisské karavany do Sahary vycházejí.

Jaci jsou obyvatelé?

Obyvatelé jsou jako v Marokku mohamedánští Berbeři a Arabové, ale také Turci, a živi se podobně jako lidé v Marokku, jenže více si hledí obchodu pomořského, zvláště obyvatelé hl. města; Turci panují.

243.

Jak se pnou?

Tripolsko s *Barkou* a *Fezzanem* pnou se suchopárnými vysočinami, Tripolskou a Barkou, a prohybají se v obšírnou oasu Fezzanskou. Vysočina Tripolská souvisí se Saharou, tak že poušť namnoze i do ní zabíhá, někde ji až téměř k mořskému břehu samý bílý, drobný písek kryje.

Místopis:
1. Tripolis.

Místopis. — 1. V Tripolis: Tripolis, přímorské obchodní město u Malé Syrty, jest sídlo Tureckého pašete, důležité pro obchod mezi Evropou a vnitřní Afrikou. Z něho nejvíce karavan do vnitřní Afriky se ubírá, a to velkou oasou Fezzanskou. Tato sůžuje velkou poušť Saharskou, prostírajíc se do vnitř a usnadňuje osami, jež od ní na jih řadou se prohybají, karavanám putování do středu afrického, zvláště k jezeru Čadskému. *Úrodná* jest hlavně palmami datlovými, jichž tu háje rozsáhlé, tak že jsou datle hlavní potravou a to nejen lidem, nýbrž i velbloudům, koňům, ano i psům. 2. Ve Fezzanu je Murzuk hlavním městem, v něm sídlí Turecký paša, do něho velké karavany z různých stran se scházejí. 3. V *Barce* nyní jen malá místa, ač tu v starověku kvetly živné řecké osady, zvláště slavné město *Kyréné*, jehož zříceniny jsou rozvaleny mezi křovím. Barku spravuje paša Tripolský.

2. Fezzan.

3. Barka.

Jaci jsou obyvatelé?

Obyvatelé jsou jako v Tunisu mohamedánští Berbeři, Arabové a Turci i živi se hlavně *plodinami*, v krajinách úrodných podobně jako v sousedním Tunissku, na stepných pláních kočovnický; kobyly, jež tu podobně jako v zemích Berberských polní úrody sežirají, chudí lidé jedí a je i v soli nakládáné prodávají. *Průmysl* jest nepatrný, *obchod* karavanný velmi čilý i dováží po velbloudech plodiny veleúrodné vnitřní Afriky, zvláště *zboží*, které snadno přenesti lze, jako: pštroší pera, slonovinu, šafrán, gummu, senesové listí a j.

244.

Země:
Jak se pne?

O Egyptě. — Egypt jest země zvláštního přirozeného rázu a dějinami velepamatná, *pne se* po většinu pustými vysočinami, skalnatou *Arabskou* a písčitou *Saharou*, a prohybá se v nížinu *Nilskou* veleúrodnou a na z. od ní některými nevelkými osami. V Egyptě skoro nikdy *neprší*, ale dešti středoafrikými, jež každoročně

Jak jest ovlázena?

na jaře, na horní jeho počťci hojně padají, *naběhne veletok Nilský*, zarmoutí vodu, *zaplaví* na obou březích veletku nízkou půdu, až k skalnatým stráním obou vysočin, že podobá se táhlému jezeru, nad jehož hladinu jen města, vesnice a palmové háje jako zelené ostrůvky vynikají. Na počátku (našeho) leta opadne voda, a na půdě kalem Nilským výborně zmrvené bují pak obilní velehojná úroda, a to dvojí.

Místopis. — Egypt dělí se ve tři díly, a to podél toku Nilského: Horní, Střední a Dolní Egypt.

Místopis.

a) Dolní Egypt jest nížina širokého *deltového ústí* Nilského, samá naplavenina veleúrodná (velká skoro jako Morava). *Města:* *Alexandria* na z. od nejzápadnějšího hrdla Nilského, na šíji mezi mořem a jezerem, je největší přímorské a obchodní africké město, bohaté obchodem, ježž mezi Egyptem, Evropou a Asií tu se soustřeďuje; mezi obyvateli $\frac{1}{3}$ Evropanů; v něm již také evropské domy některé, ostatně jest jako Egyptská a africká města vůbec neúhledno, domy bez ozdob i bez oken, ulice úzké, nedlážděné, špinavé. *Jméno* má po vítězném dobyteli, králi Alexandru Makédonském, ježž Egypta dobyv, město Alexandrii založil. *Damiette* nedaleko ústí východního velkého hrdla Nilského. *Port Said* na šíji mezi mořem a jezerem, na počátku průplavu Suezského, nově vystavěno, zároveň s průplavem, vzrůstá námořským obchodem.

a) Dolní Egypt.

b) Střední Egypt. *Kairo* (čili *Kahira*), na pravém břehu Nilském, na počátku říčné dolty, sídlo Egyptského místokrále, ježž vrchmoc sultana *Cařihradského* uznává, největší město africké ($\frac{1}{2}$ mill. obyvatel), a po *Cařihradě* největší ve vsi Turecké říši, lépe stavěno než jiná Arabská města, ozdobeno pěknými mečitami a ozdobnými branami. *Obyvatelé*, přestě smíšení z různých národností, živí se namnozo obchodem (ježž podporují železnice, vedoucí k oběma nedalekým mořím). Nedaleko *Kahiry*, na protějším břehu, ční zříceniny starověkého hlavního města *Memfidy* a za nimi obrovské starověké *pyramidy* (nejvyšší skoro 150 m., blíže vesnice *Gizeh-u.*) *Sivah*, město v *oase* téhož jména, krajině to sušžené 100 m. pod hladinu mořskou, mezi vysočinou *Barkou* a pouští *Saharskou*, vystavěno částečně ze zřícenin starověkého chrámu, posvěceného egyptskému bohu *Ammonu*, má ulice kryté proti slunečnímu vedru, takže i o polednách lidé po ulicích s rozžatými svítilnami chodí. *Oasa* jest veleúrodná, plodí zvláště mnoho výborných datlí, líků, marhanůků, vlna a mernůčk. *Suez*, u záp. cípu Rudého moře, tu kde končí průplav *Suezský*, vzrůstá podobně jako *Port Said*.

b) Střední Egypt.

c) Horní Egypt. V něm zachováno nejvíce *staroegyptských památek*. *Assuan*, na hranici *Nubské*, skoro pod obratníkem rakovým, na místě starověkého města *Syeny*, z něhož tu pozůstaly četné zříceniny. Zříceniny staroegyptské jsou též na blízkých *ostrůvkách* Nilských (zvláště obstatně zachovaný chrám jeden), a podél řeky až do Egyptu středního mnohé zbytky staroegyptských měst. Vesnice *Luxor* leží celá uvnitř zříceného jednoho starobylého chrámu, ježž zlobil starověké obrovské město *Theby*.

c) Horní Egypt.

Obyvatelé jsou dle národnosti (jako v *Tunissku*) *Koptičtí*, potomci to starověkých *Egyptanů*, a *Semitští Arabové*, kteří obojí různí se v *Fellahy* (= sedláky) a *Beduiny* (= kočovníky), pak *Turci* a *Židé*, v obchodních městech,

Jaci jsou obyvatelé
dle národnosti.

jak se žijí? zvláště v Alexandrii mnoho cizinců a to i Evropanů. Žijí se hlavně polním *hospodářstvím* (Fellahové) i sklízejí hojnou úrodu do roka dvakrát, někde i třikrát (zvláště v Egyptě Dolním) a to zvláště rýži, bavinu a kukuřici a velmi živnou durru. Na stepích obou vysočin pasou *kočovníci* (Beduini) stáda pěknovlného bravu. *Obchod* vedou čile v Egyptě Dolním a v Kahiře. Obchod vůbec získal *přípravem Suezským*, jež vykopali z moře Rudého, od města Suez, šíjí Suezskou, do Středozemského moře. Dříve dováželi Evropané skoro všechno zboží z veleúrodné Východní Indie okolo mysu Dobré Naděje, nyní mohou lodi, plující průplavem Suezským, cestou mnohem kratší dostat se do Evropy.

245.
Jaká země jest?

O Nubii. — Nubie nedávno Tureckem dobytá, jest mnohem *větší* než Egypt, v jižních krajinách (na z. od Habeše) dešti tropickými a řekami (oběma Nily a pobočkou Atbarou) *ovlažena*, bujným rostlinstvem pokrytá, v krajinách středních a severních jen v úzkém údolí Nilském živná, ostatně na *pláních* pustší než vysočiny Egyptské, na nich právě shledáno *největší africké horko*, zde vaří si lidé jídla, strkajíce je v hliněných nádobách do horkého písku.

Místopis.

Místopis. — Chartum, město u stoku obou Nilů, zámožno hlavně obchodem (zvláště otreky a slonovinu), důležité pro cestovatele do střední Afriky, křesťanské missionáře i přírodovědecké badatele. Sennar, na Mědrém Nilu, druhdy hlavní město černošského samostatného státu jmenem Sennar-u. *Obeid* na z. od Bílého Nilu, hlavní město v úrodné zemi Kordofanu, která druhdy samostatným státem byla. Odtud vycházejí karavany do nejbližší oasy Darfur-ské, do ostatních východních Saharských oas a dále do veleúrodného Sudanu. *Suakyn*, největší Nubské město při moři Rudém, na sv. od Chartumu, důležité pro obchod.

Jaké jsou obyvatelé?

Obyvatelé zemí Nubijských jsou původní černoši a Koptičtí Nubové, a přistěhovalí Arabové a Turci, i žijí se podobně jako v Egyptě.

H a b e š .

Úlohy.

1. *Opakujme* o vysočině Habešské z §. 142. 2. Určíme zeměpisnou *polohu*. 8. *Vyměříme*, jak daleko je z Gondaru do Chartumu a do Mekky.

246.
Jaká jest země?

Země Habešská (čili *Abyssinie*) vypíná se příkrou velehorskou vysočinou *Habešskou* do *vzduchu* mírného a zdravého. Na ní pramení se mnohé *řeky*, též modrý Nil, jenž v prostředí Habeše čistovodé jezero *Canu* protéká, a poslední pobočka Nilská, mohutná *Atbara*. — III. město jest *Gondar*, na s. od jezera Cany, skoro uprostřed země, v něm sídlí panovník Habešský. *Obyvatelé* jsou z různých *národů* Koptických i černošských *smíšeni*, takže Habeš protléta se hranice mezi plemenem bílým a černým, i vyznávají ná-

boženství *křesťanské*, ale poněkud zpitvořené, *žijí se* hlavně plodinami, ale také obchodem a to dílem do Nubie a Egypta, dílem k Rudému moři, kdež s Angličany se stýkají.

S a h a r a .

1. *Opakujme* o ní z §. 142. 2. Určíme její *hranice*. 3. *Vyměříme*, jak daleko jest z *Fezzanu* do Chartumu, do Timbaktu u řeky Nigru.

247.
Úlohy.

Sahara prostírá se od Atlantského okeanu až k Dolnímu Nilu, o málo kratší, než jest Evropa dlouha (tato 555 Mm.), mezi veleúrodnou střední Afrikou a vysočinami severoafrickými, jest skoro jako $\frac{1}{2}$ Evropy (tato 100.000 □ Mm.) velka i jest největší pozemskou pouští. *Půda* Saharská není všude stejná, po většině jest rovinnou, ale někde také pne se horami, jinde prohybá se hlubokými i širými dolinami; *pokryta* jest drobným křemenným pískem, někde také drobným křemenným kamením, někde jest holým pískovcem, neb vápencem, neb solí.

Jak velika jest?

Poušť Saharská není *pusta* tak, aby pranic na ní nerostlo, ale jest chuda rostlinstvem velice; rostou tam lyšejnky, pelyněk a černobýl i na samých skalách a jsou nuzným palivem pro poutníky a potravou pro jich velbloudy. V oasách však bují svěží rostlinstvo horkopásmové. *Podnebí* Saharské jest též zvláštní: nebe jest vždy jasno, vzduch velmi jasný a průhledný, jako u nás nikdy (někdy *Fata morgana*). V Sahare neprší nikdy, jen v noci valně se ochlazuje a hojná rosa se sráží, *oasy* nabývají vody ze země, některá mnohými prameny.

Jaká jest půda Saharská?

Jak pusta jest?

Jaké jest podnebí?

Jak ovlášena?

Sahara *dělí se* v polovici západní a polovici východní, a to největší svou *oasou*, *Fezzanskou*. Polovice západní sluje *Sahel* (= rovina), jest větší, rovna a pustší než polovice východní. *Pískem* jest výše *pokryta*, a to tím, že na Sahare vanou nejčastěji větry východní a zanášejí písek z polovice východní na západní, i až do Atlantského okeanu, kdež způsobují písčité mělčiny lodím nebezpečně. *Oasa Vadan* jest nejzápadnější; žijí 4000 obyvatel. Polovice východní sluje pouští *Libyckou*, jest prostoupea četnými pěknými *oasami*. *Oasy* rozloženy jsou na v. skoro rovnoběžné s řekou Nilem, od velké *oasy Darfurské* až k hluboké *oase Sivé* a řadou od Sivy k *Fezzanu*. *Oasa Bilma* na polovic cestě z *Fezzanu* do Čadaka.

Jak se dělí?

Sahel,

Libycká.

Obyvatelé *oas* Saharských jsou dílem *původní*, a to *Koptické* čeledi na s., *černoši* na jihu a pak *přistěhovalí* *Arabští* *Beduiní*, kteří ze severní Afriky sem se rozšířili, *žijí se* hlavně plodinami a obchodem karavanním. *Občanský* náleží *oasy* severní a východní k státům severoafrickým; v *oasách* vnitřních poslouchají náčelníků čili šejků *Arabských*.

Jací jsou obyvatelé?

C) V střední Africe.

Senegambie.

248.
Úlohy.

1. Opakujme o ní z §. 147. 2. Určíme hranice a zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko je ze St. Louis do Vadanu a do Marokka.

Země:
Jak se píše?

Jak ovlažena
jest?

Senegambie naproti ostrovům Kapverdským píše se z okeanu Atlantského plochým pobřežím, dále pak hornatou vysočinou Kongskou (Kong = pohoří). *Ovlažena* je hojně vydatnými dešti tropickými a mnohými řekami, z kterých největší jsou *Senegal* a *Gambie*. Velmi horké *podnebí* družic se k hojně vláze, plodí bujné rostlinstvo, svěží traviny střídají se s úrodnými poli a hustými tropickými lesy.

Místa.

St. (Lui) Louis při ústí řeky Senegalu, osada *francouzská*. (*Bedserst*) *Badthurst* při ústí řeky *Gambie*, osada *anglická*. Jižněji usadili se i *Portugalci*.

Jací jsou oby-
vatelé?

O obyvatelích. — *Obyvatelé* jsou vesměs černoši, nejčilejší z nich *Mandingové*, usedlí v *Gambie* a dále až k řece *Nigru*. *Evropané* pilně za obchodem sem dojíždějí a vyvážejí ze země, plodinami bohaté, zvláště zlato (jež tu ryžují), gummu, slonovinu, ebenové dřevo, ale neradi se tu usazují, poněvadž jest na plochých a močálovitých březích *podnebí* nezdravo, zvláště bělochům úmorno.

Horní Guinea.

Úlohy.

1. Opakujme o ní z §. 147. 2. Určíme její zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest od ústí řeky *Nigru* do *St. Louis*.

Jaká země jest?

Guinea Horní (čili *Severní*) píše se pobřežím plochým, na s. příkrým pohořím *Kongským*, půda červeno-hlinná, jest četnými pobřežními řekami hojně *ovlažena* a úrodná, ale velkým horkem a močály jest tam *nezdravo*, jako na plochem pobřeží *Senegambijském*. *Evropané* přece pilně za obchodem sem dojíždějí a pobřeží v *částky* si rozdělují, jež nazývají podle zboží, které kde hlavně kupují, v *pobřeží pepřové, slonovinné, zlaté*.

Místopis.

1. *Sierra Leone*.

Státy: A) domácí: 1. *Sierra Leone*, na jih od *Senegambie*, na pobřeží, osada černošská, již *Britové* zřídili pro propuštění černé otroky. Hl. město (*Fritoun*) *Freetown*, na polostrávku; v něm sídlí vřehní *Britský* guvernér všech *Britských* osad *Guinejských*. 2. *Liberia*, pobřeží od *Sierra Leone* na jv., černošská republika, kterou založili někteří milosrdní *Severoameričané* pro americké křesťanské černochoy. *Monrovia* hl. m. 3. *Ašanty*, na v. od *Liberie*, největší černošské království v *Horní* *Guinei*, hl. město *Kumasi*. 4. *Dahome*, na v. od *Ašanty*, jehož král velmi despoticky panuje, sídlí ve městě *Abomej*, v paláci, jehož hrady

2. *Liberia*.

3. *Ašanty*.

4. *Dahome*.

hlavami lidem uřezanými si ozdobil. 5. Jiné ještě státy černošské východněji. — B) *Evropské* přímořské státy založily tu několik osad, v nichž však obývá bělochů co nejméně; každý odchází co nejdřív, protože jest podnebí úmorně nezdřavo (z lidí, kteří tam po 3 leta ostanou, umírá jich víc než třetina).

S u d a n.

1. *Opakujme* o něm z §. 147. 2. *Vyměřme*, jak daleko jest z *Kuky* do Kumasi, do Timbuktú, do Murzuku.

249.
Úlohy.

A) *Nigricie* pne se hornatou vysočinou *Kongskou*, která od středohorského hřbetu Kongského, jenž jest jižním předělem vodstva Nigerského, svažuje se na s. k záp. Saháře. Veletok *Niger* protéká ji obloukem obšírným, k Saháře vypnutým, i ovlazuje ji sám a svými pobočnými řekami velmi hojně a velice ji zúrodňuje.

A) Nigricie.
Jaká jest?

Místopis. Důležitější černošské státy: *Bambara*, u horního toku řeky Nigrú, na v. od Senegambie, obydlena čilými černochoy *Mandingy*, hl. město *Sego*, u řeky Nigrú (má 80.000 obyv.). — *Cinie* (Massina), na sv. dále u řeky Nigrú, hl. město *Cinie* u Nigrú, ale důležitější jest město *Timbuktú*, nedaleko nejsev. ohebu veletoku Nigrú, blíže jižního kraje Saharského, nejlepší obchodní město Sudanské, do něhož přijíždějí mnohé karavany od Sahary, a to z pěti různých stran; pročež i „královnou pouště“ sluje. — *Haussa*, na v. od dolního Nigrú, obydlena mohamedanskými *Fellaty*, hl. město *Sokoto*. Kromě těchto druží se četní černoši v mnohé jiné státy; v státech k Saháře přiléhajících panují *Fellatové* (č. *Fulahové*) mohamedanští míšenci z přistěhovalých semitských Arabů a Tuareků a z černochoů.

Místopis.

B) *Čadsko* prohybá se k jezeru Čadskému, ovlázeno jezerem a mnohými jeho přítoky. Jezero drží asi 350 □ Mm. (= 1½ evr. Ladogy), ale za doby dešťové rozlévá se na ploché své pobřeží daleko.

B) Čadsko.

Stát největší: *Bornu*, království na jihu jezera Čadského, u něhož i hl. město *Kuka* leží.

C) *Východní Sudan* přiléhá k Nílské Nubii. V něm černošské království *Vadal*, na sv. od jezera Čadského, hraničí s vých. Saharou. *Dar-Fur* (Dar = říše) od *Vadaje* na v. založen jest černochoy, ale náleží nyní k Nubii, podřízené Tureckému panství.

C) Vých. Sudan.

Východní střední Afrika.

1. *Opakujme* o ní a o neznámé střední Africe z §. 148. 2. *Vyměřme*, jak daleko je od hory *Kilimandžara* do *Gondaru* a k ústí řeky Nigrú.

250.
Úlohy.

1. *Somalský* půlostrov pne se hornatinou, kterou řeky ovlazují a zúrodňují, z tropických plodin zvlášt odtud vyváží kávu, vonnou myrhu, kadidlo, a gumu. *Obyvatelé* slují *Somalové*, obývají na jz. až k rovníku, jsou to moha-

1. Somalský
půlostrov.

medanští *míšenci* afrických černochoů a Arabů z blízké Arabie přistěhovalých.

2. Na z. od
úho.

2. Od Somalů na z. obývají již sami pohanští *černoši*, nejbližší slují *Galla*, dále okolo velkých jezer *Viktorina* a *Albertova* rozdílných jmen, na z. od Nilu *Njam-Njam* a jiní. Země jsou hojně ovlaženy a úrodné, ale trpí za průzkového půletí velkými povodněmi, z kterých pak močály zůstávají. — Nejdůležitější město jest *Gondokoro*, u Bílého Nilu.

D) V jižní Africe.

351.
Úlohy.

O Kapsku. — 1. Určíte zeměpisnou *polohu*. 2. *Vyměříte*, jak daleko je z *Kapského města* na Madagaskar, na sv. Helenu.

Jak se *pne*?

Kapsko *pne* se stupňovinou rozsáhlou, od jihu do vnitru třemi *stupni*, které svahelem příkrým vystupují. *Druhý* stupeň šíří se v *planinu* rozsáhlou, stepnatou, která za doby průzkové zelená se bujnými travinami, ale za doby suché vypráhne a jako kamen ztvrdne a proto *Karro* (= tvrdá) sluje. *Třetí* stupeň svažuje se k řece *Oranje* (Garibu), která ze dvou pramenných řek na vých. okraji jihoafrické vysočiny povstává, severněji také *Val* sluje.

Místopis.

Kapské město (něm. Kapstadt, angl. Cap-town) v jihozáp. cípu, tam, kde vybíhá na jih úzký pálostrov, jenž mysem *Dobré Naděje* (čili Cap-em) končí a hranici mezi okeanem Atlantským a Indickým naznačuje. Město jest po Evropsku vkusně vystavěno (80.000 obyv.). V něm sídlí Britský guvernér osady Kapské, i zastavují se tu evropské lodi do Vých. Indie plovoucí. S hvězdárny, jediné ve vše Africe, pozorují hvězdáři jižní polovici světokoule (na níž není viděti Severku, Vozy a jiná severnější souhvězdí, ale za to souhvězdí některá jiná). U města vypíná se příkře skalnatá *Stolná hora*, která loděm do dálky polohu K. města naznačuje. — *Konstantine*, město na jih, okolo něho zraje nejchutnější Kapské víno. U řeky *Valu* dobývají vzácné diamanty.

Port Natal jest Britská osada na vých. pobřeží, která od Kapska na břehu svobodnou zemí *Kaferskou* oddělena jest, blíže řeky Garibu s ním souvisí.

Jací jsou oby-
vatelé?

Obyvatelé v Kapsku jsou původní černošští škaredí *Hotentoti*, jichž černá pleť do žluto-hněda přechází; pak *evropští* osadníci, a to většinou *Hollandané*, kteří zemi tu napřed drželi a osadili, a *Angličané*.

252.
Jaká jest země?

O Dolní Guinei. — Záp. pobřeží jihoafrické vystupuje z moře *břehem* velmi vysokým, skalnatým; jen ř. *Koanza* a *Kongo* (č. Zaire) prorývají je širokými údolími, tam kde do moře vytékají. Pobřeží jest uvnitř hojně ovlaženo a úrodné, ale Evropanům ne mnoho známo.

Jací jsou oby-
vatelé?

Obyvatelé černoši, druží se tu v rozdílná království. *Portugalci* osobují si vrchmoc nad střední částí záp. pobřeží, kdež

jsou černošská království **Angola**, mezi ř. Kongem a Koanzou, a království **Benguela**, na j. od řeky Koanzu.

0 východním pobřeží. — 1. Republika **Oranje**, na z. od Port-Natalu mezi oběma pramennými řekami ř. Oranje (asi 2krát tak jak Čechy velká), založena od hollandských osadníků (**Būr-ŕi**) *Boeren* (= Bauern = sedláci), kteří, když Britsko Nizozemsku Kapskou zemi odňalo, z ní sem se přistěhovali. Obyvatelům původním říkají *Kafrové* (= nevěřící), ti jsou zcela černí a silnější, bojovnější a pěknější než škaředí Hotentoti, i obývají odtud daleko na sv. až za jezero Njassu.

253.
1. Oranje.

2. Republika **Za-Valská** (Transval), za ř. *Valem* (na s. od ní), jest značně větší a více zalidněna než Oranjijská, ale povstala tímž způsobem; i zde Hollandané vládnou a Kafrové s nimi obývají. Od Zavalaska na z. prostírá se rovná poušť **Kalahari**, na ní, kde lze, obývají *Křováci*, velmi nezvědělaní to černoši.

2. Zavalasko.

3. **Pobřeží Sofalské a Mozambické**, u průlivu Mozambického, na s. až k mysu *Delgadu* (naproti ostrovům Komorům) přivlastňují si Portugalci, jako Dolní Guineu, ale panují jen v některých osadách.

3. Pobřeží Sofalské a Mozambické.

Sofala, na břehu; až do Sofaly dostali se osadníci Arabští, podél vých. břehu afrického znenáhla postupujícíe. *Mozambique*, Portugalské město na ostrůvku u břehu pevninského, tam, kde je průliv Mozambický nejužším. V městě tom sídlí Portugalský guvernér. Od pobřeží těch na z. šíří se vysočina Jihoafrická, kterou protéká veletok *Zambezi* dvěma obšírnými oklikami, a v níž rozlévá se velké jezero *Njassa*, jest dobře ovlažoná a úrodná, ale Evropanům nezdravá, a to hlavně výpary, které po povodních z rozmočených krajin vystupují. Proto jest nám i málo známa.

4. **Pobřeží Suahelské** od mysu *Delgada* až k rovníku, stoupá na z. vých. svahem vysočiny Jihoafrické, až strmí horou *Kilimandžarem* do největší výšky africké (nad 6000 m.). Na pobřeží tom obývají černoši *Suaheli* a *Arabové*, kteří je na mohamedánskou víru obrátili. *Sultan* sídlí na lidnatém ostrově (Z = S) **Zanzibaru** v městě *Zanzibaru* (80.000 obyv.), kteráž jest největším městem jihoafrickým. Opakujme o státech afrických §. 151—156.

4. Pobřeží Suahelské.

Úloha.

Popis států amerických.

Opakujme o Americe §. 157—167.

0 Dánské Americe. — Dánsko osadilo velký ostrov **Grönland** (= zelenou zemi), jenž evropskému Islandu blíže jest než Evropa. Grönland leží většinou v pásu stude-

Úloha.
254.
Jnký Grönland jest ?

ném daleko k s. i není dosud celý znám. *Vých. břeh* pne se horami věčnosněžnými pustě, záp. jest nižší a teplejší, protože podél něho teče mořský proud od jihu, tedy z krajin teplejších na s., ale je přece tak studený, že na něm jen břízy nízké a jiné zakrnělé stromy a keře rostou.

Mista.

Julianshaab jest nejjihnější Dánská osada, nedaleko nejjihnějšího mysu Grönlandského, leží nedaleko 60. rovnoběžky, a tedy skoro stejně severně s evr. městy Christianií a Petrohradem, ale má podnebí chladnější.

Obyvatel.

— *Upernivik*, osada nejsevernější, severněji než nejsév. evr. město Hamerfest. — Osady ty a ostatní zřídily náboženské *Bratrské společnosti* a šíří víru křesťanskou i mezi Grönlandskými *Eskymáky*; žíví se hlavně rybolovem a houbou.

255.

Jak velika jest ?

O Britské Severní Americe. — Britská Sev. Amerika zabírá země úhrnem o málo menší než celá Evropa.

Úlohy.

1. Určíme jižní a záp. *Iranice*. 2. *Vyměříme*, jak daleko jest z (*Montréal*) Montrealu na Bermudy a do *Julianshaabu*.

1. Ostrovy Arktické:

a) jednotlivé,

1. **Ostrovy Arktické** druží se k severnímu břehu pevniny americké, od Grönlandu na západ, téměř všechny v Ledovém oceáně. *Nejsevernější* známý sluje *Grinellova Země*, oddělen od Grönlandu úzkým průlivem *Kennedy*; vybíhá do něho mysem *Union-em*. K němu dospěla *výprava*, která nejdále na s. pronikla, k 73. rovnoběžce, tedy ještě 7° poledníkových (= 7×11.1 Mm.) od severní točny vzdálena ostala. *Boothia Felix* (na sz. od pevninského půlostrova *Melvillského*, jenž na s. do souostroví Arktického vybíhá), na něm jest severní *magnetická zemská točna*.

b) vůbec.

Ostrovy Arktické *vůbec* jsou volky, ale velmi studeny a jen loveckými *Eskymáky* řídko obydleny. Mezi ostrovy rozlévají se mořské *průlivy*, ale projížděti jimi do Asie lodím velmi jest ne snadno, protože jsou skoro po celý rok zamrzly.

2. Ostrovy osazené.

2. **Ostrovy osazené**: a) *Bermudy* v širém Atlantickém oceáně, jsou drobné korálové ostrůvky (300 ostrůvků měří 1□Mm.), výhodny jsou jakož stanice pro lodní plavbu (jako sv. Helena u Afriky).

b) *Nový (Faundland) Foundland*, velký (2krát tak jak Čechy) a členitý, druží se k půlostrovu Labradoru i zavírá *záliv sv. Vavřince*; hl. město *St. (Džon) John* (velké jak česká Plzeň 28.000 obyv.), na jihovýchodním cípu. Obyvatelé žíví se rybolovem na širé *mělině Novofoundlandské*, která od ostrova na sv. se prostírá (naloví tresek až i za 20 mill. zl. ročně).

c) *Ostrovy Cap Breton* a *Prince Edvarda* druží se k půlostrovu Novému Skotsku, Antikosti k Labradoru. Osadníci loví ryby a chovají dobytek.

3. Na pevnině:

a) N. Skotsko.

3. **Osazené země pevninské**: a) *Nové Skotsko*, půlostrov, (dříve slulo *Akadie*); hl. město (a=e) *Halifax* na břehu širého oceánu, má nejlepší Britský přístav.

b) N. Brunšvík.

b) *Nový Brunšvík (Braunschweig)*, země to od N. Skotska až k pravému břehu řeky Sv. Vavřince; hl. město *St. (Džon) John*, na vých. břehu naproti N. Skotsku, při ústí řeky Johnu (větší než *St. John* na N. Foundlandě).

c) Kanada na levém břehu řeky Sv. Vavřince podél pěti jezer, která po ní Kanadskými slují, země značně větší než naše říše. Pobočka *Ottava* dělí ji v Kanadu Dolní (severnější) a Horní. — *Quebek* opodál ústí široké řeky Sv. Vavřince, hlavní pevnost Britská (60.000 obyv.); v ní anglická universita. — (*Móntrýl*) *Montreal* na ostrůvku uprostřed široké řeky Sv. Vavřince, blíž ústí řeky *Ottavy*, velkoměsto (110.000 oby.), největší v sev. Britské Americe, vkusně po evropsku vystavěno, živí se hlavně obchodem. Z něho vybíhá tu nejvíc železnic. — *Ottava* u ř. *Ottavy* hl. město obou Kanad (= Plzeň). — *Toronto* u jez. *Ontaria* naproti ústí řeky *Niagary*.

c) Kanada:
Dolní i Horní.

Obyvatelé v pevninských zemích osazených jsou hlavně evropští osadníci, katoličtí *Francouzové*, kteří ty země původně zabrali a osadili, a anglikánští *Angličané*, kteří nyní jimi vládou; živí se vesměs po evropsku, loví ryby, chovají skot i brav a vzdělávají role, vůbec hlavně plodinami.

Jací jsou obyvatelé?

4. Ostatní země pevninské: a) Labrador.

b) *Hudsonské země*. a) *Hudsonské země*. b) *Hudsonské země*.
4. Ostatní země pevninské: a) Labrador. b) *Hudsonské země*.
c) *Pobřeží Tichého oceánu* a vysočina *Kordillerská* na z. až k velehoře *Elhásově*, a ostrovy k břehu se družící (*Vancouver* a j.) jsou Angličany osazeny několika osadami, ale po řídku. — *Nový Westminster*, při ústí mocné řeky *Fraseru*, naproti dlouhému ostrovu *Vancouveru*, jest hl. město. Osadníci živí se hlavně ryžováním a dolováním zlata.

c) Pobřeží Tichomořské.

Všecka Britská sev. Amerika drží 92.000 □Mm., z toho Kanady 7800, N. Skotsko 700, N. Foundland 1041. — Obyvatel všech 8·9 mill., z těch v Kanadách 2·8 mill.; dle národnosti Indiánů 4%. Největší města mají tisíc obyvatelů: *Montreal* 110, *Quebek* 60, *Toronto* 56, *Halifax* 30.

Počty.

Severoamerická Unie.

1. Opakujme o ní z §. 168. 2. Určíme hranice a zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest z *Washingtonu* do *New-Yorku*, do *Halifaxu*, do *Montrealu*, do *N. Orleanu* a do *St. Franziska*. — [Viz výkres 60.]

Úlohy.

0 půd. — Půda Severoamerické Unie drží 96.000 □Mm., tedy víc než Sev. Britská Amerika a jen o 4000 □Mm. méně než celá Evropa, i pne se z okeánu Atlantského úrodnou nížinou Atlantskou, dále pásemi-

Poznámka.

256.

Jak velika jest?

Jak se pne?

tými středohorami (ch = ě) Apalachami (nejvýše horou Black-em [Bl.] o $\frac{1}{4}$ výše než Č. Sněžka), dále na z. rozkládá se velešírou nížinou Missisipskou, dletem úrodnou, dletem stepnatou, dále na z. až k Tichému oceánu pne se velehorskou vysočinou Kordillerskou, která tu nejvíce se šíří, dletem horami strmíc (až do 4500 m.) dletem planinami se rozkládajíc.

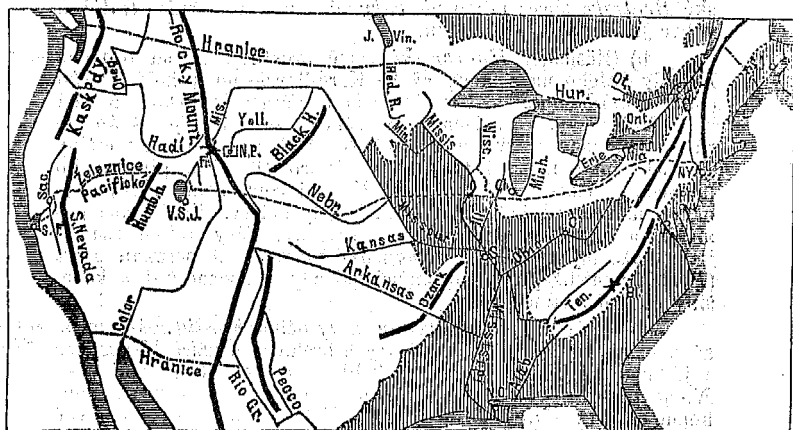
Jak jest ovla-
žena ?

a) jezery,

b) řekami.

Půda Unijská ovlažena jest moři, jezery a řekami. Jezera: 5 říčních jezer Kanadských, které ji od Britské Ameriky oddělují, pleso Velké Solné [V. S. J.] téměř uprostřed planiny Kordillerské, a jiná menší jezera. Řeky: (Höen) Hudson, pramení se v horách Apalačských, na v. od jezera Ontarijského, i teče přímo na jih a ústí se u města New-Yorku [N. Y.] do oceánu Atlantského, tokem ne

Výkres 60.

Rozbor půdy Severoamerické Unie.

dlouhým (kratším než francouzská Seine), ale širokým a hlubokým, že po něm velké parolodě jezdí. Mimo Hudson stéká s hor Apalačských více pobřežních řek, jež úrodnou nížinu Atlantskou zavlažují. Veletok Mississippi (= otec řek) zavlažuje s mnohými a mocnými pobočkami šírou nížinu, jež po ní Missisipskou sluje. Rio Grande (= řeka velká; č. del Norte = severní) značí hranici Mexickou. Řeky Colorado, Sacramento a Columbia svádějí vody s široké vysočiny Kordillerské do Tichého oceánu.

Jaký vzduch
vane ?

Vzduch vane mírný (kromě země Aljašské), jižněji subtropický, neb Unie leží sev. hranicí jižněji než Praha a dosahuje nejj jižnějším cípem (Floridským) skoro k 25. rovnoběžce, ale na pobřeží Atlantském vane vzduch

chladnější než na pobřeží *Tichomořském*, zvláště pak chladnější než v přimořské západní Evropě (pod touž zeměpisnou šířkou) a to proto, že teče podél vých. břehu *mořský proud severní, chladný*, k Evropě však proud *Golfský, teplý*.

Na př.: město *N. York* jest od rovníku právě tak vzdáleno jako evropská města *Cařihrad* a *Neapol*, a kdežto v těchto městech nemrzne, sníh někdy v zimě ani nepadá, a když padne, hned taje, mrzne a sněží v *N. Yorku* v zimě tak tuze, že tam řeka *Hudson* na 3 měsíce zamrzá a dobrá sanice dlouho trvá.

Příklad.

Unie skládá se z 38 státův č. držav, 10 teritorií (= zemí) a 1 okresu; v každém státě volí si občané svůj sněm a svého předsedu (č. presidenta), pak ze všech států občané společně volí si kongres (= sněm) a předsedu pro všecku Unii; mimo to úřaduje senát, do kterého posílá každý stát po 2 senátorech. Territoria spravují úředníci od vrchního předsedy ustanovení.

Jak jest Unie zařízena?

Státy různíme dle polohy v *Atlantské*, a to se-verní a jižní, pak *Golfské, vnitrozemské*, a to na v. od řeky *Missisipi* a na z. od ní, a v *Tichomořské*.

Jak státy různíme?

I. Deset států severních Atlantských od Britského *N. Brunšvíku* až k řece *Potomaku* a městu *Washingtonu*.

1.

1. (*Mén*) *Maine*, nejsevernější, zabíhá od moře na s. daleko do Britského *N. Brunšvíku* (jest větší než *Halič* s *Bukovinou*, které drží 884 □Mm.). — *Portland*, město přimořské, největší (90.000 obyv.).

1. Maine.

2. (*Nju-Hemšír*) *New-Hampšír*, na z., zabírá jen krátký díl mořského břehu a táhne se na s., na z. až k řece (*Kanektyket-u*) *Connecticutu*, která s hor *Apalačských* rovnoběžně s ř. *Hudsonem* na jih stéká.

2. New-Hampšír.

3. *Vermont* na z., mezi řekou *Connecticutem* a *Hudsonem*, od moře odloučen.

3. Vermont.

4. (*Mesečusac*) *Massachusetts* vybíhá do okeanu půlostrovem na s. zahnutým, dlouží se na z., jest hustě obydlen a všecek nejlépe vzdělán. — (*Bastn*) *Boston*, přimořské velkoměsto (1, mill. obyv.), bohaté obchodem i průmyslem, v něm narodil se slavný *Franklin*. — (*Kembridž*) *Cambridge* nedaleko B., v něm nejstarší universita *Unijská*.

4. Massachusetts.

5. (*Rod-ajlend*) *Rhode Island*, nejmenší stát *Unijský* (27 □Mm.); *Rakoušské Slezsko* drží 51 □Mm.). — (*Pravidens*) *Providence*, u sev. cípu zálivu mořského, hl. město.

5. Rhode Island.

6. (*Kanektyket*) *Connecticut*, šíří se od moře na s. k *Massachusettsu*, sluje po řece *Connecticutu*, která jej protéká; hl. město *New-haven* (= nový přístav).

6. Connecticut.

7. *Njujork* (*New-York*) [*N. Y.*] zabírá od mořského břehu jen krátkou část při ústí řeky *Hudsonu*, šíří se do vnitř země až k řece *Sv. Vavřince* a jez., řečeným *Ontariu* [*Ont.*] a *Erii*, trojstranu podoben; největší z těchto 10 států a má ze všech států *Unijských nejvíce obyvatel* (4½ mill.).

7. New-York.

New-York [*N. Y.*], na jižním cípu půlostrova, jenž mezi moře a širokou řekou *Hudson* vybíhá, na s. od 40. rovnoběžky, jako evropské město *Cařihrad* a *Neapol* (1 mill. obyvatelů). —

(oo = u) *Brooklyn*, naproti New-Yorku, na o. *Long-(Ajlandě)* Islandě (= dlouhém ostrově), jenž s jižním břehem státu Connecticutu rovnoběžně se táhne (skoro $\frac{1}{2}$ mill. obyv.), jsou dohromady jako jedno město, největší ve vsi Americe. N. York jest po Londýně prvním obchodním městem na vsi zemi, a něho vyjíždějí lodě do všech končin zemských, v něm hlavně přistávají vystěhovaleci evropští. — (*Elbény*) Albany, u řeky Hudsonu, uvnitř země, hl. město. — (*Böfeló*) Buffalo, u jezera Eri-a, velkoměsto; odtud jezdí k nedalekému velkolepému vodopádu Niagarskému.

8. New-Jersey.

8. (Nju-Džersi) *New-Jersey*, od okeanu na z. až k řece (*Delever-u*) Delaware, od ústí řeky Hudsonu na jih až k zálivu Delaware, do něhož řeka D. se ústí. (*Njuark*) Newark, velkoměsto na z. od New-Yorku.

9. Pennsylvanía.

9. *Pennsylvanía*, šíří se od řeky Delaware-u daleko na z. až k jezeru *Eri-u*, podobná *obdělňáku*; jméno vzala od kvakera *Penn-a*, jenž osadu tu založil; v ní obývá nejvíce Němců.

Philadelphia [Ph.], nedaleko ústí splavného Delaware-u ($\frac{1}{2}$ mill. obyv.), největší americké město po New-Yorku; na blízkou dobývají velmi mnoho uhlí a železa, a proto vzrostla *Philadelphia* v největší průmyslné město americké. R. 1876 světová výstava. — *Pittsburg*, skoro velkoměsto u řeky *Ohaj-a* (Ohio), v nížině Missisipské, v něm nejvíce továren na železné stroje (jako v Evropě v Birminghamu).

10. Delaware.

10. (*Delever*) *Delaware*, na z. od zálivu Delaware, zabírá vých. část dlouhého půlostrova, jenž na jih mezi zálivy Delaware a dlouhý (*Čiseptík*) Cheasapeak vybíhá.

Jaké ty státy vůbec jsou?

Státy severní Atlantské jsou úrodnou půdou i podnikmírným západní Evropě nejpodobnější a proto *nejhustěji* osazeny, *půda* v nich nejlépe vzdělána plodí mnoho obilí a jihoevropských plodin, v nich jest nejvíce průmyslu a průmysl nejpokročilejší, zvláště ve městech.

II.

II. *Okres Columbia a 6 jižních států Atlantských* od ř. *Potomaku* a města Washingtonu na jih až k půlostrovu *Floridě*.

Columbia.

Okres Columbia, na levém břehu řeky Potomaku zabírá jen $1\frac{1}{2}$ □ Mm.; (*Ucsingt'n*) *Washington* velkoměsto, v něm sídlí president (v Bílém domě), úřaduje senát a zasjedá kongres (= sněm) vsi Unie ve velkolepém paláci, jemuž *Kapitol* říkají. Vysoký, obeliskový pomník slavného původce svobody severoamerické, a prvního presidenta unie (strmí výše než nejvyšší egyptská pyramida, ta skoro 150 m.). — *Státy*: 1. (*Mérylend*) *Maryland*, na z. od státu Delaware-u (okolo dlouhého zálivu Cheasapeaku) až k řece *Potomaku* objímá distrikt *Columbií*. V tomto státě již mnoho *černocho* obývá (jako i dále na jih). — *Baltimóre*, velkoměsto ($\frac{1}{4}$ mill. obyv. jako Boston), u zálivu; v něm sídlí katolický arcibiskup, jediný v Unii. — [V *Čelakovského* čítance č. 31. „Baltimor“.]

12. Virginia východní.

2. *Virginia*, východní od zálivu Cheasapeackého na z. až do hor (*Eligenských*) Alleghany, v něm žije *černocho* již $\frac{1}{3}$ všech obyvatel. (*Richmónd*) *Richmond* uvnitř země, hl. město, bylo za války občanské sídlem odštěpenecké vlády.

3. Virginia západní, dále na z. až k Missisipské řece Ohi-u.
4. Sev. Carolina, od bahnitého břehu mořského až do hor Allegan-ských, které tu nejvýše se pnou horou *Blacke Dom-em* (o $\frac{1}{4}$ výše než Č. Sněžka, taté 1600 m.).
5. Jižní Carolina (již nad $\frac{1}{2}$ obyv. jsou černoši). (*Čarl-táun*) Charlestown (50.000 obyv.) má dobrý přístav, jichž mají jižní Atlantické státy málo.
6. (Džoardža) Georgia, táhne se od Floridy na sz. až do hor Alleganských.

13. Virginia zá-
padní.
14. Sev. Caro-
lina.
15. Jižní Caro-
lina.
16. Georgia.

Jižní státy Atlantské rozkládající se v pás subtropický plodí zvláště mnoho cukrové třtiny, bavlny a tabáku, kteréž obchodní rostliny černoši pro své bílé pány pěstují; na břehu mořském málo jest dobrých přístavů.

Jaké ty státy
všec jsou?

III. Pět států Golských, počínají půlostrovem *Flori-
dou* a jdou až k hranici *Mexické*.

III.

1. Florida, půlostrov koralový, jest nejižnějším státem Unijským, v něm mnoho Španělů obývá, poněvadž ji *Španělové* původně z blízkého ostrova Kuby osadili a pak dlouho drželi.
2. Alabama, od zálivu Mexického na s. až zabírá jižní úpatí horstva Alleganského, ji protéká řeka *Alabama* [Alab.], od níž stát jméno vzal.
3. Missisipi, na z. až k dolnímu toku řeky Missisipi, od níž jméno vzala.

17. Florida.
18. Alabama.
19. Missisipi.

4. Louisiana, zabírá dlouhou deltu Missisipskou a část země na pravém břehu řeky Missisipi. Obyvatelé jsou většinou *Francouzové*, kteří původně osadili pobřeží Missisipské na s. až za ústí řeky Missouri.

20. Louisiana.

(*Nju-Orlins*) [N. O.] New-Orleans, (skoro 200.000 obyv.) v samé močalovité deltě Missisipské, žije se hlavně obchodem, i jest pro bavlnu tržištěm největším na vsí zemi. Výpary z močálů způsobují za letního parna bělochům *žlutou zimnici*.

5. ($x=j$) Texas, na jz. až k řece del Norte, jenž jej od Mexika dělí, největší stát unijský (větší než naše říše), ale ještě velmi řídko obydlen (obyv. jako Vídeň 800.000).

21. Texas.

Státy Golské jsou skoro samá *nížina*, v pásu subtropickém, a tedy v podnebí *horkém*, jímž mnoho užitečných plodin subtropických dozrává, ale jež také velmi svědčí alligatorům a hmyzu velmi obtížnému a v pobřežných krajínách močalovitých způsobuje bělochům zlou *žlutou zimnici*.

Jaké ty státy
všec jsou?

IV. 7. států *vnitrozemských*, od států Atlantských až k řece Missisipi.

IV.

1. ($i=aj$) Ohio, od horního toku řeky O. (od níž jméno vzal) na s. až k jezeru Eri-u, na z. od rozsáhlé Pennsylvanie, půda plodí velmi mnoho pěkné pšenice. — (*Sinsinety*) Cincinnati [Ci], u řeky Ohia, velkoměsto (nad 200.000 obyv.) sluje „královou západu“. — *Columbus*, hl. město, jest menší, skoro uprostřed státu.

22. Ohio.

2. (Michigan) Michigan, zabírá dva *půlostrovy*, oddělené Kanadským jezerem Michigan-ským, od něhož stát jméno vzal, jeden vyběhá na s. mezi jezera Michiganské, Huronské a Erijské, druhý menší na v. mezi j. Mich. a Hořejší. — (*Ditrajt*) Detroit,

23. Michigan.

u výtoku z jezera Huronského do j. Erie, naproti nejjižnějšímu cípu země Britské.

24. Wisconsin. 8. (Uiskansin) *Wisconsin*, mezi j. Mich., Hořejším a horním Missisipim. — (*Milwáky*) Milwaukee u jez. Mich.

25. Illineus. 4. (eu = oj) *Illineus*, od jezera Michiganského, až k řece Missisipi a Ohiu, jméno vzal od řeky *Illineus* [Ill.], která nedaleko jezera Mich. se pramení a na jih do Missisipi teče. — (Ch = S) Chicago [Ch], u jižního cípu jez. Mich., velkoměsto (800.000 obyv.), před 40 roky bylo ještě indiánskou vesnicí, živi se hlavně tržbou obilí, rozvází obilí, jehož v úrodné okolní zemi velmi mnoho sejí a sklízějí, na všechny strany, po mnohých železnicích i na lodích po průplavech, řekách a jezerech. Zde i mnoho *Čechů* jest usazeno.

26. Indiana. 5. *Indiana*, na v. od jezera Mich., na jih až k řece Ohio. Hl. město *Indianapolis*, skoro uprostřed.

27. Kentucky. 6. (u = ō) *Kentucky*, od řeky Ohia na jv. do hor Alleganských, v nich duje se velká Mamutská jeskyně, po jedné Mexické největší na vší zemi. — (*Lujvil*) Louisville, velkoměsto u řeky Ohia.

28. Tennessee. 7. (ee = i) *Tennessee*, na z. od Sev. Caroliny až k řece Missisipi, jej protéká řeka *Tennessee* [Ten.], která v horách Alleganských se pramení, je podélným údolím protéká a do ř. Ohia nedaleko jeho ústí se ústí. — *Memfis* na Missisipi.

V.

V. 7 států *vnitrozemských* na z. od řeky Missisipi:

29. Minnesota. 1. *Minnesota*, na z. od Wisconsinu, v něm pramení se vele-tok Missisipi a píše pobočku *Minesotu* [Min.], od níž stát jméno vzal. R. 1850 žilo v celé této zemi teprv 6000 lidí, nyní však již $\frac{3}{4}$ mill.

30. Iowa. 2. (*Ajove*) *Iowa*, na jih mezi Missisipim a Missouriim, zabírá část travnatých savan.

31. Nebraska. 3. *Nebraska*, od Missouri až do hor Skalných, je protéká řeka *Nebraska* (Platte), tekoucí do Missouri.

32. Colorado. 4. *Colorado*, na jz., pne se skalnými velehorami, na nichž mocné řeky se pramení (del Norte, Arkansas).

33. Kansas. 5. *Kansas*, jej protéká pobočka Missourská *Kansas*.

34. Missouri. 6. *Missouri*, na jih od dolního toku řeky *Missouri*. *St. Louis* [S. L.], velkoměsto (větší ještě než Chicago), nedaleko za ústím Missourským, má velkolepý most přes široký Missisipi, zámožno hlavně *obchodem*, pro nějž je výborně *položeno*, uprostřed širé úrodné nížiny, u největších severoamerických řek; založeno od *Francouzů*, jichž tu podobně jako v N. Orleans mnoho je usazeno, kromě Chicaga obývá *Čechů* zde nejvíce; stává se tím větším a důležitějším, čím více se zalidňují širá úrodná nížina Missisipská, i jest i větší i důležitější, než řečená „královna západu“ Cincinnati.

35. Arkansas. 7. *Arkansas*, na jih, zemi protéká mocná Missisipská pobočka *Arkansas*, která pramení se na vysočině Kordillerské, nedaleko pohraničné řeky Rio del Norte (Grande).

Jaky státy vnitrozemské vůbec jsou?

Obojí vnitrozemské státy plodí velmi mnoho *obilí*, ale nejsou dosud hustě zalidněny, sem hlavně přicházejí *přistěhovalci* osadit půdu dosud nevzdělanou; mimo to hojně tu uloženo užitečných *nerostů*.

VI.
86. Oregon

VI. 3 státy *tichomořské*: 1. *Oregon*, od mocné řeky *Oregonu* (č. *Columbie*) [Oreg.] na jih.

87. California.

2. *California*, na jih podél moře až k poloostrovu Californijskému, nejbohatší na *zlato*, dobývají tu ročně za více

než 100 mill. zl. zlata, ale také mnoho rtuťe a mědě. Obyvatelstva rychle přibývá, zvláště od času co vystavěna *dráha Pacifická* (= tichomořská), která od Tichého oceánu přes vysoké Kordillery, stepnou a úrodnou nížinu Missisipskou (vedle Chicaga) a středohorské Apalachy do New-Yorku běží.

San Francisco [S. F.] (= Praha), jižně u 40. rovnoběžky jako evr. nejteplejší město Messina, u zálivu, do něhož ústí se hlavně řeka Kalifornijská, zlatopísky *Sacramento* [Sac.]; z S. F. vyběhá železnice Pacifická, vyjíždějí lodě do Číny, Austrálie a jižní Ameriky. V městě mnoho pracovních Číňanů se usazuje, (kterým *Kuli* říkají).

3. Nevada, na v., též bohatá na nerosty, pak petrolej.

VII. Territoria. 1. Washington, nejsevernější, je protéká řeka *Oregon* [Oreg.].

2. Idaho, na v. od Oregonu, zemi protéká *Hadí řeka*, která pramení se na velehoře *Freemonts Pic-u*, naproti řece Missouri, tvoří obrovský vodopád (60 m. hluboký) a ústí se do ř. Oregonu.

3. Montana, na v. od territ. Washingtonu, zemi protéká řeka *Missouri*, jež na hranicích na *Freemonts-Pic-u* se pramení.

4. Wyoming, na jih zabírá vých. svah vysočiny Kordillerské a *Black-Hills* (= černé vrchy), jež od ní na sv. odbočují a z širých prérí pěkně vynikají, čtverec 92 □ Mm. na vých. svahu prohlášen jest za „National Park“ (= národní sad) [N. P.], v něm vytyskují horké prameny ze země [Geysir-y] vysoko (největší 81 m.), jsou rozkošny na pohled a silně léčivý.

5. Dakota, na sv. až k státu Minesotě, země úrodná, ale dosud velmi řídkce obydlená.

6. Jutě (*Utah*), *Nový Jerusalem* u Velkého jez. Solného [V. J. S.], osada to náboženské společnosti *Mormonské*.

7. Arizona, na v. od řeky Colorada, hraničí s Mexikem.

8. Nové Mexiko, na v., zemi protéká řeka *dél Norte*.

9. Territorium Indiánské, mezi Texasem a Arkansasem, v něm dosud obývají skoro sami Indiáni.

Těchto 9 teritorií zabírá Kordillerské vysočiny části a prerie k nim přilehlé dosud řídkce obydlené, jež běloši teprv po skrovnu osadili.

10. Aljaška, severozáp. to cíp pevniny americké, jež v půlostrov Aljašku, naproti ostrovům Aleutským vyběhá; země velmi rozsáhlá, ale studená a velmi pořádku obydlená (asi 70.000 obyv., hlavně nevzdělaných Indiánů).

Novoarchangelsk, na ostrově *Sitce*, jež na jih od hory Eliášovy k pevnině se druzí.

0 obyvatelství. — V Unii obývá skoro 40 mill. lidí (č. skoro 1/2 Američanů). Lidí v Unii přibývá rychleji než u nás, protože do ní ustavičně z Evropy (také z Čech) se stěhnají.

V Unii je asi 1/3 mill. *Indiánů*, asi 5 mill. *černo-čchů* a *smíšenců*, ostatní jsou *bílí*. Nejvíce je Angličanů, pak Galů, Francouzů, Němců a j. (asi 20 tisíc Čechů, hlavně v městě *Chicagu* a *St. Louis-u*). Nejvíce *mluví* tam anglicky.

38. Nevada.

VII. Washington.

2. Idaho.

3. Montana.

4. Wyoming.

5. Dakota.

6. Utah.

7. Arizona.

8. Nové Mexiko.

9. Indiana.

Jaká territoria vůbec jsou?

10. Aljaška.

257. Kolik je obyvatel?

Jakých národností jsou?

Otroctví lidí barevných jest zrušeno a obyvatelé všech plemen neb pletí jsou si před zákonem rovni, ale lidé barevní jsou dosud ponejvíce služební neb podřízení, bílí vládnou.

Jaká náboženství vyznávají?

Indiáni v Unii obývajících polovice jsou *křesťané*, ostatní jsou ještě *pohané*. Ostatní obyvatelé jsou *křesťané skoro všemš*. Křesťané dělí se v Unii ve mnoho rozličných sekt č. *společností* (katolíků 1½ mill.). *Mormoni* je společnost náboženská zvláštní i liší se od křesťanů zvláště mnohoženstvím, obývají v territoriu (Juté) Utah u Velkého jezera Solného.

Jak se žijí?

1. Plodinami.

Obyvatelé Unie jsou, mimo Indiány, *usedlí* a žijí se takto: 1. *těží plodiny*: zvláště v státech jižních mají velmi rozsáhlé *sady cukrové třtiny* a *bavlníku*, v nichž pracují hlavně *černoši* (kteří byli do r. 1865 otroky); v državách sev. obilí jako u nás; dobytek týž chovají, co v Evropě; 2. *průmyslu* provozují nejvíc státy severovýchodní, hustě obydlené, vyrábějí zvláště mnoho *strojů* a *bavlněných látek*, výrobky vůbec dokonale; 3. *obchod* provozují hlavně města na břehu Atlantském ležící (vytkneme z mapy která), ale nejen na moři, nýbrž i uvnitř země opatřeny jsou státy severovýchodní *mnohými spojovacími prostředky*, majíce hojně řek splavných, jezer, průplavů, železnic a telegrafů; nejdůležitější *telegraf* je *atlantský*, jenž leží na dně Atlantského moře a spojuje Unii s Británií, a pak telegraf, jenž běží skrz celou Unii na záp. břeh, odtud do Ruské Ameriky a tu spojuje se s telegrafem rusko-asijským, jenž běží až do Petrohradu, odtud opět do Británie, tak že *objímá zemkouli*. Největší *železnice* jest *Pacifická*, jež oba přilehlé okeány spojuje, a nejdelší dosud na vší zemi jest. V *obchodu* námořském jest Unie po Britsku první mezi všemi státy zemskými.

Jaké jest vzdělání?

V Unii je velké vzdělání, zvláště v státech východních. Unie drží velmi málo vojska i věnuje své síly tím snáze živnostem, čímž bohatne a pokračuje u vzdělání rychleji než Evropa; zvláště v průmyslu předčili nad nás Evropany Severoameričané již v mnohém, a *vyvážejí* již některé výrobky (na př. šicí stroje) i do Evropy.

Státy středoamerické pevninské.

258.

Úlohy.

1. *Opakujme* o nich §. 169. 2. Určíme *hranice* a zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je z města *Mexika* do N. Orleansu a do St. Frantska.

Přída:
Jak se píše?

Mexická republika. — Půda *pne se* skoro všecka vysočinou Kordillerskou; rozkládá se některými rovi-

nami a vystupuje mnohými pohořími a sopečnými hromolemi. Všecka země *ovlažena jest* hojně, zvláště mnohými řekami; největší jest *Rio del Norte* (= řeka severní), jež značí severní hranici. Na nízkém pobřeží u zálivu Mexického působuje velké vědro (jako i na unijáském Golském pobřeží) letní škodlivé výpary (bělochám žlutou zimnici), ale na vysocině vaně *vzduch* skoro povždy jarní, zdravý.

Jak jest ovlažena?

Jaký vzduch vaně?

a) *Matamoras*, přístavné město u řeky del Norte blíž ústí (40.000 obyv.). — *Vera Cruz* (37.000 obyv.), největší přístavné město, již v. horkém zeměpásmu, skoro uprostřed Atlantského břehu Mexického, v nezdravé přímořské nížině, o málo menší než *Matamoras*. — *Merida*, největší město lesnatého půlostrova (Y = *Ch*) *Yukatany*; u něho rozsáhlé sříceniny staromexického, indiánského města *Uxmal-u* (jako Theby staroegyptské: chrámy, paláce, věže, pyramidy a j.).

Mleta: a) blíž zálivu Mexického.

b) *Puebla*, na z. od *Vera Cruz-u*, na vysoké rovině, blíž vých. paty věčnosněžné sopky *Popokatapetlu*, nejstarší Mexické město, na blízkou ční staroindiánská velká pyramida. — *Mexiko*, na rovině do kruhu horami ověncené, z kterých nejvýše *Popokatapetl* střímí (o 800 m. výše než evr. *Montblank*); město stojí na sříceninách staroindiánského hl. města císařství *Anahuackého*, po němž krajina ta dosud *anahuackou* sluje, v rozkošné krajině, největší a hl. město Mexické, pravidelně a velmi vkusně vystavěno, v něm Španělská universita, na blízkém velkém jezeře plují zahrady zelenářské a květinné. — *Querétaro* na sz., v něm Mexikáni císaře *Maxmiliana* nemilosrdně zastřelili. — *St. Louis Potosi* na s., báňské město, dobývá mnoho zlata a stříbra.

b) na vysocině.

c) *Masatlan*, nejdůležitější Mexické přístavné město u Tichého oceánu, naproti jižnímu cípu půlostrova *Kalifornijského*. — *Tehuantepek* u zálivu, jenž po něm sluje, tam kde oba oceány Mexickou zemí nejvíce sůžují a *Kordillerská* vysocina nejvíce se prohybá.

c) u oceánu Tichého.

Britské osady: 1. *Honduras* (č. *Belize*), zabírá jižní polovici vých. pobřeží *Yukatanského* u *zálivu*, jenž od země té jméno vzal; země šíří se nížinou lesnatou, parnou a nezdravou; Britové ji drží, aby z lesů vzácné *kampechské* dříví těžiti mohli. — *Belize*, hl. město na břehu mořském.

Britské osady: 1. Honduras.

2. *Mosquit-ské* pobřeží dále na jv., země větší než *Britský Honduras*, a také skoro samý les.

2. Mosquitký břeh.

Středoamerické republiky: 1. *Quatemala*, na jv. od *Mexika*, u obou oceánů (2krát tak velká jak *Čechy*, ale obyv. málo nad 1 mill.). — Hl. město *Nová Guatemala* na vysocině (40.000 obyv.), v úrodné krajině, kde velmi mnoho pěstují amerického červce, jenž na (kaktusu) nopalů žije. — *Stará Guatemala* na jz. byla zemětřesením skoro všecka pobořena.

Středoamerické republiky: 1. Guatemala.

2. *S. Salvador* na jv., na pobřeží *Tichomořském*, nejmenší z 5 republik, ale nejlépe vzdělaná. — *San Salvador*, na vysocině skoro uprostřed země, býv. hl. město, bylo jednou zemětřesením skoro všecko zbořeno. — *Cojutepec*, na sv. nové hl. město.

2. S. Salvador.

3. *Honduras* na sv., u obou oceánů, největší z 5 republik.
4. *Nicaragua*, na jz. od *Mosquitského* břehu, u oceánu *Tichého*. — *Managua*, hl. město u jezera *Managujského*, které vy-

3. Honduras.

4. Nicaragua.

téká do většího jezera Nicaragujského, a toto do moře Karibského.

5. Costa-Rica.

5. **Costa-Rica** (= břeh bohatý), na jv. u obou okeanů. — Hl. město *San José*, skoro uprostřed země.

259.
Města.

O obyvatelstvu. — Největší města mají obyv. tisíc: V Mexiku *Mexiko* 200, S. Louis Potosi 75, několik nad 40; v 5 republikách Nová Quatemala 45.

Kolik a jací jsou?

Lidé žije v pevninských státech středoamerických skoro 12 mill. (z čehož v Mexiku nad 9 mill.), z polovice Španělové, jichž jazyk tam všude převládá; druhá polovice jsou smíšenci, Indiáni a černoši, kteří všickni španělský způsob života a s ním *katolické* náboženství si osvojují. Zdejší *Indiáni (Aztekové)* byli, než Evropané tam se dostali (Cortes), *nejvzdělanější* všech severoamerických Indiánů, stavěli velká města, jichž srúceniny dosud jest viděti.

Jak se žíví?

Lidé v pevninských zemích středoamerických *živí se* skoro vesměs dobýváním plodin. Země ty bohaty jsou plodinami nerostnými i rostlinnými tropickými; z *nerostných* těží mnoho stříbra a zlata, zvláště v S. Louis Potosi, pak rtuť, měď, železo, smaragdy, nejvíce v Mexiku; z *rostlinných* rýži, bavlnu, kakao, kávu, olivu, tabák, pak výborné dříví mahagonové, ač půdu nedbale vzdělávají; z *živočišných* nejvíce červce. — *Průmyslu* provozují mnohem méně než v Unii. *Obchod* nemá ještě spojovacích prostředků mimo moře. Američané chtějí prokopati Střední Ameriku, a vystavěti *průplav*, jenž by spojoval okeany oba (zatím je spojuje železnice Panamská).

● Západní Indii.

260.
Úlohy.

1. *Opakujmo* o ní z §. 160 a 169. 2. Určime zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměřime*, jak daleko je z města *Havanny* do S. Salvadora, do Vera Cruz-u, na Floridu a na Trinidad.

I. Bahamy.

I. *Bahamy Britské*, postupují od Floridy k ostrovu Hayti, vynikají z moře jen nízko zemí korálovou vápencovou.

II. Velké Antily:
1. Cuba.

II. *Velké Antily*: 1. *Cuba*, ostrov Španělský, počíná mezi půlostrovy Floridou a Yukatanem a dluží se na jv. k ostrovu Hayti, největší a nejurodnější, že sluje *„perlovou Antilskou“* (1188 □ Mm., čili větší jak všechny ostatní Antily, Velké i Malé dohromady, *dlouhý* 111 Mm. čili jak horstvo Alpské neb Kavkazské).

Hl. město *Havana*, na břehu průlivu Floridského, 200.000 obyv. (s předměstími skoro 1/2 mill.), největší město na Cubě i ve vsi Vých. Indii, má velký přístav i živí se hlavně námořským obchodem; v něm sídlí vrchní Španělský *guvernér*. V krásném arcib. domě pohřbeny jsou ostatky *Kolumbovy*. — *Puerto Principe*, po Havaně největší, uvnitř země na vysočině.

2. (J = Dž) **Jamajka Britská**, od vých. cípu ostrova Cuby na jih, pne se středohorami, i výše než Č. Sněžka. — *Kingston*, největší město, na jižním břehu, živí se námořským obchodem. 2. Jamajka.

3. **Hajty (Hayti)**, po ostrově Cubě největší, pne se velehorou (*Lom-ou Tin-ou*) nejvýše ve vší Západní Indii; (od Kolumba byl nazván *Malým Španělskem*), za francouzské revoluce přepadli barevní lidé bělochy a všechny ukrutně povraždili. 3. Hajty.

a) *Republika Hayti*, zabírá záp. $\frac{1}{2}$ ostrova; hl. město *Port (ó) au (Prens) Prince* na záp. břehu, v cípu obšírného zálivu. V celé republice žijí hlavně černoši i vládnou.

b) *Mulatská republika S. Domingo* (= sv. Dominik). — Hl. město *S. Domingo* na jižním břehu, naproti jihoamerické *Venecuele*, od Kolumba založeno, jest nejstarším evr. městem ve vší Americe.

4. **Puerto-Rico** (= přístav bohatý), ostrov Španělský, nejmenší z Vel. Antil, na v. od ostrova Hayti. — Hl. město *S. Juan*, na sev. břehu u širého okeanu. 4. Puerto-Rico.

III. **Malé Antily** postupují obloukem do širého okeanu vypnutým, od ostrova Puerta Rica až k Jižní Americe. *S. Thomas P. Ricu* nejbliže, *S. Croix* od něho na jih sluje zahradou i mezi samými krásnými *M. Antilami*; oba jsou *Dánské*. III. *Malé Antily:* kde, 1. Dánské.

Barthélemy na v., je *Švédskéj*, úrodný, ale trpí nouzí o pitelnou vodu. 2. Švédské.

St. Martin na j. a 2 jiné jsou *Nizozemské*. 3. Nizozemské.

(*Gadelup*) **Guadeloupe**, dvojostrov, skoro uprostřed mezi *P. Ricem* a *Trinidadem* a (que = k) **Martinique** jsou *Francouzské*. 4. Francouzské.

Trinidad u samé pevniny jihoamerické, největší Malá Antila (větší než *Rakouské Slezsko*, toto 51 □ Mm.), **Tabago**, menší ostrovy na sv. jsou *Britské*, mimo ně ještě některé severnější *M. Antily*. 5. Britské.

O obyvatelstvu. — V Západní Indii obývá $4\frac{1}{4}$ mill. lidí (ve *Východní Indii* skoro 300 mill.), nejvíc na ostrově *Kubě* ($1\frac{1}{2}$ mill.); dle národnosti jsou *černoši*, *mišenci*, *běloši*, *Indiáni*; nejvíce je *černošů* ($\frac{1}{2}$ všech) a *mišenců*, nejméně *Indiánů*, neboť byvše od nemilosrdných evr. osadníků k těžkým pracem nuceni, vyhynuli; *bělošů* je asi $\frac{1}{4}$ (č. 1 mill.), a jsou nejvíce *Španělové*; Španělové, kteří v Americe se narodili, nazývají se *Kreolové*. *Jazykem* mluví skoro všickni španělským. *Náboženství* vyznávají křesťanské, hlavně katolické. *Obyvatelů:* Kolik jich jest? *Jact* jsou?

Největší území i nejvíce obyv. zabírá *Španělsko* (více než $\frac{1}{2}$ území a skoro $\frac{1}{2}$ obyvatelstva), pak *Britsko* ($\frac{1}{4}$ území a $\frac{1}{2}$ obyvatelstva), že na ostatní státy všechny zbývá jen $\frac{1}{4}$ území a o málo více než $\frac{1}{4}$ obyvatelstva. *Státy:*

Jak lidé se žijí: Lidé v Záp. Indii žijí se hlavně *dobývajíce plodin*, kterými jsou ostrovy velmi bohaty, zvláště pak rostlinnými plodinami *tropickými*: kávu, cukr, tabák, bavlnu, vanilku, indych, dříví barvířské a j. *Obchod* je hlučný, vedou jej Evropané, *vyvázejíce* plodiny do Evropy a *dovážejíce* výrobky průmyslové.

Jaké jsou vzdělání? Západní Indie byla z amerických zemí (po r. 1492) od Evropanů *nejdříve* osazena, ale proto ve vzdělání není *nejpokročilejší*, lidé v mírném zeměpáse obývající (zvláště v Unii) mnohem větší vzdělání si osvojili.

Guiany a Brazílie.

Úlohy. 1. *Opakujme* o nich z §. 170, o vysočině Guianské a Brazílské z §. 168, o řece Maraňonu z §. 166. 2. Určíme jejich hranice a zeměpisnou *polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko jest z Franc. *Guiany* do města Havany, do Ria Janeira.

261. **Jak se pnou?** 0 *Guianách*. — Guiany *pnou se* z širého oceánu nížinou neširokou, veleúrodnou ale parnou a nezdavou, a pnou se dále do vnitř pevniny hornatou vysočinou Guianskou, hustými lesy pokrytou, až k hlavnímu hřbetu pohorskému.

1. G. Francouzská. 1. G. Francouzská, *nejvýchodnější* a nejmenší. — Hl. město *Cayenne* na ostrůvku mořském (30.000 obyv.), největší město Guianské.
2. G. Nizozemská. 2. G. Nizozemská, prostřední, zemí protéká řeka *Surinam*, po níž země také sluje; hl. m. *Paramaribo*, při ústí ř. Surinamu.
3. G. Britská. 3. G. Britská, *nejzápadnější* a největší (2krát tak velká jak ostrov Cuba). — Hl. město (*Džoržtaun*) Georgetown (= Jižního město).

Jací jsou lidé? Na březích obývají *Evropané*, i žijí se hlavně obchodem, *vyvázejíce* tropické plodiny, jaké i v Záp. Indii se daří, ale také mnoho pěkného dříví; uvnitř země žijí indiánští *Karajbové*.

262. **Jak se pne?** 0 *Brazílii*. — Císařství Brazílské *pne se* z oceánu Atlantského obšírnou hornatou vysočinou *Brazílskou*, ještě obšírnější nížinou *Maraňonskou*, a na s. i vysočinou Guianskou; *ovlažena* jest největším pozemským veletočkem *Maraňonem*, mnohými jeho pobočkami i jinými řekami velmi hojně. *Věduch* vané v nížině horký, ale hojným vodstvem zmírněný, jen v krajinách močálovitých neb řekami zabahněných škodlivý, ostatně zdravý, zdravější než v nížině Guianské neb na nízkých březích Mexických.

Altata: Rio de (Žanójru) *Janeiro* nedaleko obratníku Kozorohova u zálivu, má výborný přístav, hl. m. v němž císař sídlí, největší, (nad 400.000 obyv.) a přední obchodní město jihoamerické, žijí se hlavně obchodem, ale i průmyslem, jest pěkně po evropsku vystavěno. — *Porto Seguro* na s., v něm přistál Portugalec Ca-

bral, a tak Brasilii maně našel. — *Bahia*, na s., na jih od ústí veletoku sv. *Františka* u zálivu, největší velkoměsto po *Riu*. — *Pernambuko*, na s. od ústí sv. *Františka* (s blízkým jiným městem) velkoměsto, odtud hlavně vyvázejí výborné *Brasilské* dřevo barvicí, po němž *Portugalci* *Brasilii* pojmenovali.

Ouropreto, na s. od *Ria* v krajině horské, v níž mnoho b) uvnitř země. dobývají zlata a diamantů.

O obyvatelstvu. — *Brasílie* živi obyv. jen 10 mill., ač není o mnoho menší, než celá *Evropa*, i jest velmi řídko zalidněna. Obyvatelé jsou většinou *Portugalci*, kteří *Brasilii* našli a osadili, pak *černoši*; *rudých* jest nejméně i ustupují stále dále do vnitř země před postupujícími bělochy, ale uvnitř tam žijí volně. *Indiánští Botokudi*, jenž si kusem dřeva dolní pysk ozdobují (jako u nás uši naušnicemi), jsou národem nečinným. *Jazykem* mluví tam *portugalským*.

Lidé:

Brasílie jest *plodinami* velmi bohata. Plodiny rostlinné daří se tu *tropické* (skoro tyže co v *Záp. Indii*), zvláště pak mnoho je lesů *barvivého dřeva* a *palmových*. Rozsáhlé nížiny porostly hustými *pralesy (selvas)*; půdu *vzdělávají* jen podél moře. V *Brasilii* dobývají mnoho *vzděcných nerostů*, zvláště *diamantů*, *zlata*, *platiny* a j., a toulá se v *travnatých nížinách* mnoho stád *divokého skotu* a *koňstva*. *Obchod* je v *pobřežních městech* čilý.

Jak se žíví?

Republiky meziobratníkové.

1. *Opakujme* o nich z §. 170. 2. Určeme *hranice* a *zeměpisnou polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je z *Panamy* do *Havany*, do *Ria* a do *Límy*.

263.
Úlohy.

1. *Venecuela (družá nad 10.000 □ Mm., č. o dobrou polovici větší než naše říše) vystupuje* z m. *Karajbského* horami *Venecuelskými*, které naproti ostrovu *Trinidadu* počínajíce, na z. a jz. postupují, až ke *Kordillerám* se pojí, dále šíří se *nížinou Orinockou*, napřed *stepnatou (llanos)*, dále *lesnatou (selvas)*, a dále na jv. pne se *vysočinou Guianskou*, vesměs hojně *ovlažená* a *úrodná*, *ovlažena* hlavně *veletokem Orinokem*, jenž ji *prostředkem* protéká, jako *Dunaj* naši říši. K *pevnině* druží se na s. *malé ostrovy*, kterým řkají *Pod Větrem* (a *Malým Antilám* *ostrovy Nad Větrem*). Některé z nich náleží *Nizozemsku*.

1. *Venecuela: Země.*

Cumano, *přístavní město*, na z. od *ostrova Trinidadu*; *vyváží* hlavně mnoho *kakaa*. — *Maracaibo* u *výtoku* *velkého limanu Maracaiba*. — *Caracas*, *nedaleko břehu* *mořského*, *hl. a největší město* (50.000 obyv.).

Místa.

2. *Columbia (č. Nová Granada)* *spojena* z (9) *států*, *podobně* jako *severoamerická Unie*; *zabírá* *šiji* *Panamskou* a *severozáp. cíp* *pevniny jihoamerické* na *jih* až

2. *Nová Granada: zabírá,*

jak se pne? k rovníku, u obou okeánů (jediný z jihoamerických států). Země pne se sněžným velehorstvem sv. Marty a vysočinou Kordillerskou, i zábírá záp. část stepnaté nížiny Orinocké (llanos) a lesnaté nížiny (selvas) Maraňonské.

Kordillery Kolumbijské.

Kordillery, postupující podél břehu Tichomořského do Panamy, vysílají na sv. tři velehorská pohorí, kterým Kolumbijské Kordillery říkají, nejvýchodnější z nich postupuje i Venecuclou, kdež horstvem Venecuelským sluje.

Jak jest ovlažena?

Země ovlažena jest na v. pobočkami Maraňonskými a Orinockými, na vysočině mocnými řekami dvěma, které dlouhá pobočná údolí Kordillerská protékají, řečenými Cauca a ř. Sv. Magdaleny; tato Caucu pojavši na z. od velehorstva sv. Marty do moře Karajbského se ústí.

Místa.

Panama u zálivu Panamského, jež tvoří šíje Panamská obloukem na s. se ohybajíc. Odtud běží železnice na sz. do města Colónu (č. Aspinvall-u), která oba největší okeany spojuje (8 Mm. dlouhá). — Naproti městu Panamě v zálivu ostrovy Perlové, na nichž mnoho perel loví. — Cartagena u zálivu Darijského, jež šíje Panamská s trupem jihoamerickým tvoří, nejdůležitější přímořské město Kolumbijské u okeanu Atlantského. — Bogota, uprostřed země, v pohorí nejvýchodnějším, vysoko nad mořem (2600 m., čili na hranici velehorské), město hl. a největší.

3. Ekuador Země.

3. Ekuador, nejmenší z jihoamer. republik obrátníkových, ale přece větší než naše říše. Delší od okeanu na v. podél rovníku; naproti neobydleným ostrovům Gallapagům, na nichž želvy loví.

Místa.

(Guajakil) Guayaquil, největší přímořské město Ekuadorské u zálivu, jenž klikatě do země zabíhá. — Quito (80.000 obyv.), na planině Quitské, kterou tu vysočina Kordillerská jednotně a neširoce od j. na s. postupuje, výše než Bogota (skoro tak vysoko jako nejvyšší hora sev. vápencových Alp, Dachstein, tento 3000 m.), takže vane vzduch morný, povždy jarní, ač město blízko samého rovníku jest. U města pne se, právě pod rovníkem, sopka (Pičínča) Pichincha, výše než evr. Montblank, a jiné věčnosněžné sopečné homole, nejvýše Čimboraso (6500 m.), od města Quita na jih.

4. Peru Země.

4. Peru, pne se hlavně Kordillerami, jež tu více než v Ekuadoru se šíří. Než Evropané do jižní Ameriky vnikli, bylo království Peruanské nejmocnější a nejvzdělanější říší jihoamerickou (jako Mexiko severoamerickou).

Místa.

Lima, nedaleko mořského břehu na vysočině, hl. a největší město (160.000 obyv.) republik jihoamerických, pravidelně vystavěno, v něm první jihoamerická universita (španělská), bohatě ozdobené katolické kostely a kláštery. Na sv. od něho pramení se Maraňon. — (II = I) Callao, přístavné město města Limy, z něho stoupá železnice do Limy. — (Kusko) Ouzko, na sz. od jezera Titicacy velevysoko rozlitého, na vysočině (40.000 obyv.), tu viděti mnohé stříceniny indiánsko-peruanského hl. města Cuzka (zvláště chrám slunce a palác královský); na jih od Cuzka pramení se řeka Ucayali, která skoro celé Peru na s. protéká a do Maraňonu vtékajíc mocnější jest řeky hlavní (jako Missourí mocnější než Missisipi).

5. **Bolivia**, jest z 5 republik meziobratníkových, zabíhající až za obratník Kozorohový, *nejjižnější*, pne se nejen Kordillerami, nýbrž i zabírá záp. výběžky vysočiny Brasilské, mezi oběma těma vysočinami prohybá se nížinou, kteráž náleží hlavně Maraňonské, ale jižněji La Platské.

6. *Bolivia: Země.*

La Paz, na v. od jezera Titicacy, na jih od nejvyšší americké hory *Soraty* (7500 m.), na vysočině (výše než Quito, vysoko jak v naší říši vrchol Velkého Zvonu), největší město Bolivijské, na blízku viděti sříceniny Staroperuanské. — (*Čukysaka*) Chukisaca, nedaleko jedné pobočky Laplatské, hl. město, na blízku báně na stříbro. — *Potosí* na jz., leží vysoko jako La Paz, báně na stříbro nejbohatší.

Místa.

V republikách meziobratníkových žije lidí více než v Brasilii, která jest třikrát tak velká, většinou *národnosti španělské*, ostatní jsou smíšenci, rudí a černoši. Republiky tyto byly *druhdy* Španělskými osadami, a proto dosud tam španělština panuje. Z republik *nejvíce* obyv. má *Nová Granada* (3 mill.), *nejméně* *Ekvador* (1½ mill.).

Lidé: Kolk a jací?

Lidé žijí se podobně jako v Záp. Indii, hlavně *dobýváním plodin*, sklízají však, bydlice na vysočině, méně *tropických rostlin*, ale více dobývají v báních *nerostů*, nejvíce v *Peruansku* a v *Bolivii*, a tu hlavně u města *Potosí*. *Indiáni* žijí se honbou divokého skotu, kterého velká stáda na stepnatých nížinách (*llanach*) se toulají.

Jak se žije?

Republiky mírnopásmové.

1. *Opakujme* o nich z §. 170. 2. Určime jich *hranice* a *zeměpisnou polohu*. 3. *Vyměříme*, jak daleko je z *S. Jago* do *Límy*, do *Ría* a do *Montevidea*.

264. Úlohy.

1. (Ch = Č) **Chile**. Země *pne se* z šířého okeanu napřed *povlovně*, dále *příkře* až do hřebenu vysočiny Kordillerské, která tu postupuje od j. na s. pohořím jediným velehorským. Páda *ovlažena* jest horskými bystřinami kromě končiny severní, která rovinou pustou se šíří. *Vzduch* vane teplý a zdravý i zraje v něm ovoce *řečené jižní* i jiné rostlinné *plodiny*, skoro ty co v Itálii, takže Chile i americkou Itálií sluje, také „zahradou Nového Světa“.

1. *Chile: Páda.*

Valparaiso, skoro uprostřed Chilského mořského břehu, přístavné město *nejdůležitější*, v něm zastavují se lodě, jež jižní Ameriku objíždějí. — *Ill. město S. (J = Ch) Jago* na sv., velkoměsto, pravidelné a vkusné po evropsku vystavěno na rovině, nad moře mírně vyvýšené, velmi pávabné. — *Chilská města* trpívají *zemětřesením*, jako skoro všechna Kordillerská města v Jižní a Střední Americe, do Valparaisa a jiných přístavných měst i vlny mořské *zemětřesením* rozhoučené se hrnou. — *Ostrov (Ch = Č) Chiloe* druzí se k jižnímu cípu Chilskému. *Ostrov Juana Fernandóa*, naproti Valparaisu, jsou úrodné a ovanuty *vzduchem* velmi zdravým.

Místa.

2. *Urugať.* 2. **Urugať.** Půda *pne se* jižními výběžky vysočiny *Brasilské, ovlažena* mořem a řekami, velmi širokou *La Platou*, pohraničním *Uruguajem* a jeho pobočkou *Negrem* (= černým), jenž ji prostředkem protéká; i jest úrodná a zdrava. — Hl. město *Montevideo*, největší přístavné město.
3. *Paraguaj: Půda.* 3. **Paraguaj** zabíhá jediná z republik mírnopásmových do horkého zeměpásu, šíří se *rovinatými lán-y* a *pne se* výběžky hornatiny *Brasilské*; země je velmi úrodná a plodí mimo mnohé tropické rostliny ještě zvláštní čaj, řečený *maté*.
- Hl. město. *Asuncion* u pohraničního veletoku *Parany*. V *Paraguaji* obývají *Indiáni*, jež *missie* *jesuitské* na víru *křesťanskou* obrátili.
4. *Argentina: Kde jest?* 4. **Argentina** čili *Spojené státy la Platské*, od okeanu *Atlantského* a řeky *Uruguaje* až na hřeben *Kordiller chilských* a od nejj jižnější *tropické republiky, Bolívie*, na jih až k řece *Rio Negro* řečené, kteráž ji dělí od země *Patagonské, pne se* dlouhým pohořím, které od *Brasilské* hornatiny mezi řekou *Urugať* a *Paranu* na j. vybíhá, šíří se *travnatými nížinami la Platskými (pampas řečenými)*, zdvihá se pak mírně *planinou šfrou* a dále zdvihá se vých. výběžky *Kordillerskými*. Země *ovlažena* jest mnohými řekami, všude hojně, kromě na širé *planině jihozápadní*, kde řeky některé tvoří *plesa slanovodá*, ale *ostavují* mnohé krajiny suchými.
- Jak se *pne*? Jak jest *ovlažena*? Místa. *Buenos Ayres*, na jižním břehu velmi široké (6 Mm.) řeky *La Platy*, největší jihoamerické město po *brasilském Riu* (180.000 obyv.), žije se hlavně obchodem, *vyvází* hlavně kůže, rohy, maso, lůž a masovou trest ze *zdivočelého skotu*, jež lidé loví na *travnatých pampách la Platských*, kde toulají se ho velká stáda. — *Parana*, u řeky *Parany*, město menší, ale v něm sídlí *president republiky*. — *Cordova*, na úpatí *osamělého horstva* na kraji širých *travnatých pamp*, na *železnici*, která od *Buenos Ayres* sem běží, a kterou dále na z. přes *veléhorské Kordillery* staví až do *Chile* a k druhému okeanu.
- Lidé:* V republikách mírnopásmových (kromě *tropických*) obývá skoro 5 mill. lidí č. sotva *polovic tolik*, co v *horkopásmových*, ač zabírají půdu větší než *polovice horkopásmových, nejvíce v Chile*; jsou *bílí (Kreolové)*, pak *smíšenci, rudí a černí*; *černočů* je mnohem méně než v zemích *tropických*, kteráž jsou jejich *horké africké vlasti* podobnější, ale *Indiánů* více; nejvíce *Indiánů* žije v *Paraguaji*; *náboženství* *vyznávají křesťanské*, jen *kočující Indiáni* jsou ještě *pohané*.
- Jak se *živí*? *Lidé* v republikách mírnopásmových (kromě *tropických*) *živí se* jako v *horkopásmových*, jen že *místo tropických plodin rostlinných* dobývají více *plodin evropských*, také *evropská domácí zvířata*, z *Evropy* tam *dovežená*, *plemení se* tam výborně, zvláště *skot* a *koně*; na *travnatých pampách* toulají se jako na *Orinockých lánec* velká stáda

zdivočelého skotu a koňstva, jež lovci jako zvěř střílí. Půda jest vůbec velmi úrodná, ale řídké jsouc obydlena ostává na mnoze nevzdělána. Živnosti *nejspořádanější* a evropským nejvíce podobné jsou v Chile.

Patagonie a ostrovy.

1. **Patagonie** *zabírá* jižní cíp pevniny jihoamerické od průlivu Magellanova na s. až k řece Negru (= černé), *pne se skoro samou planinou nevysokou, jen na z. jediným pohořím Kordillerským, které tu se níží. Země jest bělochý neosazena, vůbec ještě málo známá, planina podobá se jezernaté planině Argentinské, obývají tu nevzdělaní indiánští Patagonci velmi pořádku i žíví se lovem.* 265.
1. Patagonie.

2. **Ostrovy západní** *druží se k záp. břehu jako utrhávané kusy pevniny, pnou se horami; jsou lidmi řídké obydleny (jako Patagonie), na mnoze ptačím guanem pokryty.* 2. Ostrovy západní.

3. **Ohňová Země, ostrov,** *vybíhá na jv. a druží se k jižnímu cípu pevniny americké tak přiměřeně, jako by od ní odtržen byl, pne se středohorami věčnosněžnými. Věčný sníh tu leží až do 1100 m. nad mořem, ač Ohňová Země blíže jest rovníku než evropské Skotsko, v němž ani nejvyšší středohoru Ben (Nývis) Nevys (1340 m.) nekryje věčný snh, vzdach v jižním mírném zeměpáse vůbec jest méně teplý než v severním. Na Ohňové Zemi obývají nevzdělaní indiánští Pešeráci.* 3. Ohňová Země.

4. **Falklandské ostrovy** *na sv., Britské pnou se skalnatými horami. Malá Britská osada žíví se lovem a obchodem s Britskými rybolovci; střílí mořské ptáky, kterých tu hnízdí velká hejna, a loví velryby a tuleně.* 4. Falklandské ostrovy.

5. **Ostrovy na v. a na jih** *až do Jižního Ledového oceánu roztroušené jsou osměs studeny, lidmi neosazeny, jen velká hejna mořských ptáků na nich sídlí.* 5. Ostrovy na v. a na jih.

Opakujme o státech amerických §. 171.—176.

Úloha.

Popis států australských.

Na ostrovech australských.

1. *Opakujme o ostrovech z §. 179. 180. 2. Vyměřme, jak daleko jest z Honolulu do Čínského Sanghaje, do severoamer. S. Franziska a na Nový Seeland.* Úlohy.

I. **Mikronésie.** 1. **Ostrovy Palaos** *na jv. od asijských ostrovů Filipských. 2. Karolíny* *na v. až k Maršalovým jsou velmi četny* 266.
Španělské.

(asi 400 ostrovů). 3. **Mariány** (jinak *Ladrony*) na s.; na nejjížnějším o. (h = j) **Guahanu** Španělská osada *Agaña* (8000 obyv.).

Jaci lidé na nich
bydli.

Tyto tři skupiny drží *Španělévé*, jimž náleží i blízké ostrovy Filipské. Obývají tu *Malajové*, *Palaoští* a *Marianští* příbuzní jsou *Malajům* Filipským, i jsou již pokřtěni, *Marianští* Španělům udatně vzdorovali, až většinou zhynuli.

Malajské.

4. Souostroví **Magelské** (zabírá také souostroví **Boninské**, mezi *Mariány* a ostrovy *Japonskými*) a 5. **Ausonovo** na východ jsou obšírné, ale řídky drobnoustrovy. 6. **Maršalovo** souostroví na východ zabírá 2 husté skupiny. 7. **Gilbertovo** souostroví pod rovníkem, nejjížnější **Mikronéské**.

O Mikronésii
všec.

Mikronésie zabírá ostrovy drobné, skoro vesměs koralové, koralovými útesy částečně obklíčené; na všech obývají *Malajové*, kteří však různí se v několik národností a živí se hlavně rybolovem a palmovým ovocem; lodě evropské je zřídka navštěvují.

267.

1. *Sandwichské*;
Všec.

II. **Polynésie**. 1. Souostroví (**Sendvič-**) *Sandwichské* leží pod sev. obratníkem, sev. Americe nejbližší, úhřnem menší než naše *Morava* (tato 222 □ Mm.); *přnou* se horami sopečnými, o. *Havaii* h. *Keou* v *Australii* nejvyšší (4200 m., č. jen o 600 m. níže než evropský *Montblank*), dost ovlaženy i úrodné. *Nalezeny* byly slavným plavcem (*Kuk-em*) *Cook-em*, jenž na nich od *Malajů*, tehdy divokých, zabit jest.

Jednotlivé.

Havaii (č. *Ovahi*), nejjížnější a největší, strní nejvyšší australskou velehorou, sopečnou *Keou*. *Oahu* na sz., na ní hlavní město *Honolulu* (15.000 obyv.), v něm zastavují se lodě ze Sev. Ameriky do *Asie* a *Australie* plovoucí.

Jaci lidé na nich
obývají.

Na ostrovech obývají silní *Malajové*, kteří již vyznávají víru *křesťanskou*, poněkud po evropsku se vzdělali, *království konstituční* si zařídili.

2. *Paumotu*.

2. *Paumotu* (= ostrovné mračno), jinak *Nizké* neb *Nebezpečné* souostroví, jest nejvýchodnější, velmi obšírné; k němu náleží nejvýchodnější australský ostrov *Sala y Gomez*, skoro pouhá skála. Skupinu *Mangarevskou* (největší ostrov sluje *Mangareva*), pod jižním obratníkem, osadili *Francouzové*; ostrovy *přnou* se horami a jsou také obklíčené koralovými ostrůvky a útesy. *Ostatní* *Nizké* ostrovy jsou skutečně *nizky*, koralovy.

Francie.

3. *Mendañas*.

3. *Mendañas*, od *Paumotu* na sever a na sz., skládá se z několika menších souostroví i roztroušena až k mikronéskému souostroví *Gilbertovu*. Některé osadili *Francouzové*, některé severoamerická *Unie* a to hlavně proto, že z nich odvázejí ptačí mrvu (*guano*), již tu za tisíciletí velmi nahromaděno (jako i na *jhoamer. ostrovech*).

Francie.
Unie.

4. *Tovaryšské*.

4. *Tovaryšské* ostrovy (něm. *Gesellschaftsinseln*) na jz. od *Paumotu*; největší ostrov *Tahiti* jest největší v těchto *jihov. souostrovích* i strní sopečnými *homolemi* a vábí krásnými *úrodnými krajinami*. *Král Tahitský* podřídil se *Francii*.

Francie.

5. *Cookovy*.

5. *Cookovy* ostrovy na jz. slují po slavném plavci *Cookovi*, jenž je našel.

6. Ostrovy Samoa (č. plavecké) a ostrovy Tonga (č. přátelské) na západ zdvihají se horami. Na nich obývají *Malajové*, bělochům nejvíce podobní. 6. Samoa a Tonga.
7. Fidži na z., dva velké ostrovy obklopené drobnými, hornaté. *Obyvatelé* jejich malajští bránili se Britsku dlouho a udatně, ale již nadvládu uznali. 7. Fidži.
8. **Nový Seeland**, velké dvojostroví Britské, skoro tak velké jako evr. Velká Británie, leží skoro tak daleko od rovníku, jak evr. Itálie, jenže na polekouli jižní. Půda pne se horami i do patra věčnosněžného; jižní ostrov pne se pohořím podélným, poblíž záp. břehu, nejvýše skoro uprostřed, věčnosněžnou velehorou *Cookovou*, jen o 200 m. níže než nejvyšší hora australská (Mauna Kea 4200 m.). *Ovlastěna* jest hojně, jezery i řekami i *ovanutá vzduchem* mírně teplým a zdravým, takže rodí mnoho rostlinných plodin domácích (pevný len a živné bataty) i z Evropy předsídlených a živi velká stáda bravu i jiných užitečných živočichů a (žádné dravce ani hady). 8. N. Seeland. Jak velik jest? Kde jest? Jak půda se pne? Jak ovlastěna jest a jakým vzduchem ovanuta?
- Na sev. ostrovu: (*Akland*) Auckland (20.000 obyv.) na šíji úzké, na severových. břehu; v něm sídlí Britský místodržitel a zasedá Novoseelandský sněm. — *Wellington* u průlivu Cookova, jenž oba ostrovy odděluje. Na jižním ostrovu: *Nelson* na sev. břehu u mořského zálivu. Mista.
- Na N. Seelandě nalezli Evropané *Malaje* velmi silné, kteří dlouho udatně se bránili, sluli *Maosi*, konečně dali se pokřtiti a podrobili se Britskému panství, ale hynou, tak že jich jest již mnohem méně než přistěhovalých, kteří jsou hlavně *Angličané* a *Čiňané* (čili Kuli-ové). (Všech obyv. $\frac{1}{3}$ mill.) Obyvatelé.
- III. **Melanésie**. 1. **Nová Guinea**, na v. od asijských ostrovů Moluckých, od pevninského půlostrova Yorku oddělena průlivem Torresovým, kterým okean Indický s Tichým souvisí. N. Guinea jest *největším* ostrovem australským, větším než všechny ostatní australské ostrovy, ač jich jest na tisíce, dohromady, a po Grönlandě jest vedle asijského Bornea největším ostrovem zemským (č. skoro tak velika, jako všechny evropské ostrovy dohromady, tyto 23.000 □ Mm.). 268. 1. N. Guinca.
2. Souostroví **Nová Británie** na sv. záloží z ostrovů dvou z N. Británie. větších (řečených *N. Iránie* a *N. Irsko*), které obklopeny jsou mnohými menšími.
3. Ostrovy **Šalamounovy** postupují od N. Iraska řadou na s. O. Šalamounovy. novy.
4. Ostrovy **S. Cruz** (Sv. Kříže) a **Nové Hebridy** dále na jv. 4. S. Cruz a N. Hebridy. Hebridy.
5. **Nová Kaledonie** na jz., blíží se pevnině, jest dlouhý o. s. N. Kaledonie. obklopený drobnými ostrůvky koralovými.
- Melanésie pne se** z moře vysočinami i velehorami, ale krajinami celkem úrodnými, nejvýše ostrov největší. Na nich obývají *australští Černoši*, kteří v mnohé národy se různí, ale Evropanům tak udatně se brání, že dosud jen Kaledonie osazena jest (od Francouzů), Jaká jest Melanésie vůbec.

Na pevnině.

269.
Úlohy.

1. Opakujeme o ní z §. 180—188. 2. Určíme zeměpisnou polohu. 3. Vyměříme, jak daleko jest z *Melbournu* do *Aucklánda* a do *Timorského města Dilli*.

Osudy:

Britsko zabralo celou pevninu australskou i pevninské ostrovy i rozdělilo země ty v osady: *Tasmanii*, *Viktorii*, *Nový Jižní Wales*, *Královninu Zemi*, *Záp. Australii* a *Jižní Australii* a k této zemi *Alexandrovu* v sev. *Australii*.

1. *Tasmanie*.

1. *Ostrov Tasmanie* druzí se k pevnině na jv., odělen od ní průlivem *Basse-ovým*, jenž jako průliv *Torresův* dva oceany spojuje. Země pne se horskou vysocinou, jest výborně *ovlažena* a jako *N. Seeland*, jenž s ní skoro stejně daleko od rovníka leží, úrodná. *Obyvatelé* původní *Britové* odtud na pevninu přesídlili. — Hl. město (*Hobart-town*) *Hobarttown* na jv., na břehu mořském.

2. *Victoria*.

2. *Victoria* zabírá jihových. cíp pevninský; naproti ostrovu *Tasmanii*, od největší řeky australské, (*Möře*) *Murray*, na jih, o něco větší než země uherská (tato 2255 □ Mm.). Půda pne se na j. a na v. zlatodolnými středohorami, z nichž nejvýše vynikají *australské Alpy*, ovanuta jest *vzduchem* mírnopásmovým, jihoevropskému podobným, zdravým; zde střídá se čtvero ročních počasí (léto, když u nás zima).

Město.

Hl. město (*Melbörn*) *Melbourn*, (200.000 obyv.), největší město australské u *zálivu*, kterým ještě *indický oceán* daleko do pevniny se zatáčí, na 7 *pahorcích* (jako *Cařihrad*) docela po evropsku vkusně vystavěno, má *Anglickou universitu*. Z města již běží *železnice* a *telegrafy*; také do města *Balarat-u*, na sz., okolo něho bohaté zlatodoly.

3. *Nový Jižní Wales*.
Jak velik jest?
Jak se pne?

3. *Nový Jižní (Uels) Wales*, na s., jest skoro 4krát tak velik jak *Victoria*, ale méně zalidněn, pne se z *Koralového* moře hornatinou, která strmí nejvýše *Modrými horami* nedaleko břehu mořského, pak svažuje se v šírou nevysokou *planinu*; nedaleko hranic *Viktorijských ční* v pohoří nejvyšší pevninská hora *Košciuszzkova* (2200 m.) Půdu *ovlažují* na pobřeží mnohé bystřiny hořké, na svahu záp. pohraniční veletok *Murray* a velké pobočky, z kterých největší jest nejsevernější, *Darling*, jenž jako i ostatní, v pobřežním pohoří se pramení a dílem na z. dílem na jz. teče. *Vzduch* vane tu mírný a severněji již *subtropický*, ale zdravý jako ve *Viktorii*.

Jak jest *ovlažena*?

Jaký *vzduch* vane?

Město.

(ey=y) *Sydney* skoro uprostřed mořského břehu, u *zálivu*, velkoměsto po *Melbournu* největší, nejstarší evropské město australské, v něm *Anglická universita*. Z něho běží *železnic* několik, jedna stoupá přes *Modré hory* do vnitř země do města (*Bedšörst-u*) *Bathurst-u*, které leží v krajině bohaté zlatodolné.

4. (Kýns-land) *Queensland* (= Královna země) na s. většinou v horkém zeměpáse až k zálivu Karpentarskému i průlivu Torresově, jest dvakrát tak veliká jak N. Jižní Wales, ale ještě méně zalidněna. Hl. město (*Brisben*) Brisbane, blíže ústí krátké řeky Brisbane, nedaleko hranic N. Jižního Walesu.

5. Severní Austrálie jest teprv jednou osadou opatřena. Osada Alexandra zabírá zemi širokou, ale dosud jen několika málo sty bělochy zalidněnou, i přidělena jest k Australii jižní.

6. Západní Austrálie zabírá záp. třetinu pevninskou, jest tedy z osad největší, ale skoro nejdříve obydlena. — Hl. město *Perth*, nedaleko ústí řeky Labutí (3000 obyv.).

7. Jižní Austrálie zabírá jižní díl pevninský, od Austrálie záp. až k osadě Viktorii; obydlena jest hlavně část východní, do které zatačí se moře zálivem (c = s) *Spencer-ovým* a zálivem *St. Vincent-em*, a kterou protéká dolní tok řeky *Murraye*, i rozkládají se velká jezera: *Torrens* na s. od zálivu Spenserova, *Eyre* na s. od *Torrense* a jiná.

Hl. město (*Adlá*) Adelaide, blízko zálivu St. Vincenta, naproti ostrovu *Klokanovu* (něm. *Känguruh-Insel*), jež záliv ten uvírá (30.000 obyv.), železnice z něho běží do hor zlatodolných a telegraf celou pevninou až do sev. Austrálie, která jest podřízena správci jihoaustralskému.

	□ Mm. obyv. tisíc		□ Mm. obyv. tisíc		
Victoria	2290	800	Queensland	17307	133
N. Jižní Wales	8000	540	Záp. Austrálie	25270	25
Tasmanie	679	105	Jižní „	9857	198
			Sev. „	13560	200

Největší města mají tisíc obyvatelů: 200 Melbourne, 185 Sydney, 65 Ballarat, 30 Adelaide.

Vypočteme a) lidnatost osady Viktorie a Záp. Austrálie, b) kolik % osadníků Viktorijských obývá v městech Melbourne a v Ballaratě.

Na pevnině australské kočuje ještě asi 50.000 původních obyvatel, *Alfurů*. Jsou velmi tmavě hnědí, příbuzní černochům australským, mravů surových i vymírají, málo jich zvyklo žítí mezi osazenými bělochy. *Osadníků* jest mnohem více, ale obývají kromě větších měst přece jen velmi porůznu, všech úhrnem jako lidí v městě Paříži, acť je pevnina australská 14krát větší než celá evr. Francie; jsou *ndrodnosti* většinou anglické, ostatně Irové, Číňané a Němci.

Osadníci *živí se* hlavně dobýváním plodin. Z *nerostných* zvláště kovů, jichž tu v horách uloženo velmi mnoho, zlata (mimo americkou Kalifornii zde nejvíce), mědě, železa, pak kamenného uhlí a jiných užitečných nerostů. Z plodin *rostlinných* a *živočišných* daří se tu plodiny z Evropy dovezené, jako réva, obilí, ovoce, zelenina, v teplejších kra-

Čím se živí?
a) plodinami,

b) vůbec

jinách bavlna, cukrová třtina a tabák; koňům, skotu a bravu našemu tam výborně se daří, na širých travnatých nížinách a horských stráních výborně se vypásá, ovce tam ohovají stáda velmi velká (úhrnem asi 15 mill. kusů). *Vá-
bac* živi se tam osadníci po evropsku snadno, že země i vzduch jim svědčí, snadněji než v *Africe*, Evropanům horké, než v *Asii* domorodci hustě obydlené, dílem horké, dílem příliš studené; ano evropské osady vzchájejí se v *Austrálii* lépe než v střední a jižní *Americce*, kde sice na vysočinách vzduch jim svědčí, ale zemětřesení jim pevné stavby bořivá.

Úloha.

Opakujme o státech australských §. 183. a 184.

Tiskové omyly.

Na str.	9.	v řádku od	hora 4.	čti	měsici	žertem	m. měsíce	dětem
" "	16.	" "	"	dola	11.	"	13. m.	5.
" "	21.	ve výkresu	čti	100 m.	99.			
" "	21.	v řádku od	dola 7.	vynech	"polovici"			
" "	88.	" "	" "	čti	1/4 mill.	m.	800.000	
" "	52.	" "	" "	" "	21.	"	přilostrova m.	zálivu
" "	74.	" "	" "	hora	14.	"	Kraňsko m.	Krajina
" "	75.	" "	" "	" "	10.	vynech:	"Sibiňsko čili"	
" "	78.	" "	" "	" "	2.	čti	Farské m.	Farörské
" "	105.	" "	" "	dola	11.	"	Binue m.	Binne
" "	111.	" "	" "	hora	24.	vynech	"tak"	
" "	121.	" "	" "	" "	17.	čti	C m.	Š
" "	121.	" "	" "	dola	20.	polož	, za	sz
" "	127.	" "	" "	" "	16.	čti	2200 m.	4200
" "	143.	" "	" "	" "	5.	"	umách m.	umech
" "	186.	" "	" "	hora	10.	"	mědné	" měděné
" "	205.	" "	" "	dola	9.	"	Sulu m.	Sula.